

Veszprémi

Szemle könyvek

14

Sebő József

VESZPRÉM AZ IRODALOMBAN

Veszprém

2022

VESZPRÉMI SZEMLE KÖNYVEK 14.

Sebő József

VESZPRÉM AZ IRODALOMBAN

Sebő József

**VESZPRÉM
AZ IRODALOMBAN**

Veszprém, 2022

Sorozatszerkesztő:
Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő:
Klesitz Róbert

ISBN 978-615-80904-5-2
ISSN 2060-6109

Kiadja:
Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány
8200 Veszprém, Baláca sor 10.
alapitvany@veszpremiszemle.hu
www.veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a kuratórium elnöke

Támogatók:
Optírisz Bt., Veszprém
Padányi Katolikus Iskola, Veszprém
OOK-Press Kft., Veszprém

Nyomda:
OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

Borítón:
Eötvös Károly Megyei Könyvtár (*Fotó: Cs.M. 2013*)

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
RÉGI SZERZŐK	12
Szent István nagyobb legendájából.....	12
Anonymus: Veszprém megvétele	12
Kézai Simon: Gesta Hungarorum	13
Kálti Márk: Képes Krónika.....	13
Bonfini Antonio: A veszprémi bazilikáról.....	14
Ráskai Lea: Szent Margit legendája	14
Tinódi Sebestyén: Budai Ali basa históriája.....	15
Csáti Demeter: Ének Pannónia megvételeéről	16
Szabadkay Mihály: Beriszló Péter éneke 1515.....	19
Bátorkeszi István: Rab prédikátorok Trigyentum várának tömlöcében ..	21
Szentsei György: Bakonyi bujdosók éneke	22
Tolvaj Ferenc históriás éneke	23
A veszprémi piarista gimnázium alapítólevele.....	23
Ismeretlen szerző: Veszprém vára	24
Padányi Biró Márton: Karácsony éjjeli második prédikáció	24
Benyák Bernát: Veszprém városának nyájas leírása	27
Ányos Pál: Egy boldogtalannak panasza a halavány holdnál.....	30
Batsányi János: A látó	31
Eötvös Károly: Pápay Sámuel	33
Pápay Sámuel: Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásról	38
Pápay Sámuel: A magyar literatura esmérete.....	39
Sebő József: Kétszáz éves a Mondolat	40
Somogyi Gedeon: Mondolat.....	44
Kazinczy Ferenc: Levél Szentmiklóssy Alajosnak.....	47
Kazinczy Ferenc: Levél Berzsenyi Dánielhez	47
Kisfaludy Sándor: a veszprémi káptalanról	48

Kopácsy József veszprémi püspök alapítványtevő levele a Magyar Tudományos Akadémia megalapítására.....	48
Praznovszky Mihály: Petőfi Sándor veszprémi napjai	49
Francsics Károly borbélymester naplója 1849-ből.....	56
Eötvös Károly: János püspök	60
Endrődi Sándor: Visszavárlak	63
Tóth Árpád: Simonyi Zsigmond.....	65
Kosztolányi Dezső: Endrődi Sándor.....	67
Tóth Kálmán: Csermák.....	69
Jókai veszprémi aranyembere.....	70
Matkovich Tivadar: Cholnoky László [a Cholnoky testvérek apja] „stiklijei”.....	71
Matkovich Tivadar: A veszprémi hölgyekről.....	75
Kompolthy Tivadar: A „Betekints”-ben.....	77
M[ikszá]th K[álmá]n: Fenyvessy Ferencz.....	80
Páldy Róbert: Eötvös Károly (1842–1916)	81
Kosztolányi Dezső: Eötvös Károly.....	85
Krúdy Gyula: A vajda	87
Rákosi Viktor: Amikor a nép mulat.....	90
Veszprém anno 1899	90
Cholnoky Viktor: Veszprém I.....	91
Cholnoky Viktor: Veszprém II.	94
Cholnoky Viktor: A sekrestyés.....	96
Ács Anna: A Modern Dunántúl.....	101
Cholnoky Jenő: Veszprém.....	111
Szomaházy István: Önéletrajz	112
Szomaházy István: Veszprém.....	113
Szomaházy István: Az ördögök kastélyában.	
Epizód Csermák Antal életéből II.....	121
Rupert Rezső: Két sánta honvéd.	124
Krúdy Gyula: Veszprémi hangulat.....	126
Krúdy Gyula: Útinaplómból.....	127
Móricz Zsigmond: A veszprémi amfiteátrumban	128
Pillanatképek a magyar írók parlamentjéből	131

Praznovszky Mihály: József Attila boldog hete	136
Horváth Cyrill: A Komakút és vidéke	143
Kós Károly: Országépítő	149
Gutheil Jenő: Veszprémi mozaik	158
Gutheil Jenő: Veszprém és a Szent István-év (1938)	161
Faludy György: Veszprém.....	163
Veszprém válaszol	169
Németh László: A veszprémi példa	170
Garai Gábor: Veszprémi képeslapok	172
Cserhát József: A Látó lángja	172
Illyés Gyula: Köszönet és köszöntés	174
Szabó Magda: Az a szép, fényes nap.....	175
Thiery Árpád: Királynék városa	179
Kányádi Sándor: Magyarként Európában.....	180
Pilinszky János: Két látogatás a veszprémi várban	184
KORTÁRSAINK	185
Balassa Gellért: Süteményillat és jövő	187
Balogh Elemér: A régi Veszprém emlékezete.....	188
Kellei György: Hányódások kora	190
Bartuc Gabriella: Az én Veszprémem	194
Bodosi György: Padányi Biró Márton feddő levele	197
Botár Attila: Délutáni elégia.....	198
Botár Attila: Esti forgószínpad	199
Bozsik Péter: A Rupert-ház és környéke	201
Brassai Zoltán: Megérkezni és itt maradni	202
Búzás Huba: Virradat Veszprémben	205
Búzás Huba: Panelváros	206
Búzás Huba: A veszprémi lány.....	207
Domján Gábor: Veszprém	208
Domján Gábor: Pékségsírató	209
Fenyvesi Ottó: Ősz a Buhimban	210
Fenyvesi Ottó: Advent.....	211
Géczi János: Nyom	213

Géczi János: Fegyverengedély.....	215
Géczi János: Ezer veszprémi naplemente:.....	216
Géczi János: Veszprém.....	219
Görgey Gábor: Gizellákat a közéletbe!	220
Hordós Csaba: Szélszene, Mesék Veszprémről	222
Ircsik Vilmos: A múlt árnyai	227
Kanyár Erika: A veszprémi vár utcakövein.....	230
Kemény Géza: Veszprémi anziksz	232
Kilián László: Sámson haja	232
Ladányi István: Majdnem esszé.....	236
Sarusi Mihály: Franciscs pincszerei.....	241
Széki Patka László: VÖLGYHÍD - HÖLGYHÍD	243
Széki Patka László: M. M. mester emlékműve Bruszniai Árpádról a Megyeház téren, Veszprémben.....	245
Széki Patka László: Üzenet a várbéli deákoknak	246
Szokoly Tamás: Születésnapomra	246
Takács Tibor: Az Elefánt cukrászda teraszán.....	248
Tolnai Ottó: Veszprémi vers.....	249
Tungli M. Klára: A város szíve alatt.....	251
Zatkalik András: Álhírek	253
VESZPRÉM NEVÉNEK EREDETÉRŐL	256
A VÁROS FRAZEOLÓGIÁJA	257
A KÖTET SZERZŐI	259
FORRÁSJEGYZÉK	264
Régi szerzők.....	264
Kortársaink	268

ELŐSZÓ

*„Istenem, hogyan lehet,
hogy ez a régi, sziklába vájt meseváros
másokat is nevelhetett, mint írókat?”
(Szomaházy István)*

Idestova több mint kilencven esztendeje, hogy *Sziklay* János, szülővárosa iránti tiszteletből, a rá méltán jellemző hangyaszorgalommal összegyűjtötte a régvolt idők Veszprémről szóló írásainak színe-javát (1931). Őt követően az 1960-as, '70-es években *Harmath István* és *Katsányi Sándor* foglalta rendszerbe a Veszprém megyéről szóló, maradandónak ítélt művek sokaságát. – Időközben a város irodalmi termése is jelentősen megnőtt: se szeri, se száma a veszprémi szerzők tollából származó műveknek. Ideje, hogy ezekből is válogassunk egy kötetre valót. Annál is inkább, mivel ma már középiskolás diákjaink érettségi tételei között is ott szerepelnek a helyi színek, a helyi irodalom ismerete. Ezért e kötet elsősorban hozzájuk szól. De természetesen azokhoz is, akik szeretnének megismerkedni a tovatúnt századok és a jelen Veszprém által ihletett alkotóival, és jelképesen felgyalogoljanak arra a Dicshalomra, amelyre – a Veszprémben 1813-ban kiadott, a nyelvújítás túlkapasait nevetségessé tevő *Mondolat* humora szerint – városunk igencsak büszke lehet.

Ha végigtekintünk a Veszprémről szóló írások sokaságán, akkor nem valami-féle romkertbe jutunk, hanem az utódokat is éltető forrásokhoz, ahová nekünk is érdemes elzarándokolnunk, hiszen bőven van miből merítenünk, mint például a mottóban idézett *Szomaházy István* 1913-ban írt, Veszprémet dicsőítő sorait olvasva: „Mikor éjszakánként a rám nehezedő sötétségből karácsonyi álom módjára villannak ki a havas veszprémi házak, a vár bástyái, ahol százéves öreg kanonokok sétáltak, a sziklák, melyeken még most is nyoma van a *Kinizsi* patkójának, a romok, ahol valaha vörös barátok miséztek, mikor képzeletemben feltámad ismét a *Bakony* felől közelgő szélvihar, s a farsangi cukorpor-felhőkön át a tréfás öregek, a patinával bevont fiatalok, a romantikus asszonyok karavánja a temetőből ide-idelátogat a hálószobámba, ilyenkor csodálatosnak tartom, hogy ebből a középkori városból vöröskezű kalmárok, anekdotázó ügyvédek, csontkanalas doktor-bácsik is kikerültek, akik nem az álmok és a mesék ösvényét választották a kényelmes országút helyett...”

Előljáróban el kell mondanom, hogy amikor veszprémi művekről beszélünk, akkor *Klió*, a történetírás és *Kalliopé*, az epikus művészet múzsájának udvarába is el-ellátogathatunk. Azaz: a válogatásba olyan művek is bekerültek, melyek a város művelődéstörténetéből ragadnak meg egy-egy mozzanatot, így általuk egyfajta várostörténeti kistükörbe is tekinthetünk.

*

A magyar kultúra a régi századokban elsősorban *sziget-műveltség*, melyek egy-egy városka, iskola, vagy éppen egy nagy műveltségű írástudó körül alakultak ki, mint Pest-Buda, Kolozsvár, Kassa, Sopron, Széphalom, Veszprém...

A Veszprémről szóló első írásokat abból az időből kell keresnünk, amikor a születőben lévő magyar állam első uralkodói a keresztény hit által kívánták az országot a nyugati világhoz kapcsolni. Ezek a korai leírások természetesen a legendák kódéba vezetnek, s történész legyen a talpán, aki ezek igazságmagvát kibogozza. De számunkra nem is ez a lényeges, a megformálás, a meseszöveg naiv bája ma is magával ragad.

A „török áfium” és a szabadságküzdelmek idején írt művek gondolatiságukban ugyan avultnak tűnhetnek, ám megformáltságukban, stílusukban tünt idők, a veszprémi idők szellemét tükrözik.

A felvilágosodás és a nemzetté ébredés kora Veszprém számára is kulturális felvirágzást hozott. A 19. század első felében, kicsinysége ellenére is, kultúrában élő város. Olyan megyeszékhely, melynek kulturális kisugárzása – hivatalainak, püspökeinek, kanonokjainak és iskoláinak köszönhetően – távolabbi megyékben is érezhető. A magyar ajkú népesség meghatározó voltából következően a nemzetté ébredés akadályai Veszprémben kisebbek voltak, mint az ország számos, főleg németek vagy más nemzetiségek által lakott városában. A tanácsulések jegyzőkönyveit már a 18. században is magyarul vezették, így semmi sem gátolta a magyar nyelvű írásbeliség és irodalom fejlődését.

Veszprém városról méltán állapíthatta meg a reformkori Pesti Divatlap névtelen szerzője, hogy „...minden külső jelentéktelensége mellett is nagyon élénk város... Mít leginkább megszereték benne, azon *tiszta magyar szellem*, mely falai közt s azon kívül uralkodik...”

Veszprém már a 19. század első évtizedeiben, a nemzeti erőgyűjtés idején, egyike volt azoknak a kulturális szigeteknek, melyek, ha némi késéssel is, de átvették, visszhangozták Európa szellemi törekvéseit. A Veszprémhez, az (egy-

ház) megyéhez kötődő írók, költők, papok a majd egy évszázadot felölelő nyelvújítási mozgalomban – amely a magyar nyelv történetének eseményekben és eredményekben egyik legmozgalmasabb korszaka volt –, igen jelentős szerepet játszottak. A ránk maradt szövegeket megismerve joggal állíthatjuk, hogy a nyelvújítási centrum, Széphalom ellenpólusa – Veszprém volt. Nem véletlen, hogy itt adták ki a gátlástalan nyelvújítás ellen tiltakozó vitairatot, a Mondolatot. A város ez idő tájt irodalmi és zenekultúrája révén egyfajta kis Weimár szerepét töltötte be az akkori Magyarország kulturális térképén.

A 19-20. század klasszikus magyar írói-költői úgyszintén megfordultak városunk falai közt: Eötvös Károly, Petőfi Sándor, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, József Attila... Írásaik, vagy a veszprémi idejüket taglaló tanulmányok úgyszintén helyet kaptak a válogatásban. Például Krúdy, aki maga is többször bolyongott e „furcsa, ódon és romantikus városká”-ban, egyik hősét például így jellemzi: „hangja olyan volt, mint egy öreg veszprémi kanonoké”.

Te is Veszprémsz? – kérdezhetjük joggal a költő Vaderna Józseffel, amikor a városról szóló mai írásokat lapozgatjuk. – Egy táj, egy város karaktere, utcáinak hangulata, értékeinek egymásra rakódott rétegei óhatatlanul, tudattalanul is meghatározzák értékvilágunkat. Erről tanúskodnak a jelen szerzői is, főként azok, akik ma is a nemes város köveit koptatják, számos írással gazdagították kötetünket. És most már csak az olvasón a sor: az kívánom, hogy a kötet lapjain sorakozó szavak Bakony-erdeje ne csak holt betűk sokasága, hanem, megelevenedve, éltető erő legyen.

A kötetben szereplő alkotókat két csoportba soroltam: a már elhunytak a *Régi szerzők* cím alatt találhatók; napjaink élő szerzői pedig a *Kortársaink* fejezetben.

Végezetül köszönöm azok munkáját, akik tanácsaikkal ötleteikkel segítettek e kötet világra jöttét. Különösen Ács Annának, Csiszár Miklósnak, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár munkatársainak, a Sziklay János Asztaltársaságnak, a Padányi Katolikus Iskola tanárainak, és minden olyan szerzőnek, aki a művét/műveit rendelkezésre bocsátotta, továbbá feleségemnek, aki megteremtette a nyugodt munkám feltételeit.

Sebő József

RÉGI SZERZŐK

Szent István nagyobb legendájából

Királyi széke társául pedig, különösen azért, hogy ivadéka maradjon, a feleséges római császár, tudniillik a szelíd erkölcsiért kegyesnek nevezett Henrik Gizella nevezetű leányát vette feleségül, kit a szent kenettel fölkenetvén, a korona viselése által társának nyilatkoztatott. Ki is az isteni tisztelet díszítése iránt mily lelkes volt, s az Isten szolgálóinak társaságai iránt mily buzgónak és jótevőnek mutatkozott, sok egyház keresztjei és szent edényei és csuda munkával készített vagy szőtt készületei mai napig bizonyítják. De mindenekelőtt bizonyítja a veszprémi püspökség egyháza, melyet alapjától kezdve, aranyban, ezüstben, mindennel, ami az isteni szolgálatra megkívántatik, s különféle szent öltönyökkel nagyszerűen felékesített.

11. sz.

Szabó Károly fordítása

Anonymus: Veszprém megvétele (részlet a Gesta Hungarorumból)

[Árpád vezér] huszonegyed napra tanácsot tartván felkerekedett Écilburgból, hogy meghódítsa Pannónia földjét egészen a Dráva folyóig. Első nap a Duna mellett a Százhalom táján ütött tábornak. Ekkor úgy rendelkezett, hogy a vezér hadseregéből az egyik részt a Duna mentén, Baranyavár felé küldi... A sereg második részével Szalók apját, Ösbőt meg Ősét küldötték ki a végre, hogy menjen Veszprém városa felé, s hódítsa meg annak a földnek összes lakosságát egészen Vasvárig. Ekkor Ösbő, a sereg kapitánya és vezetője, miután a vezér elbocsátotta, felemelve zászlaját megindult és a Pákozdegy alatt ütött tábornak. Innen tovább lovagolva a Pétermezőn szállottak meg, s három napig ott is maradtak. A negyedik nap pedig Veszprém váráig nyomultak. Ekkor Ösbő meg Őse seregüket elrendezve heves támadást intéztek a római katonák ellen. [Ti. a római császárság frank népe ellen.] És állt a harc köztük egy héten át. Am végül is a második hét szerdáján, midőn a két fél serege a küzdelemben szörnyen kifáradt már, akkor Ösbő és Őse sok római katonát karddal pusztított-

tak el, másokat pedig agyonnyilasztak. A még megmaradt rómaiak a magyarok merészségének láttára Veszprém várát odahagyva futásnak eredtek, s életüket mentve a németek földjére siettek, Ösbö meg Őse egészen a németek határáig üldözte őket [...] Miután Vasvárt bevették, megfordultak, s tovább lovagolva a Balaton vize mentén, elérkeztek Tihanyhoz, majd miután a népeket ott meghódították, tizenegyed napra visszajutottak Veszprém várába.

*12. sz. vége
Pais Dezső fordítása*

Kézai Simon: Gesta Hungarorum (részlet)

Némelyek azt állítják, hogy a magyarok nem Szvatoplugot, hanem Marót találták Pannóniába való második visszatérésükkor uralkodónak. Ez azért van, mert Marót az ő nevében nagyobb volt [maior – előjáró], de elöregedve a Bezprem nevű várban pihent. Szerencsétlenségére hallva, mi történt fiával (Szvatopluggal), fájdalmában hirtelen halállal fejezte be életét. Fia pedig az uralkodásban új volt.

*13. sz. vége
Erdélyi László fordítása*

Kálti Márk: Képes Krónika (részlet)

Ütközetre kerülvén a dolog, mindkét fél soká és erősen harcolt, de az isteni irgalom segítségével Szent István vezér dicsőséges győzelmet nyert. Azon ütközetben Vencelin vezér Koppány vezért megölte és Szent István akkori vezértől igen bő jótéteményekkel jutalmaztatott meg. Magát Koppányt pedig Szent István négygé vágatá; egy részét az esztergomi, másikat a veszprémi, harmadát a győri kapuba, negyedét Erdélybe küldé.

*14. sz. közepe
Szabó Károly fordítása*

Bonfini Antonio: A veszprémi bazilikáról (Rerum Ungaricum Decades – részlet)

[István és Gizella] kiválóan éreztették bőkezűségüket a szegényekkel és nyomorultakkal, valamint a papokkal és templomokkal. A bazilikákat nagy bőkezűséggel mindennel ellátták, és ha az isteni szolgálatra rendelt tárgyakban hiány látszott, azt pótolták, ezüst és drágaköves felszerelést, hímzett palástokat, aranyból készült szent edényeket... A veszprémi bazilikának, melyet maga épített, bőven ajándékozott mindenfélét.

15. sz. vége

Ráskai Lea: Szent Margit legendája

Ezenképpen hagyá őket a királyné asszon az klastromba¹ és ő maga elmene. Ezeknek utána negyed napon Olimpiádisz asszon felvéve a szent szerzetnek ruháját. Ez időben Szent Margit asszon még jól nem szólhat vala. Ezen időben kezdde Szent Margit tanolni abc-t, ave mariát, és kevés időnek utána igen jól kezdde tanolni és énekelni az egyéb kisdéd leányokkal.

Azért mikoron ez szent szűz szent Margit asszon immár volna tíz esztendő, az ő szüleinek és prédikátori szerzetbeli frátereknek nagy tisztos társaságával és ő vele még maradó jó sororoknak társosságával Bezprimből szent Katerina asszonnak klastromából változtatók, hozattaték az klastromba, melyet az ő szülei az Dunának szigetében, mely sziget az időtől fogva neveztetéék szűz Máriának szigetének avagy boldogasszon szigetének, mert annak előtte mondatik vala nyulak szigetének.

16. sz. eleje

¹ Margitot négyéves korában a veszprémi Szent Katalin-kolostorban nevelték.

Tinódi Sebestyén: Budai Ali basa históriája (részlet)

Ez parancsolása volt az császárnak:
Míg alatta lenne Ahmát Temesvárnak,
Addig Ali basa felföld tartománnak,
ö rontója lenne ott volt végházaknak.
Rávigyázva erre heréit Ali basa,
Temesvárt víja az fő Ahmát basa,
Budából indult szép hadával basa,
Beszprim vár alatt lön hamar megszállása.
Ez Beszprim vára szép püspökség vala,
A Balaton mellett merő kövön vala,
Az jó Paksi János ott főhadnagy vala,
De az megszálláskor királ felé ment vala.
Ezen Ali basa nagy örömében vala,
Álgyút igazíta, löni parancsola,
Egy hétig a várat erősen rontatá,
De azzal őneki csak keveset ártathata.
Lám benn az porkoláb jó Vas Mihál vala,
Ki miatt az Basa sok kárt vallott vala.
Éjjel nappal löni basa siet vala,
Kitől várbeliek igen rettentek vala.
Tőnek hasonlást az sok gaz nép az várban,
Támadának porkoláb ellen haragban,
Az fokról zászlókat lehányák árokban,
Mind zsákmánt tevének kincsben ott tárházakban.
Az várból igaz népek sokan kiugranak,
Csak kevesen porkolábbal maradának,
Erről a terekek hamar hírt haliának,
Az árulók vár körül mind leváगतának.
Lön nagy rettegése szegin Vas Mihálnak,
Hamar szót kiada, fogadá basának:
Békével morhástul ha elbocsátának,
Várat ő megadná az hatalmas császárnak.
Jó Ali basa ezt hogy hallá, előre

Neki fogadá, várat kezéhez vévé,
Békével Vas Mihált eleresztetté
Titkon terekeket utánna ereszté.
Basa hagyásából megfogák, megfoszták,
PéNZétől, lovátul őket megtisztíták,
Ott meg vissza az basának bémutaták.
Az tereket basa hamar levonyatá,
Előtte Mihálnak igen loholtatá,
Vas Mihált ez okkal ő megtartóztatá.
Sok fohászkoDással most is jó Budában,
Vagy Terekországban vagyon nagy rabságban.

(1552)

Csáti Demeter: Ének Pannónia megvételéről

Az első magyar nyelvű históriás énekünk, Csáti Demeter ferences szerzetes 1526 körül lejegyzett éneke, a Fehérló mondát dolgozta fel. A régi magyar jogszokás emlékét őrző, hiteles monda a honfoglalás mondaköréből; szájhagyományból került középkori történetíróink munkáiba. Eszerint Árpád Zalán bolgár vezértől a Bodrog és a Sajó, majd a Duna-Tisza közét, Mén Maróttól pedig Bihar fehér lóért cserébe veszi birtokába, szállja meg. Teljesebb alakjában késői krónikáink is rögzítik (Nemzeti Krónika, Budai, valamint Dubnici Krónika). Eszerint a magyarok a Duna mellékén uralkodó morva fejedelemnek fehér lovat, aranyos nyerges és kötőféket küldenek, s viszonzásul földet, fűvet és vizet kérnek. Szvatopluk (a régebbi változat szerint atyja, Marót) válaszára – „vegyenek, amennyit akarnak, ezért az ajándékért” – Árpád immár jogaira hivatkozva veszi birtokába Pannóniát, s futamítja meg az ellenálló morva fejedelmet. – Általános felfogás szerint a monda alapja a föld vásárlásával kapcsolatos ősi jogszokás, szerződés értékű jelképes szertartás, amelyet a magyarok a mit sem sejtő idegenekkel szemben érvényesítenek. A jelképes birtokszerzésnek a perzsáknál szokásos hasonló gyakorlatát Hérodotosz is ismeri, arab forrás később, a honfoglalással egyidejűleg mint keleten érvényes szokást említi. Ennek alapja az a hiedelem, hogy az országból, településből, házból kihordott föld, por vagy bármilyen tárgy az országot, tájat stb. ellenséges erők hatalmába juttatja. (A Néprajzi lexikon nyomán)

Csáti Demeter éneke szerint a Pannónia földjét birtokló herceg lakóhelye Veszprém, a magyarok ide hozzák ajándékukat:

...

Kevet futa bé Veszprémbe,
Az hercegnek eleiben,
Magyaroknak ú szovával,
Keszeneti lén nagy tisztességgel.

Egy fejér lovat hozatának,
Féket nyerget aranyast hozának,
A herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának:

„Ez szép lóval azok tisztelének.
Kik Szythiából kijüének,
Nagyságodtul feldet kérének.
Országodban letelepedének.”

Herceg azval veszté magát
Hogy a dolgot meg nem érté,
Az szép lovat megszereté,
Hogy ki miatt földet elveszté.

Az szép lónak eriltében,
Az szót mondá az kevetnek:
„Annak adok én feldemben
Mint kívánnak ők, nagy bőséggel.”

„Feldedet attad fejér lovan,
És fivedet aranyas féken.
Duna vizit aranyas nyergen,
Akkor való nagy szökségedben.”

Herceg hallá, mosolyodék,
Azzal semmit nem gondola;
Az kevetnek akkoron szóllala;
Haragjában azt mongya vala:

„Ha az szép lovat azért kilték,
Egy sulyokkal majd agyon verjék,
Nyerget vessék az Dunába,
Es az féket az fiben elrekentsék.”

Kevetek azt mondták az hercegnek:
„Nem kell tenni kegyelmednek;
Azzal az magyarok károsok sem lesznek,
Inkább lesznek nyereségesek.

Mert ebek lóval mind meghízna,
Nyerge leszen halászoknak,
Az fékével kaszások osztoznak,
Azért teutánnad ők sok jót mondonok.”

Kevetek onnyat elbucsúznak.
Herceg ottan megfélelmék,
Seregekkel gyilekezék,
11en él-békeltezék.
Az Duna mellen él-békeltezék.

Az herceg ott megvereték,
Csak egyedül futnia essék,
Az Dunára őt keríték,
Semmiképpen meg nem érheték.

Abban egyeb nem lehe:
Az Dunában beszektete,
Hogy már magát ott megmenteneje,
Inkább magát ott elrekkenté.

Árpád vala nagy eremben,
Mert az ország lén kezében.
O megszálla fenn egy hegyben,
Székesfejérvárhoz lén ű kezelben.

Több képes ábrázolás, képmutogató tábla is fennmaradt a Fehérló mondáról. A rendszerint középen álló magyar vezérek mellett ott az eladásra kínált fehér ló, tőle jobbra Szvatopluk és tanácsadói, balra szláv asszonyok a királynéval és a gyermek trónörökösrel. A háttérben pedig a veszprémi vár látható. Egy, az esztergomi Balassa Múzeumban őrzött festmény felirata szerint: „Ondra a csere történik Beszprémben a vár udvarán.” Mindenkinek a szájához írták egy-egy mondatban a szerepét. A vevők feldicsérik a portékát (Mamo to je Tatos – Anyám. hisz ez egy táltos!), az eladók ócsárolják, lebecsülik a vevőket. (Sohasem láttam ennyi sok sajt fejű, hegyes köldökű tótot!) Anno a festmény segítségével a vásári képmutogatók az egész mondat előadták, párbeszéd szerűen felelevenítették a nézők, hallgatók előtt.

Szabadkay Mihály: Beriszló Péter éneke 1515

Beriszló Péterről írta Szabadkay Mihály az egyik első magyar nyelvű vitézi énekünket *Cantio Petri Beriszló 1515* címmel.

A szerző Beriszló Péter veszprémi püspök, horvát bán bizalmi embere vagy íródeákja lehetett. Beriszló vitézségének úgy ad nagyobb rangot, hogy egy, az ura fogságában levő törökkel mondatja el dicséretét.

(részlet)

Mind ti népek bánkodjatok pispék veszedelmén,
Mert tudjátok míg isten segélé az ő jó szerencsáját,
Nem uralkodék terek császár soha az ő fején.

Ím látjátok, ellenségit sok helen meggyőzte,
Terekeknek sokaságit rólatok elízte,
Mellettetek megholtát ingyen ő nem nézte.

Az szót mondja szandsák-vajda az ő fogságában:
„Jaj! hogy veszek, szégyent vallék én bátorságomban,
Egy pap miatt nagy kárt vallék én vajdaságomban.

Én ki valék Szendöröben egy haragos nagy bán,
Sokat dúltam mindenfelé az én lovam hátán,
Azért fogván tart most engemet egy haragos pap-bán.

Szeretném azt, ha engemet magyarok nem látnának
Bátor inkább az fogságban itten levárnának,
Az angyalok mennyországba ottan ragadnának.

Az sem csoda, hogy én vagyok most itt nagy fogságban,
Mert lakozik nagy sok isten az Magyarországon,
Kik segíték az pap-bánt az ő bánóságában.”

Bátorsággal ők segílik és nagy nyereséggel,
Tisztességgel, vitézséggel, pénzzel és bévséggel,
Avagy peniglen terek vajdáknak az önnek fejjel.

...

Kevés kár nélkül nem lehetnek zégén keresztyének,
De meghalának immár kétszer oly nagy sok terek
Siralmas mast Terekországban az ő énekek.

Kenyeregjönk az úristennek mi mind fejenkint,
Hogy ne hagyjon tereknek dúlnia koroskint,
Bátorítson viadalhoz minket mind fejenkint.

Ez éneket ezeröt száz tizenöt esztendőben,
Szabatkay Mihály szerzé az ő nagy jó kedvében,
Egy Szent Gyergynek innepének nemes kezdetében.

Bátorkeszi István:
 Rab prédikátorok
 Trigyentum² várának tömlöcében

Mi magunkra nézve eddig is halálra,
 Bizony készen voltunk az mártíromságra,
 Noha jut eszünkben cselédünk zokogva:
 Nem tehetünk róla, – Isten dekrétoma.

.....
 Rövid időn múlván amaz nemes harcot,
 Elvégezzük immár pályafutásunkat,
 Nem gyötrik sokáig bágyadt tagjainkat, –
 Azért renddel kezdjük el búcsúzásunkat.
 Pápa városának hűséges anyyala,
 Az Krisztus nyájának fő lölkipásztora,
 Ugyanazoknak valék alumnusa,
 Isten igéjének hangos trombitája.
 Nemesek, vitézek, közönséges rendek,
 Én Séllyei István megváltam tülletek.
 Azt hagyom tinéktek, hogy Istent féljetek,
 Az megisméért hűtben erősek legyetek.

.....
 Vitéz Veszprim vára, magyarok végháza,
 Nagyobb részül pedig az Krisztusnak nyájja,
 Bátorkeszi István, ki valék pásztora, —
 Mostan elbúcsúzom tülletek én sírva.

Fizesse meg Isten a ti hűségteket,
 Sokszor rabságomban küldött pénzeteket!
 Nem szolgálak immár többé benneteket,
 Írja föl az Isten mennyben neveteket!

Negyvenhét rab közül mi hárman versekben,
 Trigyentum várának nagy mély tömlöceiben,
 Esztendő szám szerint hetvenötödikben,
 Adja Isten: egymást láthassuk mennyégben!

1675

² Ma: Trieszt

Bátorkeszi Istvánt, a veszprémi református egyház lelkészét, a pozsonyi vész-törvényszék a Wesselényi-féle összeesküvés vádjával 1674-ben gályarabságra ítélte. Triesztben írta két másik társával a gályarabságra hurcolt prédikátorok énekét. Szövegét a Szentsei-daloskönyv őrizte meg.

Szentsei György
Bakonyi bujdosók éneke
(részlet)

Szörnyű veszedelem, jaj reád szálla,
Szegény magyar nemzet és elburita,
Mert az ellenség téged közben foga,
A Sas kesellő igen megszaggata.
Gonosz ellenségünk, jaj, elpusztíta,
Sok várost, falukat fölgyújtogata,
Szép épületit mind öszverontotta,
Annak lakosait mind az kardra hánta.
Jaj, már odavagyunk, mert csak bujdosunk,
Egy helybül más helyre hordozóskodunk,
De sehul sincs bátorságos lakásunk,
Az erdön széjjel gunnyokban nyomorgunk.
Igaz vagy, Üristen, igazat szeretsz,
Azt bünt büntetlen soha nem szenvedsz,
Mastan is minket ugyan azért büntetsz,
De tudjuk, tüled hogy soha el nem vetsz.
Támaszd föl és hozd föl fényes napunkat,
Lakhassuk békivel mi országunkat,
Vigy ki belőle minden loboncokat,
Építhessük meg romlott templomidat.

1704

1704 májusában Heister hadai feldúlták és kardra hányták Veszprémet; a város és a környék megmaradt lakossága az erdőkbe menekült.

Tolvaj Ferenc históriás éneke (Népköltés)

Hidat kötvén Isten Dunán által jéggel,
 Sándor generális³ tábori sereggel
 Commandéριοztatik igen serénységgel,
 Dunántúlon hajolnak nagy jó reménységgel.
 Elsőben is Pápa ő magát megadja,
 Beszprimnek is készen szabadságért kardja;
 Dunántúl való föld fegyverét kivonja,
 Hogy német igáját nyakából kihányja.
 Azért serénységgel minden rendek gyűlnek
 Táborban, örömmel, majd ugyan repülnek!
 Zeng az ország, sokan prédának örülnek,
 Kik jó hazafiak, zászlók alá gyűlnek.

1704

A veszprémi piarista gimnázium alapítólevele

„... Isten dicsőségének előmozdításában, a lelkek üdvének keresésében s a szent Skapuláré társulatának fejlesztésében fáradhatatlanul s kitartóan buzgólkodjanak, a szerzetesi jámborságnak és erénynek példaadásával ne csak Veszprém városának, hanem az egész egyházmegyének épülésére szolgáljanak, [...] s mindent elkövessenek, hogy Bakony erdeinkből a jámbor és jó nevelésben részesült ifjúságnak virága kerüljön ki, és az erdei, vad cserjékbe a jámborságnak s ismereteknek beoltott új hajtásai egykoron a király és a haza számára gyümölcsöző fákká erősödjenek.”

1716. február 4.

*Volkra Ottó János veszprémi püspök
(Tölcséry Ferenc fordítása)*

3 Sándor = Károlyi Sándor

Ismeretlen szerző: Veszprém vára

E vár, melyet itt látsz, Veszprém híres vára,
 Rakatott egy magas kőszikla hátára,
 Szolgált Magyar Népnak régen nagy hasznára,
 Míg kezét vethette kard-markolatjára.
 Van a természetnek itten minden java;
 Búza terem, bort szűr a Szent Mihály hava;
 Nem messze van tőle a Balaton tava —
 Csak kár, hogy nem hallik a *Gerlice Szava*.
 Hallatott vala rég közepén e várnak,
 Míg folytak napjai a kellemes Nyárnak.
 El kellett bujdosni innét e Madárnak,
 S már most a helyére Vármegyére járnak.
 Oh Isten vidd el már a szomorú telet,
 Múljon el a zápor, bocsáss déli szelet,
 Derüljön fel itt is az áldott kikelet,
 S adj még a Madárnak e várban is helyet.

1760 körül

Az allegorikus vers a hősi múltat állítja szembe a szomorú jelennel; a városból elbujdosott gerle jelképében az ottani református templom betiltását panaszolja el.

Padányi Biró Márton: Karácsony éjjeli második prédikáció (részletek)

Szerencsés és boldog éj, melyen a Szűzanya méhének ágyában az örök Atya kebeléből az Istennek egyetlen egy Fia leszállott, ahol a világ kezdetétől fogva buzgó szeretettel kerestetvén fel is találtatott.

In lectulo meo per noctes quaesivi, quem diligit anima mea. Cant. 3. v. I.

Az én ágyamban éjjenként kerestem, akit szeret az én lelkem.

Megfoghatatlan és semmiféle változást és fogyatkozást nem szenvedhető örök

Istennek hozzánk szüntelen változó és soha azon egy állapotban nem maradható nyomorult férgekhez, gyarló emberekhez mutatott nagy szeretetéről és velünk közlött nagy és sok jótéteményiről, melyekkel nemcsak az ő javait, hanem tulajdon magát és istenségét is velünk közleni méltóztatott. Elmélkedvén Guerricus apátúrral, leginkább azon csudálkozom, hogy az ő maga isteni felségét s véghetetlenségét, melyet az ég és a föld meg nem foghat, egy szűz leánynak méhében, mint egy rejtekes burokban, oly igen megkicsinyítván befödözte, elrejtette. [Guerr. Abb. ser. 3. de Annunt.) *Inter omnium humanarum infirmitatum, quas pro nobis pertulit divina dignatio, sicut tempore primam, sic etiam humilitate fere maximam existimo, quod in utero Majestas illa incircumscripita passa est contineri.* Az emberi minden nyomorúságok és fogyatkozások között, amelyeket a miénkből magára vett és miérettünk elviselt az isteni méltóztatás, valamint idő szerént legelsőnek, úgy alázatossággal és megvetettséggel majd legnagyobbnak tartom azt, hogy az a véghetetlen isteni Felség, mely az eget és földet bétölti és semmiképpen meg nem határozathatik, egy kisedd szűz leányszónak méhében fogantatott s foglaltatott. (Ibidem.) *Tanto tempore nil loquitur illa sapientia, nil illa virtus manifestum operatur, nullo signo visibili Majestas, quae nostri causa latet, proditur.* Ennyi ideig, kilenc egész holnapokig a Szűznek méhében elrejtetvén, semmit sem szól, megnémult, hallgat a bölcsesség és ékesen való szólás, semmi nyilván dolgot nem mível, a hivalkodni nem tudó isteni hatalom és erősség üdvösségünkért el van titkolva, ki nem nyilatkoztatik az isteni Felség.

Ó isteni véghetetlen jóság! Bizonyára nagy álmélkodásra s annál nagyobb hálaadásra méltó dolog ez: a Szűz méhében elrejtetik az isteni Felség, hogy az embernek alacsony sorsa felmagasztaltassék; az isteni bölcsesség hallgat, hogy jövődöbéli szólásával az emberi tudatlanság taníttassék, az isteni hatalom mindenható erejének munkálkodásátul megszűnik, hogy az emberi erőtlenségben az ő mindenhatósága inkább kitéssék, egyszóval, a Szentlélek Istennek erejével megárnýékoztatott alázatosság alatt el van titkolva az istenség, hogy felmagasztaltatván, az isteni Felséggel megdicsőíttessék az emberség.

Ugyanezt nyomozta, vizsgálta, erről tudakozódott, kérdezősködött volt a mennyei jegyes, midőn így szólott (Cant. 1. v. 6.): *Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie? Jelentsd meg nékem, akit szeret az én lelkem, hol legeltetsz, hol nyugszol délben? Melyet a Szűzanyára magyarázván Honorius Augustodunensis, azt mondja (Honor. Aug. hic.): Mariae anima Christum dilexit, ideo omnia secreta Patris ei innotuere. Castissima Virgo fuit meridies de Spiritu Sancto splendens, et servens, in quem Christus declinavit, et cubavit*

in ejus humilitate, pastus est in ejus castitate. Máriának lelke szerént szerette a Krisztust, azért is az ő Atyjának minden titkai kinyilatkoztattak néki. Dél volt ez a makula nélkül való tiszta Szűz, mert a Szentlélek Istennek erejétől, mint a déli tiszta napfény, úgy fényeskedett és égett az isteni szeretettül. Ebben a délben a Szűznek méhében bément a Krisztus és ott megnyugodott, gyönyörködve feküdt az ő alázatosságán legettetett s szűz anyai vérével tápláltatott az ő szeplőtelen tisztaságán. Ó nagy titok! Ímé a mi emberi természetünknek érdemtelenységében így megtetszvéen magának, itten rejtezett el, itt nyugodott meg az isteni Felség.

...
Ó tehát, Krisztusban szerelmesim! (S. Bern.) *Jesum omnes diligite, amorem ejus poscite, Jesum ardentem quaerite, quaerendo inardescite.* Jézust mindnyájan szeressétek, buzgó szeretettel őtet kedveljétek, óhajtozó szívvel Jézust keressétek és szerelmeteket hozzá gerjesszétek.

Ó édes Jézusom, aki énérettem szent Atyádnak kebeléből az én ágyamban, vagyis a mi emberi természetünknek hasonlatosságában leszállottál. Aki a negyedik vigyázáskor, vagyis az időnek teljességében az én lelkemnek hosszú várakozása és óhajtozó kívánsága után a Szűznek méhében feltaláltattál; aki a pogányoknak, zsidóknak, eretnekeknek és minden bűnösöknek, akik a setétségben és a halálnak árnyékában tévelyegnek, igazságodnak fényét kinyilatkoztattad; aki egy szóval, hozzánk való nagy szeretetedből tennen magadot a mi szívünknek hajlékában bézártad, adjad mindnyájunknak, hogy midőn mi is a mi halálos ágyunkban fogunk feküdni és eljövend életünk idejének utolsó vigyázása, a te irgalmasságodnak fényétől megvilágosítottván téged feltalálhassunk, megfoghassunk, szívünkben bézárhassunk, soha el ne bocsássunk, és a mi anyáinknak, a győzedelmeskedő Anyaszentegyháznak örökös hajlékában bévitettétvén mondhassuk: *Megtaláltam, akit szeret az én lelkem, megfogám, el sem bocsátom őtet.* Ámen.

Benyák Bernát: Veszprém városának nyájas leírása
(részletek)

[...]

Bőv tulajdonsága íme ezen várnak:
Zöldellik ő benne címere a nyárnak,
Kedvesen fogadnak s mindjárt ajtót tárnak
Lakosi, szívedben megmaradást zárnak.

Valóban multság itten maradozni,
De bú s keserűség innét meg változni,
Kárt egészségednek nem lehet okozni,
Itt jó levegőég szokott mulatozni.

Vidámítják kedvét bánatos embernek,
Pompásan sétálló lépési népének,
Édesgető tetszést a Szívben öntenek,
Nyugodalma vagy on itt a fáradt testnek.

Veszprémnek nevezik hajdantái Magyarok,
Fénylenek asztalán jó Somlai borok,
Mellyekből ha kortyant, dúdolgat a torok,
Tántorgó nyelve szól: mást most nem akarok.

Bent Sét nevű patak gyöngy folyó vizetske,
Ékesíti partját itt, amott füzetske,
Bástyáinak rétjén bodzza fás mezőtske,
Hol tehát jól lakhat, legelhet a ketske.

Tudni ha akarod, erőssége nem nagy,
Régi szép nevének de tiszteletet adgy,
Bástyája szakadoz, azért is igen lágy,
jobban védelmezi őtet télben a fagy.

[...]

Ritka fõn a fátyol, bár magyar viselet,
Takarító volt az, itt a felelet,
Újság itt a régi szép kontyos öltözet,
Borítja fejeket hát rendes készület.

A kartsu vállat – is akár mint kereshed,
Abba bizonyos légy, hogy sehol nem lelhed,
Ha elődbe kerül Apátzának vélhed,
Sátort ütött fején, mondani azt merhed.

[...]

De jó erkölcsök – is polgáriba vagynak,
Tisztelet s bötsület egygyütt mulatoznak,
Szelidség, emberség nálok találatnak,
Áhitatos szokást – is Templomba mutatnak.

Noha hegy, völgy miatt utszán szélyel élnek,
Mindazáltal tsintól éppen õk nem félnek,
Az igaz barátság hasznaival telnek,
Istenes erkölcsök bőven bennek nõlnek.

[...]

Ide, oda hányott utszáival kevésly,
Minden felé völgyet láthatól, melly jó mély,
Az egész városban nincs semmi titok hely,
Hogyha lappangani akarsz, van mitõl fély.

Igen furcsa névvel utszák neveztetnek,
V u h i n annak hová, hosszú neve ennek,
Csorda, Vásár állás, mert vásárt ott tesznek,
Hatrongyos, ez buvó helyjek tekergõknek.

Vannak benne kútak: vitéz, s koma kútja
Amarra Vámosnak, erre kertek útja
A Sét vize mellett buzog fel Ur kútja,
Gyakor itt a désa, senki azt nem tiltja.

...

Tízen három várost látsz itt egygy városban,
De azt igen nehéz meg járni a sárban,
Nevezetes utsza Jerusalem abban,
El fordulhatsz onnat bátran az hoszszúban.

Híres Jerusaíem utszája Veszprémnek,
Kisebb szakadékját szemléljed meg ennek,
Amellyet tsókoló utszának neveznek,
Itt Szűzek s legények sokszor elől jönnek.

Hosszú utsza végén éred a piatzot,
Ott ó földél alatt kenyeres bólt látszott,
Újságnak tarthatod, ha látsz sült malatzot,
Sajt, bor s kenyér mellett vígan járhatsz tántzot.

Egygy domb vezet téged innét fel a várban,
Ott szellőztetheted magadat a nyárban,
Ne tiltsd fáradságod, mert nem vesz a kárban,
Egész várost láthadd, nem kell járnod sárban.
[...]

El halgatom tovább Veszprém dicséretét,
Mellyet gyakran nyere az ő nemes hírét,
Midőn viadallal győzte ellenségét,
Minden felé hatott címeres szép nevét.
[...]

Elég legyen ez hát Veszprém városáról,
Benne és körüle levő tartományról,
Furtsa nyelve vagyon, igaz. Szokásáról
Most – is ditséretet tesznek lakásáról.

Vedd jó néven tőlem, ne nézd, én ki voltam,
E verseket a ki ma markodba tóltam,
Mond igazán rólam: rosszul nem gondóltam,
Veszprém ditséretét hogy így lerajzoltam.

Benyák Bernát (1745–1829) író, filozófus, nyelvész. felvilágosodott gondolkodású piarista tanár. Az 1760-as években a veszprémi piarista gimnáziumban tanított. A pesti egyetemen elsőként ő tartott magyar nyelvű filozófiai előadásokat (1779).

Ányos Pál: Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál

Szomorú csillagzat! mely bús sugárokkal
Játszol a csendesen csergő patakokkal!
Csak te vagy még ébren boldogtalannal,
Kiknek szive vérzik s küszködik bajokkal.

Hallod, hogy sohajtnak estvél homályában,
Midőn a természet szunnyadoz álmában. –
Nincs álom ezeknek gyászos kunyhójában!
Eltűnt, eltávozott boldogabb házában!

Ott egy temetőnek látom keresztjeit,
Bágyodt szél mozgatja ciprus leveleit.
Ó! az árnyékozza soknak tetemeit,
Kik velem érezték az élet terheit!

Egy fehér árnyékot szemlélek sírjából,
Suhogva felkelni, halottas honából –
Vajon nem lesz-é ez azoknak számából,
Kik, mint én, könyveztek szivek fájdalmából?

Ó bár felém jönne! nem félnék képétől;
Többet reménlenék borzasztó lelkétől,
Mint élő halandók szemfényvesztésétől,
Kiknek számkivetve vagyok kegyelmétől!

Jajj de ismét eltűnt... ez is fut engemet!...
Talám észrevette hullani könnyemet!
Ó hát nincs már senki, aki nyögésemet
Hallaná, s enyhíteni akarná ügyömet?

Üss, te boldog óra, amely inségemből,
Ki fogsz szólítani ily sok gyötrelmemből,
Szakaszd ki e sebes szívet kebelemből,
S csinálj port agyagból készített testemből!

Talám majd valaki jön sírom szélére,
S akasztván egy darab fátyolt keresztjére,
Reá emlékezik barátja szívére,
Egy könyvet gördítvén hideg tetemére!

A költő – a szentimentális költészet jeles képviselője – a várbéli Ferences templom kriptájában nyugszik. Ő nevezte el II. Józsefet „kalapos király”-nak.

Batsányi János: A látó

Vídulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj, hárfá! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.

Ó ti! kiknek szívek örök búa merült,
Ím, reménytek nem várt víg napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek sугári;
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama dicső nemzet felkelt ím egészen,

Mely a két világnak megváltója lészen,
S melynek már láncoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép, ha - akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyeszti,
Hozzánk ím! ölelő karjait terjeszti:
„Álljon fel az erkölcs imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!”

A föld kerekése megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.
A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek.
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vérre sovárgó koronás gyilkosok;
Ők! kiknek még imént százezrek halála
Csak egy intésekben, egy szavokban állá;
S kiknek több nagy város tüzes leomlása
Oly vala, mint annyi hangyaboly romlása!

Vídulj gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
(1791)

Batsányi János, a felvilágosodás korának jeles költője 1776–1779 között a veszprémi piarista gimnázium diákja volt. Várbéli emléktábláját Csikász Imre készítette.

Eötvös Károly: Pápay Sámuel⁴ (részlet)

Pápay Sámuel, Kazinczy és Kisfaludy és Berzsenyi barátja, a dunántúli nemzetébresztő irodalmi körnek igazi megteremtője s mindvégig fentartója s mint régebben mondták volna, elevenítő lelke.

A nemzetség korábbi történetét nem ismerem. Pápay Sámuel 1770-ben született. Születéséről is mesészerű dolgokat hallottam.

Apja szegény Balaton-melléki kálvinista pap lett volna. Gróf Esterházy Károly, a híres egri püspök, valahogy hírét hallotta, hogy a gyerekek villám az esze, csodálatos a szorgalma s lebírhatatlan vágy duzzasztja lelkét a tanulásra. Elkérte vagy valami módon elszerezte apjától, gondjai alá vette, Kassán, Egerben, budai vagy pesti univerzitáson taníttatta, hites és okleveles ügyvédővé lenni segítette. Természetesen a római egyház hívei közé is áttértette. A térítés különben is kedvelt szokása volt.

Az ifjú ügyvéd azonban még se lett hamarosan ügyvéd. Különös kedvvel, sőt szenvedéllyel búvárkodott szép magyar nyelvünk mélységeiben. Akkor foglalkozott ezzel Révay is, a híres magyar nyelvtudós s Kazinczy is, aki irodalmi nyelvvé akarta nemesíteni a mi nyelvünket.

Hejh, minő elhagyatott, elrontott, nyelv volt akkor az a miénk! Tele latinsággal és németséggel, nyelvaggató fülsértő hosszadalmassággal, furfangos cikornyás képzésekkel s önkényes és ostoba új szavakkal. Mikes Kelemen egykori nyelvének híre-hamva se volt már, Csokonai falusi kálvinista nyelvét az irodalomban nem becsülték, a literátus emberek becsülni nem is akarták s míveletlen, durva, paraszt nyelvnek tekintették.

Kisfaludy Sándor a költő isteni ösztönével, Pápay Sámuel a bölcsnek megfontolásával ugyanegy időben gondoltak arra, hogy szegény elhagyatott nyelvünket édes szerető gondunkba kellene venni. Pedig nem beszéltek össze s bármily benső jó barátság fejlődött ki utóbb köztük, ezelőtt száztiz évvel még nem is ismerhették egymást. Pápay 1796-ban az egri líceumban foglalt el tanári állást, hogy ott a magyar nyelvet és irodalmat taníthassa, Kisfaludy pedig ugyanakkor vált el Szegedy Rózától, az imádott leánytól, s ment katonának a francia háborúba.

Csak a múlt század elején 1802 körül, találkoztak. A nagy költő már akkor megírta Himfy szerelmeit, a nagy tudós pedig már akkor nagy részben összehordta magyar nyelvtudományának, irodalomtörténetének nemes anyagát.

⁴ Pápay Sámuel (1770–1827) nyelvész, tanár, jogász, a nyelvújítás korának jeles képviselője.

Sajátságos, hogy Kazinczy száguldozó nyelvújítását mind a ketten fanyar érzéssel fogadták. Látták ugyan, hogy Kazinczy kezében valósággal más lesz az irodalmi nyelv, mint eddig volt, de érezték, hogy ebben nem lesz sok köszönet. Az élő nemzet élő nyelve végre se nyers kő, amelyből tetszése szerint faraghat a művész mindenféle alakot. Az élő nyelv élete csodálatosan s ügyetlen beavatkozásokat föl se vesz vagy kegyetlenül visszautasít. Bizony Kisfaludy vidáman is, durcásan is sokat elméskedett a sok latinizmus, germanizmus és gallicizmus s minden másféle izmus fölött, amellyel Kazinczy a mi édes nyelvünket fel akarta piperézni s eredeti szép alakjából kivetkőztetni.

Csaknem így gondolkozott Pápay Sámuel is.

Pápay életének történetét s irodalmi munkásságának jellemrajzát még ezentúl kell megírni. Irodalmunk történetírása eddig hanyag és figyelmetlen volt az ő irányában. Irodalmunk történetét Toldy félrevezette s azt irányba utódai, Gyulai Pál, Beöthy s a többiek se terelték vissza. Pápay élete és munkásságának jelleme és sikerei csakugyan méltók a mélyebb búvárlatra. Anyag is van hozzá elég. Csak Kazinczy levelezései is sok forrást nyitnak meg előttünk. Darnay Kálmán barátom Pápay iratainak nagy részét megmentette, s azokat nemes hévvel s magyar szívességgel bocsátja hivatott férfiak megfelelő rendelkezésére. Nem egyedül a Kazinczy-iskolának s főleg se annak köszönhetjük irodalmi s költői nyelvünknek a 19. század 30-as és 40-es éveiben oly magasra emelkedését. Kazinczy érdemeit ki vonná kétségbe? De túl a Duna érdemei talán még ragyogóbbak és soha hervadni nem fognak. A két Kisfaludy és Berzsenyi, Pápay, Zádor és Zsoldos, Deák és Vörösmarty: ím ezek voltak főleg a magyar költői, szónoki, tudományos és irodalmi nyelv megalkotásának legnagyobb hősei. Keressetek hozzájuk hasonlókat vagy náluk nagyobbakat a Kazinczy – Kölcsey – társaságban!

De hát eddig semmi baj. Ami halasztódik: annak örökre elmaradni még nem szükséges. Irodalmi történetünk bizonyára ki lesz igazítva nemsokára.

Pápay Sámuel 1802-ben jött át Egerből Túl-a-Dunára, s telepedett meg Pápán állandóan. Kegyes ura s urának családja, a pápai Esterházy grófok, a pápai, ugodí és devecseri óriás uradalmak jogi ügyeinek igazgatását bízták rá. Az uradalmak három vármegyére terjednek, középpontjuk Pápa, ott van az urasági vár és székhely, a dominális fiskusnak hát ott kellett fészket rakni.

A vármegye nemes közönsége rögtön észrevette az új jövevény embert. Rögtön fölismerte benne a nagyot. Ami igen természetes. Hiszen a pápai Kollégium jeles tudósok gyűlőhelye s a veszprémi káptalan tudósai is erős érzékkel ügyeltek nyelvünk újra való feltámadásának nagy háborgásaira.

Alig lépett be Pápay a vármegyébe s alig foglalt helyet a táblabírák között, a vármegye nyomban elhatározta-, hogy a magyar kormányzás, igazgatás és ítélkezés nyelvét magyarrá kell tenni s amennyiben magyar volna, a sok átkozott latinságtól és németségtől meg kell tisztítani.

Mert amennyire magyar volt is, az idegen szavak annyira elcsúfították, hogy jó ízlésű ember leszédült tőle a torony tetejéről.

A tisztviselőt magisztratuálisnak nevezték, a hivatalnokot officiálisnak, a szolgáló személyzetet szervientesnek. A vármegye tisztviselői voltak a két vicispán, a főnótárius, a vicenótáriusok, a perceptorok, egzaktorok, cancellisták, a judliumok, az asszeszorok, a fő- és vicefiskusok, a jurasszorok, a perzekutorok, a fizikusok, a felcserek, a geometrák s egyéb mindenféle népek. Kis tudja ma: mik és kik voltak ezek?

Hát az igazgatás és pereskedés műszavai? Ahány ember. annyiféle társadalmi osztály. Maga a parasztság is több felé oszlott. Voltak urbáriálisok, kontraktualisták, cenzialisták, kurialisták, guerálisok, inkvilinusok, szubinkvilinusok, skultéciánusok. Mindegyiknek más törvénye, más ítélete, más-más neve, más megyei nyelve. Még a nemesség is sokféle volt. Főnemes, köznemes, országos nemes, lokális nemes, prédiális nemes, birtokos nemes, ármalista, ágilis és a többi. Ágilis az volt, aki maga nem volt nemes, de a birtoka nemes volt. S volt olyan nemes, aki személyére nemes volt, de a birtoka jobbágyi birtok volt. Mindegyikre másként szólt a törvény és a latinos, magyaros műszó. Ma már az ördög se értene.

Hát még a sok tárgyi műszó! Egész kötet könyv kerülne ki belőle. Egyetlen egy rongyos pörben is százféle, ki latin, ki magyar, ki latinos magyar, ki magyaros latin. Olyan zagyvalék nyelv, amilyen még nem volt soha a világon. Mi lett volna a mi ragyogó szép nyelvünkől, ha bölcs elmék és lelkes szívek és hatalmas vármegyék a romlásnak útját nem állják?

A nemes vármegye már három év múlva, 1805-ben, megbízta híres tudós táblabíráját, Pápay Sámuel, hogy csináljon a kormányzás, igazgatás, tisztii szolgálat és pereskedés számára tökéletes és tiszta magyar nyelvet. Szedje össze mindazt, ami szép és jó van a múltban s népünk élő nyelvében. Vagy magyarok legyünk, vagy feküdjünk le örökre!

Pápay az a férfiú volt, aki méltó volt e megbízásra. A munkálatot elkészítette.

Más vármegye is készített efféle munkát, ki előtte, ki utána, de az övét tartom legbecsesebbnek.

Különben nem az én dolgom ezt most megbírálni. Sok szava nem vált be. Tenger szava jól bevált. Sok szavát használjuk ma is. Sok szavát azóta rontották el ostoba hatóságok és bíróságok. Kezdő munka volt az övé, de hatalmas. Nyomdokán új élet támadt s új ösztön az áldásos munkára.

A vármegye a munkát kinyomatta, kiadta s az ország minden vármegyéjének követés végett megküldötte. A címe ez:

– *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról. Veszprém, 1807.*

Minden vármegye nem fogadta el teljes komolysággal Veszprém vármegye nyelvtisztító indítványát s nem kötelezte tisztviselőit ennek hivatalos használatára. Nehezen is kötelezhette volna. A nemes ember, aki egyúttal vármegye ura és tisztje, úgy beszél és úgy ír, ahogy tud, ahogy akar, ahogy a szülők körül vagy az iskolában megszokta. E kérdésben neki nem parancsol még a vármegye se.

Nem is adta fejét minden vármegye arra még akkor, hogy tiszta legyen a magyar nyelv. Sőt még arra se, hogy általában magyar legyen a vármegyék nyelve. Az igazi állami nyelv ezelőtt száz évvel Magyarországon még a latin volt. Latinul irkált az udvari Főkancellária s a Consilium Locumtenens. Az összes állami hatóságok a dicasteriális nyelvet, írásmódot és gondolkodást iparkodtak követni. Mindez latin volt. Az összes jogi, törvényhozási és rendtartási könyveket, amennyiben tartalmuk gyakorlati okulásul szolgált, latin nyelven írták. Még Sárospatak híres jogtanára, Kövy Sándor is latin nyelven írta a magyar jogról remek könyvét. Így dolgoztak mások is. A királyi udvar éppen nem akarta, hogy Magyarországon a magyar nyelv terjedjen s a magyarság erősödjék. Még húsz esztendő múlva is, 1825-ben, az országgyűlés, csupán latin nyelven hozta a magyar nép számára az országos törvényeket. Megbolondultak volna a törvényhozó urak? Dehogy cselekedték ezt. A latin nyelv volt a kilencszázéves szokás s ebből a királyi udvar nem akart engedni. Deák Ferencnek kellett jönni az 1832-ik országgyűlésre, hogy ekkor már elkezdjék a törvényt a latin mellett magyar szövegben is megalkotni.

Pápay Sámuel munkája mégis alapos munka volt. Akkor úgy nevezték: fundamentális, – ma így mondaná az akadémia: alapvető munka. Még az oly vármegyék is sokat okultak belőle, akik egyébként még Veszprém vármegye gyökeresen újító törekvéseit elfogadni nem nagyon buzgólkodtak. Az egészséges mag el lett vetve, kikkel az majd s hatalmas tenyészetnek indul.

Mily szükséges volt ez a kezdés, semmi sem bizonyítja jobban, minthogy maga Pest megye is több, mint harminc év múlva jött arra, hogy a megyei közigazgatás

rendszere iránt javaslatot kellene készíteni s hogy efféle javaslatot Nyáry Pál, a vármegye akkori híres főjegyzője csak 1840-ben készített az e végből választott küldöttség segítségével Zala vármegye, noha országos híru nagy férfiai voltak, egy-két évvel még később határozta el magát ily munkát készítésére.

Veszprém vármegyében 1842-ben jelent meg Zsoldos Ignác⁵ korszakos munkája két jókora kötetben. A munka címe: *A szolgabírói hivatal*. Első kötete a törvénykezési, második kötete a közrendtartási szabályokat állítja össze s ismerteti. E nagy munka nem törvény ugyan, de sokáig, majd 1872-ig, ez volt Magyarország vármegyéinek, mondhatni alaptörvénye. Szolgabíró e nélkül el nem lehetett. Szolgabírák, ügyvédek, jogtudósok ebből tanulták a gyakorlati jogi élet szép magyar nyelvét.

Amikor Zsoldos munkája megjelent: Pápay Sámuel akkor már nem élt. Zsoldos, mint fiatal ember s a vármegye ifjú tisztviselője, még jól ismerte a nagy tudóst, s bár *A szolgabírói hivatalt* Pápay nyelvújító műve után harminchárom esztendő múlva kezdte megírni, munkájában mégis Pápay bölcs javaslataival találkozunk a fogalomjelző jó szavak használatában lépten-nyomon.

Hamarosan megjelent Veszprémben Pápay Sámuelnek másik nagyon szép és nagyon érdemes munkája is. Ennek címe: *A magyar litteratura esmérete*. A cím mutatja a munkát tartalmát is. A magyar irodalom történetéről szól főképpen.

Irodalomtörténetünk megírására jeles kísérletek történtek előtte, de rendszeres történetet megírni valósággal Pápay Sámuel kezdette. Ennek anyagát a tudós még Egerben kezdte gyűjtögetni s Pápán csak folytatta a gyűjtést és búvárkodást. A munka nyelve szép s még ma is olvasható. Ily szép nyelven írva tudományos könyveink közt ez az első. Utána vannak, előtte egy sincs.

A munka 1808-ban jelent meg. De nem az egész munka. A megjelent rész csak első része lett volna az egész műnek. Irodalmunknak nagy vesztesége, hogy a mű csonkán maradt.

Amikor az első rész megjelent, akkor még nem is rendezte sajtó alá az egészet. Belső jóbarátja volt Péteri Takács József. Lelkes férfiú, nyelvújításunk ügye s irodalmi viszonyaink iránt buzgón érdeklődő. Nem utolsó, sőt még csak nem is közepes írónk lett volna, ha íróvá akar lenni. Fennmaradt levelei gyönyörűek. Megismerte, mint jó barát, Pápay Sámuelnek Egerben tartott magyar irodalmi s irodalomtörténeti előadásait s nem nyugodott addig, amíg ezekből egy kötetet a tudós napvilágra nem bocsátott.

⁵ Zsoldos Ignác (1803–1885) jogász, 1838-tól az MTA tagja. Veszprémben főszolgabíró, majd Budapesten a Kúria tanácselnöke. Veszprémben, az Alsóvárosi temetőben nyugszik.

Ez a becses mű kiadásának vázlatos története.

Azoknak, akik hivatásuk érzetében a magyar irodalom és nyelvújítás történetét tanulmányaik körébe vonták, még egyszer szíves figyelmükbe ajánlom, hogy tanulmányaikat minél szélesebben terjesszék ki Pápay Sámuelre s vele kapcsolatban a dunántúli írók működésére. Van anyag hozzá elég. Sok fontos kérdés nyer teljes feleletet és sok gyönyörű részlet lesz szebbé, világosabbá.

Az irodalomtörténeti mű, amint megjelent, csakhamar ismeretessé és tiszteltté tette az író nevét az egész országban. A buzgóbb lelkű vármegyék siettek az író tálblabírójukká választani. Pápay úri házát mindinkább kezdték jelesebb férfiak látogatni. Kisfaludy Sándor a Sümegről Tétre s onnan visszatérő útjában úgyszintén mindig a hű barát szeretetével és pontosságával kereste föl. Kazinczy levelei csak halványan rajzolják, minő jeles és befolyásos alakja volt Pápay Sámuel sok éven át irodalmi közéletünknek...

Pápay Sámuel: Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásról

Mely igaz és érdemes okok bírták légyen a haza atyjait arra, hogy az országgyűlésein, s különösen a közelebbi múltban, a magyar nyelvnek ügyét buzgó szívekre vévén, azt az ellenkező nehézségek meggyőzésével, a polgári igazgatás s törvénykezés folytatására is szabadon felvétetni meghatározták: legvilágosabban megbizonyítja a köz öröm, s a szembetűnő lelkes iparkodás, mely édes hazánkat és nemzetünket nagyobb dicsőséggel s boldogsággal biztatja.

Tudni való, hogy a józan tudományok, valamint egyes emberek, úgy egész országok hasznára s díszére szoktak virágozni. Azok által ritkul a hiba; ébred a jónak és szépnek érzése; szelídül az erkölcs; erősebb lábra áll a külső belső bátorság; nevelkedik a szorgalom; fogynak a nehézségek; könnyebbedik, boldogul az élet.

A nyelv a tudományok kulcsa. Mennél miveltebb az, annál tanultabb a nemzet. Ahol az anyai nyelv parlagodásában sinlődik; jele, hogy a legnagyobb rész tudatlan, durva, magával, mással jóvátételmentlen. Ahol az kivész, kihál némüнемüképpen a nemzet is. A tudós csinos nyelv fenntartja századok múlva is dicsőségét az időnek viszontagságai alatt elenyészett népnek.

Ezen igazságok, s a hozott törvénynek értelméhez képest, valamint több nemes vármegyék, úgy mi is azonnal a magyar nyelvet rendeltük a köz dolgok s ügyek folytatására.

Nagyságotoknak, Kegyelmeteknek igaz kész szolgálói, szíves barátai és atyokfiai,

*Veszprém Vármegyének Rendei
Költ Böjt más havának 4-dikén, 1807 esztendőben,
Pápán tartott Közöséges Gyűlésünkből.*

Pápay Sámuel: A magyar literatura esmérete (részlet)

Még más fontos tekintetből is szükséges kötelessége a nemzetnek, hogy a maga nyelvét és literaturáját az idegen felett gyarapítsa, és azt mint szeme fényét s legfőbb kincsét úgy tartsa. Ez a tekintet a nemzetnek magában való fennállása. Ugyanis eleitül fogva tapasztalt igazság az, hogy azon különös tulajdonságok közül, melyek a nemzeteket egymástól megkülönböztetvén, azokat magokban fennálló nemzetekké teszik, a nyelv az főképpen, mely a nemzetnek nemzeti léteitét állandóan fenntartja. Mind mulandóbb az a különbség, melyet a nemzetek között a termet, öltözet, szokás, életmód s több effélék tesznek; mert mind ezen tulajdonságokra nézve is úgy összekeveredhetik egyik nemzet a másikkal, hogy egymástól meg sem különböztethetik. A nyelv lévén tehát az a nemzeti tulajdonság, mely az egy-nemzetbélieket szoros egységben s szeretetben tartván, azoknak nemzetiségét is fenntartja. Ezen okbul teszik azt némely fejedelmek fő gondjokká, hogy az általok meghódított, s a magok fejedelemségéhez kapcsolt nemzetségek közé a magok fő országának közöséges nyelvét vigyék be, hogy ez által azon új nemzetségek a magok különöségeit elvesztvén, a fő nemzettel egészen egygyé váljanak. Ilyen változás környékezett bennünket magyarokat is az 1780-dik s 1790-dik esztendők között, a midőn a német nyelv tétetett hazánkban országgló nyelvvé, mert csak a nyelve nyomattassék el a nemzetnek, oda van annak nemzetisége is. S imé ezekből a napfénynél is világosabban kiteszik, hogy a nemzetnek fennállása leginkább és csaknem egyedül a nemzeti nyelvnek fennállásátul függvén, szintoly természeti fő kötelessége a nemzetnek a maga nyelvét s literaturáját az idegen felett gyarapítani, valamint természeti fő kötelessége annak a maga nemzeti lételét minden kigondolható módon fenntartani.

1808

Sebő József: Kétszáz éves a Mondolat

Veszprém a 19. század első évtizedeiben egyike volt azoknak a kulturális szigeteknek, melyek, ha némi késéssel is, de átvették, visszhangozták Európa szellemi törekvéseit. A ránk maradt szövegeket megismerve joggal állíthatjuk, hogy a nyelvújítási centrum, Széphalom ellenpólusa – Veszprém volt.

Abban, hogy a kialakuló nemzeti nyelvi norma nemcsak a Felső-Tisza-vidék nyelvéből táplálkozott, abban – a nyelvújítás akusztikus terében – Veszprém, mint irodalmi centrum, jelentős szerepet játszott. A kétszáz éve, 1813-ban Veszprémben megjelent Mondolat jelentősége elsősorban az, hogy egy olyan országos vitát indított el, mely a végső soron a nyelvújítás dilemmáinak tárgyilagos és józan mérlegeléséhez vezetett.

„Fertelmes gúnyirat”

A Veszprémben – *Dicsshalomban* – megjelent Mondolat, a „*fertelmes pasquill*” kis kötete az elmúlt két évszázadban a nyelvújítás, illetve a Kazinczy elleni támadások szimbólumává vált, noha ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy ez a mű hatásának durva leegyszerűsítése, miként az ortológus-neológus szembeállítás is az. Megjelenésekor vízvázalstónak bizonyult: a nyelvvel kapcsolatos közbeszéd fókuszpontjába került, országszerte hevesen vitatták.

Az új szavak burjánzásának ez idő tájt számos vadhajtsága, ijesztő kinövése is volt: hívei ezrével gyártották az új szavakat, köztük számos olyant, melyek ma is megmosolyogtatják az olvasót: *anybeszélet* (anyanyelv), átkupidolni (szerelembe ejteni), *bámtest* (gyönyörű testalkat), *begyeskedő* (szerető), *betűirákság* (helyesírás), *csókpengés* (csókolózás), *lábtyű* (harisnya)... Nem vették figyelembe, hogy egy-egy szó megerősödéséhez, elfogadottá válásához érlelő időre van szükség.

E túlkapasokra válaszoltak a nyelvújítást mérsékelni akarók – Veszprémben – az általuk kiadott *Mondolat* című nyelvújítás-ellenes könyvecskéjükkel (1813), melyben kipellengéreztek a nyelvújítók szófacsarásait. A mű szerkesztője *Somogyi Gedeon* (1783–1821) veszprémi esküdt, vármegyei levéltáros volt. A 102 oldalas, zsebkönyv alakú kiadvány jórészt Szentgyörgyi József debreceni orvos és nyelvész kéziratban terjedő szógyűjtését vette át, s egészítette ki „ajánlat-levéllal” és „vezérszókkal” Kazinczy-ellenes gúnyirattá.

A belső címlapon Zafyr Czenczi (Kazinczy Ferenc) szamaragol felfelé a Parnasszus hegyére, melynek tetején egy Pegazus ágaskodik. Fején borostyánkoszorú s rajta egy lepke, szájához tülköt emel. Az út mellett egy szatír egy hatalmas kanászkürtöt fúj, a szamar oldalán lógó szerszámokban pedig többen a szabadkőműves jelvényeket vélték felismerni. A leginkább sértő: a számárháton ülő lantos és az oldalt ugráló szatír.

Takáts Sándor szerint a tótvázsonyi Fábián József kérte meg pápai barátját, Márton Istvánt, hogy Bécsben tartózkodó Márton József által készíttessen egy komikus képet a Mondolathoz. S mindkettő örömmel járt el a megbízatásban.

A Mondolat több részből álló, szellemesen megírt gúnyirat. Kiváltképp a címlapon látható rézmetszet bizonyult elemi erejűnek. A megjelenés helye – *Dicsalom* – finom célzás a Kazinczy alkotta Széphalomra.

A Mondolat, melynek fő erénye a rövidség és a velős tömörség, a magukat neológoknak hívó túlzó újítók gyors letámadására irányult, a nyelvújítás zúrzavarának kellős közepén. Hatása ezért is lehetett olyan elemi erejű. Hiszen a tét óriási volt: milyen legyen az irodalmi (sztenderd) magyar nyelv, illetve a létezők melyik változata legyen a domináns, melynek segítségével a magyarság modernizálódhat.

Micsoda összeesküvés!

A széphalmi kúria gazdája leveleiben ugyan váltig hangoztatta, hogy lelki nyugalmát a Mondolat meg nem zavarta; látszólag a sztoikus magatartás páncélzatába öltözött. Ám ez csak a látszat. Később már a Mondolat okozta *iszonyú bántást* említi, mely átüt ezen a páncélzaton. És valóságos nyomozásba kezd: kik állhatnak a névtelen támadás mögött, s eközben különféle összeesküvés-elméleteket gyártott. Az erre vonatkozó szakirodalomban döbbenet olvashatjuk, hogy Fazekas Mihály ez idő tájt megjelent *Lúdas Matyi*-jének Döbrögijében önmagát látja, benne őt figurázza ki a szerző, s a mű voltaképp ellene íródott.

Ám a széphalmi mester az első felindulást követően már kellő önkritikával nyilatkozott: „Azért, hogy szerencsétlen újítások is esnek a magyar nyelven, nem következik, hogy minden újítás szerencsétlen s minden újítás tilalmas. S valamint mindennek a világon van valamely haszna, úgy van ennek is: a Folnesicsek, Vandzák, Pethe Ferenczek megszeppennek s nem fogják üzni boldogságaikat.”

Pápay Sámuel, Kazinczy hú levelezőtársa így írt Széphalomra (1817. február 20.): „Publikumod igen megfogyatkozott, s ezért oh csak magadat okozhatni. A nemzet ügyét kiáltozod, azt akarod a nyelv gyógyítása által boldogítani, s azonban eltérsz arról a boldogító útról, melyen eleinte oly szép sikerrel előhaladtál... Miolta megszálla a vers- és könyvgyártás dühe, s ezen dühvel tolod a nemzetre a halmazott újságot, a temérdek szokatlant, látnod kell tennen magadnak, hogy a nemzet nem akar így esmérni boldogítójára.”

A széphalmi mester a bölcs öreg méltóságával nem válaszolt a veszprémiek támadására. Tudta és érezte, hogy a dicshalmi kiadvány igazán nem árthat az ő ügyének. A válaszadás jogát átengedte két fiatal író társának, Szemere Pálnak és Kölcsey Ferencnek.

A Felelet

A meglehetősen goromba ellenirat az ő tollukból 1815 júliusában jelent meg: *Felelet a' Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon úrnak. «Mondolat. Sok bővítmennyekkel és egy kiegészített új szótárral együtt. Dicshalom (azaz Veszprém) 1813.» című pasquilusára. Pesten 1815 címmel.* Mely így kezdődik: „Bolond-gombát ettél-e, vagy ezer sátán bújt beléd?...Gedeon, Gedeon hol vagy te? Az Istenek társaságában – a' Szerelem Elyziumában – Szamaradnak szívében – Gedeon!!!” Aláírás: „Bátyád Zafyr Gergely”.

A bevezetőben a Bohógyi Gedeonra átkeresztelt Somogyi Gedeon életrajza olvasható, főképp hallomásból összeszedett információk alapján, kiváltképp diákkori viselt dolgait emlegetve, s ami a legmeglepőbb: holtnak tekintve a még élő megyei esküdtet. *A búsongó Amor* című levél pedig Wándza Mihály azonos című művére utalva az érzelgős nyelvezetet pellengérezi ki. Továbbá Hőgyészi Hőgyész Márton egy hexameteres episztolában elmeséli Bohogyinak, miként kapta meg Fáva tündértől a Mondolatot. A következő levél pedig kifacsart dunántúli népnyelven a „fentebb stíl”-t nélkülöző népiességet teszi nevetségessé.

A Felelet azonban már korántsem hatott olyan elementáris erővel, mint Somogyi vitairata.

Somogyi Gedeon szerint a Mondolat betöltötte feladatát: „Elég nékem az a nyugodt érzés: hogy a Nyelv épségére vigyázóbbakká tétetett hazafiak, senkit ezután olly függetlenül, mint eddig – d i k t á t o r o s k o d n i nem engednek.”

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint Somogyi Gedeon (1783–1821) korántsem volt az a rakoncátlan „Bube” – fiúcska –, aki a Kazinczy-levelekben szerepel, akinek hívei Somogyit csak „Dicshalmi”-ként emlegették.

Noha a római, görög, német és francia írókat eredetiben olvasta, nem ő volt a nyelvújítás korának legfelkészültebb tudós személyisége, de – kissé sarkosan fogalmazva –, Veszprémben ő volt kapható, ő volt a legalkalmasabb a felszín alatt parázsló indulatok kimondására.

A bölcs tanárok, jogászok, kanonokok nem vállalkoztak a széphalmi mester nyílt támadására, hiszen ők is érezhették annak igazát. A kényes, ha úgy tetszik politikai ügy föl vállalására, társadalmi nyilvánosság előtti kimondására Somogyi volt a legalkalmasabb. Református volt egy erősen katolikus vidéken, aki az egyéniség szerepét hangsúlyozó protestáns etika jegyében nagyobb késztetést érzett e fontos nemzeti ügy föl vállalására. A szociológia nyelvén fogalmazva: ő volt az a szabadon lebegő értelmiségi, aki a korszak feudális kötöttségei közepette kimondhatta a nyilvánvaló tényt, hogy a király meztelen.

Dicshalom és Széphalom

Somogyi Gedeon – ma már nyugodtan leírhatjuk –, a nyelvújítás korának kiemelkedő, de méltatlanul elfeledett alakja. Mint Kazinczy Széphalomból, ő Veszprémből figyelte a nyelvújítás zajos hullámveréseit, s úgy érezte, neki is meg kell szólalnia: „...el nem titkolhatom, hogy a’ heves erőkódések’ küszködő zajjai közt dicső Nyelvünknek bukdosó hánykódását gyakorta rettegéssel szemlélem!”

A Mondolat a nemzet kollektív, abban az időben egyik legfontosabb alkotása volt, melyben a végső szót Somogyi Gedeon mondta ki – Veszprémben, abban a városban, mely akkor, Széphalom mellett, a nyelvújítási harcnak, a nemzeti létért folytatott küzdelemnek egyik központja volt.

Somogyi Gedeon: Mondolat

A MAGYAR NYELV KIMÍVELÉSÉRŐL ÉS AZT TÁRGYAZÓ
KÜLÖMBFÉLE SEGÉDEKRŐL

*Lassan megyünk elő, de hatalmasan
– Akármit mond Beótia!
Így lesz magyar iskolánk,
Keletre vissza, nem Nyugotra!*

VEZÉRSZÓ
(részlet)

Ez úttal gyengémhez képest azzal is elege van vágyaimnak, hogy merő eseményből a Miv általam láthat közviszályt; s hogy azt nem egynémely hiú pazarfényért vagy könnyelműségből: hanem azon sürgetésbéli részvétből, s tömedékes Ihleményből tettem, mellyel Nyelvünk kimívelésében, az illy másánt is felette gyéren adódó alkalommal, Hazámnak részelkedés nélkül tartozom. A mit nem is fog senki kételhetni, ha ezen, nem mindennapisági Szófektetéssel, részént ujj; részént nem felüleges előgondoskodással nyert Mesterszavakban – általam, tömött röviddel kimunkált Vezérszót és Jegyzékeket szemrebírja. – A szív legtitkosabb redőjit nem láthatván: legyen ez szabad kéjjel szerint tett viszontgyónás, és ezen talpszerben leendhető érzelmimnek igen is igaz Nüánsza!

Költ a Túlvilági Tölgykirályném alatt, Ikrek Havának 1-sőjén 1813.

Bátorhogy a Szájalásnak szabdáiban kevésbé vándorlóit legyenek; sem Irományaimat az Iramat példájaiért kiadni ne merészeljem: mindazonáltal czékázó szemeimmal Magyar ízeletűtudományunknak körét elnézvé, és az abban találandó nötevények és ültetvények sopárul való tenyésztését, és élettelen nyöszörgését könnyűs szemekkel látván; – azt is hogy ezen előttem nem egészen idegen ötletre néminemű behatásom vagy, magamban érezvén: kívántam ezen őszinte MONDOLAT készíteni, mellynek tárgya: a Magyar Nyelv Kimíveltetésének szükséges és kerülhetetlen volta. Nehogy pedig valaki állíttományomnak lehattét kétbe vonnya; vagy én ezzel valakinek szeme eleibe kék gözt akarnék tsinálni, állítsa: a segédeket is előfogom számlálni, mellyek a fel-tett ötletet tárgyazzák

...

Három dologról célozok a fel-tett tárgyakhoz képest
 Első tekinti: mely szükséges a Magyar Nyelvmívelés.
 Második: kivégzi annak lehattét.
 Harmadik: módját és segédeit fedezi.

III. CIKK (részlet)

... igyekeztem elsőben is azon gáncsot felvilágosítani, mellyel a Deák Nyelvhez való ragaszkodás, némelly Nyelvemeseknek fejekben terjesztettel.

... Minek nekünk az idegen hangozatú Secretarius, Negotiátor, Chemicus, Apotheca, Nótarius, Guillotin, s a t mikor ajjkink mozdulattyával eggyezőbb hangú Titoknok, Alkúnyok, Titkács, Szered, Tábirász, Nyaktiló, s több hasonló helyes szóval élhetünk.

Ugyan ezért, hogy tárgyamhoz jobban közelüljek: legelső s legfőbb eszköze lenne Nyelvünk kimívelésének, ha mennél előbb egy tökéletes Szótár készítődne.

SZÓTÁR

A Nyelvmívelők szorgszerények által, részint természet, részint öltöztetett ujj Magyar szók mostani helyesített Jelenteteinek értésére

A

Akarmány: *Akarat*

Aranyüstök: *Szőke haj*

Átlohadni: *Tsendesen általmenni*

Átkupidolni: *Megsebhetni, szerelembe ejteni*

Anybeszélet: *Grammatica Hung*

B

Báj: *Reitz*

Bámtest: *Gyönyörű testalkat*

Beszélettudós: *Grammaticus*

Bitzegni: *Sétálgatni*

Bűnkementze: *Purgatórium*

C

Csin: *Csinosság, Cultúra*
Csókpengés: *Csók tzuppanás*

D

Ditsvágy: *Ditséretre való vágyás*

E

Egekbeötlő: *Igen magas*
Ekkédig: *Eddig*

K

Könyvtár: *Bibliotheca*
Képmutató: *Képviselő*
Kéj: *Szabadakarat, Jókedv valamihez, Jószánta valakinek*

L

Lábtü: *Harisnya, Strümpfe*
Leplezni: *Takarni, fedni*

M

Mogorva: *Komor, rántzos*
Mondolat: *Oratio*

Sz

Szorgszerény: *Szorgalmatos iparkodás*

T

Talpszer: *Matéria*
Társadalom: *Collegium*

Kazinczy Ferenc: Levél Szentmiklóssy Alajosnak

Egy Mondolat című könyvecske jöve ki igen csinosan, úgy ahogy a Kisfaludy Munkái jelennek meg. Alól a nyomtatóhely 2 helyén ez áll: Dicsshalom, 1813. — A címlap előtt álló rézén én ülök egy számáron, felkoszorúzva, fejem felett lebeg a lepe, kebelemben a lant, nyergem farában a guitarre, balkezemben a kantár és a musicális háromszög. S így visz a tátos a Dicsőség Templomához.

Becsületes neve az írónak Somogyi Gedeon Veszprém Vmegeyi Esküdt.

A Munka valóságos Centó. Az az, kiszedte szavaimat, szöveim az írásaimból s minden ész és értelem, minden elérhető célzás nélkül egy Centót szöve belőlük, hogy engem tegyen nevetségessé. Velem együtt Berzsenyit bántja, nyilván azért, mert B. engem tisztele meg az Ajánló levélben és két három helyt másutt.

Azután lap 51–102 megyen a Lexicona. Ebben ez is áll: „öklelő Hajdú” (Ez a Berzsenyi szava.) Szegény Buffon és Blumenbach ti még ezt a három Marhák közül kifelejtettétek halhatatlan munkáitokban. íme ez a procat fickó nem tudja, hogy az öklelő nemcsak türkölt (türökkel, szarvval bántót), hanem ököllet (karral, kézzel, marokkal) dolgozót is teszen.

Engemet ez a megtiszteltetés felette nagyon nem gyönyörködtetett ugyan: de valóban nyugodalmamat meg nem zavarta. A ki becsüli a szabadságot, türje el a féktelenség csapkodásait míg lehet.

A Diétái Követek megvetéssel nézik midőn a vad ifjúság sületlen versekben őket szamaraknak titulázza.

Somogyi Gedeon énellem kiküldetett percussor és Sicárius. – De az ő szamara és fecsegése nem cáfolja meg azt, amit én az új szók és Neologismusok felől a Dayka Életében mondtam. Szamarat festeni, s valakinek nevét reá írni, das kann jeder Bube.

1814. jan. 7.

Kazinczy Ferenc: Levél Berzsenyi Dánielhez

Harmadnapja, hogy egy széplelkű ember recepisse mellett küldé meg nekem a Te vármegyéből a Mondolatot, s megírja, hogy azt Somogyi Gedeon Veszprém vármegyei esküdt csinálta. Meg nem indultam a gyermekőce marhaságán. Aki a szabadságot becsüli, türje el a féktelenséget, ameddig lehet. Engem Somogyi Gedeon sem jobbá s nagyobbá, sem rosszabbá s kisebbé nem tehet mint vagyok.

Az utolsó diaetán egy hasonló fattyú a Szatmár vármegyei igen érdemes követet s viceispánt számárnak titulázta sületlen rigmusában: s Isaak Sámuel nem volna nagy ember, ha azon bosszankodott volna.

Megköszönöm barátságát a Mondolat megküldőjének, s magam mellett igen keveset szóllék, de igen melletted. Azt kérdem tőle, hogy minekutána új szókkal minden jobb írónk (még Somogyi által tisztelt Kisfaludy is) él: miért bánt csak Téged és engem. Tudom én miért csak kettőnket. Huic uni multos Marios (Kisfaludyos) inesse. Nem felejthetik a Himfy recensióját és a Tövisekben a Himfyre írt epigrammát. – Megírtam azt is, hogy öklelni nem tülkölnit teszen az eredeti értelemben, hanem ököllet (kézzel, karral, marokkal) dolgozót, bántót. – Én magamat Somogyi Gedeonhoz tenni nem fogom.

1814. jan. 10.

Kisfaludy Sándor: a veszprémi káptalanról

Veszprémnek a nyelvújításban betöltött szerepét jól jellemzik Kisfaludy Sándor sorai: „...Kazinczynak és pártjának már annyira megy bosszúálló indúlaty-tya, hogy Weszprímet is készek mindenütt leszóllani azért, hogy a Mondolat vidékén készült, és ott nyomtattatott. Szerencsés volna hazánk és nemzetünk, ha még csak két-három helyen annyi jóakarató, és a közjóért buzgó hazafi volna egygyütt mind a Literatúrára, mind általlyában a hazafiságnak minden ágaira nézve, mint amennyit Veszprímbe esmerek és tisztelek, kivált az ott való Káptalanban és papok között. Mind Vármegye, mind Káptalan olyan, hogy annak lelkét szeretném valamennyibe lehellni a Hazában.”

Kopácsy József veszprémi püspök alapítványtevő levele a Magyar Tudományos Akadémia megalapítására

„Alulírott Kopácsy József, veszprémi püspök, a főméltóságú Hétszemélyes Táblának asszesszora [ülnöke] és a felséges magyar királynénak udvari kancelláriusa adom tudtára mindeneknek, akiknek illik, hogy nemzetünk díszének, hazánk csinosításának felemelésére, s egyszersmind a hasznos ismereteknek terjesztésére a magyar nyelvnek célirányosan intézendő kimí-

veltetését és terjedését egyik leghathatósabb eszköznek tartván: azon intézetnek felállítására, melyeket az ország rendei múlt 1826. esztendei Szent György havának tizenhetedik napján költ alázatos felírásokban a magyar nyelvnek kimíveltetése és elterjesztése végett Ő Császári Királyi Felségének előterjesztettek, két ezer forintokat konvencióbéli ezüst pénzben ajánlok oly föltétel mellett, hogy ezen summából a magyar nyelvnek kimíveltetésére egy ezer forintoknak, a magyar nyelvnek terjesztésére hasonlóul egy ezer forintoknak interese [kamat] fordítassék, amely lét ezer forintokból álló tőkepénz eránt magamat oly formán kötelezem, hogy azt szabad tetszésem szerint a fenn írt intézetnek valóságos felállításától kezdve, esztendőnként száztól hattal számlandó interesteknek [kamatoknak] rendes fizetése mellett megtarthassam, vagy fertály esztendei előre való felmondás után kifizethessem; amennyire pedig ki nem fizetném, ezen tőkerészemnek maradék-javaimból is elégtételtessék. – Kikötöm továbbá, hogyha talán idővel a feljebb említett intézetnek egyike vagy másika akármilyen oknál fogva megszűnne, ezen nem várt esetekben a megszűnt intézetet illető tőkepénz magamra vagy a Veszprémi Püspökségben leendő suceszorimra [fokozatosan] oly kötelesség mellett visszaszálljon, hogy ugyanazon tőkepénz általam vagy most említett jövőendő veszprémi püspökök által szabad elrendelésünk szerint más közhasznú egyházi vagy világi intézetre fordítassék. – Melynek nagyobb erejére adom ezen szerzemény leveletem, nevem aláírásával és szokott pecsétemmel megerősítve.

Költ Pozsonyban, pünkösdi havának 30. napján 1827. esztendőben.

Kopácsy József veszprémi püspök

Praznovszky Mihály: Petőfi Sándor veszprémi napjai

Kétségtelen tény, hogy *Petőfi többször járt Veszprémben*, noha egy alkalmat kivéve, semmi lényeges nem történt vele itt, illetve nem maradt nyoma látogatásának. Az első megmaradt emlék egy vers, amely alá odaírta: Veszprém 1842. A filológus kiegészítette a pontos dátummal: november 3., de írt mögé még egy kérdőjelet. Ez a vers:

A VADONBAN

Éj leng alá a mély vadonra,
 S az út majd jobb-, majd balra tér;
 Lépteim bolyongva tévedeznek
 - Ki lesz előttem hű vezér?
 A menny ívén ugyan fölöttem
 Ragyognak égő csillagok,
 De vajh talál-e célra pályám,
 Ha lángjaiknak hinni fog?
 Az égi fények ezredénél
 A lyányszem tündöklőbb vala,
 S még is, ki hittem sugarának,
 Hajh engem még is megcsala!

Petőfi 1842. november 2-án hagyta el Pápát, s úticélja ezúttal Székesfehérvár volt. November 7-én már *Szabó József* szintársulatának tagja, ahol egyik színtársára – a később még említendő – *Szuper Károly* is. A vers alapján feltehető, hogy Petőfi a Veszprém és Pápa közötti mintegy 50 kilométert egyhuzamban tette meg, s már ráesteledett, amikor még mindig a Bakony rengetegében járt. November 3-án pihenhetett meg Veszprémben, majd folytatta az útját, s érkezett meg Fehérvárra.

Az irodalomtörténészek kérdőjele azonban többszörösen is a vers mögött van. Azt ugyan senki nem vitatja, hogy Veszprémben írta, vagy legalábbis veszprémi átutazásához köthető, de lehet, hogy még Pápára menet, október végén fogalmazódott meg benne ez az élmény. Ugyanis ekkor tartott Mezőberényből indulva Debrecen felé, nagyot kerülve Pápára, s ment át Veszprémen is. De az is lehet, írja *Kiss József* és *Mártinkó András* a vers stíluselemeinek magyarázatába mélyedve, hogy „*olyan korábbi kíséreltetével van dolgunk, amelyet ez útja során egy már régebben átélt életrajzi-lélektani-hangulati szituáció megismétlődésével újra felidézett.*”

Mindenesetre ezt a látogatást tényként fogadhatjuk el, s ennek az emléket őrzi *Marton László* szobra a színház előtt, amely végül is egy idealizált Petőfi képet ábrázol, az adott pillanat és szituáció visszavetítését senki ne keresse benne.

Másik, s valamivel hosszabb látogatásának négy főszereplője van: ő maga feleségével, öccse, *Petőfi István*, valamint *Szuper Károly* színész.

A költő 1848. május 1-jén jelentette meg „*Lapok Petőfi Sándor naplójából*” című röpiratát, amelynek bennünket érintő textusa így szól:

„Oh mikor én meghallottam, hogy Lajos-Fülöpöt elűzték s Franciaország respublica!...

Egy Pesttől távol eső megyében utaztam, s ott egy fogadóban lepte... rohanta meg e hír szívemet, fejemet, lelkemet, idegeimet.

Vive le république! kiálték föl, aztán némán merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop.

Amint eszméletemet visszanyertem, egy aggalom kezdett bántani – a jelszó ki van kiáltva, gondolám, ki tudja, mi nem történt vagy történik, míg én haza érek! nélkülem kezdődjék a forradalom? hah!

Nyakrafőre siettem a fővárosba... reszketve, lélekzet nélkül értem haza...

Általános volt a lelkesedés, de még semmi nem történt...

Nagyot lélekzettem, mint a bűvár, midőn a víz alól felmerül.”

Adataink – és a hagyomány – szerint ez a megye Veszprém volt, a város Veszprém, a fogadó a Stingli, jelenleg a Gourmandia, amelyen emléktábla idézi a látogatást.

Második szereplőnk Szuper Károly színész, aki ekkor Veszprémben szerepelt társulatával. Szuper Károly igen jelentős és szép sikereket ért el vándorszínész volt, aki – mint láttuk –, Petőfivel már hat évvel ezelőtt egy társulatban játszott. Veszprémben most január 22-én tartották az első előadásukat, s itt maradtak március közepéig. Egy esztendő múltán tértek vissza újra a városba, akkor március 26-tól játszottak május végéig. De már egészen más hangulatot találtak Veszprémben: „*a közönség most is olyan művészetpártoló, mint azelőtt, a hazafias lelkesedés azonban már le van nyűgözve.*” Érti ezt úgy, hogy nyűg alatt, félelemben élnek a városiak, sok közöttük a besúgó, akik „öt forintért eladják embertársaikat”.

Május 19-én jegyezte fel, hogy a németek menekülnek az országból, de viszik magukkal a foglyaikat is. Így ezen a napon Veszprém mellett állt meg az a század, amely Batthyány Lajos volt miniszterelnököt kísérte. Ő is kiment a többi veszprémmel, hogy legalább intsen a fogolynak.

Visszatérve a számunkra fontos évre és napra, 1848. március két napjának eseményeit így rögzítette naplójában:

„*Veszprém március 5. Kellemetlen fergeteg dühöngött egész nap, a szobát nem is lehetett elhagyni s ezen rút időben toppan be hozzám Petőfi Sándor barátom, hazánk kitűnő lyricusa. Igen nagy öröömre szolgált e meglepetés, annál*

inkább, mert már rég találkoztam vele Pesten és akkor is csak futólag. Most nejjével utazik itt keresztül s együtt látogatták meg színi előadásunkat, hol a nagy közönség közt nagy sensatiót keltett megjelenésük. Indítványozták éjizenével való megtiszteltetését is, de biz az csak a tervezetnél maradt, én nem forcírozhattam. A színházban pedig oly kevesen voltak a rossz idő miatt, hogy abból nem nőhet ki magát az entusiasták serege.

Veszprém, március 6. Korán keltem, hogy még egyszer találkozhatnék Petőfi-vel és a Stinglibe siettem. Jókor érkeztem, nejjével megismertetvén, egy kellemes órát töltöttem körükben, míg ők útra nem keltek, azon vigaszt hagyva számomra, hogy jobb kedvvel látta Petőfi az én baráti látogatásomat, mely ifjúsága emlékeit megnyitá, mint azt, ha egész Veszprém városa tiszteletére hozzá rohant volna. Bizalmasan közölte, hogy körútját némileg politikai szempontból is teszi. A sár miatt nem tudunk Pécsre kocsikat kapni.»

Ezek szerint tudjuk tehát, hogy 1848. március 5-én Veszprémben szállt meg Petőfi Sándor és itt hallotta a francia forradalom hírért, találkozott régi színész-társával. Látogatásának célja, öccsének, Petőfi Istvánnak a felkeresése volt, aki a közeli Palotán (Várpalotán) volt mészároslegény.

Petőfi öccse húszesztendőskorában, 1845 novemberében került Palotára. November elsején járt le apjának bérleti szerződése, amelyet 1842. július 20-án kötött a kun-szentmiklósi „Marha Szék és Juh Szék” működtetésére, s ahol valójában fia, István dolgozott. Novembertől pedig már Palotán találjuk őt.

Hogy miért éppen Palotára jött, nem tudni pontosan. Egy általa is terjesztett változat szerint már csecsemőkorában megegyezett az apja egy mészáros társával, hogy a kis István, illetve annak lánya, ha nagyok lesznek, majd összeházasodnak, s tán most érkezett el az idő e kapcsolat szentesítésére. E túl romantikusnak tűnő mendemonda ellen szól az is, hogy Petőfi István 1848-ig Palotán lakott, de mégsem házasodott meg. Akkor pedig miért utazott ilyen messzire a szülőktől, végleg egyedül hagyván őket?

Könczöl Imre az F. E. kezdőbetűkből a helyi anyakönyvek átnézése alapján megtalálta, hogy ez a lány nem lehet más, mint Fábri Erzsébet, egy helyi hentes lánya, akit verseiben Petrovits István a „Bakony rózsájának” nevez.

Petőfi öccse verselgetett is, ám ezek kivétel nélkül bátyja műveinek utánérzései, sőt, nemegyszer annak szófordulatait, kifejezésformáit is átveszi. Első verse Palotán 1845 novemberében-decemberében keletkezett (a filológusok pontosan behatárolták az időpontot), s amelyben bemutatkozik a helyieknek:

„Sokan kérdezték már tőlem:
 Petőfi az én testvérem?
 Büszkén feleltem meg erre:
 Én vagyok az egyetlen öccse.”

Palotáról kelezve több versét is ismerjük ezekből az évekből: *Hogyha meghalok, Az én lovam, Hull a levél, Betyár élet, Elmegyek én, Sír a rózsám*. Majd 1857-ben még egyszer eszébe jut Palota, s az otthagyt leány.

A *Sokszor* című verse kulcsversnek is tekinthető, amennyiben egy lírai emlék felfogható annak. Brünben írta, ahol katonai szolgálatát töltötte 1848-49-es szerepe miatt.

„Miért tagadnám, volt szeretőm,
 Szép volt ő mint angyal,
 Szép mint tiszta nyári napon Az ébresztő hajnal.
 Nem hiába nevezték őt »Bakony rózsájának«,

*Beillet vón a kéklő ég Egyik csillagának
 Bölcsőjében jegyezte el Édesapám mátkámnak,
 A gyermek vő meg is tetszett Ipának és napának.”*

Mindenesetre tény, hogy Petőfi István Várpalotán élt, s 1848-ban innen vult be katonának. Veszprémben 1848. július 13-én kelt levele nemcsak azért érdekes dokumentum, mert egyike leveleinek, amelyet bátyjának írt, hanem, mert vázlatot rajzol a forradalom Veszprémjéről is:

Veszprém, július 13. 1848.

„Kedves Bátyám! Kívántalak egy pár héti ittlétünk alatt tudósítani, valamint elmenetelünk előtt elvárom szinte tudósításodat. Ha azt mondanám, hogy megbántam tettemet, miszerint katonává lettem, bünt követnék el lelkiismeretem ellen; nem bíz én, nem bántam meg, s úgy hiszen, nem is fogom megbánni, ha közlegény maradok is. Kijelölve altisztnak ugyan már vagyok, de kijelentve még nem. Egy kissé furcsán tetszik, hogy idejöttünkkor már az itt levők között az altisztek ki voltak nevezve, s minket azok alá adtak, holmi 15-16 esztendő mesterlegények kormányzata alá, kikben kevés az értelem; ez bizony sokunknak, akik jobban

megérdemelnék, visszatetszik... de az idő s a tettek majd megváltoztatnak mindent. Hát urammal (!) mire mentél? Mi az újságokat bizony nem igen szemlélhetjük, mert ide nem jár, csak a cassinóba, ott meg az urak vagyis úriformák lenézik az önkénytes katonát ... sokan azt hiszik, hogy ezek az önkénytesek afféle ügyefogyott emberek, kiknek nem volt életmódjuk, holmi csavargó miegymás, pedig igen csalatkoznak uraimék, ha azt hiszik. A hazaszeretet vezérlett minket tiszta érzésüeket e pályára, sokan közülünk szerencsájüket, boldogságukat hagyták el a haza szent ügyéért, azért megkívánnák, hogy egy kissé udvariasabban bánjanak velünk, s ne tekintsék sok becsületes fiúnak foltozott ruháját, csizmáját, mert azt már öt hét óta jól megviselgettük, s az országtól még nem kaptunk prófont s hús kraljczárnál egyebet. Szállásaink is igen rosszak, holott Veszprémben jobb helyekre is szállásolhatnának bennünket, nemcsak olly helyekre, ahol a katonától sóra és lisztre valót kérnek... én úgy hiszem, rövid ittlétünk alatt a jobb módú házaknál is szívesen adnának szállást. Főbb tisztjeink igen becsületesen bánnak velünk, nyíltan mondhatjuk, illy egyének vezérlete alatt szívesen szolgálunk hazánknak s örömmel és bátran megyünk bármi veszély ellen (...)

Petőfi István”

Petőfi Istvánra nagy hatást gyakorolt bátyja műveltsége, sikere. Ez nemcsak a verselgetésében nyilvánult meg, de érdeklődésében, olvasási igényességében is. Petőfi írja Kovács Pálnak Győrbe 1847 április elsején, hogy a Hazánk című lapot ezentúl a testvérenek küldje, majd hozzáfűzi: „*Mészáros legény az öcsém, de végtelenül szeret olvasni.*” Leírja a címét is: „*Petőfi Istvánnak Palotán, utolsó posta Veszprém.*”

A gondoskodó szívű Petőfi minden bizonnyal többször meglátogatta testvérét, miként az öccse is néhányszor felkereste Pesten. E látogatásoknak a legnevezetesebbje volt az a bizonyos, 1848. március 5-ei, noha azonnal feltehetjük a kérdést: miért járt Veszprémben, amikor a testvére Várpalotán élt?

Könczöl Imrét is ez a kérdés izgatta, s több magyarázatot talál, ráadásul megzavarta őt egy számára fellelhetetlen levél, illetve annak borítékja, amelyet Szendrey Júlia írt 1848. február 1-jén sógorának, s azt a levelet Városlődre címezte!

Könczöl Imre így okoskodik: „*A címzés eredeti kéziratának az ismerete nélkül nem lehet érdemben véleményt mondani arról, hogy nem a két azonos kezdetű helységnév esetleges elírásáról, illetve félreolvasásáról van szó.*”

Véleménye szerint ez a látogatás csak Várpalotán lehetett, hiszen valakit

meglátogatni csak ott lehet, ahol lakik, s ebben megerősíti őt *Hatvány Lajos* vélekedése is, aki pedig azon csodálkozik, hogy Szuper Károly egy sort sem ír arról naplójában, hogy Petőfi miként fogadta a francia forradalom hírét. Ráadásul, ez a hír – még ha éppen Veszprémben is járt volna –, nem érhette őt itt utol, hiszen a francia eseményről a beszámoló csak a március 5-ei pesti lapokban jelent meg.

Mindezek ellenére az a véleményünk, hogy *Petőfi kétségkívül járt e két napon Veszprémben a Stingli fogadóban*. Még akkor is, ha egyetértünk Hatvány Lajossal, aki szerint ez a napló inkább „kicifrázott emlékirat”, mintsem valódi napló.¹⁹ Ugyanis Petőfi öccse ekkor valóban Városlődön tartózkodott, s Petőfiék március 6-án Veszprémből ide utaztak, majd visszatérve megálltak újra csak Veszprémben, s Petőfi ekkor hallhatta a francia forradalom hírét, hogy aztán perccel sem veszítve hajthasson gyorsan Pestre. Mindezt egy levélboríték alapján állítjuk, amely ugyan kevés bizonyíték, de több nem maradt ránk.

Szendrey Júlia 1848. február elsején írta ezt a levelet sógorának. Kedves dohogással kezdődik, amelyben panaszolja, hogy „*azt mondtad, sőt meg is írtad, hogy a múlt hónapnak ez s ezen napján valami alkalmatosság jön tőletek melly nekünk gyönyörűséges füstölt nyelveket hoz*”. De még ez sem bántja igazán, hanem ő készülve erre a napra sógorának egy sapkát varrt s még mindig nem tudja átadni. A kedves, helyenként dévaj hangú levélben emlegeti Sas Pistát, aki Sándorral szüleit látogatta meg Vácott. (1847- ben költöztek ide a Petőfi szülők.) És ezt a levelet címzi Szendrey Júlia Városlődre.

A borítékról látszik, hogy szó sincs városnévtévesztésről. Egyébként is akkor Várpalotát csak Palotának nevezték. Mi több, a Városlőd szó ugyan Szendrey Júlia írása, de az útvonal megjelölése: Buda, Veszprém már Petőfi kezeírása. S ő bizony figyelmeztette volna nejét, hogy eltévesztette a címzést!

Feltehető, hogy Petőfi Istvánt, aki a fenti levél szerint január elején meglátogatta testvérét és sógornőjét Pesten, s akkor ígérte meg a finom csemegét, palotai gazdái még januárban átküldték Városlődre. Innen írhatott testvérenek (ez a levél nincs meg, hiszen tudjuk, összesen két levele maradt fenn, amelyet bátyjához intézett), majd sógornője levelét is itt kapta meg. Bizonyára hosszabb ott-tartózkodás volt ez, de az is lehet, hogy megbetegedett, s testvére feleségével együtt ezért sietett hozzá Városlődre. Mert ugyan mi másért ment volna el a fővárosból Petőfi, amikor már a politikai helyzet egyre izgalmasabbá, drámaibbá vált, a pozsonyi országgyűlés hírei pedig az azonnal cselekvés készenléti állapotát követelték tőle?

Lehet tehát, hogy Petőfi István beteg volt. Erre utal *Sas István* egy, sajnos, keltezetlen levele Sas Károlyhoz, amelyben ezt írja testvérének: „*Petőfiék egészségesek. Ámbátor ötcse múlt hetekben rosszul volt. Meglátogatták őt. Már mint hallom felgyógyult.*”

Petőfi március elején még Pesten van. Ezt tanúsítja egy március harmadikén kelt, küldöncön keresztül történt levélváltása *Bernát Gáspárral*. Március 5-én Veszprémben éjszakázik, itt találkozik régi színésztársával, Szuper Károllyal, akivel jól elbeszélgetnek ifjúkori színészi élményeikről. Másnap indulnak tovább Városlódre, ahonnan egy-két napi ott-tartózkodás után érnek vissza Veszprémbe. *Itt értesülnek a francia forradalomról*, s Petőfi szinte száguld Pestre, hogy részese legyen a nagy eseményeknek.

Francsics Károly borbélymester naplója 1849-ből (részlet)

[1849. július] Hatodikára általános, országos böjt vala hirdetve, mégpedig majdnem parancsolólag, minden valláskülönbség nélkül. Ezen nap közel úgy háromszáz huszárok jöttek. Pár hét óta már mindennap volt híre, holnap jönnek, holnapután jönnek, jövő héten jönnek huszáraink, végre tehát mégis csak megérkeztek.

Azt az örömet, azt a futkozást, azt a városból való nép kitódulást nem lehet leírni, melyet azon hír – huszárok jönnek! – ébreszte az egész városban.

Aki csak mehetett, ment a huszárok eleibe. Előkelőbb uraink a szilasi zenész cigánybandával mentek ki a Palotai úton majdnem a határig. Leányaink, mintha mindannyi vőlegénye eleibe ment volna, bősülteknek látszottak örömükben. Mégpedig szabadon elmondhatom, úri úgy, mint polgári, vagy pór. Mindegyiknek kezében lehete látni egy vagy több koszorúkat is, kisebbet nagyobbat, egyszerűbb zöldet, vagy rikítós tarkát mindenféle összeszedett virágból. Az úriabb rendűek kezeik egy-egy kis bokrétát tartának.

A szélső házon kívül mindjárt nem messze állapotoda meg többnyire a nősereg, s különb-különb osztályokban csevegve várták a már nagyon közelgő huszárokat, akik végre a városhoz érven, a szélső házon kívül megállapodtak.

Mint midőn két ellensereg a csatatéren egymásra rohan, úgy rohantak leányaink a huszárok mellé s közé, az tartotta magát szerencsésebbnek ki előbb nyújthatá koszorúját akármelyik vitéznek. Nem tekintve most arra, hogy a lovaktól félni is kellene, a legkisebb leányka is vakmerőn szaladt azok közé, s lábhegyre

ágaskodva nyújtá kis kezével koszorúját vagy bokrétáját a naptól majdnem fekete tere pörkölt huszárnak.

Vagy 10 percnyi nyugalom után megindult a kis hadsereg, s amint a Palotai utcán befelé haladt a városba, utca hosszat koszorúk röpültek a portól piszkos, s csatarongyos huszárokra, akik azokat mosolyogva fűzék karjaikra, s kardjaikra, míg másikkak bokrétáikat tűzik csákóikra. Még lovaik is mintha tudták s érezték volna a szíves fogadás édes örömét, sokkal büszkébben léptek terhökkel, s többen két hátulsó lábaikra ágaskodva hányt-vetették gazdájukat.

Néptolongás közt értek a városház eleibe, hol Halász György, akkori városbíránk néhány szót vált a tiszturakkal, melyet a távolban megérteni nem lehet, s szétozslának szállásaikra.

A vigyázótorony óra éppen reggeli 8-at kong, s még alig volt egy negyed 9-re⁶, midőn már tele volt a város azon hírral, hogy délután a püspökkertben a huszárok számára uzsonna adatik.

– De ki adja? – kérdeznék egymást, s csakhamar megtudánk, hogy minden vagyonosabb polgárok, nemkülönben úri nembéliek is felszólítottak, hogy ki-ki tehetsége szerint adakozzon az uzsonna kiegészítéséhez.

Délutáni 3 órakor már lehet látni az utcán egy-egy inas gyermeket, vagy egy szolgálóleányt asztalkendőben valamit vinni, s azok mind a püspökkertbe⁷ irányzák útjokat. 4 órakor tódult a sok cseléd s az mind vitt oda valamit.

5 órakor a piacon (Ferenci-ház előtt) összesereglettek a huszárok, honnand aztán hadisorban megindulván, a püspökkertbe mentek. Melybe midőn a vitézvonaleje belépett, a már akkorra roppant sokaságra összesereglett nép harsány éljen kiáltásokkal fogadá a vitéz sereget. Két cigánybanda zenészek, alkalmas távolságra egymástól ráhúzták a csárdást, s a nagy tarajú sarkantyúk azonnal pönögni kezdtek. S alig értek ki a huszárok a hársalléből⁸ azon tere, melyen a lakoma volt rendezve és amellet szinte gyönyörű hársernyő föde, azonnal a táncnak eredtek, s vígan, tapsolva járták a csárdást, mégpedig szakadatlanul, mert ha az egyik cigánybanda kifáradt, ráhúzta a másik.

Ezalatt a megterített és mindenféle étkekkel és italokkal gazdagon megpakott asztalok körül előkelő uraink és huszártisztek foglalának helyet. Kik öszszekoccintott poharak csörömpölései közt harsány felkiáltásokkal a magyart, a hazát, a nemzetet s. a. t. éljenezték!

6 negyed kilenc

7 A mai Színházkertbe.

8 hársfasorból

Huszárjaink ledobálván magokról rongyos dolmányaikat, mind hevesebben járták a már majdnem egészen elhagyott, s újra létrejött magyar táncot. De még nőink is tapsolva járták ám! Itt ifiasszony, tensasszony, zsidó asszony, leányasszony, kisasszony, szolgáló és még más is, vígan pörögve tarkáztak a sűrű hársfák alatt, a finom sárga homokkal felhintett sétatéren. Úgy látszott, hogy itt az egyenlőség honolt, a nőknek szokott lenéző gőgjök itt nem jutott eszökbe, nem is gondolva arra, hogy ki és mi táncol mellette, csak járták a csárdást, nekigyulladt s pirosodott arccal forgószél gyanánt pörögtek a naptól barnára pörkölt huszárokkal összeölelkezve, s a földön úszó schlepp⁹ összesimult, lapult, gyűrődött a bokán fölül érő tarka szoknyával. Tánc közben az izmos csontú, magyar nő hátba-hátba taszítja a karcsúra fűzött kisasszonyt, de ezzel mit sem törődve, rá se gondolva csak járták a csárdást.

Míg így a tánc folyt, addig a gyermekek s apró lánykák szanaszét futkozva, minden szöget, lukat kikutattak a kertben s ahol csak egy szálacskát találhattak képzelhető, a kertésznek legnagyobb szíve öröme – azt irgalom nélkül letépték, s egymást kergetve szaladtak vele, azt a huszároknak adandók.

A szakadatlan tánc közbe[n] ettek-ittak is a huszárok, s ami nevetséges volt, hogy zsebkendők hiánya következtében egy-egy árkusa¹⁰ papirossal törlek arcaikról az izzadtságot.

Alkonyatkor, midőn már a nap hanyatlani kezde, egy kisfiú, olyan 10-12 éves lépett bátran a huszárkapitány eleibe, s bátor fennhangon kérte a kapitány urat, hallgatná meg őt és engedné meg, hogy ő néhány verset szavalhasson. A derék kapitány végignézte a bátor fiút, s biztatá, hogy mondja el, amit tud. Melyre a fiú egyenes állásba helyezvén magát, értelmesen elmondá verseit.

– Ezt már fiam mégegyszer el kell mondanod, hogy több emberek is hallják – mond a kapitány, s felkapá a gyermeket, a terített asztalra állítja és bátorítja, hogy jó fennhangon csak mondja el még egyszer verseit. A fiú semmit sem törődve a rábámuló sokasággal, nyers hangon következő verseket szavalá:

Azt mondják, hogy a régiek
Voltak csak derék vitézek,
Hogy a magyar most már gyenge,
Oda régi vitézsége.

⁹ Schleppe (német) – uszály (a ruhán)

¹⁰ arcus (latin) – ív

Micsoda? Hát ki mondja azt?
Hadd nézzük szemközt a pimaszt!
Jöjjön idebb, ha lelke van.
Nézzen szét hadsorainkon!

Nézzen meg egy magyar huszárt,
kinek még a golyó sem árt,
Ki előtt senki meg nem áll,
Mert minden vágása halál.

De ő mint a szikla úgy áll
A viláért sem retilál.¹¹
Az ágyúknak bömbölése,
Neki csak szúnyog döngése.

Ha riadót fújnak neki
Lovát sarkantyúba veszi,
Egyet pöndörít bajuszán.
Hanyatt esik három ulán.

És ha a huszár haragos
Nyúllá lesz a dragonyos,
Nyargal míg a lova bírja
Míg a huszár le nem szúrja.

Mutatja a huszári kar,
Hogy nem gyenge még a magyar,
Ki nem hiszi, próbálja meg,
Huszárinkat futtassa meg!

Oly katona mint a huszár
Nincs merre a széles nap jár,
Isten is örült felette
Hogy a huszárt teremtette!

¹¹ retilál, helyesebben retirál – hátrál

- Brávó! – kiáltá a kapitány – derék gyerek, vagy fiam! Hogy hínak?
– Szabó Imre – felelé a fiú.

A körül állt huszárok éljent harsogának a fiúnak. Főispánunk, Hunkár Antal lekapá a gyereket az asztalról s megcsókolá, előlvevé tárcáját, s abból egy 5 forintos banknottát¹² nyújta a fiúnak.

A cigányok újra ráhúzták a csárdást, mert míg a fiú szerepelt, megszűnt volt a zene és tánc, s újra járta minden amint csak erejéből kikerült.

10 óra volt midőn Deseffi György kapitány úr elkiáltá:

– Haza legények! Holnap útra vagyunk indulandók! – melyre a huszárok két sorba álltak a hosszú hársállén, s az Indulj! -ra kifelé ballagtak egyszerre a kertből. Örömrivalgva s Éljen!-kiáltások közt tódult ki a nép a huszárok után, a cigányok húzták a marsot.

Eötvös Károly: János püspök (részlet)

Abban az időben János volt a veszprémi püspök. Családja nevéen Ranolder Jánosnak hívták, de mindenki tudja, hogy a szentegyház elnyeli a családi nevet. Törődik is azzal a szentegyház, hogy az ő szolgálai és fejedelmei kinek a nemzetiségéből származnak. Püspök, pápa, hitvalló, vértanú, szent vagy boldogságos, remete vagy zarándok: mindegy az. Apja, öregapja, ősapja nevére az egyház történetíróinak nincs szükségük.

Erről a püspökről sok mindent el kell mondanom. Élete egészen oda tartozik a Balaton történetéhez. Mert a Balatonnak első fölfedezője ugyan a tihanyi apát, de második fölfedezője mindenesetre Ranolder János veszprémi püspök. És aztán a Balaton körüli világotazásunkban is szerepe volt neki.

Nagy úr-e a veszprémi püspök?

A veszprémi püspök nagy úr, ha a természete megengedi.

A Rába vidékén van egy közpéldabeszéd, így hangzik: „Nem mind úr ám az, aki földházban lakik. Ott ugyanis a földszintes házat alháznak, az emeletes házat fölháznak nevezi a nép. Ez a példaszó pedig nemcsak a fővárosban igaz, hanem a vidéken is.

¹² bankjegyet

A veszprémi püspöknek van hetvenötezer hold földje. Ebben van negyvenezer hold szántója, rétje, kertje, belső telke és legelője, a többi pedig erdő. Van neki két vára, két székes palotája, három vármegyéje, öt-hat ezer holdnyi Balatonja, közel kétmilliónyi tőkepenze, ötvennél több temploma és kápolnája, ugyanannyi szentje, 1848 előtt hatvanezer jobbágya és zsellérje és szolgáló embere, hatszáz zsidója, negyven vendégfogadója, ötven korcsmája, több mint harminc útszéli csárdája s közel egymillió forint kegyes alapítványa, amelyre János püspöknek már nem volt szüksége, tehát a szegényebb papok és káplánok számára elalaptotta.

Azért a veszprémi püspök mégse úr – csak akkor úr, ha természete megengedi. János püspöknek megengedte a természete.

Veszprémi várpalotájában ő maga lakott. Legkedvesebb rokonai se laktak vele együtt. Csak titkárja és a szentszéki jegyző lakott vele egy földel alatt. Azután az udvarmester, három huszár, egy kulcsárnő, egy szakácsné s egypár konyhabeli szolgáló személy. Összesen vagy tizenketten. Még udvari orvosa is a szomszéd palotában lakott.

Tehát tizenkét személy számára főztek.

Kellett pedig a háztartáshoz évenként tüzelőnek és élelmiszernek, amint következik:

Kétszáz erdei öl hasábfá. Ezt beszolgáltatták az erdők.

Száznégyszáz hízott disznó háromszáz bécsi mázsa hússal és zsírral. Ezt beadták a malmok. Száznégyszáz bécsi mázsa finom liszt. Ezt is a malmok adták be.

Naponként 120 kifli, tehát egy évben 43 800 darab. Ezt a sütők szállították.

Huszonöt szarvas, harminc őz és dämvad és ötven vaddisznó. Ezt fölnevelte a Bakony, és beszállította az erdőszemélyzet.

Hogy tej, vaj, túró, szelíd és vadszárnyas mennyi ment be naponként a várpalota konyháiba: ezt kiszámítani nem lehet.

Hanem mindezen felül sóra, húsrá, fűszerre eleven és nem eleven halakra kellett naponként ötven forint, tehát egy esztendőre tizennyolcezer forint.

A zöldséget, főzeléket, cukrászsüteményeket, sajtot, nyalánkságokat, gyümölcsöket senki sem tudta szám szerint és érték szerint.

A pincékbe a bort Tályá, Csopak, Badacsony és Somlyó termették. A világ leghíresebb és legdrágább borai. Kétszáz holdnyi szőlője volt a négy híres helyen. Csak tokaji aszú bora hatszáz akó volt rendszeren. Mikor meghalt is, ennyit találtak pincéiben. Pedig nem ez volt legjobb legdrágább bora. Badacsonyi kéknyelű bora és somlyai aszúja kétszer olyan drága volt, mint a legdrágább

puttonyos tokaji. Mert ötputtonyosnál vékonyabbat nem szűrtek pincemesterei.

De hát ki ette-itta meg ezt az irtóztató tömeg enni-innivalót? Hiszen minden napra annyi mázsa esett, amennyit a várpalota tizenkét személyből álló személyzete nyomott. Pedig a kacsá is saját súlyának csak harmadrészét tudja megenni naponként. A papok falánksága pedig mégse éri el a kacsák falánkságát. Tudni kell pedig, hogy a várpalota lakói közt mindenki sovány volt és kis termetű. Még az udvarmester is. Egy még most is él közülük, az én Jánosi Gusztáv barátom, a Kisfaludy Társaság legújabb és egyik legérdemesebb tagja. Még most is sovány, pedig már veszprémi kanonok régóta. Akkor János püspöknek kedves titkárja volt.

A rejtélyt könnyű megoldani.

Veszprém városának sok szegénye van. A tapasztalás megmutatta, hogy naponként hatszáz szegény, ha rá nem szorult is, szívesen elfogadja a püspök kegyes adományát. S mind a hatszáznak volt otthon legalább egy kisdede vagy beteg öregje vagy hozzátartozója. És azután az úri rendhez tartozó szemérmes szegények. Ilyenek ugyan kevesen voltak, de hát ilyenek is csak akadtak. Ahol annyi hivatal s annyi szegényedő kézműiparos és munkásember van.

János püspök tehát kiadta a rendeletet, hogy naponként annyit süssenek és főzzenek, hogy minden szegénynek jusson minden napra kenyér, sült és egyéb ennivaló annyi, amennyi vasárnapra teszi a hétköznapot is. Valláskülönbséget pedig ne ismerjenek.

Két erkélye volt a várpalotának. Az egyik nézett a Séd völgyére, a Cserhát-ra, a Bakonyra és el messze napkelet felé, a másik nézett a várudvarra. éspedig egyik oldalon a Gizella-kápolnára, melyet még Szent István felesége építtetett, s a másik oldalon a püspökkútra.

Innen szokta nézni János püspök redőnyös ablakok mögül a maga szegényeit. Amint jönnek a vármegyháza felől vagy a Szent Benedek sziklája felől. S amint elmennek megrakodva mindenfelé. S mindig elszomorodott, ha kevesen jöttek. Olyankor mindig attól félt, hogy elfogynak a szegények egyszer, s ő többé istennek tetsző munkát nem végezhet.

Jámbor János püspök: ne félj te attól! Nem fogynak el a veszprémi szegények!

Ha huszonnégy esztendei alvás után most kilépnél sírboltodból, melynek faragott vörös köveit már belepte a moha ott a város végi temetőben, s ha föl-mennél palotád erkélyére, hogy megnézd szegényeidet, amint jönnek *hozzád* bögrével, csuporral, tálacskával és isten áldásával: talán senkit se látnál ott. Ta-

lán el is felejtették már az emberek, mi volt egykor a püspöki várpalota. Talán rendőr állana ottan, hogy megvédje a kéregetők tömegétől palotád nyugalmát. De ha végigmennél a Cserháton, a Buhimvölgyön, a Jeruzsálemhegy oldalán s a Csapószeren, és benéznél a sziklák tövében, a hegyek oldalán s a folyó partjain épült kis házacskákba, hol egykor a kisiparos családja szerény jólétben élt: akkor vagy visszamennél palotádba, s háromezer szegény előtt nyitnád meg naponként szívedet és éléskamrádat, s bizony nem maradna el onnan tőled egy se – vagy visszamennél sírboltodba a faragott vörös kövek árnyékába, melyeket már belepett a moha ott a Balaton felé vezető útnak jobb oldalán. Hogy aludnál örökké, s ne látná könnyes szemed a te városodnak pusztulását.

Bizony más világ van ma abban a városban, mely a Bakony és a Balaton közt fekszik. Magyar kézműiparunk eltűnt. Nemzeti gyáriparunk nem állott helyébe.

(1900)

Endrődi Sándor: Visszavárlak

Jön óra, mikor visszavárlak...
 A rezgő búcsúzó sugárok
 Egymást csókolva, lágyan, szépen
 Simulnak el a tiszta légen.
 Csobban a tótükör hulláma,
 Inog. bomlik az erdő árnya,
 Tévedt madár sikítva szálldos,
 Kavarog, még egyet kiáltoz
 S lehüti a holdfényes habokba;
 Távolságra valami lassú ének
 – Mint hogyha hárfát pengetnének
 Szól titkos vágytól áradozva;
 Azután csend lesz és sötét lesz,
 Sugár, dal, elszállnak; kivesznek,
 Csak szívem bágyadt tüze reszket,
 Csak lelkem sejt, emlékszik, érez,
 S azt hiszem: most fog jönni árnyad,
 Jönnöd kell! Várlak! Visszavárlak!

Jönnöd kell! Itt a hűvös éjjel.
A temetőben szerteszéjjel,
Halványan, holdfény- és ködruhában
Susogó szellemek bolyonganak. . .
Nekem, meghaltál; ez nem álom;
Köztük vagy – *óh* tudom hogy ott vagy!
Fény nélkül, fázva, koszorútlan
Lebegsz, bolyongsz a légi útban
S panaszra nyitnád hervadt ajkad',
Jajdulnál, szólnál, – mindhiába!
Nálam a titok oldó zára,
Mellyel talán még megválthatlak:
Az irgalom mit nem *érdemlesz*,
A feledés, mely üdvöt adna,
A szó, mely áld és megkegyelmez,
Bár szörnyű váddal vádolhatna,
Oh, minden, ami megbocsáthat –
Nálam van s várlak, visszavárlak!
Jönnöd kell. Kétes félálomban,
Mikor a lámpa végsőt lobban
És künn, a véghetetlen éjben
Viharos hófelhők robognak:
Felesküszöm a mély pokolnak
Hatalmait, és visszakérem
A hazug álmok koldusrongyát,
Bűneid, gyilkos szemed éjét,
Mindazt, mik lelkem megrabolták
S hitem, bizalmam összetépik...
Szövetkeztem az iszonyánál,
Hogy keljen s törjön ellenedre,
Átkozlak rettentő haraggal
Boszuló láztól sújtva, verve;
Reszkess!...
Ne félj! ah, szívem vérzik,
Bolygók, csitítva küzködésit,
Szemembe csöndes köny szivárog –
S csak várlak, ismét visszavárlak!

Endrődi Sándor Veszprémben született, iskoláit is itt kezdte. Több fővárosi lap munkatársa, a *Petőfi- és a Balaton-kultusz* egyik elindítója. Tücsökdalai és kurucnótái a maguk korában nagyon népszerűek voltak. Veszprémben még életében utcát neveztek el róla.

Tóth Árpád: Simonyi Zsigmond

Emlékezetembe idézem Simonyi Zsigmond vékony, hajlott alakját, amint az egyetemi előadó-asztal mellett ülve, ujjai az apró cédulákat rendezgetik. Azt hihette az ember, öröktől fogva görnyed ott ez a szelid mosolyú, pápaszemes, szakállas jelenség, egyre légiesebbé váló figurájával már-már maga is elvont, kitapinthatatlan dimenziók lakójává szellemülve, mint életének drága, absztrakt szerelme, örök ideálja: a Mondattan. A homályos egyetemi termeket, a tudománynak ezeket a szürke öbleit váltakozva öntötték el s hagyták újra üresen a tanítványi érdeklődés mohó dagályai s gyors apályai, – Simonyi alig látszott felfigyelni a tompa zsvajjra, mely a szemeszterek elején felzúg a zsúfolt padokról, hogy később ismét kongó csönddé részvétlenülüljön. Híres polémiáinak hevedése már kihalt csendes mozdulataiból, fakuló, köhécselő hangjából, már nem volt meg benne az a sajátságos, szinte kihívó dacú mozgékonyosság, mellyel fiatalabb egyetemi tanárok teszik elevenebbé az unalommal fenyegető nyelvészeti órákat, mikor az előadó-asztal mögött felmagasulva, félig katedra, félig ember-testű kentaurokként pattognak harcot és háborút egymás elméletei ellen. Az öregedő Simonyi már maga volt a tiszta és tökéletes Tudomány, személyéből és szavaiból áldott derű és harmónia áradt, a bejárt horizontok kincses bölcsessége és nyugalma. Ha élő nagy tudóst akartunk látni, az ő óráira látogattunk el.

A nyelvészetet a legszürkébb tudományok közé szokták számítani: akadt modern elmélet, mely még a tudomány-nevet is kész volt elvitatni az emberi szellem nyelvkutató munkásságától. Simonyi pályája egyik leggyönyörűbb cáfolata minden ilyenfajta elméletnek és vélekedésnek: Az ő lelke a Stanley-k és Nansen-ek lelkével rokon: titokzatos, ősi talányok rettenthetetlen kirtartású megfejtője volt, s ha csodálatos munkásságához nem is ad kápráztató kíséretet a dzsungelek tigriszenéje s a jégmezők északi fénye, mégis a nagy utazók sorába tartozik ő, aki a nyelv ősréngetegében haladt biztos fejszecsapásokkal titokzatos Nílusok forrásai felé s évszázadok rideg jégmezői fölött kísérté az örök igazságok pólusai felé reszkető érzékeny delejtűt, az emberi lelket. Míg nyelvész-társai a Budenz

örökét alakíttatták és tökéletesítették, vagy a Wundt vívmányait nyergelték át elméleteikre, ő elsősorban mindig a maga nagy, eredeti koncepcióit mélyítette, a népnyelv és nyelvemlékek anyagából hihetetlen gazdagságú adattárat gyűjtött, s évtizedek gigászi munkájával építette a hatalmas épületet, a nagy magyar Mondattant, mely egyszersmind a magyar Gondolatnak, a magyar Léleknek is monumentális székházává emelkedett. Mert Simonyi a léleknek is bűvárlója volt s az érzéseknek, a fantáziának, a faji sajátságoknak s egyetemes pszichológiai megnyilvánulásoknak is tettenérője a nyelvi alakulatokban. Órákon át foglalkozott a „képes” határozók vizuális mozzanataival, hogy mily különböző beállítású fantáziaműködés okozza a magyar és német vagy latin határozók vonzati viszonyait, s heteken át boncolgatta az érzékeny és kényes magyar mondathangsúly keleties színességét, hogy mily sokféle fufanggal csúszik ez a hangsúly előre meg hátra, igekötőket metszve el igéiktől s árnyalatok változatosságát szírványozva. A nak-nek-rag birtokvonzatainak problémáját, vagy a főnévi igenevek szerkezetének használatát magyarázva korok és lelkek mélyét nyitotta meg a figyelmes hallgató előtt, s a Halotti Beszéd helyes olvasásával csodálatos közelségben idézte hozzánk Jeruzsálemi Endre szögletes beszédű magyar lovagjait. Aki Simonyival járt, nemcsak adatokat szívott magába, hanem horizontjai is nyíltak, önmagát is mélyebben értette, magyarabbá és emberebbé nemesült.

S ez a nagy tudós abban is típusa egyik legkiválóbbja volt, hogy valamely csodálatos szeretetreméltóság áradt belőle. Aki sohasem is érintkezett vele az egyetemi tanszobákon kívül, annak is meleg szeretettel kellett csüggnie rajta. Anatole France Bonnard Sylvesteréhez volt hasonlatos, – magánéletének ismerete nélkül is ki kellett találni róla, hogy tudása hatalmas épületéhez az emberi jóság és gyermeki naivság kedves futórózsái tapadnak. Amint tudósi céduláihoz nyúlt, az is a nyájasság gesztusa volt, s ahogy egy találó idézetet felolvasott, az is az élet örömeinek készséges megtisztását hirdette szelíden felcsillanó szeméből. Halálával azok is egy hű, meleg, jóságos barátot veszítettek el, akiknek kezei sohasem pihenhettek az ő finom, vékony ujjainak szorításában.

Nyugat, 1919.

Kosztolányi Dezső: Endrődi Sándor

Ha költő meghal, akkor állítsunk meg az utcán egy járókelőt, akármelyik olvasóját, hozzuk eszébe a poéta nevét s kérdezzük meg tőle, milyen versére emlékszik? Válaszul többnyire egy verscímet kapunk. Majdnem minden költőnek van egy-két olyan költeménye, mely mélyen bevésődött az emberek emlékezetébe, szinte jelképezője egész költészetének. Ez a kísérlet sohasem meddő. A felelet, melyet a költő említésére természetes lélektani visszahatásul kapunk, minden fejtegetésnél hívebben jelzi, mit jelent az illető az olvasók nagy táborának, nemcsak azt, milyen hatást keltett benne, hanem azt is, miképpen óhajtja látni megfinomított, képzeleti alakját, mellyel lelki közösségben él. Endrődi Sándor nevére majdnem egyértelműen ez a válasz kel: «Visszavárlak».

Ez a holdas, halott-hívó költemény annak idején tüneményes pályát futott meg. Évtizedekig szavalta az ifjúság ünnepélyeken, akadémiai vizsgákon, színeszek mondták el ünnepi ruhában, hangversenydobogókon, s ma is egy letűnt kor ideges borzongását idézi vissza. Csakugyan ebbe a versbe össze van sűrítve Endrődi Sándor egész romantikája. Ő volt a romantikus, a tücsökdalok írója, a kékvirág-kereső, balatoni vizek bolygó hollandija és első yachtos, temetők zarándoka egy meglehetősen józan és kiábrándult korban, mely a nagyváros aszfaltját és kávéházait bámulta, a meglepetés lázával. Vonalai puhák és omlatagok. Alig látszik a rajz, csak a színek rémlenek, a határok elmosódnak, mint a vízfesték gyengéd foltjai. «A rezgő, búcsúzó sugárok Egymást csókolva lágyan, szépen Simulnak el a tiszta légen...» Majdnem mindig két, három jelző, vagy határozó szerepel, mely kiegészíti egymást, összeolvad és úgy alkot egységet. Nem kemény művész. És ez nem tárgyaira vonatkozik (mert a gyengédségnek és ábrándnak is vannak titáni bajnokai), hanem eszközeire. Az egyetlen kifejezés rendszerint több finom színnel írja körül, pointilista módon.

Formanyelve abból a korszakból származik, melyben Vajda János, Komjáthy Jenő, Reviczky Gyula működött s Endrődi Sándorral együtt új életet és élcet adtak a magyar verselésnek, Arany János nyomán nyugat-európai szintre emelték. Erről külön fejezet szól majd a magyar verselés történetében. Az ő verselésük pontos (majdnem parnassien), ízléses, elmés és mindenkor elegáns. (Gondoljunk Endrődi *ottava rimá*-ira az Éden-ben.) Vajda és Komjáthy: légies ábrák a bölcsék magasában, Reviczky: határozottan kirajzolt tragikum, Endrődi: megható szenvedés, vágy és család, romantikus színfoltokban. Feleségét és két gyermekét egymásután temette el. A róluk szóló elégiái – melegségükben,

egyszerűségükben, s művészi kivitelükben is – páratlanok. «Sápadva járom A szobát körül, Ha madár, ha gyermek, Félek, elröpül...» Aztán ez a két sor: «Köszönöm, hogy éltek S itt maradtatok...» Itt eszközök nélkül hat, az érzés közvetlen közlésével. Legnagyobb sikerét, mint ismeretes, kuruc verseivel érte el, melyek a XVII. századbéli motívumok továbbfejlesztései, áttételek a XX. századbéli nyelvre, mintegy átköltések régi-magyarból új-magyarra, hiánytalan stílérzékkel. Öregkorában isten-verseket írt Büchner hajdani fordítója, melyekben a XIX. század egyensúlyozott bölcsességes, okos és emberies polgáriassága szólal meg. Ezek ellenképei Ady egetvívó és hánykódó isten-verseinek, melyek az angyallal tusakodó Jákobot juttatják eszünkbe. «Valamit hinnünk kell, hogy ide lenn Életünk kissé tűrhető legyen...» Pályáját az anakreoni versekkel zárja, ezekkel a tisztult és zamatos költeményekkel, melyek az akkor bús örömét éreztetik: a tőkéken megtöppedtek a fürtök, sűrű cukor halmozódott föl a szemekben s a belőlük csurgó bor is édes és erős aszú.

Tíz év óta nem írt semmit, a lapok nem foglalkoztak vele. Betegen éldegélt rózsadombi lakásán. Késő ősszel meglátogattam őt. Sárga és lila virágok közt ült, a napos verandán, szivarral szájában. Az öregkor nemcsak a test csontvázát tünteti föl, hanem a lélekét is. Endrődi Sándorban az aggkor egy hibáját se leltem föl. Kibékülten, keserűség nélkül, idilli jósággal beszélt hosszú, munkás pályájáról, noha állandóbb és zajongóbb elismerést érdemelt volna, kortársairól és újabb irodalomról is, melyet ismert. Nemes költő volt, előkelő lélek.

(1920)

Tóth Kálmán: Csermák

Cseh muzsikus Csermák hegedül,
S a ki hallja, fölgyul, fölhevül.
Gyönyörű is minden nótája,
Maga húzza, maga csinálja.
Csak neki nem tetszik magának,
Míntha dalán átkok volnának,
Érzi, hogy nincs abban valami...
Az, amihez ő ért Bihari!
S tudja mi az oka mindannak...
„Oh mért nem születtem magyarnak!”

S szíve nyugodalma megtörve
Tort is ülnek immár fölötte:
Isszák piros vérét a vágyak,
S a muzsikus egyre halványabb.
Nótája is mindig keserűbb,
De lelkén ez is csak sebet üt;
Nem ezt a bút, más bút kívánna
Bele adni ő a nótába,
Mitől a húrok is szakadnak...
„Oh mért nem születtem magyarnak!”

S ki akar fogni a vágyakon:
Telik, és ürül a billikom,
Ha ők isznak, ő is iszik most,
Hiszen e bor is vér... oly piros!
Ott ül a kocsmákban reggelig --
Elitta már régen mindenit...
De van neki még egy kalapja,
A csaplárnak ezt is od' adja,
S aztán eltör minden poharat...
„Oh mért nem születtem magyarnak!”

Kalap nélkül, szépen egy ingben
Jár az ország hossza – széltiben –
Lakása a csárdák... ahol ott
A konyhákon mindig kormot lop,
S beírja a csárdák falait...
„Valjon mit írt ez a bolond itt?! ”
S ott, hol nem hullt le a vakolat,
Látják később a bús dalokat
Mik egy örült szívből fakadnak...
„Oh mért nem születtem magyarnak!”

Egyszer a gubaci csárdában
Három mulatozó betyár van –
Sír a magyar nóta... szól a tus,
Csak hallgatja a cseh muzsikusz...
S egyszerre egy cigányt mellbe üt,
Veszi tőle el a hegedűt –
És olyan nótát húz, mint soha,
Haló hatyú volt a muzsika...
Aztán hegedűjét levágja,
Maga is elesik utána
Emlékitől szíve megszakad...
Oh mért nem született magyarnak!

(1888)

Jókai veszprémi aranyembere

A történet 1860-ban úgy kezdődött, hogy egy olasz testvérpár telepedett le Veszprém városában. *Michelini Rafael* (apai dédapám) és testvére *Michelini János* (Johann). Ónöntő műhelyt nyitottak és cinedényeket gyártottak. Ebben az időben még divatja volt ezeknek az edényeknek. Mivel a veszprémiek nem tudták kimondani nevüket, ezért elnevezték őket „cineseknek”. Később János milánói sorsjeggyel sok aranyat nyert, talán ezért nevezte el Jókai *Michelini Jánost* „veszprémi aranyember”-nek. Így abbahagyta mesterségét, és a Szent Imre téren gabonanagykereskedést nyitott, majd egy szép villát vett a mai Bajcsy úton (Kőszegi ügyvédtől).

Jókai Mór vásárlója volt Michelini Jánosnak, így ismerték meg egymást. Az írónak volt egy politikus barátja, Horn Ede, aki abban az időben képviselő akart lenni, ezért egy váltóra pénzt vett fel, és Jókai volt a kezeze. Mivel Horn Edét nem választották meg és nem tudta kifizetni a váltót, így Jókainak kellett, aki pénzzavarba kerülve úgy döntött, hogy azon a télen leköltözik füredi villájába, és megírja *Az arany ember* című regényét. Mivel csak írt és pénzt nem keresett, Michelini Jánoshoz járt kölcsönkérni.

Gyakran emlegette, hogy megy a veszprémi bankárjához, és ha nem lett volna a komáromi Timár Mihály és a veszprémi Michelini János – két aranyembere –, akkor nem tudta volna megírni a regényt. Annak elkészülte után Jókainak már nem voltak pénzügyi gondjai. 1887-ben időzött utoljára a villában, majd 1889 elején, tartozásai és 13000 forint fejében, eladta azt – Michelini Jánosnak.

A nyaralót 1890-ben a füredi újság már mint Michelini-villát hirdette, mely 18 évig maradt a család tulajdona, ám Jókai késői rokona 1908-ban visszavásárolta azt.

Ezt a kis írást azért teszem közzé, hogy volt egy veszprémi polgár, akinek segítségével ezt a gyönyörű regényt Jókai Mór megírhatta. Emlékét őrzik a veszprémi Bankó-Lang-Rohonyi-Szabó családok.

*Lang László
Veszprém, 2013*

Matkovich Tivadar: Cholnoky László [a Cholnoky testvérek apja] „stiklijei”

[Cholnoky László a barátaihoz fordult:] – *Egy ünnepélyes actushoz* kérlek benneteket. Egy kliensem és jóbarátom haldoklik, sürgősen végrendeletet akar tenni. Szíveskedjetez tanúként szerepelni.

A két jóbarát, mint gavallér ember [...] késznek nyilatkozott a kívánt funkcióra. El is indultak hármascskán. Ch. L. vezette őket Veszprém külvárosának a mostaninál is gyéribben világított utcáin. Egy ház előtt aztán megállott s bekopogtatott az ablakon. S. Lajos¹³ árvaszéki ülnök lakott ott.

¹³ S. Lajos, aki lehet Somody Lajos, kit 1861-ben választottak veszprémi árvaszéki főszámvevőnek (VeML ÁB jkv, 485–486. o.), vagy Soos Lajos (lásd VÉGHÉLY 2013, 40. o.)

– Lajos, kérlek, kelj fel azonnal s jöjj velünk. Egy kliensem és jóbarátom hal-doklik; az akar sürgősen... sat. sat.

S. Lajos ugyan otthon volt, de úgy látszik neki már voltak tapasztalatai e téren, mert meg se mukkant, hogy azt higgyék, mintha nem volna otthon.

– *Úgy látszik nincs itthon.* – szólt az érzékeny szívű Krisztinkovich. – *Menjünk csak, mert majd elkészünk.*

– *De itthon van az, feleli Ch. L. Majd meglátjátok.* S elővett a zsebéből egy csomag kénes gyufát; azt meggyújtotta s az ablaküvegeket bezúzva, a részen bedobta az égő csomagot a szobába.

Persze, hogy otthon volt S. Lajos! Ki is ugrott azonnal az ágyból, s ismervén a dörgést, hogy itt már nincs menekülés, miután a gyufát eltiporta, szépen felöltözött és csatlakozott a többiekhez.

S. Lajos nagyon jól ismerte az ő barátját. Nem egy stiklit követtek el együtt. Egyszer alkonyatkor a lövölde körül járkáltak. Az Isten tudná honnét jöttek? Hova mentek? Mi járatban voltak? Elég az hozzá, akkor ott egy kis deszkabódé állott. Csapott tetővel. Egy személyre való. Ch. észreveszi, hogy valaki van benne. Int S. Lajosnak. Lábhegyen a bódé mögé kerülnek. Neki vetik a vállukat, s egy inzsupsz! Feldöntötték a bódét a benne ülővel együtt. Most fussunk! S csak messziről hallgatták a kárvallott káromkodását.¹⁴

Még két pasast szedett aztán fel Ch. újtartukban, végre bekalauzolta az ő tanúit a Johannhoz.

– *Te, hát a Johannál halt meg valaki?* – kérdi Vangel. – *Hát akkor miért muzsikálnak itt?*

– *Az ám!* Feleli Ch. – *Az öreg van rosszul, de vígan akar átmenni a másvilágra s még életében meg akarja ülni a saját torát.*

Csakugyan. Ott bent terített asztal s akörül a veszprémi jóbarátok, akik előre értesítve voltak Ch. által, a kályha körül meg Jancsi bandája.

Azonnal körülfogták az érkezetteket. Leerőszakolták őket a székekre, minél fogva azok bár látták, hogy másodízben is be lettek csapva, nem tehettek semmit, mint hogy jó képet csináltak a dologhoz.

No! Ne veszekedjete gyerekek, szólalt meg Cholnoky, azonban eddig tisztas távolban tartotta magát. A délutáni ostobaságnak a Látos buta szolgálója az oka, aki a kemence helyett a kályhába fűtött be. A tűzoltóság meg csak a kötelességét teljesítette, mikor a füstnek láttára, a káromkodás és ablak csörrenésére kivonult.

¹⁴ Az esetet részletesen leírja Cholnoky Jenő, melynél az egyik főszereplő Vas Gereben volt.

A végrendelet históriát meg azért találtam ki, mert különben megvertetek volna. És nem jöttetek volna el ide, pedig egy nagyszerű eszmém van, melynek végrehajtásánál nektek is ott kell lennetek.

Mindenki nevetett. Kivált a veszprémiek, mert azok már ismerték a végrendelet történetét, ami mindannyiszor megisméltődött, mikor egy-egy pajtás el akart már vonulni a társaság közül. Hát nevettek a sértettek is. És pedig őszinte szívvel. Nem tartottak haragot.

Aztán toroztak. Az idő haladt, de Ch. csak nem akarta megmondani, mi az az ő nagyszerű eszméje. Azt felelte: majd mikor a nap első sugarait hinti szét, akkor lehet azt megvalósítani. A társaságban levő Sz. B. azonban nagyon türelmetlen volt. Minden áron akarta tudni, hogy miről van szó, mert ő különben fogat és elmegy. Nagyon be volt rúgva, az igaz.

Tartóztatták, békítették, de ő csak azt hajtotta, hogy fogjanak be.

– *No! Ha már mindenáron menni akarsz, hát majd befogatok én.* – szölt Ch. Kimenve.

Sz. B.-nak egy kis négykerekű kocsija volt egy lóval. A kocsit oda húzták az ajtó elé. A két hátulsó kerekét kivették. A lovat reá vezették; a hátsó kerekeket ismét berakták.

Sz. B.-át aztán kikísérték. Ölelkeztek, búcsúzkodtak. Persze ő nem vett észre semmit, bár már pirkadni kezdett. A készen tartott felistrángolt lószerszámot aztán a nyakába kerítették.

Szervusz, Pajtás! Szerencsés utat! Mi is megyünk.

Mentek is! Sőt futottak. Mert Sz. B. felismervén a helyzetet bizony nem tudom mit csinált volna. No de aztán a Johann lefektette, s délre már kialudta a bajt és nem haragudott. Az urakkal persze a cigányok is menekültek a piac felé.

Mikor már biztonságban érezték magukat, ismét megszólalt a fő mester.

– *Megálljatok! Most végre fogjuk hajtani az én nagyszerű ideámat. Éjjeli zenét adunk az egész városnak a tűztoronyból. Gyertek!*

Az indítványt általános helyesléssel fogadtatván, mindannyian siettek fel a toronyba, a cigányok legelől.

Azonban egyelőre nem látott akadály merült fel. A nagybögő nem fért fel a szűk lépcső kanyarodásán. Többen túl akarták magukat tenni a bajon, hogy jó lesz a szerenád nagybögő nélkül is. Ch. azonban nem engedett. Azt mondotta, a muzsika semmit sem ér böggő nélkül. Azt fel kell vinni a toronyba. Ha belülről nem lehet felvinni, hát majd kívülről hozzák fel a kis karzatra, amely a tűztoronyt köríti.

Azonnal el is szalajtott valakit a Húsvét köteleshez, hogy hozzon olyan hosszú ruhaszárító kötelet, ami odáig fölér.

A küldönc felverte a jó Húsvétot s meghozta kívánt kötelet a kellő hosszúságban. Annak az egyik végét aztán leeresztették a karzatról, és rákötötték a nagybögőt.

Egy darabig igen simán ment a dolog. Azonban egy kis szellő támadván kezdte lóbálni a bögőt úgy, hogy az több ízben odakoccant a torony falához. Lett erre jajveszékelés a bögős részéről, aki azon siránkozott, hogy a bögője összetörik! Hanem mikor Á. T.¹⁵ a „bakonyi uraság” a tárcájára ütött, hogy telik abból még pár bögöre is, a füstös arc kigömbölyödött. Hogyis ne! Sok tízest láttak ők már abból a tárcából, mikor az uraságnak a Zikcene-Zakcene nótát húzták.

Azonban a bögő „állagának sérelme nélkül” érkezett meg a magasba, s kezdetét vette a szerenád, I. Jancsi Krisztinkovich biztatására elővette a legfrissebb tudományát. Az pedig sok volt! II. Jancsi, a fia ugyan modernebb művész, de nem jobb cigány, mint az apja. Ha Pestre kerülhetett volna, kis Patikárus lehetett volna belőle. De olyan volt, mint a tormába esett féreg. Még Amerikából is hazakíváncozott, ahova jó később a fia elvitte: csak azért, hogy láthassa az ő kis honyját, ahol lakik. Honvágó lelkét fiának az a tanácsa sem levén képes megnyugtanni, hogy hát fotografiroztassa le azt a viskót, s hordja a képét magával.

A szerenád tehát szép volt. A kabátok zsebeibe elhozott Johann-féle flaskók tüzelték a barna fiúkat, no meg az a tudat, hogy ők most az egész várost köszöntik.

De volt a programnak *exquisit*¹⁶ művészi pontja is. Élt akkor Veszprémben egy Langer nevű muzsikus.¹⁷ Akkor muzsikusnak hívták; most művész lenne a neve. Az Isten tudja hány hangszeren játszott? De a legszebben játszott a waldhornin.¹⁸ Egyike volt azon zeneművészeknek, akik a főispán házában szívesen voltak látva. Ő is sokat botorkált éjjel. A mi vidám társaságunk valahol magához szívta. Mikor megtudta, hogy miről van szó, hazaszaladt a hangszeréért, s

¹⁵ Ányos Tivadar

¹⁶ *Exquisit* = válogatott, kiváló, kitűnő

¹⁷ Valószínű Langer Viktor zeneszerző és karnagyról van szó. Langer Viktor 1842. okt. 14-én született, meghalt 1902. márc. 19-én Budapesten. 18 éves korában a Nemzeti Zenedében tanul, ahonnan nemskára Lipcsébe megy. Sok népies dalt és táncot írt. Az 1866-67. évben a kolozsvári Nemzeti Színházban másodkarmester. 1884-ben a pécsi színház karmestere. Forrás: Magyar Színművészeti Lexikon, az 1929-1931-ben Schöppflin Aladár szerkesztésében megjelent kötet internetes változata, <http://mek.oszk.hu/08700/08756/html/>

¹⁸ Waldhornin = vadászkürt

a cigányzene pausái között egy-egy darabot fűtt el rajta, a kelő nap sugarai által bearanyozott torony kupolája alatt. Bizonyára mondom, nem volt kevésbé szép és megható, mint midőn a budapesti Mátyás-templom tornyáról hangzott el a tárogató koncert.

A szerenád után *re bene gesta*¹⁹ vonult le a társaság. Szétoszlás közben is nyomát hagyva a kezüknek, amiről reájuk ismerhettek. Majd erről később. Elég az hozzá, hogy 9 órakor már mind ott volt a gyűlésen. Katzenjammer nélkül.

Ezen pont letárgyalása után a megyebizottsági tagok majdnem valamennyien megszöktek a farkasordító hidegségű teremből, s a többi tárgypontokat úgy aznap, mint másnap csak a tisztviselő kar hallgatta végig, azt is a kisteremben.

(1906–1907)

Matkovich Tivadar (1853–1917) jogászként, majd a különböző veszprémi lapok szerkesztőjeként írta be nevét a város történetébe.

Matkovich Tivadar: A veszprémi hölgyekről

A hölgyekről tettem a minap említést, és félek, hogy megjegyzéseimmel a nehezeltésüket vontam magamra. Attól pedig az Isten mentsen meg. Mert amenyire nem félek senki fiától, aki az én nememből való, ép annyira tartok a hölgyek haragjától. S hogy hibámat helyrehozzam, s a hölgyközönséget némileg kiengeszteljem kötelesség és igazság szerint kijelentem, hogy valamint most, úgy akkor is szépek és kedvesek voltak Veszprém hölgyei.

A szépek között is legszebbek voltak azonban azok – szám szerint négyen –, akiket a hölgyek iránt igazi középkori lovaghoz illő érzelmekkel viseltető főispán, „a város legszebb négyesének” nevezett. Nem négyesfogatot értett, hanem „kvartet”-et.

Mert benső barátságban lévén egymással, mindig együtt voltak láthatók; utcán, színházban, bálteremben, s azon jótékony egyesület összejövetelein, melynek az egyik hölgy vezetése alatt ma is érzik áldásos működését a veszprémi szegények. Bizony! Akkor még a hölgyek barátsága is szilárdabb alapokon állott! És a velük való társalgásnál is egészen más hang volt a divatba, mint most. Dicséretére válik ez azoknak, kik ezt megkövetelték, s azoknak is, akik e kö-

¹⁹ *re bene gesta* = mintha a dolog legjobban be volna fejezve

vetelésnek eleget tettek. Azért mulatságos epizódokban akkor sem volt fogyasztás. Megtörtént egyszer, hogy egy szép úrhölgy tréfásan mondotta egy fiatal törvényszéki hivatalnoknak, aki igen jóra való, de végtelenül naiv fiú volt, hogy ha az, amit a fiatalember állít igaz, ő az úrhölgy – odaadja ezt a saját fülét – s reá mutatott a függővel díszített rózsaszín cseppsegre. Mire a fiatalember egész komolyan tiltakozott. „*Oh kérem! Nem kívánok én olyan nagyot!*”

Azok közül a szép úrhölgyek közül ma már csak egy úrasszony maradt köztiszteletünk tárgyaként közöttünk, aki kedves, szép jövőnek eléje néző gyermekeiben és a jótékonyságban találta fel azt a boldogságot, amit a sors, férje elvesztésével elvett tőle; s akinek úgy hódolnak most lelki nemességéért, mint hajdan szépségéért és kedvességéért.

Ezen azonban csak az úrnők valának, a férjek büszkeségei. A leányok között első sorban meg kell említenem a szép és nagyműveltségű Fiáth baronesseket.²⁰ Akiknek hol egyikét, hol másikat lehetett naponta látni, amint kedves anyjukat, az öreg kegyelmes asszonyt²¹ támogatták, midőn az, lábbaja dacára, botra támaszkodva sétált az angolkisasszonyok templomába ájtatosságát végezni.

Aztán a szép és kedves Wurda Milit, később Szabó Imrénét. Mindenki tisztelőnek tárgyát képezi még ma is. A klasszikus szépségű Böhm Claudének. Az akkori székesegyházi karnagy büszke leányát, később Tamássy Józsefnek nejét, akinek vejére, Rapaich Rudolf miniszteri hivatalnokra egy szép, kedves fiúra, az úgynevezett darabos korszakban, erővel reá akarták fogni, hogy főispánságban utazik Veszprémben.

Az öreg Böhm volt a veszprémi takarékpénztár igazgatója, s úgy emlékszem, egyik alapítója.²² Igen gazdag ember lett. Sokan csodálkoztak rajta, hogy miként gyarapodhatott meg ennyire, abban a szerény állásban, amelyet elfoglalt? Akkor mondotta Cholnoky László azt a megjegyzést, hogy „*ezen nincs semmi csudálni való, hiszen az öreg Böhm nem költ semmire, csak tubákra, azt meg úgy lopja a Wurdától!*”

De hát, ha én valamennyi szépasszonyról és leányról akarnék írni, akik akkor Veszprém ékességei voltak, akkor az én tárca-csevegésem ítéletnapig sem érne véget, amire pedig a nyájas olvasóközönség, bizonyára már eddig is ráunt.

20 A Fiáth-baronessek: Mária (1847–1940), Anna (1852–1937), Ágnes (1854–1952) és Jozefa (1855–1945).

21 Fiáth Ferenc felesége Kapy Ágnes (1819–1906)

22 Matkovich ebben minden bizonnyal téved. A Veszprémi Takarékpénztár alapításának ötlete Mustos János ügyvédől ered, akinek indítványára 1845. augusztus 15-én megalakították az intézetet. Az alapítók között volt egy Behm József nevű veszprémi lakos is, aki intézeti főkönyvvivő volt. Matkovich valószínűleg rá utalt. A pénztárnoka Wurda Manó, első igazgatója Ferenczy György volt. Forrás: MATKOVICH 2015

Bocsánatot kérek tehát az akkori hölgyvilág még élő tagjaitól, ha avatatlan tollammal, mely csak keserű igazságok megírására van begyakorolva, annak a fénynek ragyogásnak és színpompának nem tudtam hú képét adni, melynek központjai ők voltak. És visszatérek a férfiak dolgára.

(1906–1907)

Kompolthy Tivadar: A „Betekints”-ben

Betekintek én is oda gyakorta.

Nincs feleségem, aki meghúzza hátul a kaputrékomat, mikor késő esti szieszámra indulok – hát ugyan miért ne tenném?!

Mikor lerázom nyakamról a munkát s a kéziratra éhes szedőgyereket, mikor megszűntem „közvélemény tolmácsa” s „erkölcsbíró” lenni, mikor kibékülök a világgal s a „Veszprém” nyomdászemélyzetével, a lemenő nap akkor lát engem a hosszú-utcán végigmorfondírozni ki a „Betekints” felé...

Útközben sokszor igen sajátságos dolgokról gondolkozom. Eszembe jut, hogy talán mégsem az az idilli kedves, őszinte társadalmi világ uralg itt, amelyről annyi szépet hallhaték mesélni egykor, mikor kisfiú voltam és a meséről azt hittem, hogy igaz. Eszembe jut, hogy másutt tán pezsgőbb a vér s az agy hidegebb, – a vágy kevesebb, az akarat több; eszembe jut, hogy itt kevesebben vagyunk, mint a fővárosban s mégis többen szólnak meg, – szóval igen sötétnek látom az itteni világot. Talán, mert barna szemüvegen át nézem...

Mikor a Séth vize mentére érek, akkor gondolataim más irányt vesznek. Balról óriási sziklatömegek, jobbról düledező part. A sziklák oldalain életunt fickók madárfiakra vadásznak; a kétgémű kút körül leeresztett hajú vízi nimfák vitáznak jog és elsőség felett, lenn a folyóban szekér elé fogott pár melan-
kolikus csacsi s vagy három tucat meztelen apró magyar fürdik irigylendő egyetértéssel...

Azok a pőre kis emberek s azok a madarászok fenn a sziklafalon eszembe juttatják mindazokat a szép emlékeket, miket túl az óceánon a jenkik birodalmában élvezheték.

Őserdők, ezredéves rengetegek közt épült farmtelepeken is az a szokás, hogy akinek a szirteken kedve van kitörni a nyakát, hát annak megengedik azt, még ha gyermek is, a farmok körül pedig ép úgy futkosnak meztelenül a picike jenki gyerekek, mint Európában a cigányrajkók s Veszprémben a kis iskolás fiúk...

Távolabb a tájkép már a modern kultúra bélyegét hordja magán. Egyik oldalon fürge menyecskék mosott patyolatot csapdosnak verőfával az alacsony part mellett, másik oldalon kényelemszerető kocsisok hányják le sebtiben kocsijaikról a lovak ételmaradványát. Mikor aztán az illatos domb elkészült, boldog megnyugvással rágyújtanak makrapipáikra, átkacsintanak a fürge menyecskékhez, s azután visszatérnek, mint akik dolgaikat jól végezték.

Ez a látvány ismét szép emlékeket idéz fel andalgó lelkemben. Még három évvel ezelőtt Konstancinápolyban láttam ily praktikus eljárást. Ott is ép úgy tesznek az öszvérhajcsárok, hogy istállóikból az almot csak kihányják az utcára. Talán, hogy puhán járjanak a harmatidegű bájos ozmánhurik.

A magyar hurik azonban nem oly követelők, s nem is óhajtják az ily előzekenységet... Már kiértem a malomig. Kerekei víg zakatolással csörtetnek az összeszorított hullámok fölött. A veszprémi Styxen²³ itt egy szál deszkán (évszázados jubileumok alkalmával kettőn) sétál át az ember a „Betekints”-be. Az ily akrobatamutatványokhoz különben mihamar rászokhat az ember, s nagyobb baj nélkül is eljut a helyi elíziumba²⁴.

Délutáni 6 1/2 óra.

Még üres a kert. A tekepályán a bábok szépen fölállítvák, a „gyerek” a sövény körül ólálkodik s lesi az első golyó kifutását. A kert nyugati részében barna fiúk lopják a napot; hangszerére hajtva fejét azt álmodja a bőgős, hogy a vörös tenger budai vörösből volt, s mert ősei száraz lábbal keltek rajta át, hát ő az utód, most büntetésül örökké kótyagos...

Leülök egy asztal mellé. Bohn úr a „Betekints”-beli alkirály odaítél nekem egy fél meszely bort, egy szikvizet s egy tányér sóskiflit; kíváncsi tudni, hogy vagyok, honnan jöttem, mit akarok, elmondja, hogy ma nagy meleg van, holnapra esőt jósol, aztán visszatér budoárjába, flaskái közzé.

Fölöttem picí madarak csicseregnek. A hús esteli szellő olykor meglebbenti a virágos lombtetőzetet s virágosó hull le rám. Így vártam én egykor az élet örömeit s az ég áldását – most vágyamat a kósza szél teljesíti. Megnyugszom benne; a remények s a vágyak ismeretlenek már előttem, a jövő hímes képei idomtalan torzalakokká váltak a fásult szívben, s a szerelem mámorát, a népboldogítás részesítő vágyát most a „Betekints”-beli alkirály szikvizese bora pótolja furcsán...

Megnyugszom benne s iszom a bort keverve szikvízzel, hársvirággal s füstbe ment reményekkel...

²³ Styx = alvilági folyó

²⁴ elíziium = a boldogok mezeje

A cigányok végre megszánnak. A primás hangot ad; társai végig kínlódnak az E. A. D. G. harmonikus akkordjain, aztán elhallgatnak egy pillanatra; mire felcsendül a kedves dallam...

„*Szigetközi lány
Férjhez menne mán;
Férjhez menne, de nem veszik,
Azt a bolondot nem teszik...
Szigetközi lány!*”

Elhallgat a madárdal s a cigányok is keresztbe rakják nyirettyűiket. Ismét olyan csendes minden, mint azelőtt.

Lassankint összegyűlekszik a rendes társaság; egyenkint, kettőnkint jönnek elő s a tekepálya köre csoportosulnak. Itt látjuk rendszerint azt az uraságot, ki 3 dobásra 9-ből 7-et üt fogadásból, itt látjuk olykor azt az örökvidor kedélyű urat, ki az egyes babot úgy leüti, mintha ott sem volna s oly bizton röpíti a pici golyókat, mint valami japán achaana-búvész; ott látjuk ama desperát²⁵ dobókat is, kik rendszerint a „fizető part”-hoz tartoznak s politikai hitvallásukat a „ki-egyezés”-ben szeretik érvényre emelni, ha az ellenpárt hatalmas „wándli”-aival 9-18 bábnyi előnybe jutott...

Nyolc órakor már oszlik a társaság, s azután ismét üres, elhagyott a „Betekints”.

Hanem vasárnap. Oh, akkor egész más itt az élet! A haute crême ilyenkor átengedi a tért a plebsznek, mely aztán jó kedvvel mulat éjfélig. Három-négy óra után néhány előkelő fiatal ember is le szokott tekinteni oda, s egy sarokasztal mellé szorulva nézik a hadnak s konyhadrabantok fesztelen mulatságát, mialatt oly formán gondolkoznak: Öröködbe, uram, pogányok jöttek!

Ilyen a „Betekints”! Veszprém városligete. Kedves, jó kis helyecske megénekeltem, mert mint már mondtam, én is betekintek oda gyakorta.

*Kompolthy Tivadar
(1875)*

Kompolthy Tivadar (1852–1907) író, újságíró. Mint tengerésznövendék beutazta Amerika és Afrika partjait. A kötetben közölt cikk írása idején a *Veszprémi Független Hírlap* szerkesztője és kiadója, a Balaton-kultusz lelkes híve.

²⁵ desperát = reményvesztett

M[ikszá]th K[álmá]n: Fenyvessy Ferencz²⁶

Az elhalt veszprémi főispánnal közéletünk leghasznosabb alakjai ritkultak meg. Egy szerencsés magyar típusnak volt képviselője. Úgy lehetne jellemzőn nevezni ezt a speciális genre-ét az embereknek: „Kamarások a Hírnév udvarában”. Ők magok nem nagy emberek, sem nem bírnak nagy képességekkel, de jól tudnak alkalmazkodni a nagyokhoz és híresekhez, ott élnek, ott lélegzenek, ott szeretnek a körükben, a levegőjükben lenni és annyira beleélik magukat a bámult szerepekbe, hogy ők is utána csinálják aztán a magok körében, kicsiben. Magyarországon vannak kvázi statusférfiak. A kvázi írók nem teremtenek remekműveket, hanem teremtik az írói kultuszt. A kvázi államférfiak sem termelnek irányeszméket, hanem magokévá teszik az igazi államférfiaktól termeltek és diadalra segítik, mint ahogy a vadludak tojásait kiköltik az egyszerű tyúkok is. A tojásoknak mindegy, az pedig, hogy a tyúkok, azalatt míg rajtok ülnek, esetleg magok is vadludaknak képzelik magokat, éppenséggel nem árt senkinek.

Fenyvessy Ferencen is a tettvágy Nesszusz-inge²⁷ égett. A nagyok és jók körül keringő agilis ember volt, aki a közügyek sok ágában örökké izgett-mozgott, tett, agitált, szorgoskodott. Mindig jóakarattal és jóhiszeműséggel többnyire jó irányban és soha sem önző célból. Kivált egykori jelentéktelenebb pozíciójában fejtett ki jelentékenyebb munkásságot. Valóságos élesztő kovász volt a politikai és a művészeti élet világában. A klub beszélgető csoportjai közt a maga igazai mellett lármázott, egy-egy színházi premieren ő tapsolt vagy pissezgett lehetőleg a legelsőnek, egy elmondott beszédről a Házban ő nyilvánította a legelső véleményt, de a farsangi bállokön is ő helyezkedett el az első között a négyesekben a párjával; szóval ott volt mindenütt, ahol valami történt, és kellemes volt mindenkinek, hogy ő ott volt, – mert minden praepotentia²⁸, minden nagyképűség nélkül tudta magát érvényesíteni a született szeretetreméltóság keresetlen természetességével és formáival.

Csinos, deli férfi volt – az örök fiatalság színeiben. Még emlékszünk a nyolcvanas évek szép kis jegyzőjére, aki fekete atillájában, kardosan viszi az üzeneteket a főrendiházba, s a karzat hölgyei rajta felejtik a tekintetüket.

Később azután megismerjük őt mint szónokot, aki raccsolva mint a nagy urak, de nem minden szatirikus él nélkül támadja a kormányt Apponyi és Szilá-

26 Fenyvessy Ferenc (1855–1903) újságíró, főispán, jogász. 1898-tól Veszprém vármegye főispánja; Pápa város országgyűlési képviselője. Mikszáth Kálmán politikai karcolatainak egyik kedvelt figurája.

27 Nessus-ing: romlást hozó ajándék

28 praepotentia: magabiztosság

gyi háta mögül. Leginkább a színházi tételeknél folytat vehemens csatákat a mindenkori intendánsok ellen. Ok voltak az ő vörös posztója, és közhit szerint az intendánság volt az ő piros széke, amelyre vágyott.

Hova-tovább egyre több érdemet szerez erre, otthonos a színészi körökben, s ügyeikben élénk és hasznos tevékenységet fejtett ki, de intendánsnak még mindig túlságosan fiatal. Az idő csak növeszti a színészeti ügyekhez hajlamait, de megkoptatja ellenzéki kedvét. Szilágyit és Pulszky Ágostot harmadiknak követte a szabadelvű pártba való belépésben. Ide is az elsők közt akart beérni.

Csakhamar lapot is (Magyar Újság) alapított a szabadelvű-párti irányzat védelmére, melyet a „Nemzet” öccsének neveztek a képviselők. A lap nem sokáig prosperált, nem is volt jól szerkesztve, de Fenyvessyt ez egy csöppet se confundálta. Nem a lapjában, vagy a tollában volt az ő ereje, hanem az egyéniségében. Ez a kellemes, eszes, életrevaló férfi, akit mindenkinek meg kellett szeretnie, nem tűnhetett el többé a homályba. Nevét mindinkább bevonja a tekintély bizonyos csillogó patinája; szűk már neki Ugod (régí kerülete), s nehezen lelkesedő Pápa szokatlan melegséggel fordul feléje, hogy mandátumával megkínálja. Az új föld, új rög erőt adott neki, s minthogy időközben Veszprém megye főispánja, gróf Eszterházy, akinek ő egykor nevelője volt, leköszönt állásáról. Bánffy őt nevezte ki Veszprém főispánjának.

Azóta megyéjében élt közszeretettel, de gyakran tartózkodott a fővárosban, itteni barátait és összeköttetéseit se hanyagolva el. Sőt a színészeti ügyeket, mint a színész-egyesület elnöke nagy buzgalommal gondozta és vezette onnan is. Barátai egyre jósolták, ingerkedve vele: „Lesz még belőled intendáns is, Franciám; csak már megöregednél egy kicsit.”

De nem tudott megöregedni. Élénk emlékből áll képzeletünkben millenniumi díszruhájában, Csokonai-szabású bekecsében, mint diák. Valóságos fiús arca és alakja volt még most is.

Pedig már ötven esztendő s lett az idén. Itt volt tehát az öregség, de nem bírt vele. Talán éppen azért szólította segítségül a halált. És a halál bírt vele.

(1903)

Páldy Róbert: Eötvös Károly (1842–1916)

Eötvös Károly 1842. március 11-én született Mezőszentgyörgyön, az enyingi járásban fekvő mezőföldi községben. Az enyingi járás 1949-ig Veszprém megyéhez tartozott, így érthető, hogy iskoláztatásának és pályakezdésének út-

jai Pápa, majd Veszprém felé vezettek. Apja gazdálkodó köznemes, a haladó köznemesi párt soraiban részt vett a megyei politikában. 1848 nyarán Jellasich hadseregének egy Mezőszentgyörgy környékén portyázó csapatát községe felkelésített lakosságával megtámadta, üldözte és megsemmisítette.

Az ifjú Eötvös tehát hazulról a reformkor és a nemzeti függetlenség eszméit vitte magával a nagy hírvű pápai református kollégiumba, ahol kiváló tanárok körében ezek az eszmék elmélyültek és tudatossá fejlődtek. Későbbi emlékezéseiben így ír erről: „*A Bach-rendszer sötét hatalma uralkodott fölöttünk, mikor Pápán Tarczy Lajos tanítványa lettem. De mi, ifjak ömellette nem éreztük ennek a súlyát. Derült lelke, hatalmas kedélye, a nemzet jövőjébe vetett rendíthetetlen hite, s az osztrák iránti kiolthatatlan gyűlölete fénnel, szabadsággal s honfibizalommal árasztá el azt a kis kört, amelynek ő volt centruma, s amelynek mi, ifjak valánk perifériái.*”

Pápán írta első irodalmi próbálkozásait is. Itt határozta el, hogy jogásszá lesz, mert „*...ha majd egyszer szabad lesz a nemzet: e pályán lehet legjobban szolgálni őt.*” Érettségi után két évig a jogakadémia hallgatója Pápán, majd harmadik évben Kecskeméten.

1863-ban lép Veszprémben megyei szolgálatba. Ez év végén idézik Komáromba, s az Almásy-féle összeesküvésben való részvétel miatt fogságba vetik. Egy komáromi ügyvéd, Eötvös apjának jóbarátja azonban sok mindent tudott a vizsgálatot vezető ügyész dolgairól, aki a hallgatás fejében szabadon bocsátotta Eötvös Károlyt. Eötvösnek különben sem volt sok vétke ebben az ügyben, mindössze néhány plakátot ragasztott ki Veszprémben, és részt akart venni egy pesti összejövetelen, de későn érkezett, mert a rendőrség már előbb közbelépett.

Eötvös 1865-ben indította meg a Veszprém című politikai hetilapot. Pályája gyorsan emelkedett, harmincéves korában már a veszprémi kerület képviselővé választja. A Deák-párthoz csatlakozott, és a párt központi lapjának, a Pesti Naplónak lett vezércikkírója. 1875-ben azonban, a Deák-párt és Tisza Kálmánék fúziója után, nem vállal képviselői megbízást. 1878-ban megnyitotta Pesten ügyvédi irodáját, amely hamarosan az ország első ügyvédi irodája lett. Ebben az évben, 48-as ellenzéki programmal, újra képviselővé választották Veszprémben. Deák Ferenc ekkor már nem élt. Eötvös hírlapíróként a függetlenségi párt lapjánál, az Egyetértésnél lett első hírlapíró. 1881-ben egyszerre hús kerület jelöli képviselőnek, Nagykőrösön és Dunavecscén meg is választják. Ő a nagykőrösi mandátumot fogadja el. Ekkor van népszerűsége csúcspontján.

1882-ben kezdődik egyik legnagyobb közéleti küzdelme, a tiszzaeszlári vérvád per. (Az 1881-es oroszországi és romániai zsidóüldözések elől tömegesen menekültek kelet felől Magyarországra az életüket féltő zsidók.)

Ez a per volt a modern Magyarország történetében az első koncepció per. Mikszáth Kálmán, aki tudósítóként maga is jelen volt a tárgyaláson, azt írta, hogy „*Amennyi piszkot és salakot ez a per felvet, azt elsorolni is hajmeresztő.*”

Ebben a közhangulatban nagy erkölcsi bátorság kellett a védői szerep vállalásához. Mikszáth féltette is Eötvös Károlyt e szerepléstől. A Függetlenségi Párt is azon az állásponton volt, hogy ne vállalja Eötvös a védelmet, mert ezzel a népszerűségét veszélyezteti. Ő azonban azt felelte ezekre az aggodalmakra: „*Ez beszennyezése lenne az 1848-as lobogónak!*” Tisztában volt azzal, hogy a sok szennyel, a kitenyészett hangulattal szemben csak politikus szállhat szembe. Eötvös Károly elhatározását Kossuth Lajos kitüntető érdeklődése és bizalma is bátorította.

Eötvös Károly igazsághoz hű, felvilágosult gondolkodású, humánus érzésű ember volt. Természettudományi ismeretei, élettani tapasztalatai, lélektani elemző készsége diadalra vitte az elveszettnek vélt ügyet. A kisemberek, az elhagyatottak védelmezőjévé vált a nagy perben. Feltárta Solymosi Eszter cselédlány örömtelen, szomorú életének és öngyilkosságának titkait. A felmentő ítélet kiharcolása Eötvös Károly óriási fegyverténye volt, és rengeteg ellenséget szerzett neki.

Az 1884-es országgyűlési választások során – bár több kerületben jelölték – nem jutott mandátumhoz. Egy időre visszavonult a politikától, ügyvédi irodája viszont erősen fellendült. Néhány év múlva azonban ismét szónoka sok népgyűlésnek. Élénk figyelemmel kísérte a veszprémi megyeház építését is. 1887-ben Nagykőrösön újra képviselővé választják. 1890-ben nagy beszédet mond a képviselőházban Kossuth Lajos magyar állampolgársága ügyében.

1892-ben ismét Nagykőrös képviselője lett, Irányi Dániel halála után pedig átvette a 48-as Függetlenségi Párt elnökségét. 1893-ban azonban nézeteltérése támadt pártjával. A kormány napirendre tűzte az egyházpolitikai törvény megvalósítását, mely többek között a felekezeti egyenjogúságot, a polgári házasság bevezetését kívánta megvalósítani. Eötvös Károly támogatta a kormányzat haladó javaslatait, mert elvileg egyetértett ezekkel. A Függetlenségi Párt azonban jobban ragaszkodott ellenzéki szerepéhez, mint 48-as elveihez. Eötvös ezért lemondott az elnökségről, majd 24 társával kilépett a pártból, és új függetlenségi pártot alakított. Ebben az évben járt Kossuth Lajosnál Turinban. Látogatásáról

részletes beszámolót írt, amely a nagy szabadságharcos emigrációs éveinek leg-
hűbb rajza. 1894-ben – a Kossuth Bizottság megbízásából – megvásárolta Kos-
suth könyvtárát, és azt a bizottság a Nemzeti Múzeumnak adományozta.

1895-ben újra csatlakozott a Függetlenségi Párthoz, amelynek akkor már
Kossuth Ferenc az elnöke, irányítója pedig ismét Eötvös Károly. 1899-ben azon-
ban végleg kilépett a pártból, és pártonkívüli liberális képviselőként, vagy alkal-
manként más pártokhoz csatlakozva, 1910-ig maradt tagja az országgyűlésnek.

Élete utolsó évtizedét főként irodalmi munkássággal tölti. 1900 őszén jelentik
be összes műveinek kiadását, s a művekből 24 kötet tíz év alatt el is készült,
meg is jelent. Voltaképpen összes művei számára írta meg könyveit. A jubileumi
sorozatban az *Utazás a Balaton körül* a nyitó mű, és méltán, mert ez hozta meg
számára a nagy írói elismertetést és ez lett írói munkásságának egyik csúcsa.

Nekünk, Veszprém megyeieknek különösen élvezetes olvasmány a balatoni
fürdőkultúra kialakulásának rajza. Félelmetes emlékezetét csak csodálni lehet. A
Balatont 1875-ben utazta körbe, négy erdélyi tudós társaságában. Anélkül, hogy
jegyzeteket készített volna, könyvét 25 év múltán, 1900-ban írta meg – emléke-
zetből. És olyan frissen tálalta, mintha közvetlen utazásuk után írta volna. De
így volt ez másik főművével, *A nagy perrel* is. Azt húsz évvel az események után
vetette papírra. E két művét két évtizednél hosszabb ideig pihentette emlékezeté-
ben. Mégis mindkettő eleven élmények érdekes elbeszélése. Eötvös Károly
remek mesélő volt.

*A balatoni utazás*ban központi helyet kap Balatonfüred, a reformkor nyári
társadalmi központja. Leírja azt is, hogy az Balaton-parti villáját Jókai képzeletből
tette a tó mellé, mert annak két mintája távolabb feküdt a parttól: egyik a füredi
út mellett volt, közvetlen a község előtt, a Taesdale-ház, a másik az arácsi úton a
Kassich-ház. Eötvös akkor még nem tudta, amit Zákonyi Ferenc megírt Balaton-
füred monográfiájában, hogy a két nevezetes ház közül az elsőt Pálóczi Horváth
Ádám építtette, a másodikat pedig nem más, mint Széchenyi Ferenc.

A Bakony című könyve nekünk ugyancsak kedves alkotás – bár elmarad a
balatoni utazás színvonala mögött. Ebben írja, hogy „*Az én természetem nem en-
gedi, hogy fejedelmek és nagy uraságok dolgait pöngessem lantomon, találnak
ők írókat, ha akarnak, engedelmesebbet, mint én tudnék lenni.*”

Ebben a művében igazi lírai szépséggel fogalmazta meg önvalloását.

„*Balaton s Bakony: ez a két főséges természeti tünemény egymást öleli át;
egymásra árasztja fényét és sugarát, hagyományait és költészetét. Szülőföldem
ott fekszik mind a kettőnek a közelében. Ott voltam gyermek, ott virult fiatal*

korom, ott viseltem közéletem kezdetén országom és vármegyém tisztségeit. Ott él, amíg él, családomnak és nemzetségemnek száz meg száz hagyománya. Írnom kell hát róluk, ha már írok. ”

1910 utáni életében valóban a teljes hanyatlás jelei mutatkoznak. Ügyvédi munkáját elhanyagolta, majd irodáját is feladta, egészsége megromlott. Rajongói, akik az Abbázia kávéházban évtizedekig kitartottak mellette elbeszéléseit hallgatva – elhagyták. Az utolsó évben még váltakozó sikerrel mutatták be színdarabját, de az első világháborúnak ezek az évei már nem az ő idejét jelentették, inkább annak a tragédiának szemlélhette közlekedését, amitől – Kossuth Lajossal egyetértve – féltette nemzetét. 1916. április 13-án halt meg, betöltve 74. évét. Kedves városában, Veszprémben temették el, felesége mellé.

Balatonfüreden Eötvös-tanya néven birtoka is volt, amely a tó partján egészen az új hajógyár építéséig őrizte az Eötvös nevet, amikor aztán a tanyát belefoglalták a gyár új épületegyüttesébe. De ezen kívül is számtalan kapocs kötötte Füredhez. Ennek emléke, hogy 1957. június 1-jén a szívkórház előtti téren felavatták az író fehér márvány mellszobrát. A szobor Zalai Császár János szobrászművész alkotása, azt a budapesti Izraelita Hitközség készítette a tiszzaeszlári per után azzal, hogy Budapesten állítják fel. A felavatás azonban elmaradt, s a szobrot a Dohány utcai Izraelita Múzeumban helyezték el. Zákonyi Ferenc kérte el a szobrot a múzeumtól, mely készséggel ajándékozta azt Balatonfürednek.

1968. augusztus 20-án, amikor Veszprémben a megyei könyvtár új épületbe költözött, felvette Eötvös Károly nevét. Annak emlékére, hogy a megye irodalmi életének nemcsak egyik kezdeményezője, hanem központi alakja is volt.

(1996)

Kosztolányi Dezső: Eötvös Károly

Az új nemzedék csak egy körüti kávéház izzadt és fényes tükörablakán látta őt, esténként, vese alakú márványasztal mellett, kényelmes székébe süppedve, táblabírosan merengve a szivarfüst ábráin. Ha azonban a véletlenül apjukkal mentek, az annyit mesélt nekik erről az öregemberről, mint ereklyéről szokás.

A lexikonban csak ez áll: politikus és ügyvéd. Mindenki, aki magyar, érezni fogja e meghatározás kényszerű lazaságát. EötvösKároly egy darab magyarság, egy darab történelem, egy darab múlt, a nemesi kúriák hervatag fuvalma, s az új kor lehelete, aranyló humor s politikai bátorság, kedély s hősiesség, dohogó tré-

fakedv s gyengéd, szemérmes, andalgó költészet. Ki tudja lefordítani más nyelvre, megérezkeltetni idegenek számára, hogy milyen villamos áram futott végig a XX. századbeli magyar idegzetén, mikor a vajda nevét hallotta.

A vajda egyik lábával okvetlenül a „magyar glóbusz”-on állott. Azok, akik hírhedtté tették a „magyar glóbusz”-t, az elméjükkel hittek benne. Eötvös Károly csak a szívével hitt benne. Ó nem hirdette – mint a magyar glóbusz vakbuzgói –, hogy Ádám magyar ember volt, de Ádámtól mindenesetre elég vastag tapintatlanságnak tartotta, hogy nem volt az, és hasonló hibáját nem is tudta megbocsátani sem Wagnernek, sem Hindenburgnak. Mindenképpen olyan elemekből volt összeszerkesztve, hogy a fajtája képviselője legyen, mégpedig nemcsak a fehér asztalnál, urambátyám-stílusban, de a zöld asztalnál is, ahol igazat tesznek, a törvényben, melyhez bátor szív és éles ész szükséges. Magyar a foglalkozása, hogy a veszprémi fiskussággal kezdte pályafutását, magyar benne, hogy rengeteg érzéket tanúsított az egzakt tudományok iránt – s például a tiszzaeszlári pör kapcsán a kórbonctant oly tündökletesen megtanulta, hogy híres orvosszakértőket ámulatba ejtett vele –, magyar az a tulajdonsága, hogy értően, nagyon bájos könnyedséggel forgatta a tollat, de igazi kincseit – keleti nábob módjára – elhullajtotta csevegés közben, hogy a következő percben a pipafüsttel együtt semmivé foszolanak, magyar a harca, a jelleme, a bátorsága, az adomája, a kávéházszeretete, s az is magyar benne, hogy egyéniségének alapszíne a bölcsesség és a keserűség arányos elegye, a humor. Valaha az egész világ szeme rajta nyugodott. Ó volt a magyar „affaire” – a tiszzaeszlári pör Zola Emilje. A „j'accuse”²⁹-t azonban zsebre tett kézzel, mosolygó jószággal mondta el, s anélkül hogy harci vértet öltött volna, a szorongatott igazság védelmére bocsátotta tudása egész arzenálját. Hős volt, de úgy járkált az utcán, mint egy kedves, adomázó bácsi, és hőskölteményét ezekkel a szavakkal kezdte: „Veszprémi fiskus koromban.”

Országgra szóló népszerűségében is volt valami patriarkális, magyaros íz. Többen volt része és kevesebben, mint az európai „presztíz”-ben, mely valami hideg magasságba állítja a nagy embert, s ragyogó mázzal foncsorozza be minden szavát és taglejtését. Hozzá szinte személyesen, atyafiságosan köze volt mindenkinek. Úgy tisztelte őt a magyarság, mint valami okos rokont, akit ismeretlenül is tegez, és aki minden ügyes-bajos dolgában tud tanácsot adni, minden sorra egy rigmust, minden adomára egy csattanót tud mondani. Egyénisége kötötte össze a nagyon messze múltat a jelennel. Kevés író ismeri a nyelvünk kánonját úgy, mint

29 j'accuse = vádolólok

ő. Mégse vallotta magát hivatásos írónak, holott a munkái huszonnégy kötetet, egy kis könyvtárt tesznek ki. Ha beszélt, a hallgató arra gondolt, hogy a szavak ez ezermestere milyen művészi patakoztatossággal, édes ömléssel szól, s szinte látta a szavait nyomtatásban egymás után sorakozni, katonás glédában. De ha írt, akkor a tolla csevegett, és olvasván remekbe készült mondatait, hallottuk a hangját, láttuk barna arcát, széles koponyáját, két különös, egymástól aránytalanul távol álló kormos szemét, melyben a finom malícia, a kedvesség, az ötlet és a harag sziporkázott. Néha forradalmárnak gondoltuk, néha a konzervativizmus megtestesülésének, néha költőnek, néha boszorkányos fiskálisnak, néha egy áldott kedélynek, néha pedig egy eleven lexikonnak. Annyi képesség, erő lakozott benne, hogy a jövő aligha tudja őt egypár szóval, lakonikusan jellemezni. A nevét kell majd idézni, mely gazdagságot rejt magában, mint egy kedves, drága ékszertok.

Most távozott közülünk, abban a korban, mely világszerte véres mezsgye a múlt és a jövő között, és a kúriák ablakait is csörömpölve rázza. Ez az analitikus tehetség, melynek szemében mindig szálfka volt az újkor roppan szintézise, ma még inkább az idilli múltat és a liberalizmust jelenti számunkra, mint bármikor.

A vajda egy kort zárt le. Írjuk róla ezt: tengernek álmodta a Balatont, és tengernek álmodta a magyarságot is.

(1916)

Krúdy Gyula: A vajda (részletek)

Nem írja róla egyetlen lexikon sem, és mégis úgy nézem alakját a tőle mindinkább távolodó Magyarországból, mint az utolsó Hány Jánosét, vagy a holdbeli Klimius Mikusét, akit utoljára elevenen láttunk magyar mondavilág fantasztikus alakjai közül. Nem olyan szertelen, mint a németek Münchhausen bárója, nem is olyan diabolikus, mint a debreceni Hatvani professzor, nem forgószélben röpködő kóbor diák, még csak eszelős, spanyol Don Quijote sem: mégis valamennyinek atyafia szürke, bő pantallójában, mikor a Deák Ferenc-korabeli táblabírák véglegesen lehúzták már a lábukról a kuruckodó, sarkantyús csizmát, de a vitézkötést a cugoscipőjük felett viselték. Ráczevi Eötvös Károly a messziségből mindinkább hasonlatossá leend ama régi magyar figurákhoz, akik Kossuth elmúlása után más híján mesemondásból, fantasztikumból, történelmi anekdotából, szép hazugságokból éltek. De az ő igazi

kora már a század végére esik, amikor nem lehet többé vizitbe járni azzal a nessel, hogy Türr István vagy Garibaldi ágyúinak dörgését hallották az elmúlt nedves éjszakán... Reálisabb alapra, közelébb a valósághoz kellett helyezni mondanivalóinkat, ha azt akartuk, hogy azok hitelre találjanak. R. Eötvös Károly mondanivalóiban, irodalmi munkáiban, ügyvédi és politikai működésében tartotta magát a realitások divatjához: mindig előkeresett a valóságból egy mustármagnyi igazságot, amelyhez hozzákötötte magyaros, táblalabíros fantáziája pókfonalait – amelyek mind sűrűbbek lettek az élet őszi mezőin mindig kikeresett a történelemből (leginkább az ő élete közelmúltjából) egy valóban feltalálható – néha már a kamrában rozsdásodó – járomszöveget, amelyhez dunántúli fantáziájával mesebeli kocsikat és a ülő legendás utasokat épített, mint akár a garabonciás diák, aki azzal állított be a vendéglátó házakhoz, hogy a távoli szekérszöveg valóban tündérek utazását jelenti..

Azt mondják, hogy az alföldi ember a maga délibábjai révén érti leginkább a fantasztikus mondanivalókat. R. Eötvös Károly bizonyosságot tett arról, hogy a dunántúliak tudják jobban a legendák, mesemondások kicifrázását, kifaragását, kihímezését, mert álmodozó tájaikon több az olyan emlék, amelyhez hímzést lehet varrni.

A vajda, amint közönségesen nevezték őt társaságban azok a pestiek, akik már nem elégednek meg vala a Víg Cimborá című kalendárium száz esztendő élceivel, sem a bolthajtásos pesti kiskocsmák fokhagymás rostélyoshoz való anekdotáival, akik már a kávéházi cikóriaszagért, valamint a kabanosz-szivar füstjéért szívesebben töltik napjaikat a kávéfőző helyen: voltaképpen ezek a hiszékeny pestiek voltak az okozói annak, hogy R. Eötvös, a vajda mindig kedvet kapjon a mesemondáshoz, amikor a kerekasztal közepén elfoglalta helyét. A vajda hallgatósága leginkább olyan emberekből telt ki, akik a kávéházban, Eötvös Károly szájából akartak magyar történelmet tanulni, mert ez mindennél könnyebben ment ama anekdoták, történetké, mesemondások révén, amelyekkel Eötvös Károlynak telve volt minden bő zsebe. Memorizált a vajda a kávéházi karosszékben, mint akár a régi magyarok az emlékezetes nagy fák alá helyezett ülőkéken, mikor családjuk körében visszaemlékeznek életük nevezetesebb eseményeire. Eötvös Károly mesemondásainak az volt a titka, hogy megszépítette a múlt időket, mint ahogyan egy öreg magyar tekintetes úr elgondolja, hogyan is kellett volna élnie.

Vén pesti kályhagyáros ült a jobb oldalán, és a vajda lappadó szempillái alól a Balaton tavát látta, amelynek regebelti tájain gyermekkorát töltötte. Itt, a kávéházban, persze, már úgy mondta el történetét, mintha Gyulai Pál, a híres

kritikus is csak egész életében a Balaton körül utazgatott volna, mert Gyulai Pál híres goromba ember volt, és ezért bizonyos népszerűség övezte.

„Perl öcsém” tömögette a vajda csibukját, és az ördögös Károlyi Gábor emlékiratairól mesélgetett, amelyeket a hagyomány szerint sohasem írt Károlyi Gábor.

Pesti városatyáknak Sobri Jóskáról, a bakonyi betyárról mondogatott történeteket, holott már régen csak hírből maradt meg ennek a romantikus alaknak az emléke. Nem, a csendőrség jöttével többé senki sem félt attól, hogy eleven betyárral találkozik, mégis hosszú téli éjszakák teltek el a poshadt kávéházi levegőben édesded mesemondással, amikor persze nem beszélt senki más, mint a vajda.

Azt lehetne mondani, hogy Eötvös Károly volt az utolsó kávéházi mesemondó, aki elvonatkozttatta magát a maga korától, kis báránysipkáját a fejére húzva, karosszékeben elterülve, álmosan hunyorítva: még késő éjjelen is azt tudta mondani, hogy hipp, hopp, ugorjunk vissza negyven-ötven esztendő az időben... Hiába kezdte történeteit olyanformán, mintha veszprémi fiskus korában történtek volna.

Eötvös mesemondásaiban sok olyan legenda volt, amelyeket valaha ő is csak hallhatott a magához hasonlatos mesemondó régi magyaroktól, akik már fenyegetni kezdték a meséket. Mesekincstár volt a vajda memóriája, a fantáziája, az éjszakázó kedve révén. Az asztalnál üldögélő hallgató odaképzelte magát, ahová a vajda vitte magával a tarisznyájában: „csendillás” dunántúli szüretekre, bakonyi utazásokra, összeboruló erdei utakon, ahol őskori fekete ruhájában mutatkozik a disznópásztor, a balatoni partokra, amelyeken persze hiába kereste volna a jámbor utazó a megfelelő helyeket, ha Eötvös mesemondásai alapján útra kel. Mert talán éppen azért mesélgetett a pesti kávéházban R. Eötvös, nem pedig valahol egy várpalotai szüreten, ahol a vén szilvafák paraszát olyan emberek is körülülük, akik maguk is emlékeznek a múlt idők történeteire, mert itt, a kávéház dohányfüstjében senkinek se jutott eszébe kételkedni a céhmester külsejű, fekete-kávával és borral táplálkozó öregember mesemondásaiban. Sohasem hallottam arról, hogy R. Eötvös valaha a veszprémieknek mondott volna mesét, holott regéléseiben csaknem minden embert felemlített Veszprémből. (Ámbátor egy írónál – ha nem éppen a maga memoárjait írja meg – nem is olyan nagyon fontos, hogy csupán igazat írjon azokról, akik amúgy is a temetőbe költöztek.)

[Majd]...R. Eötvös Károly belekapaszkodván a nagyapám kabátjának a gomblyukába, így kezdett beszélni.

– Veszprémi fiskus koromban történt...

(1926)

Rákosi Viktor: Amikor a nép mulat

Az ökörsütés hagyományos pontja a népünnepek programjának. S így hát a veszprémi népünnepről se hiányozhatott. A veszprémi nagypiacon építettek az ökörnek egy kis szobát négy (3 láb magas) falból, tető nélkül, s ott vasnyáron megsütötték. A főispán a beigtatás örömeire uradalmainak legkövérebb ökrét bocsátotta a nép rendelkezésére. Délben kezdték meg a sütést, s úgy hat óra felé már szép angolos volt. A nép egész nap nagy tömegekben állta körül a süülő ökröt, kenyeret tartva kezében. Azt hitte, hogy amint porhanyós lesz, rögtön nekiállhat, a fogaival leeszi a nyársról. Egy devecseri polgár meg is próbálta, de elégette a száját... Mi abban a percben kezdtünk a tömegen keresztül az ökör felé nyomulni, mikor a mészáros legények zsíros húsdarabokat vagdaltak le az ökörről s a nép közé röpítették. Micsoda dulakodás keletkezett erre... A piac sarkain zöld hordók voltak csapra ütve, ilyen föliratokkal: „Árpád vére”, „Hó megállj, itt igyál!” „Kedves sógor, itt a jó bor”. „Ha megkóstoltad a húst, Itt vár rád a jóó must”. A hordók nagy vonzerővel bírtak, a tartalmuk gyorsan ürült... Nyilván nehogy a nép azt gondolja, hogy a bor mérgezett, maga a főispán Esterházy gróf (aki körutat tett) szintén megkóstolta. A nép éljenzett, a vállaira emelve, körülhordozá főispánját. Fölemelték Véghely alispánt, a veszprémi polgármestert, Kinszky Jenő grótot, Lévay piarista gimnáziumi igazgatót... Egyszerre csak elkezdik éltetni a „Budapesti Hírlap”-ot, s mielőtt megakadályozhattam volna, én is ott lebegtem a levegőben. Hírlapíró kollégáim is mind így jártak.

(1885)

Veszprém anno 1899

Tán egész Magyarországon nincsen még egy olyan girbegurba város, mint Veszprém. Csupa hegy, domb, völgy. Nincs az a veszprémi bennszülött, aki azért szeretné Svájcot meglátni, hogy hegymászó szenvedélyét kielégíthesse. Elég módja van benne itthon. S ha már a házakat egymás tetejére építették, legalább szépen glédába állították volna! De minden szomszéd a másik elől veszi el a kilátást, meg járdát, s szinte komikus, ha két ház egymás mellett, egy vonalban van fölépítve. Olyan ez a város, mintha a házai berúgtak volna. Még nagyobb baj azonban, hogy sem főtere, sem szabad fő közlekedési útja nincsen. A vásártér, az – vásártér. A négy lábúaké, meg a kocsiké, s egy árva fácskát el nem lehet rajta ültetni, mert csupa szikla.

(1899)

Cholnoky Viktor: Veszprém I.

Pannóniának nagy napjai vannak most, amikor ezek a sorok kelnek. Király van, nagy király. Veszprém kicsiny, de stílusát és hangulatát megtartott várának falai között, és talán most, talán éppen most ott áll a püspöki palota bástyára kiszögellő erkélyén, nézve a hadi felvonulást, talán ugyanarról a helyről, ahol évezreddel ezelőtt Szent István király állt, aggodalmas szemmel tekintve végig a Táborállás magas síkját, amelyen serege ütközőben volt Kupa és Vata pogányával. Odább pedig, arra fel, ahonnan a fölkelő Nap először ontja aranyát az ébredő hadinépre, királyi herceg táboroz, a koronához legközelebb álló. Hajmáskéren, alig egy nyíllövésre Jutas hercegnek, Árpád kedves fiának földjétől: Ferenc Ferdinánd, a trónörökös igazgatja a hadak útját. Pannóniának nagy napjai vannak.

Pannónián kell kezdeni a szót, amikor a toll Veszprémről akar beszélni. Mert kétségtelen, hogy amikor ez a város még Cimbriana volt, a római korban is középpontja volt a mai Magyarország ama részeinek, amelyek túl a Dunán vannak. Nemcsak azért, mert Mogentiana (a mai Keszthely) mellett ura volt a Balatonnak és téli menedékhelye a fürdőben, borban meg szőlőlugasban telhetetlen rómaiaknak, hanem azért is, mert a Julius Caesar hagyományain naggyá növekedett római katonaelme tüstént felismerte olyan pontnak, amelyből Aquincum, tehát a Duna biztossá tehető, a felette lakó barbárok pedig meghódíthatók, fel, egészen a germán tölgyekig. Itt, Cimbriana mellett keresztelkedett a két nagy hadiút, amelyek közül az egyik a mai Pécsen át jött a Balkánról, és felhúzódott Győr fölött a Csallóköz alsó Duna-ágáig, a másik pedig az Adriától indulva el a mai Varasdon, Csáktornyán, Keszthelyen keresztül, azután a Balaton északi partján haladva végig, kötötte össze szinte közvetlenül magát Rómát, egész Itáliát Aquincummal. A légiók nagy gyülekezőhelye volt ebben az időben Cimbriana, és akkor még beépítetlen hét halma is talán az Urbsra emlékeztette a távolba küldött harcost, hogy itt elesve, haldokolva „dulce moriens reminiscitur”³⁰ – eszébe jusson neki még egyszer Róma.

A római kor után következő idők, a népvándorlás csaknem egészen elvették Cimbriánától a jelentőséget. A Duna és a Tisza földjét nem a régi lakók ellen s nem délről fenyegette többé a római hódítás. Új hódítók jöttek észak és kelet felől, az ütközőpontok a Kárpátok alá meg a Tisza folyásához helyezkedtek át, mert a bennlakó népeknek onnan kellett védekezni, és a hatalmas Cimbriana lassankint átalakult csendes, békességben és szláv szorgalomban dolgozó Veszprémmé.

30 dulce moriens reminiscitur = a dicső érzésre emlékezve

Azután pedig elkövetkezett Árpád. Ahogy rekonstruálni tudjuk a szent ködből az alakját, minden idők egyik legnagyobb katonai lángelméje. Felismerte tüstént Veszprémnek az újra feléledő stratégiai fontosságát, hiszen neki, a hódítónak most már megint a nyugati és déli népek támadása ellen kellett megvetni a lábát úgy, hogy Aquincum, a Dunahajlásnak, tehát az egész Dunának ez a szinte feltétlen ura, a nyugati határral szemben találjon támasztópontot. Legkedvesebb fiának, Jutasnak, és úgy látszik, legtapasztaltabb hadvezérének, Vérbulcsunak adta oda Veszprém vidékét. Jutas királyfinak sem az életéről, sem az utódairól nem tudunk semmit, Vérbulcsu utódaiból szakadt ki a Ládok és a Szalókok nemzetsége.

Vérehullató két nagy nemzetség volt ez, védelmezői a Bakonyinak, a Balatonnak, de még a Vérteseknek is, és később, század múltán elkecseregelt ellenségei az új telepéseknek, a Nagy Károly császár rokonságából való és Roland lovag vérért hordozó Rátoldoknak. Ezek Veszprém fölött, a Bakony-lejtő alján, Rátóton telepedtek meg, de sokszor ütközött össze előbb véres pajzson a Vérbulcsuk liliuma a Rátoldok hárslevelével.

Mert nagyon nyakas, nagyon erőszakos fajta volt a Vérbulcsu nemzetsége, és hiába akarta elirtani István király éppen Veszprém mellett a pogányságot, egy pergamentdarab mégis megmaradt, amely elmondja, hogy a Ládok közül való Vazul püspököt akárhányszor nevezte is a római rescriptum³¹ „Basilius³²”-nak, ő mindig magyarul felelt vissza, és csak úgy firkantotta alá a nevét, hogy „Bulcsu”.

Quoniam magis dilexit se nominare pagano ritu Bulcha – mondja a krónikás, és ez magyarul annyit jelent, hogy: „jobb szerette magát pogány szerrel Bulcsunak nevezni”.

A nyugatra való elkalandozások keserves múltán, a sátoréletnek a kőfállal való felcserélése idején, Géza fejedelem lehiggadó korában, amikor már nyugatról is béke ígérkezett, Veszprém megint veszített a jelentőségéből. Talán csak látszólag. Mert meg kell érteni, hogy Szent Istvánnak az a választása, hogy Székesfehérvárra költözködött, megint csak azt a megismerést jelenti, hogy az Aquincumból lett Buda és a Cimbianából lett Veszprém összekötő vonalának felezőpontján, Fehérváron van a legnagyobb biztonság északkeletről is, délnyugatról is. Fehérvár csak székhellyé vált, lapos területén védekezésre szinte egészen képtelenül: testőrei balról és jobbról Buda és Veszprém voltak.

Az őrszem talán még nyári éjszakán is vihart lát: amikor már rég elmúlt a nyugat felől lehető veszedelem, Veszprém még akkor is megőrizte védekező, kifelé ri-

31 rescriptum = válaszirat

32 Basilius = vallási vezetői cím

deg karakterét. Ha a Bakonyról lezakatoló, Herend felől közeledő vonat ablakából nézed, hullámos zöld talajra kiterített medvebőrnek látod, amely két első karmát a Temető-hegyet, meg a Benedek-hegyet kinyújtja még álmában is prédára lesve. Ha Jutas felől, a vasútállomástól kocsin indulsz neki, az első impressziód a dolomitkő ridegsége, a régi várfalak mogorva, szinte tagolatlan unalmassága. De ha a Balaton felől érkezel be Veszprémbe, akkor mást láatsz. A vár karesúvá válik, a templomtornyok ormótlansága megcsökken, a török minaretből lett tűztorony páratlanul vakmerő arányai felhőt követelnek, és az egész képet alulról kert és kert, zöld és zöld öleli át. A Balaton felé Veszprém is csak mosolyogni tud.

A török időkben megint nem volt Veszprémnek nagyobb jelentősége. Megostromolták, el is vették tőlünk, de könnyen vették, mert könnyen adtuk, hiszen Buda elestével a töröké volt a Duna, cél és remény nélkül való lett volna minden küzdelem. És a városnak jobb is volt így. A csupán politikai és katonai karakterű török uralom alatt élhetett Veszprém a hagyományos kultúrájának úgy, ahogy a római tradíciók és az a hagyomány, amely a Szent István által alapított egyetemből pusztultán is kisugárzott, megszabták az útját. Kicsinysége, sok évszázados szerénysége ellenére is vagy talán éppen azért – Veszprém nagy kultúrváros. Azokhoz a kicsiny német, vagy olasz városokhoz lehet hasonlítani, amelyekben már maga a születés kultúraszomjúságot, művelődésvágyat olt bele a lelkekbe. Ennek a városnak mindig voltak előkelően gondolkozó szellemei, iskoláiban mindig kitűnő professzorok tanítottak, falai közt mindig dolgoztak, ha csendben is, nagy értékeket termelő tudósok.

Most, mintha négy napra megint visszatért volna az Árpádok ideje: Veszprém erre az időre középpontjává vált két birodalomnak. Fény, pompa, udvari élet, jóllét árasztotta el a hallgatag, középkorias hangulatú várost, amely fölé a Bakony torzonborz hegytetői s Csatár sziklafoka úgy emelkednek, mint a természet kitárt két ölelő karja a szeretett gyermek felé.

A veszprémiek az ünnep után talán kissé elbúsulva gondolnak minden szépnek a múlandóságára. Az aranjuezi napok³³ példázata juthat az eszükbe. Pedig nem kell prófétai ihlet annak a megjövendöléséhez, hogy Veszprém újra felkelő Napja nem fog leáldozni a király elutazásával. Fordultak megint az idők, és Komárom vára, amely észak felől védi a Duna vonalát, elvesztette jelentőségét a nagy orosz débacle³⁴ után. Hogy úgy mondjam: Komárom Port-Arthurral együtt esett el. És az új harcok, az új védekezés színteréül új

33 Aranjuez spanyol városról szólás: az ott töltött kellemes napok

34 débacle = harc

ellenség ellen most megint Pannóniát látjuk. Hiszen éppen ez a magyarázata a most lefolyt hadgyakorlatnak is. Mi még csak sejtjük, a hadsereg már tudja, hogy megint a régi római hadiutak megvédésére kell gondolnunk.

És ez visszaadja, visszahozza Veszprémnek a jelentőségét.

A cikk Ferenc József császár és király veszprémi látogatása (1908) alkalmából született.

Cholnoky Viktor: Veszprém II.

Érdekes nyomtatvány jutott a birtokomba. A legeslegelső hírlap, a „Veszprém”, amely Veszprémekben megjelent, 1866. évi május hó 24-én.

A veszprémi időszaki sajtónak ez az elsőszülötte – sajtóhibával kezdődik. A lap fején ugyanis fenn az évszám 1865-nek van nyomtatva, holott a belső oldalon lévő dátumok mind a porosz-osztrák háború évének dátumát viselik.

De ezen a tévedésen túl is valami meghatóan naívan van csinálva ez a piciny kis újságpapíros, amelyre minden ügyetlenségei mellett is a bizonyos tisztelettel tekintek fel. Olyanforma érzéssel, mint a teljes férfiaság korában levő unoka az elaggott, második gyermekkorát élő nagyapára.

Felelős szerkesztőnek és kiadótulajdosnak *Ramazetter* Károly van megnevezve, az akkori egyetlen veszprémi nyomdatulajdonos, de a lapnak már e „mutatványlap”-jából is könnyen meg lehet ismerni, hogy a névleges szerkesztő mögött mások, tehetséges, de műkedvelő emberek álltak, akiket inkább az írás szeretete, mint a lapszerkesztés tudása csábított rá a zszurnalisztaságra.

A lap maga, mint ezt a bevezető cikkely elmondja, a következő nyolc rovatra oszlott: 1. Iránycikkek. 2. Megyei élet. 3. A hét eseményei. 4. Újdonságok. 5. Vegyes rovat. 6. Törvénykezési kalauz. 7. Tárca. 8. Bécsi és pesti börze.

A beosztás persze egészen régies. A tárca nem vonal alatt, hanem a lap leg hátulján van. Ciceró betűkből egyedül a vezető cikkely van szedve, és például a megyei hírek olyan sima, apró szedéssel vannak lenyomatva, hogy modern újságban még a báli felülfizetők neveit is feltűnőbben közöljük,

Lássuk most már az egyes rovatokat. Az első cikkely címe „Bevezetésül”. Mottóul Tocqueville³⁵ aforizmája van eléje írva: „A hírlap oly tanácsadó, kinek nem szükséges utána járnunk”. El van a cikkben mondva, hogy miért indul meg

35 Alexis de Tocqueville (1805-1859) francia politikai gondolkodó, történész

a lap, főmotivum-képpen emelve ki, hogy „miután jelenleg nincsenek megyegyűlések, a közvélemény egyedül az irodalmi téren nyilatkozhatik.”

A második cikkely meglehetősen unalmasan tárgyalja a veszprémi r. kat. tanügyi választmánynak ülését és a kat. hívek közgyűlését, az akkori liberalizmus szemüvegén keresztül nézve a dolgot.

Harmadik helyen állanak a megyei hírek. E rovatot egészen betölti a gazdasági egyesület által rendezni szándékozott versenyszántásokról való tudósítás. Utána következnek a hét eseményei. Leírván a háborúra való előkészületeket, így folytatja e rovatot:

„A nagyszerű hadizaj közt országgyűlésünk csendesen bár, de folyton munkál. Megválasztattak a bizottmányok s a veszprémmegyei képviselők közül Ányos István, Békássy és Gál Péter a IV. (közgazdasági); Kerkapoly Károly, Szabó Imre és Nagy Ignác a III. (kultusz); Kupricz Imre a II. (kodifikáló) bizottmányba választattak meg. A nemzeti bizottmány 15. albizottmánya szintén folyton dolgozik. Jegyzője annak is a mezőföldi képviselő, Kerkapoly Károly.”

Most jönnek az újdonságok. Apró, sűrű szedéssel, minden külön cím nélkül van leközölve tizenhárom darab újdonság. Íme, mutató belőlük:

– Bécsi hír szerint ő felsége a császár és királyné balatonfüredi útjára nézve változások jöttek közbe s a felséges asszony ez évben nem látogatandja meg a nevezett fürdőt. Beyer kormánytanácsos, ki a rendezés vezetésével volt megbízva, amiatt Füredről már visszahivatott.

Pongrácz Dániel ügyvédet a veszprémi csapócéh tiszteletbeli csapómesterévé tette.

– A Kisfaludy-gőzös midőn már épen azon pontra jutott volna, hogy a régen tűrő-váró hazafias részvényeseknek némi osztalékot juttathatott volna: húsz évi használat után felmondva a szolgálatot olyan silány állapotban hever tétlenül, hogy teljes kijavíthatására 15–20 ezer forint igényelhetnék, mit pedig a társulat jelenleg előteremteni nem képes.

Érdekes dolgokat lehet olvasni a „Vegyesek” rovatban, ahol az 1864. év népmozgalmi statisztikája van közölve. E szerint a mondott évben Veszprém megyében született összesen 9182 gyerek. Ezek közt volt 100 iker, 3 hármas iker és 1 négyes, meghalt összesen 7865 ember, köztük a legidősebb 98 évet élt. Házasságot kötött 2192 pár. Erőszakos haláleset 16 volt, ennek épen fele, 8 agyonütés által. (Bizonyosan Szentgálon.) Öngyilkos 9 akadt, ezek közül egy „gége elmetzés és utólagos kútba ugrás” által emésztette el magát.

A könyvészet rovatban érdekes a következő kritika:

„*Angela. Írta Holanden Konrád. Fordította Jánosi Gusztáv. Veszprém, Ramazetter Károlynál, 1866.*”

Maga a mű nem lehet bírálatunk tárgya, s erre nézve csak annyit jegyzünk meg, hogy saját irányában társai közt elsőrendű helyet foglal.

A fordítást azonban nem hagyhatjuk említés nélkül, mert az túlzás nélkül tünemény a regényfordítások közt.

Nyelvezete folyékonyabb az eredetinél, kifejezései épp oly jellemzőek, s az egészen átömlik a tehetséges fordító elpazarolt erejének egész melege.

Mi a fordítót rég kísérvük szemmel, s midőn olvasunk tőle kitűnő francia classicusok verseinek fordítását, csak fájlalni tudjuk, hogy szép tehetségét nem az őt megillető emelkedettebb téren látjuk működni.”

Íme: ez a liberalizmus a – könyvészetben.

A színészet rovatban Szabó és Philippovich társulatát dicséri a lap. Meglepetéssel láttam itt, hogy mennyi operát adtak az időben Veszprémben. Ernani, Trubadur, Bájital, Rigoletto, Don Pasquale, Lucia és a Sevillai borbély, mind sikerülten kerültek színre a kritikus szerint.

A „Törvénykezési kalauz”-ban. „A váltó igényperek”-ről értekezik egy névtelen szerző.

Ezután jön a tárcá. Kezdődik Pap Gábornak „Híterő” című versével, követi ezt „Még egy palack pezsgőt” című „beszély”, s bezárja a tárcát Veszprém történelmi és statisztika vázlata, amely nincs ugyan aláírva, de azt hiszem, Vég hely Dezső tollából származik.

Bezárja a lapot a pesti börze árfolyama, ezt követi egypár hivatalos hirdetés. Üzleti hirdetés nincs.

Íme, ez a legeslegeső veszprémi lapnak nem érdektelen tartalma.

Balatoni Hirlap, 1898. október 27.

Cholnoky Viktor: A sekrestyés

A Szent Mihályról elnevezett püspöki székesegyháznak a sekrestyése nagyon rossz képű ember volt. Apró és üveg pitykegombhoz hasonlatos a szeme, alacsony a homloka a betűre kanyarodott a lába. És ha megfigyelték a láb összefüggését a lelkülettel, akkor megtudjátok, hogy az egyenes lábú emberek azok,

akik egyenesen, becsületesen, de régi nyomokon járják végig az élet ösvényét, az X-lábúak azok, akik hajlongó menésükkel hol jobbra, hol balra biccenve, mindig keresnek valamit – talán az algebra-beli nagy ismeretlent –, az O-lábúak azonban azok, akik a nulla gonosz erejével tudják odatolni magukat a számottevők elé, és akkor csak egy hitvány kis pontnak kell még melléjük kerülni, és tizedes törtté zúzzák maguk mögött a legnagyobb értékeket is.

A sekrestyés tehát O-lábú volt, és a pont mellette az volt, hogy mindenhez értett. Nemcsak a templombeli tennivalókat végezte el pontosan, hanem értett a reverendaszabáshoz is – mert a csillagzata szerint szabónak született –, apró, patkánykörömszerű kis kezével úgy tudta jártatni a beretvát, hogy az összes kanonok, még a nagyprépost is, rája bízták a tokájukat, azonkívül pedig birtokában volt annak a titoknak, hogy hogyan kell az újonnan csinált cipőt kényelmesre tiporni ki. Mert tudni kell, hogy a Püspökvárba való feljárásakor, de különösen a lefelé való haladáskor meg a Piac tér kövezetén, amit talán még boldogult emlékü első királynénk, Gizella csináltatott, nehéz a járás kanonoki lábnak az új cipőben, azért tehát Horvátnak, a város legjobb vargájának a kétforintos remekeit a papok előbb mindig a sekrestyével tipratták ki. Az hordott előbb egy hétig minden olyan csizmát és cipőt, ami a Várnak készült, tehát mindig új cipőben járt, és soha tyúkszemet nem kapott tőlük. Mert az O-lab olyan, hogy azon még a tyúkszem sem terem meg.

Ezért a többrendbeli kvalitásért tehát a sekrestyést, név szerint Buhina Józsefet a papok nagyon megbecsülték. A káptalannak abban a kicsiny kis házában adtak neki kényelmes, háromszobás, kert-udvaros lakást, amit kegyes alapítványképpen misemondásért hagyott rájuk még a tizenötödik század végén valamelyik úr a Szalókyak közül. Mert abban az időben ennek a nemzetségnek volt ott birtoka mindenfelé a városban is, a város környékén is. A becsületes kőből épített épület túlélte a török ostromot is az ezeröttszázadik esztendő végén, és eltúrte könyugalmában azt is, hogy a pogány éppen oda fölélje, a Várhegy oldalára épített minaretet, amelyiknek az erkélyéről az imán majdnem kilencven esztendeig – mert ezt a várost csak későn tudta megvenni a fekete képű Musztafa – hirdette, hogy csak egy az isten, de elhallgatta azt, hogy nyavalyatorós az ő prófétája.

Elbírt ez a ház az évszázadok súlyát, elbírt a fölélje épített minaretet is, még akkor is, amikor, hogy nyolcvanhat után kitakarodott a török csaknem egészen az országból, a városbíró meg a tanácsos elhatározta, hogy ebből a hegyes kőtűből hasznot húz; majd ezentúl vigyázótorony lesz, ahonnan a két városi darabont,

a Hajagos meg a Harák ügyelhet éjszaka is a város nyugalma. „Tűzre, vízre vigyázzatok”... és még minden éjszakai órán, konduláskor megfűjják a kürtöt is. Hogy az emberek annál jobban és biztosabban tudjanak nyugodalmasan aludni.

Nem tudom, de valószínű, hogy ezekre az éjszakai kúrtriadalmakra csaknem minden ember felébredt a városban, a sekrestyés kivételével. Mert hozzá volt onnan a feje fölül jövő hanghoz nagyon szokva. És a molnár is akkor ébred fel, amikor a malom abbahagyja a zakatolását, és amikor 1848 márciusában befagyott egyszer a Niagara vízesése, a körülötte lakók éjnek évadján kiszaladtak a házaikból, mert azt a szokatlan csendet ők egyszerre úgy értették, hogy vagy az ég szórja a legdübörgőbb villámait, vagy pedig a földrengés zúg már lent a lábuk alatt. Mert minden csak megszokás dolga, az ember az éjjeli mécseshez is hozzászokik, és akkor ébred fel, amikor az alvó szeme sötétségén keresztül is észreveszi, hogy most sötét van.

A sekrestyés tehát szerette a tornyot, és szerette nagyon a maga kicsiny lakását is, ami úgy volt odaragasztva a Várhegy sziklájához, mint a füstifecske fészke. Hanem azután eljött csak az idő, amikor a vigyázótorony egyszer csak megváltoztatta a nevét. Tűztoronnyá változott át, mert a városban a kor követelményei szerint megalakult az önkéntes tűzoltó-egyesület, a két városi darabontot leparancsolták a torony henger alakú kis szobájából, éjszakánként ott négy-öt tűzoltónak öltöztetett úriember állt őrt, és vigyázott a város biztonságára. Mert az úgy mellékesen nagyon jó multság is volt, mivelhogy az a négy fizetett tűzoltó, akiket a város alkalmazott az önkéntes urak rendelkezésére, szorgalmasan, szívesen és jó salláriumra hordta a bort a Kúriából, ami nem valami mogorva törvénytévő testület volt, hanem az öreg Raszlinak a jókedvű vendégfogadója. Egészen jó multság volt ez a tűzoltóság, és a városi főügyész, aki egyúttal főparancsnok is volt, az éjjel felvitte a toronyba a Jancsi cigány bandáját is, és erkélyről éjjeli zenét adatott vele az egész városnak.

És hogy a tűzveszedelem elkerülésének az ügye még biztosabb legyen, az öreg Perémy kanonok a saját pénzéből odaépíttette a sekrestyéház egyik ódon hajlású fülkéjébe a Szent Flórián szobrát is. Szép, rücskös felületű homokkőből szabta ki a kéményseprőknek és tűzoltásnak ezt a védőszentjét a kőfaragó, és hogy lehetőleg eltűnjenek a testéről a lyukacsok, befestette csinosan haloványlila színre, ő azt gondolta, hogy a szentek mind lila színűek. A kanonok pedig odatette a szobor talapzatára a kegyes felajánlást, ami így kezdődött: „Ex devotis oblati”...

Igaz, hogy voltak rosszlelkű emberek, akik ezt a felírást úgy magyarázták, hogy Perémy kanonokot előbb Oblattnak hívták, de ez nem volt igaz, mert az apjának még becsületesen Piringer volt a neve, de azért a város túlnyomó köz-

véleménye mégiscsak csodájára járt az új Flórirán-szobornak, és egyhangúan elismerte, hogy a városról most már a tűzveszedelem – ami pedig ott olyan gyakori volt – elhárítva örök időkre. Mindenkibe valami biztonságérzés szállt bele.

Csak egy ember haragudott a Flóriánra, egy volt, aki szinte vetélkedő társának érezte a szobrot. A sekrestyés. Ő a háza falába épített szentnek a szobrában csak kellemetlen lakótársat, jövevényt látott a maga hajdan oly békességes hajlékában, és kezdte benne meggyűlölni az egész tűzoltóságot, mert érezte, hogy ez a szobor őt onnan, abból a házból, amit már egészen magáénak tartott, és úgy is szeretett, előbb-utóbb ki fogja túrni.

A rossz emberek előérzete sohasem csal, és Buhina sejtelmét is igazolta a jövő. Mert a tűzoltóság nagyon felvirágzott abban a városban, és az egyesületnek volt már annyi pénze, hogy beszerezhetett már egy hidrofort, tömlőhordó kocsit, meg két lovat is. Azokhoz azonban már kaszárnya is kell. És hol lehet tűzoltókaszárnya másutt, mint a tűztorony aljában? És kinek kell megnyitni az erszényét, ha a köznek való adakozásról van szó? A káptalannak. A káptalan odaajándékozta a váraljai házát a tűzoltó-egyesületnek, és kitelepítette belőle a sekrestyést, adván neki új lakást valahol lent a völgyben, a Benedek-hegy alatt. Buhina a legrettenetesebb belső indulatoktól forrongva hagyta oda régi lakását, és amikor kezében az utolsó cserép muskátlival – mert ez a rossz ember csodálatosképpen szerette a virágokat – befejezte a hurcolkodást, akkor megfenyegette a szabadon maradt bal öklével a Szent Flórián szobrát. Szótlatlanul, de a szemöldöke összeráncoltságából hangzott ki az üvöltő bosszúhang: „Te üldöztél ki innen!”

A régi házat azután lebontották, hidrofornak, kocsinak, lónak való szint építettek belőle, nagy, faszindelyes tetővel, aminek az egyik hajlása egészen odanyúlt a tűztorony alá. Jó nagy padlása volt az épületnek, azt a berhidai földesúr jóvoltából megtömte a tűzoltó-egyesület szalmával is, szénával is, hogy a lovak is olyan jól érezzék magukat az egyesületben, mint az urak. A régi épületből csak a Flórirán-szobor maradt meg a fülkéjével együtt. Azt kegyeletből is megbiztonság okáért is ott hagyták.

A tűzoltókaszárnyával szemben, a piacon volt egy gémeskút, amelyik két vödörre járt, és abban az időben a városban egy ulánus svadrony³⁶ volt állomáson. Büntetésből, mert a nagyobb garnizonban³⁷ a tisztjei kissé rendetlenül viselték magukat. A gémeskút és az ulánus svadrony pedig itt úgy kerülnek össze, hogy a kútgém egyik vödre a most elmondandó éjszakán lent volt a kút fenekén, a

36 ulanus svadron = lovas katonai egység

37 garnizon = laktanyában helyőrség

másik ellenben magasan fent volt a levegőben, és benne a Nagyszájú herceg ült. A Nagyszájú herceg tulajdonképpen a nassau herceg volt, de mivel éppen csak valamivel előbb mediatizáltak őket, tehát a mi seregünkben vállalt mint ulánus kapitány magához méltó rangot, és – nem merném ugyan egészen bizonyosan mondani – alighanem őmiatta változtatott a svadrony olyan gyakran állomás helyet. Végre is, ha valaki „Durchlaucht”, akkor nem fog még a raszlinál sem mást inni, mint Veuve Cliquot-t, mert akkor még ez volt a Pommery.

Lent a kútban levő vödörben ellenben szintén nem volt víz, hanem pezsgő, tudniillik Trevani főhadnagy, aki arról volt nevezetes, hogy ha vacsora után leejtette a szivarját, nem mert lehajolni érte, mert az oldalmozdulatra kicsordult volna szája szegletén az özvegy Cliquot asszony, akiért pedig kár volna.

A herceg meg a főhadnagy azért ültek a vödörben, mert a vacsora után – úgy éjfél után két óra lehetett – hintázásra jött meg a kedvük. Hol egyik húzta le a másikat, hol meg a másik az egyiket, ahogyan nekilendítették a kútgémet. Ez egészen jó multság és a Nagyszájú herceg onnan felülről éppen lekiáltott a kútba, hogy:

- A... á...ha! Halt! Tűz van!

A hercegnek csakugyan nem a szeme sziporkázott, hanem valóban: a tűzoltókaszárnya tetején láng csapott fel. Dehogyan csapott, rosszul mondom. Keskeny, vörösbarna, még füsttől fedett nyelvét öltötte ki a lángördög a tűzoltókaszárnya széles, zsindeyes tetején. Csak egy fénycsóvát vetett bele a levegőbe, de a herceg ennél a felvillanásnál is észrevette, hogy a Flórián-szoborral szemben lévő Kolompáros-háznak a kapualjába hirtelen belapul egy éjszakánál és sötétségnél is gonoszabb árnyék.

A következő pillanatban azután a tető alján is, az eresz alól, előbújnak a kisebb ördögök, a kék nyelvű lángsugarak, azzal az alattomos sziszegéssel, ami tanúbizonyságot tett arról, hogy ott benn széna meg árpaszalma ég. És még egy pillanat, és lángban volt az egész tető. Mert a zsindey nem bírta akkor már a belső hőséget, és kilobbant magától.

Az éjszaka elvilágosodott, a csillagok elsápadtak az égen a veszedelem látára, fent meg a tűztoronyban, ahova pedig már felcsapott a láng, elkezdték félrevern a harangot. Irtózatossá hang ez, csaknem olyan lelket rázó, mint a Hamlet monológja, és a nassau herceget is egyszerre kijózanította. Beleordított a kútba:

– Trevani! Tűz van! Halbmastra a kútgémet, hogy én leugorni a kávéra. Azt a gazembert én már látni!

Trevani roppant gyakorlott volt a kútgémmel való hintázásban, azért pontosan

úgy lendítette meg magát a vödörrel, hogy ő alulról, a herceg meg felülről éppen a kút porfirkávájáig érkezen meg. Neki magának nehezebben esett a kimászás, a herceg azonban tüstént talpra ugrott, és rohant egyenesen a Kolompáros-ház kapuja fele. Akkorra már összeszaladtak a szomszédos házakból is az éjszakából felriadt emberek, és csődület támadt a tűzoltókaszárnya körül. Tanakodtak is, hogyan lehetne megmenteni az égő kaszárnyából a hidrofort.

A lárma, a zajlás azonban nem bántotta most a herceget. Tudta, hogy hova kell neki menni. Oda, a sötét kapu alja alá, ott van a tűznek a kezdete. Kirántotta a széles pengéjű, nehéz lovaskardját, és úgy szaladt előre, hogy Trevani lihegve is alig érte utol.

Akkor világos volt már minden, és a kapu aljában ott állott a sekrestyés, lapulva, a szörtemen arcán a maga gyújtotta rémületből való irtózás izzadt visszfényével. A herceg egyenesen odarohant rá, és nekiemelte a kardját.

– Gazember! Felgyújtottad a tűztornyot!

A sekrestyés egy pillanat alatt keresztülszaladt az égő ház alá, és halálos rémületében odamenekült a Flórián-szobor mögé, abba a falfülkébe. Ott biztos a kardtól. És hörögve, önkívületlenül ragadta meg a szobrot, beléje kapaszkodott, és felkiáltott:

– Szent Flórián, segíts!

Abban a pillanatban omlott le az égő kaszárnya tűzfala, a nassauai herceg kardja már hiába suhintott, mert csak izzó téglát talált, a Flórián-szobor kidőlvé a mögéje növekedett lángtól lefeküdt, és kő súlyával halálra nyomta a beléje kapaszkodó sekrestyést.

Ács Anna: A Modern Dunántúl

1910 nyarán „öles nagyságú” falragaszok adtak hírt Veszprémben és szer- te a Dunántúlon egy új, a közeljövőben megjelenő társadalmi, irodalmi, művés- zet-kritikai hetilapról. Kivétel ez alól csupán a Balaton térsége volt. Ugyanis *Cséplő Ernő*, a Balatoni Szövetség titkára önhatalmúlag megtiltotta a plakátok kiragasztását. Talán már a tervezett lap címe és profil meghatározása visszari- asztotta, ezekből következtethetett a lehetséges tartalomra. A Modern Dunántúl cím valóban feltűnést kelthetett, a konzervatív gondolkodású értelmiség számára holmi különc próbálkozást jelenthetett, ellenben a polgári fejlődést sürgető, hala- dó rétegnek az új eszmékről való tájékozódás lehetőségét.

A lap két szerkesztője, *Ludvigh Kálmán* és *Próder László* a fővárosban toborzták szerzőgárdájukat, sokakat nyertek meg Dunántúl városaiban és természetesen számítottak a veszprémi tollforgatókra. Korábban mindkét ifjú Budapesten élt, újságíróként különböző lapok foglalkoztatták őket. A progresszív újságírói körhöz tartoztak, Ludvigh nevét a frissen kiadott Modern Könyvtár sorozat egyik szerkesztőjeként – *Kosztolányi Dezső* és irodalmunk más jelesei társaságában – is jegyezték. Mindketten kiterjedt kapcsolati hálóra tettek szert munkájuk és érdeklődési körük révén, ezért vállalhatták egy új szemléletű lap indítását. A kezdetektől tudatában voltak annak, hogy számíthatnak bizonyos körök meg nem értésére, sőt rosszindulatú bírálataira.

Ludvigh és Próder Veszprémben kívánták kiadni lapjukat. Veszprém a szülővárosuk volt, itt nevelkedtek, itt éltek szüleik, rokonaik, barátaik. Mindkettejük családját tisztelet övezte Veszprémben. Ludvigh édesapja a városi törvényszék telekkönyvi hivatalát vezette, Próder pedig nagy múltú helyi iparoscsaládból származott. A két ifjú Veszprémben végezte gimnáziumi tanulmányait, az érettségighez azonban egyikük sem jutott szülővárosában. A piaristáknál tanultak, de kicsapták őket csaknem végzős korukban. Próder hetedik, Ludvighot nyolcadikosként, váratlanul. Ludvigh a tanév elején, 1906. október 7-én az Ányos-önképzőkör díszgyűlésén még elmondhatta az ünnepi beszédet, utána távolították el az iskolából, csendesen, az okokat nem tárva a nyilvánosság elé. Próder, aki két évvel volt idősebb Ludvighnál, a fővárosba költözött és állítólag néhány évig jogot hallgatott. Ludvigh letöltötte katonai szolgálatát, zászlósként szerelt le, majd Budapesten indult újságírói pályája. Az irodalom, a költészet is büvkörébe vonta. 1910-ben önálló verseskötete jelent meg a fővárosban *Tépett lapok* címmel, az akkortájt Veszprémben élő és alkotó *Nagy Sándor* illusztrációival. A barátjává lett Nagy Sándorra a Modern Dunántúl alapításával kapcsolatosan is számíthatott.

A XX. század eleji Veszprémben egy új, a korabeli lapok tematikájától merőben eltérő sajtóorgánum alapítása igazán merész, ugyanakkor rendkívül kockázatos, ám ifjonti reményekkel teli vállalkozás volt. A megyeszékhely lakossága ekkor alig 15 ezer fő, ezen belül az értelmiség számát 800 főre becsülték, közülük – Éri István szerint – mindössze 140-160 tartozhatott a magasan képzettek, az új eszmék iránt fogékonyak táborába. Ludvigh és Próder, a két szerkesztő nem a már meglévő, helyi lapok számát akarták gyarapítani, valóban az egész Dunántúl érdeklődő közönségének szánták hetilapjukat.

A „központi szerkesztőség és kiadóhivatal” számára a vár alatt, a Thököly utca 5. számú házban béreltek helyiséget. A lap külső megjelenésére is nagy

figyelmet fordítottak. A sárga alapon fekete rajzú, szecessziós mintázatú címlap Ludvigh sógorának, *Hermann János*nak a munkája. Hermann szemet vonzó, szépívű szecessziós ornamentikájába illeszkedik Nagy Sándor emblémája, a hárfázó klasszikus férfialak. Ez az Y alakú füzérdísz központi motívuma. Ugyancsak gondos előkészítésre és ízlésre utal a lap tipográfiája, a különböző betűtípusok alkalmazása a kiemelt részeken. A lapot a fővárosban nyomtatták a Révai és Salamon könyvnyomdában, s onnan terjeszthették a Dunántúlon illetve országszerte, mert tudomásunk van arról, hogy példányai Erdélybe is eljutottak.

A *Modern Dunántúl* vasárnaponként jelent meg, első számát 1910. szeptember 3-án vehették kézbe az olvasók. A fejlécen a két szerkesztő: L. Diego és Próder László neve szerepelt. Az L. Diego álnév az alig 21 esztendőös Ludvigh Kálmánt takarta, ezt használta íróként, költőként. A lap esztétikuma mellett terjedelmével is meglepetést okozhatott. Szinte vékonyabb könyvként, 47 oldalon jelent meg. Ez bizonyíték arra nézve, hogy megfontolt tartalommal, neves és széles szerzőgárdával készítették elő, programot adva, ízelítőül a későbbi számokhoz. Ráhangolni az olvasókat az új témákra, hangnemre, s kiérdemelni bizalmukat, megalapozni olvasói bázisukat és újabb előfizetőket nyerni. Tudták, az első számnak különös tétje van, fogadtatása dönthet a lap jövőjéről.

Az első oldalon az egyik szerkesztő, L. Diego, azaz Ludvigh beköszöntő cikke kapott helyet. Írását ezzel a lírai mondattal kezdte s ez lett a lezárás is: „Nagy kételkedések, kicsinylő mosolygások, kézlegyintések, durva leszólások és picike, fénylő rokontüzek, köszöntünk benneteket.” A lap programját a későbbiekben ismét költőien fogalmazta meg: „Köszöntünk hittel, bízó reménységgel és mindőtöket egyformán átölelő szeretettel, mi, a nagy kulturáлом igénytelen kis álmodói. Félénken nézünk körül közöttetek, kik nem akarjátok megérteni a beszédünket, pedig a mi szemünk tükrében is a Balaton kékje csillámlik, minket is a Bakony szült és a somogyi halmok, zalai rétek embereinek eszejárása szabja a mi eszünk kerekét. Nem vak bízást, nem előleges hitet kérünk tőletek, hanem olvasást és önálló kritikát. Messze célok megálmodásai hajtanak munkára bennünket – legyetek e munka osztályosai.” A valódi programadó cikkek két fővárosi szerző, *Halasi Andor* és *Zigány Zoltán* tolláról eredtek. Ők a budapesti radikálisok eszmerendszerét közvetítették, meghatározták a modernség fogalmát, kijelölték a kultúra, azon belül a „jó folyóirat”, így a *Modern Dunántúl* funkcióját. Halasi, a 27 esztendőös író, irodalmi és színházi kritikus, több fővárosi lap munkatársa és szerkesztője az *Élet és literatura* címet adta írásának. „A folyóirat feladata, hogy az élő életnek tükröt mutasson. A folyóiratban mindig azok az

életproblémák dominálnak, amelyek a kortársak lelkét mozgatják. A jó folyóirat elsősorban a kortársak lelkét támogatja. Sok minden lehet benne, ami elmúlik a korról, de amire a kornak szüksége volt. A jó folyóiratnak nemcsak utolérnie, de vezetnie is kell a ,má'-nak legfejlettebb életét. Újnak, eredetinek, őszintének, röviden. modernnek kell lennie. Minden, hivatásának megfelelő folyóirat modern folyóirat. Ilyen értelemben legyen modern a ,Modern Dunántúl' – írt a célokról Halasi. A lap másik, nem kevésbé fontos küldetéséről így fogalmazott: „És amellet, hogy új, friss forrásokat nyit egy, a vidék szellemi életét termékenyítő literatúra számára, legyen átvezető csatornája annak a kultúrának, amely az ország szellemi központjában alakul.” Ennek megvalósításához tanácsokat adott ekként: „Ne utánozza, csak kövesse a ,Modern Dunántúl' a fővárosi modern folyóiratokat. Legyen folytonos kölcsönhatásban a maga vármegyéinek életével. Mert csak akkor lesz benne erős és hatalmas az élet és literatúra szent két-egysége.” A lap egyediségét, példamutató elsőségét hangsúlyozta és kívánságként vetette papírra: „Bár minél több vidéki város követné a ,Modern Dunántúl' alapításának példáját.” Zigány Zoltán tanár, újságíró, a Társadalomtudományi Társulat és a Huszadik Század című folyóiratok szerkesztő bizottsági tagja cikkében az új tudományág, a szociológia hivatását taglalta és a publicisztikához való viszonyát elemezte a társadalmi változások kölcsönhatásában. „Minden jel arra mutat, hogy soha nem remélt átalakulások felé megyünk /.../ a belső, egyetemes átalakulás körül nagy, nemes hivatás vár az igazi, a becsületes, a tudományos publicisztikára” – fogalmazott Zigány. A kényes, sokszor perifériára szorított vagy agyonhallgatott ügyek feltárására, közzétételére buzdítva kiemelte, hogy a becsületes és tudományos újságírásnak minden pártpolitikán felül kell emelkednie. Különösen az egyházi körök támadására számítva így zárta cikkét: „...a becsületes publicisztika a bátor tudományosságnak, a hasznos és szép energiáknak földi perspektíváit vallja programjául. Azt hisszük s azt akarjuk, hogy a ,Modern Dunántúl' ezen a csapáson induljon az eljövendő szép és nagy küzdelmekre.”

A Modern Dunántúl valóban a Ludvigh, Halasi és Zigány által kijelölt „csapáson” indult útjára, még nem előzetes tartalomjegyzékkel, viszont jól elkülöníthető rovatokkal. Közülük az első a Szépirodalom címet viseli, s Diego, vagyis Ludvigh szimbolista képekben tobzódó versével indít. Majd egy pesti költő, Hangay Sándor két versét közli, az európai modern prózából Fokler novellát veszprémi fordító, Főzy Gyula munkájaként. Veszprémi még a rovatban Ribó Zoltán költő. A Modern Könyvtár sorozatban frissen megjelent Kosztolányi-kötetből, *A szegény kisgyermek panaszaiból* is jó érzékkel hoz ízelítőt, a *Már gondolok a sze-*

relemre és a *Mostan színes tintákról álmodom* című verseket. A második rovat a Krónika. Ennek bevezetője az „o” betűjelű szerzőtől, talán magától Pródertől ered. Eszerint „nem az utólagos újságolást” tekintik feladatuknak, hanem azoknak a híreknek a kiemelését, amelyekhez szociális tanulság fűzhető és az elemzéssel az olvasó számára a „helyes életfelfogás szempontjait” nyújthatják. Erre vonatkozóan a mottójukat Ludvig adta meg egy fiatal veszprémi tanítónő ügye kapcsán ekként: „Nem harcot, de megértést keresek”. A rovatban nagykanizsai tudósítást olvashatunk a város stagnálásáról, kaposvári tudósító pedig városa fejlett atlétikai életéről számolt be, sürgetve a középiskolai tornatanítás színvonalának emelését. Majd veszprémi ügyek következtek egy méltatlannak ítélt királyi kitüntetésről, Hornig Károly 70. születésnapjára köszöntéséről, elismerően kiemelve az ünnepelt vallási és politikai bölcsességét, közéleti szerepét s hogy „saját egyháza erősödésén kívül a felekezetek békéjét is biztosította”. Két zalai hírrel zártak: a marhavésről és az Amerikába való kivándorlás magyar parasztságra gyakorolt hatásáról szövegezték a tudósítások. A harmadik rovat, a Pedagógia egyetlen tanulmányt közöl. A társadalmi, nevelési és mentálhigiénés problémák tömegét felvető tabutémát, az iskolai szexuális nevelést taglaló írást egy bécsi pedagógiai lapból vették át, hogy a két szomszédos ország gyermekei szempontjából következtethessenek azok műveltségére. Az olvasók véleményét is várták a tematikához kapcsolódóan. A művészet és a színjáték rovat Holló Géza pesti szerző cikkét hozta az élen a vidéki művészi ízlésről. Holló két tehetséges alkotóra külön felhívta a figyelmet: Mihály Lili grafikusra és Aiglonra, azaz Sassy Attilára Ópium álmok című kötete megjelenése kapcsán. A kötet terjesztését a lap szerkesztősége is vállalta. A Kelet Népe című lapból a „színészromantika alkonyáról” szóló írást vették át, és hírt adtak a veszprémi, nagykanizsai, győri színház őszi idényéről. A pécsi Nemzeti Színház őszi programjáról maga az igazgató tudósította a lapot. A Szemle rovatban örömmel köszöntik a frissen indult Modern Könyvtár névvel indított könyvsorozatot, annak népszerűsítő tendenciáját, feltűnő olcsóságát, különösen a tömegek szempontjából való megújító szerepét irodalmi és kulturális téren. A lap utolsó rovata a Táviratok mindössze néhány rövid hírt közöl a régióból, és felhívja a hatóságok figyelmét a veszprémi koleragyánúra, valamint névsort közöl az újonnan kinevezett polgári és felső népiskolálatogatókról. A lapot a bécsi pedagógiai lap előfizetési felhívása és két kereskedői reklám zárja.

Már a hetilap második számát olvashatták, amikor az első számról megjelentek a bírálatok a veszprémi lapokban. A Veszprémi Újság kritikusanak a „sárga

borítékos” Modern Dunántúlról alkotott elmarasztaló véleménye egyértelműen azt bizonyította, eleve elítéli a modern irányzatot, amely szerinte „tévhitben gyökerezik”. Állította, az egész modern iskola a „tudatlanság palástolása, helyesebben joggal való fölruházása végett keletkezett”. Kegyelemdőfésének tárgya a Pedagógia rovat tanulmánya volt. A klerikális beállítottságú Veszprémi Hírlap szerint a Modern Dunántúl nem adott mást, mint „pornográfiát és finomított Népszavát”. Haragját Zigány Zoltán szociológiai- publicisztikai programkijelölő cikkére összpontosította. A magát függetlennek hirdető Népakarat című veszprémi lap még megsemmisítőbb kritikát közölt. Szerzője, aki a Dorong álnév mögé rejtette magát, már a borítót is becsmérelte. A tartalomról pedig ezt írta. „Egy-két cikket leszámítva, van abban minden, csak az nincs, amit vártunk. Maga az egész folyóirat nem egyéb az erkölcstelenség posványába való fetregésnél.” A város további két lapja, a liberális Veszprémi Napló és a Veszprémvármegye ekkor még tartózkodtak mindenféle véleménynyilvánítástól. A Modern Dunántúl, a kritikák alapján szinte berobbant a megye s bizonyára az egész Dunántúl sajtójába. Bízgatást ugyan nem kapott a folytatáshoz, de ez nem szegte kedvét a fiatal szerkesztőknek. A kemény bírálatok ellenére sajtóper sem indult ellenük és hatóságilag sem szüntették meg a hetilapot.

A Modern Dunántúl második számától különült el a lapot jegyző két ifjú feladatköre: Lugvigh lett a főszerkesztő, míg Próder a felelős szerkesztő. Ludvigh főleg az irodalmi, művészeti részt gondozta, Próder pedig a közéleti ügyeket fogta össze. Csökkent a hetilap terjedelme, csak 16 oldalon jelent meg, a későbbiekben ez 15-20 oldal között állandósult. Ettől a számtól már tartalomjegyzéket tettek közzé az olvasók előzetes tájékoztatására, kiemelt témájú vezércikk áll az élen s kissé módosultan maradnak a már ismerős rovatok: Szépirodalom, Művészet, Kritika (ezek általában a legizgalmasabb részei a lapnak), bár a Krónika és a Hírek témaválasztásai sem csupán tényközlők, hanem problémafelvetők. A harmadik számtól Szerkesztői üzenetek rovatot indítanak. Ebből értesülünk, hogy a lap legérdeklődőbb olvasói a gimnazisták, a „Nyugat-olvasók” és a „derűs asztaltársaságok”. Hírt adtak a nekik küldött, nagyszámú üdvözlő levélről, ami arra engedte következtetni a szerkesztőket és a szerzői gárdát, valóban létezik a törekvéseiket méltányoló, modern réteg a Dunántúlon és az ország más térségeiben. Lehner Adolf, a soproni Napló munkatársa levelében sok szerencsét kívánt a vállalkozáshoz, és kifejtette: „...érdekes és célszerű volna, ha a Dunántúl összes liberálisan gondolkodó férfúi – újságírók, ügyvédek, orvosok stb.,– ez új lap körül csoportosulnának./.../ hogy azonban az így szellemileg megindult

mozgalmat személyes ismeretséggel, barátsággal is megpecsételjük, célszerű és hasznos volna, ha a dunántúli újságírók, írók és művészek a Modern Dunántúl közös kapcsa révén évenként a Dunántúl egy-egy városában qasi kongresszusra jönnének össze. Mennyit tanulnánk mi ez által!” Lehner levele végén egyesület alapításának szükségességét vetette fel. A szerkesztők örömmel tájékoztatták az olvasókat a magyar szabadgondolkodókat tömörítő pesti Reform klub megalakulásáról. Diegó két szürke népművészeti jellegű napihír révén fontos gondolatot fogalmazott meg: „a még itt élő művészi csirának a fejlesztésére kellene gondot fordítani és nem átültetni akarni más körülmények és idegen viszonyok között kialakult, tehát lényegében idegen dolgot”. Próder a veszprémi színészetéről fejtette ki véleményét éles hangon, de segítő szándékkal. A színházat nem szórakozóhelynek, hanem a „szellemi üdülés” ünnepi helyének minősítette, ezért bírálta a helyi színház repertoárját.

Az ötödik számtól a lap csütörtök esténként jelent meg. Vezércikkében a szabadgondolkodás fogalmát határolta körül, miszerint a terjedő világfelfogás egyetlen célja a dogmák és a szellemi konvenciók elleni küzdelem. Bár megjegyezte: „Ez a szabadgondolkodás már nem harcos, nem támadó: complementál, megállapít.” Az összevont Művészet, Szépirodalom rovatban a fiatal veszprémi szobrászművész, Csikász Imre portréját rajzolták meg kevés életrajzi adattal, pályafutásának főbb állomásaira, jellegzetességeire koncentráltan, szeretetteljesen. „Úgy kell az ő dolgait néznünk, mint nagy lehetőségeket magukban rejtő csírákat, melyek erőtlől duzzadva eredményes pozitívumokat és büszke, nagy jelentőségű eredményeket sejtetnek” – zárult az írás. Thomas Mann egyik novelláját is közölték a Modern Könyvtár első füzetéből, „mutatóul”. A Színjáték rovatban ezúttal a kaposvári, a pápai és a veszprémi színészet helyzetével foglalkoztak érdemben.

A következő szám írásai közül kiemelkedik a Veszprém vármegyei múzeum elhelyezésének ügyével foglalkozó. Javaslatot is tesznek a főispáni házra, ami hamarosan heves támadást indított a lap ellen. Szigethy Ferenc a lap hasábjain intézett felhívást a dunántúli jegyzőkhöz, hogy támogassák a Modern Dunántúlt, és vállalta egy állandó közigazgatási rovat szerkesztését. Különösen gazdag e szám krónikaanyaga, s meglepetést keltő a Hírek rovat szerkesztőségi közleménye. Bejelentették, hogy a lap kis terjedelme miatt ezentúl külön szépirodalmi és művészeti kritikai orgánomot bocsátanak ki Új Igék címmel, havonta egy alkalommal. A Modern Dunántúl viszont gazdagodni fog a lap eredeti célkitűzéseinek megfelelően szociológiai, közigazgatási és iskolaügyi témakörökkel. A

Krónika rovat fejlesztését is ígérték, míg a Hírek rovat megszűnését tervezték. A profilváltás miatt a hetilap következő két számát nem jelentették meg. Az 1910. november 3-án olvasókhöz került hetilap borítóján ugyan a hetedik számot tüntették fel, a belső fejlécen azonban a kilencedik szám szerepelt. Az ígért iskolaügyi témakörből a pápai bencés főgimnázium ügyével foglalkoztak. Bírálták a város közgyűlésének döntését, a „felekezetiellen népoktatás” mellett foglaltak állást. A Közigazgatás rovat is megvalósult, a közegészségügy szükséges reformjáról közöltek cikket a „szociális haladás érdekében”, és írtak a tisztviselői kar méltánytalan helyzetéről. A megerősített, immár hét oldalas Krónika rovatban a vidéki hírlapírás színvonalát bírálták, példákat hozva a Keszthelyi Hírlapból és a Modern Dunántúlt alpári módon kritizáló Veszprémi Újságból. Veszprémi hangversenyéről, a balácai ásatásokról, a győri Kisfaludy irodalmi kör „felolvasó estélyéről” adtak hírt, a modern irodalmi irányzatok pártolására buzdították őket. Pápáról, Keszthelyről és Sopronból aktuális, a városokat érintő témákat taglaltak. S mégsem maradt el a Hírek rovat. Ebben egyetlen felhívást tettek közzé a veszprémi színházban november 12-én megrendezendő irodalmi és zeneestről, amelynek „milieu”-jét, vagyis látvány- és díszlettervezését Rippl-Rónai József vállalta, s párizsi vendége, Lovell Fenella énekesnő fellépésére is számíthattak a veszprémiek. A szerkesztői üzenetekből arról értesülhettek, hogy a Modern Dunántúl az erdélyiek érdeklődését is felkeltette.

A hetilap tizedik száma élén a művészyomor és a vidék kapcsolatáról, összefüggéseiről hozott tanulmányt. Karakterisztikus esetként Nagy Sándor, a „gödöllői mester” példáját ismerteti, aki hosszú éveken át élt Veszprémben. „Már túl volt akkoriban első párisi nagy sikerein és Budapesten is jól ismerték a nevét. Egyszer egy fővárosi hírlapíró jött le, hogy meglátogassa. Végig kérdezősködte a fél várost és senki nem tudta megmondani, hol lakott. Végre a Temetőhegyen egy öreg anyóka, ki rendszerint alamizsnát kapott tőle, vezette el hozzá. Pedig ő már jó pár éve élt Veszprémben. A dolgai után nem érdeklődtek, de hogy hosszú a haja, hogy szandálban jár és vegetáriánus, azt minden kávésnénike tudta jól. A művészi értéknek a művész embervoltától való különválasztása és ez értékek megbecsülésére és istápolására van szükség, ha azt akarjuk, hogy vidékre tévedt művészemberek élete ne legyen pokol” – szól a szerző, talán maga Ludvigh sommás véleménye. A lapban olvashattak még a vidéki nevelőotthonok felállításának szükségességéről, szociális témákról, köztük a pápai munkás-gimnázium sorsáért aggódó írást, Várpalotáról, az „alvó városról”, a veszprémi szegényügyről, a kiscgazdák mozgalmáról, kaposvári kongresszusuk kapcsán. A Szerkesztői

üzenetekből kitűnik, a lap ifjú szerkesztői milyen gonddal készítették elő a tervezett képzőművészeti kiállítást és az Új Igék című kiadványukat, amelyekhez Erdélyből és a Felvidékről is vártak anyagot.

A tizenegyedik szám első cikkének címe: Politika és társadalmi kérdések ugyancsak meglepette a lap hű olvasóit, mivel az eredeti szerkesztői koncepció politikamentességet ígért. A szerkesztők, két hónap elteltével az ez idő alatt szerzett „nagy tapasztalataikkal indokolták a radikális változást. Ezek vezették őket arra az elhatározásra, hogy „harcos fegyvert” vegyenek a kezükbe, mellyel kivívhatják a maguk igazát. „Ha Magyarországon minden politikába fullad – ám legyen, mi felvesszük ezen a téren is a harcot, akarunk mi is politikát, fogunk mi is állást foglalni ezekben a kérdésekben, és harcolunk teljes erőnkkel és minden energiánkkal az olyan viszonyok létrehozásáért, melyek lehetővé teszik, hogy az általunk hirdetett kultúrának talaja legyen./.../ Nem változott programmal, hanem teljesen a régi állásponton állva, egy hajszálnyit sem engedve – csak környezetünket megismerve, tartjuk szükségesnek politikai lappá váló alakulásunkat”- fogalmazták meg célkitűzéseiket. A cikk utolsó sorában tett bejelentésük így már egyértelmű volt: „A Modern Dunántúl 1911. január 1-vel politikai lappá alakul át.” A Hírek rovatukban előfizetési felhívást is közöltek a hetilap profil módosítása miatt, új előfizetést nyitottak. Annak a közönségnek a támogatását kérték, amely nem csupán „szórakoztató eszközt lát a lapban”, hanem „harcos orgánomot” kíván a maga igazának elfogadtatására és minden erővel kész küzdeni céljaiért.

A Modern Dunántúl 12. száma 1910. december 1-én jelent meg. A szerkesztők még csak nem is sejtették, ez egyben az utolsó szám. Előljáróban az eredeti programjukhoz kapcsolódó előadássorozatról számoltak be. November 20-án a veszprémi Kereskedelmi Kaszinóban dr. Fényes Samu, a fővárosban megjelenő Úttörő című lap szerkesztője tartott előadást a szabadgondolkodásról. Ugyancsak ezen a napon a kereskedelmi iskola tornatermében Darwin elméletéről beszélt a „munkásság óhajára”. A lap szerkesztősége szerint „az előadó egyénisége és bizonyító ereje igen nagy hatással volt a jelenlevőkre, és előre biztosította a későbbi munkáselőadások sikerét”. November 27-én pedig az ifjú főszerkesztő előadását hallgathatták az érdeklődők az Iparosifjak Önképző egyesületében. Ludvigh „a vallások fejlődéséről és a gazdasági erők evolúciójaképpen előálló társadalmi jelenségekről” fejtette ki véleményét. Az előadás után parázs vita kerekedett, amelynek következtében Demjén Márton református lelkész felháborodásában lemondott tiszteletbeli tagságáról, és lemondásra bírta az egyesület el-

nökét, Szász Ferenc ny. református tanítót. A Modern Dunántúl megjegyzése az afférhoz: „Lám-lám, mit nem tesz egy előadás!” A lapban tették közzé második előadásorozatuk tervezetét: december 4-én Hangay Sándor a modern líráról fog beszélni a Kereskedelmi Kaszinóban, és aznap Fényes Samu tart újabb előadást, válaszolva a korábban felmerült kérdésekre. E számban tanulmányt is olvashattak Tolsztoj és Turgenyev kapcsolatáról, Ribó Zoltán tollából a táncról, Herman-né Ludvig Blanka ismertetését Hauptmann egyik könyvéről, Ribó Zoltán pedig Komjáthy Jenő frissen kiadott verseskötetéről írt rajongással. A Hírek rovatban megismételték előfizetési felhívásukat, és tájékoztattak, hogy az Új Igék a Modern Dunántúl 7-8. számaként december 27-én jelenik meg.

De már nem jelenhetett meg. A lap a 12., valójában a 10. szám után megszűnt. Ennek konkrét okairól nincs tudomásunk. Kiválthatta az ellene való támadások fokozódása. A Veszprémi Újság, a Veszprémvármegye és a Veszprémi Hírlap gyilkos hangvételi kritikái mély nyomot hagyhattak a szerkesztőkben. A Népakarat a Deres rovatában 1910. december 17-i számában így írt: „Hogy fűjnek fel modern igéiket ezek a modern apostolok!” Nyilván az egyházi és városi vezetés sem fogadta lelkesedéssel a hetilap gyakran velük szembe forduló, a hibákra figyelmeztető, ám jobbító szándékú cikkeit. A hetilap által szervezett előadás-sorozat sem váltott ki egyértelmű elismerést. S a profilváltás, a politikai lappá alakulás is többek ellenszenvét kelthette. Új előfizetők gyűjtésére alig maradt idejük. A két szerkesztő közötti esetleges nézeteltérésekkel ugyancsak számolnunk kell. Pródernek hivatali állást ajánlottak, amit el is fogadott. 1911. január elején három veszprémi lap tette közzé nyilatkozatát, miszerint kilépett a Modern Dunántúl szerkesztőségéből. A Veszprémi Napló ezt az információt fűzte hozzá: „Úgy halljuk különben, hogy a Modern Dunántúl rövidesen megszűnik.” A magára maradt Ludvig kénytelen volt a lap megszüntetése mellett dönteni, és visszaköltözött a fővárosba.

A két szerkesztő mögött maradt valóra nem válthatott terveik sokasága és az összességében tekintélyes terjedelmet, 191 oldalt kitevő Modern Dunántúl. Lezáratlanul, mintegy a folytatásra várva. Mindaz, amit csekély negyedév alatt megvalósítottak, ma is megbecsülésünkre méltó. A Benedek Marcell főszerkesztésével megjelent Magyar irodalmi lexikon címszót szentelt a lapnak, munkatársai közé sorolta Halasi Andor mellett Kosztolányi Dezsőt és Nagy Lajost. Bárcsak így lett volna, talán tovább él a hetilap. A Modern Dunántúl a friss, a fővárosi és az európai kultúrához való kapcsolódásával, szellemiségével valójában megelőzte korát Veszprémben és az egész Dunántúlon. Cikkei, tanulmányai

több mint száz év múltán sem érdektelenek. Egyedi helytörténeti forrásként sajátos fényt vetnek a XX. század eleji Dunántúl, azon belül kiemelten Veszprém szellemi- és közéletére. A lap két fiatal szerkesztője átmenetileg a modern gondolkodás régiós központjává, kisugárzó helyévé tette városunkat.

(2020)

Cholnoky Jenő: Veszprém

BEVEZETÉS

A Dunántúl közepén, tehát a legépebben megmaradt magyarság országrésze-nek szívében fekszik ez a kis intelligens város. Lakóainak számához képest nagyon sok az értelmiséghez tartozó emberek száma, valóságos kis művelődésbeli középpont. Nevezetes történelmi múltra tekinthet vissza, különösen püspöksége révén mindig nagy jelentősége volt csekély lakossága mellett is. Nagy területű vármegyének székhelye, úgy hogy a püspökségi, káptalani, megyei, városi, törvényszéki stb. tisztviselőinek serege kirívóan városi jelleget adnak ennek a csodálatos kis fészeknek. Hisz az Alföldön csak nagy falu volna, talán nem is igen ismernék a nevét. Vannak az Alföldön nála jóval nagyobb falvak is. Az erdélyi magyar városokkal való összehasonlítás is messze kiemeli Veszprémet a hasonló nagyságú városok közül, annyira, hogy az egész történelmi Magyarországon nagyon kevés olyan várost találunk, amelynek értelmisége, intelligens osztálya olyan nagy számarányú volna, mint Veszprémé,

Mi lehet az oka annak, hogy igazán mostoha körülmények közt, hatalmas kiterjedésű erdőrengetegek és dolomit-pusztaságok gyéren lakott vidékén ilyen nevezetes, típusos városka keletkezett s nemcsak közigazgatás, hanem műveltség szempontjából is vezető szerepet visz igen nagy területen.

A város és falu közt az a lényeges különbség, hogy a falu népe a falu határain belül termelt termékekből él, tehát szükségleteinek fedezése végett nem igen szorul idegen területekre. Igaz, hogy a mai igények kielégítése már nem igen lehetséges egyedül a falu határainak természetényeivel, hanem a falu is igényel még külföldi termékeket is, de ez csak ma van így, a technika óriási fejlődésének következtében, A város lakosságának azonban igen tekintélyes része nem abból él, ami a város határain belül termelt, mert például éppen Veszprém képtelen volna eltartani lakosságát a város határain belül termelt termékekből. A város népének tekintélyes része olyan munkát végez, amelynek ellenértékéül más terü-

letek természetfölöslegét kapja meg. A városi iparos nemcsak a város lakosságának, hanem nagy környezet falvainak, kis városainak is dolgozik, Az értelmiség túlnyomó nagy része állami, megyei, vagy más hatósági fizetést kap, tehát az egész ország, az egész vármegye, vagy az egész püspökség jövedelmének egy részét...

Veszprémnek igen nevezetes helyi és igen fontos helyzeti energiája van, de csak kis területre kiterjedőleg, azért nem lett belőle metropolis, hanem csak vidéki városka...

A Várhegynél alkalmasabb helyet megerősített középkori város építésére hiába keresnénk. A budai, meg a segesvári Várhegy hasonlítható hozzá, de a veszprémi mindkettőnél kisebb és meredekebb lejtőjű. Ez valóban ideálisan védhető hely!

Ide épült tehát Veszprém városa s körüle a Séd mély völgyében a város, lassankint elterjedve a fennsíkra is, a Vártól dél felé, majd később észak felé is.

(1938)

Szomaházy István: Önéletrajz (részlet)

Miképp jutott eszembe, hogy író legyek? Ha most, mikor már csak a régi emlékek tudnak fölmelegíteni, néhanapján e különös eseményen elgondolkodom, akárhányszor így kiáltok föl: Istenem, hogyan lehet, hogy ez a régi, sziklába vájt meseváros másokat is nevelhetett, mint írókat? Mikor éjszakánként a rám nehezedeő sötétségből karácsonyi álom módjára villannak ki a havas veszprémi házak, a vár bástyái, ahol száz éves öreg kanonokok sétáltak, a sziklák, melyeken még most is nyoma van a Kinizsi patkójának, a romok, ahol valaha vörös barátok miséztek, mikor képzeletemben feltámad ismét a Bakony felől közelgő szélvihar s a farsangi cukorpor-felhőkön át a tréfás öregek, a patinával bevont fiatalok, a romantikus asszonyok karavánja a temetőből ide-idelátogat a hálószobámba: ilyenkor csodálatosnak tartom, hogy ebből a középkori városból vöröskezű kalmarok, anekdotázó ügyvédek, csontkanalas doktorbácsik is kikerültek, akik nem az álmok és a mesék ösvényét választották a kényelmes országút helyett...

(1913?)

Szomaházy István: Veszprém

Előhang a *Magyarország városai* című sorozathoz (1893)

Az alkony ködében, a vár éjszaki bástyáján állva, ím, föltűnik az ős Veszprém, tornyaival, viskóival, a kanyargó hegyi patak szalagjával. Az ős Veszprém, melynek hegyei közt már sok ezer esztendő előtt végig csendült a római katonák harci zaja.

Ennek a síknak, ezeknek a hegyeknek minden egyes pontja valami történelmi emléket tartogat. Csak olvasni kell tudni belőlük.

Itt, ezen a síkon, a hegyek rejtekében, valaha római polgárok áldoztak Jupiternek s a Bakony erdőségeiben Faunok táncoltak a Pán sípja mellett. Az istenek sokszor tartották itt kedélyes gyűléseiket; hiszen a merre a szem lát: mind római világ volt itt. De új idők jöttek, s az istenek kezükbe vették a vándorbotot! Mentek új hazát keresni s új erdőségeket.

Más népek, más istenek jöttek helyükbe. A longobárd, a gepida katonák: pihenni a háborúk zaja után. Pán sípja helyett a vad germán harcosok lármája hangzott; egy fuvallat, és minden eltűnt innen örökre.

És új népek jöttek ismét! A vitéz avar csapatok telepedtek a hegyek közé! A pártoskodó szlávok fényes fejedelmeikkel! Mint elmúltak! Csak néhány név beszél róluk, hogy itt jártak valaha!

S akkor kigyúltak a tüzek az ormokon; daliák, vitéz harcosok lármája töltötte be a vidéket. Az erdők sűrűségeiben fehér lovakat áldoztak Hadúrnak, s az ősz táltosok remegve mondták jóslataikat! Jött a harmadik isten és jött a harmadik nép: a magyar!

Az isten nem maradt itt soká; de itt maradt a nép! Az utolsó táltos sírva hunyta le szemét, és Hadúr messze költözött innen. Jött a szent király és vele a béke, a nyugalom olajága!

És attól fogva még sok nép járt itt; és sok istennek mondtak imát. Pusztító tatár-csordák itt hagyták nyomaikat; a váron a török félhold ragyogott; s a német katonák sokszor váltották fel a kurucokat. Mind elment innen azóta: tatár, török, német; csak a magyar maradt meg mindvégig.

A rómaiak, a gótok nyomai eltűntek, elpusztultak; csak elsárgult írások, régen nyugvó szerzők beszélnek nevükről s egy-egy ezredéves sír, mit a véletlen itt-ott felnyitogat. Ezeknek az emlékeit csak a föld alatt lehet már föltalálni. De a pogányok, az első keresztények, a törökök emlékei egész a mi időnkig fennmaradtak. Fenntartották a föld, a vidék, a romok és az emberi ajk. Ledőlt épületek, század-

éves elnevezések, regényes mondák: mind a letűnt kornak maradványai. Mert a föld minden itt lakó népe emlékéért megtartogatta. Csakhogy az egyiket keblében őrizi: beomlott sírokból, elsüllyedt épületekben; a másik ott van a felszínen: nyitva és olvashatóan.

Előttünk terül az egyetlen végighúzódó fennsík: a Jeruzsálemhegy rónája. Az alkony ködéből még idelátszik a táborállás, ahol valaha pogányok és keresztények álltak tábornok: a régi világ sötétsége a felvillanó hajnallal. Ez a hely még ma is Szent István és Kupa küzdelméről nevezetes. Ott van mellette a Fejes-völgy, melyet azon a napon a pogányok fejeivel töltenének meg a keresztény bajnokok. Az egyik utcát még ma is Kupa-utcának nevezik azon a tájon. Több mint nyolcszáz esztendeje van annak a csatának: a táj, a mondák még ma is sokat tudnak beszélni róla.

A távol Bakony hegyláncolatának folytatásaképpen ott húzódnak el a láthatár szélén a csatári dombokok. Ma is úgy nevezik őket. Ki tudja minek az emlékeztetőjéül?

Éppen szemközt a vár északi bástyájával egy vörösbe játszó kőfal romja emelkedik ki a házak közül. Ott áll a Séd partja mellett. Ez a rom valamikor zárda volt szent Katalin tiszteletére, a hol hosszú századévek előtt ájtatos szüzek imádkoztak az Úrhoz. Ebben a kolostorban nevelték fel a szent királyleányt, IV. Béla király gyermekét, Margitot. Abban a korban, mikor más gyermek még játékaival van elfoglalva, a királyi hajadon már a ciliciumot³⁸ viselte derekán, s oly bűnökért sanyargatta magát, miket sohasem követett el. Ki tudja, hányszor vészett el tekintete a messze kéklő hegységeken, melyek ma is hallgatva, némán húzódnak el a láthatár szélén, mint századévek előtt? Ki tudja miről gondolkodott, miről ábrándozott e falak között, melyek egész a mi korunkig fennmaradtak?

Ott, a Séd folyó távoli völgyében, közel a csatári hegyekhez, még ma is hever néhány kő abból az apácázárdából, a mely az első magyar király bőkezűségének köszöni létét. Az volt a vallis veszprimiensis³⁹! Kápolnájában a megtért pogányok először imádták az Istent. Ma néhány követ lehet csak találni belőle. De útmutatóul ott áll mellette valami pusztuló, földetlen templom, düledező falaival, gazzal benőtt sekrestyéjével. Senki sem emlékezik meg róla, mi volt ott azelőtt?

S maga ez a vár! Mennyi harcot, ostromot, fejedelmet látott ez a hosszú századévek folyamán! Ez még látta a római katonákat, a vigyázó torony alja ma is

38 cilicium = vezeklőöv

39 vallis veszprimiensis = veszprémvölgyi

e korszak maradványa. Ez még tanúja volt a gót harcosok multságainak; s az az ostrom is folyt le előtte, mely a szláv Szvatopluk birtokát a betóduló pogány harcosoknak megszerezte. Ezek az ormok látták azt a borzalmas, megcsönkített testet, mely valaha az utolsó pogány vezér része volt. Ezek még emlékeznek a szent királyra: Veszprém városának első és legfőbb patrónusára azóta. Itt járt közöttük a királynő, kinek enyhet és örök nyugalmat adtak aztán, s fia: félig egy másik, messze eső világ gyermeke. Templomok álltak itt, melyek ledőltek, eltűntek azóta; főiskolák, melyeknek csak elmosódó hírére ismerjük: mindnek vége van immár örökre. Híres holtakat tettek ide örök nyugalomra; ma már nevüket is elfelejtették. Ez az egész világ elpusztult, elenyészett, s az új, mely fölébe épült, egészen más világ már.

És mikor a bástya ormáról a messze vidéken végigtekintünk, az alkony homályában sokszor látom azt a letűnt, örökre elpusztult világot. Mintha ott küzdenének előttem, akik régen elmúltak azóta, azt hiszem, mindent újra látok. Rómaiak, németek jártak e hegyek között: mindegyik küzdött, harcolt e helyért s mindegyik itt hagyta a maga emlékeit: azokat a csendes embereket, akik örökre itt maradtak. A távoli hegyormok mintha mind megannyi temető volnának. Az erdőségek sűrűje víg lármától hangzott fel: a római, a szláv, a magyar fejedelmek kíséretétől, kik itt vadásztak valaha. Fényes csoportok jártak itt hajdanta s víg kürtészó verte fel a vidéket. S közelebb, az elrejtett völgyek csendjében, ájtatos hajadonok, elvonult aggok dicsérték az Urat s boldogok voltak, mikor századévek előtt elpihentek.

S itt fenn, a vár-bástyán, hány alak tekintett le a messze kéklő hegyekre! Mintha sorban elvonulnának előttem: a világhírű Nagy Károly, a gögös Szvatopluk, a lázadó Kupa, a szelíd Szent István, a lemondó Imre herceg, az angyaljóságú Gizella, s Szent Margit halavány arca is feltűnik az alkonyatban! Ezek az ormok, ezek a hegyek, mindannyit látták, s a nép mindannyinak fenntartotta emlékezetét.

VESZPRÉM KÉPE

Ha az angol turistát a jutasi vasút-állomásról kocsin Veszprém felé hozná a vágy, hogy a világot minél tökéletesebben megismerje, a vasútállomás kis erdeje után következő útkanyarulatnál minden mesebeli angol flegma dacára tágabbra nyitná Albion fiainak hagyományos savószínű szeméit, és ledörmögné szája szögletébe:

Szavamra, regényes kép!

Veszprém város képe csakugyan van olyan regényes, akár a svájci hegyvidék városai. A félsziget alakú kiugró sziklatömbön épült vár képe az első, mely lefogja a tekintetet. A főszékesegyház két természetes tornya uralja a többi magas épületet, melyek közül a hatalmas püspöki rezidenciának frontja fordul a vasúti-út felé. Mellette a piarista rendház és főgimnázium, mely az út felé forduló részével szintén a hajdani várbástyára támaszkodik.

És a várhegy oldalán, mint odatapadt fecskefészkek, regényes, költői, hanem egyúttal tűzveszélyes rendetlenségében is kisebb-nagyobb épületek kapaszkodnak a sziklás talajhoz.

A vár foka és a körülötte húzódó mély völgyben épült viskók mellett elhaladva, a hol a vasúti-út befut a városba, ott kezdődik csak egy kis városi kép.

A fennsíkon fekvő vásártér csinos házaival, s a palotai-utca két oldalán lévő, jobbára gabna⁴⁰- és lisztüzletekkel ismerős mindenki, a ki már valamelyik kis vidéki kereskedő városban megfordult.

Innen merész lejtőn bocsátkozik le az utas a főterre, melyet piarnak hív a veszprémi ember, a melynek már egészen modern a külseje. Csinos divatárú-, fűszer- és egyéb üzletek, kávéházak, takarékpénztárak, emeletes bérházak alkotják a tágas főteret, melynek széles utcájából, mint központról a következő irányokban lehet bejárni a várost. Jobbkézt a törökmecsetből átöltöztetett magas tűztorony tövével felvezet az út a várba. Balkézt ellenkező irányban a szabadi-utcán feljuthatunk a temetőhöz, s azon innen az úgynevezett cigánydomb városrészbe. Ugyancsak balkézre egy darabig a szép püspöki park körül az impozáns vármegyei székház előtt elhaladva felkapaszkodhatunk a Jeruzsálem-hegyre. Végül egyenes irányban lefelé haladva, leérünk a nevének megfelelő hosszú-utcába, mely a vár mély délnyugati oldalán húzódik, s ebből aztán felhághatunk akár a Jeruzsálem-hegyre, akár a Bakony felé eső Temetőhegyre.

Hanem ez mind hiábavaló beszéd. Az írás szabályai szerint egymás mellé fűzött betűk sohasem fognak megismertetni senkit azokkal a terepviszonyokkal, melyek Veszprémet Dunántúl az egyik legérdekesebb – de nem mondhatnám, hogy egyúttal a legkellemesebb – városává teszik. Jeleztem ezt az állapotot, mikor az imént megkísérlettem elmondani, hogy a város főterére leérő utasnak hányféle irányban kell fel-, le és ismét felbandukolnia, hogy eljusson minden városrészbe. Festői ecset is tehetetlen ezzel a topográfiai, vagy jobban mondva orográfiai⁴¹ helyzettel szemben, mert Veszprém városát a festőművészet is csak

40 gabna = gabona

41 orográfia = hegyrajz

úgy bírná szemléltetővé tenni, ha vásznát hasonló hepehupás formára tudná elkészíteni.

A formája tehát a városnak regényes ugyan a legnagyobb mértékben, de ez a regényesség abszolúte nem kényelmes.

Hanem az élet, az egészen más.

Egypár kifogástalan jó láb az, amivel Veszprémben mindenki jól érezheti magát. A tudónek nem kell okvetetlenül túlerősnek lenni, mert a Bakonyból első kézből jövő ózondús levegő hamar megacélozza itt a kevésbé jó tüdőt is, a kénytelen hegymászási gyakorlatok pedig a gyomor pontos és kifogástalan működéséről gondoskodnak.

Jó tüdővel és jó gyomorral pedig derűs kedély és jó humor jár.

Lehet-e a hangulat más, mint kedélyes ott, ahol az ember kinéz a földszintes lakása ablakából s a szomszédos ház kéménycúcsa fölött siklik el a tekintete, a szomszéd udvara pedig emeletnyi mélységben van alatta. Szegény szerelmeseknek itt kell csak igazán bújkálniuk, mert egy futó csók csattanását öt-hat fölöttes szomszéd ház ablakaiból kíséri a farizeusi⁴² megbotránkozás...

A VÁR ÉS LAKÓI

E várban majd minden emeletes háznak megvan a maga, icipici története, a múlt emberei emelték azokat és kötelezettség és teher nélkül adták át utódaiknak. E vár maga, noha a város közepén van, szinte külön városrészt alkot, a hol az éji őr még most is ilyenén ékes rigmusokkal fogadja a késői vándort:

*„Tízet ütött már az óra,
Elmész a nyugodalomra,
Mert nincs írva homlokodra,
Mire verradsz fel holnapra
Öröme-e vagy búra
Imádkozzál tíz az óra
Dicsértessék Jézus neve.”*

Az éjjeli őr vigyáz az új templomra, őrzi annak kincseit, a Mária Terézia feléges királynéknál által adományozott gyönyörű ornatuokat⁴³, a páratlan egyházi kottaarchívumot és a templom 250 ezer forint vagyonát, s mely azonban má-

⁴² farizeus = álszent, képmutató

⁴³ ornátus = katolikus papok szertartási díszöltözete

sutt vagyon rejtek alatt. Reggelre kelve a templom 23 tagból álló orchestra⁴⁴ rázendít egy Mozart, egy Haydn, egy Ritter avagy más híres és nem hírneves szerzőknek műveire, és az ember lelke száll, emelkedik, s odahagyja ezt az elnyútt göröngyös porondot. Ha pedig egy Diabellit vett a hegedű húrjaira, úgy szinte táncra perdülne, miként Dávid a frigyszekrény előtt, a mikoron felesége, Michal megutálta.

Mise után kiürül a templom, és egymásután törtetnek hazafelé a jó öreg kanonokok. Elöl megy kocsin báró Hornig Károly püspök, s őt követik gyalog a tridentium⁴⁵ szerint tanácsosai. Egyik észak, a másik dél felé veszi útját, a harmadik keletnek, a negyedik nyugatnak kerül hazafelé. Elválnak egymástól, de azért sohase maradnak magukra, egy-egy jó anyóka társul szegődik hozzájuk, s drámai szakadottsággal – mert rövid az út – elmond egy históriát, melyet a többi kanonok urak is már tudnak, szól pedig ez a história elhagyatottságról, rossz fiúkról, szűk esztendőkről, hosszan tartó betegségekről. S ez a kép és história sokszorozódva ismétlődik mindennap, az anyóka-arcok ismeretesek, de naponként irányt változtatnak. Tizenkettő lévén a kanonokok száma, tizenkét napig tart tengelyük körül való forgásuk, miközben a nyomor fokozódik s a história erőben nyer és bővül...

Veszprém várába hétköznapi nem is jár más, mint szegény, diák, pap, no meg az igazságügy bajnokai, vásár- és ünnepnapokon azonban tele van az egész az ájtatoskodók soraival. Az egyik a kvartettek kedvelője, az a kegyesekhez jár, a másik a népéneket szereti, az a ferencesrendiek zárdájához törtet, az orchestra iránt finomult ízlés pedig a nagytemplomban keresi üdvét. Az egész várban nincs is más, mint a püspökség, tizenkét csinos kanonoki lakás, három templom, a papnevelő-intézet, a gimnázium, az igazságügy hajléka, no meg a plébánia és a tanári „sorbonne”⁴⁶. Terén a Biró Márton által felállított Szt. Háromság szobra ékeskedik, egyik szegletében szerényen meghúzódva áll az ezeréves Gizellakápolna primitív és mezítlábas szentjeivel, másik szegletében a vízmedence kucorodik, mely 48 öl mélységből szívja tele magát estenkint az Úr-kút ártatlan nedűjével.

A várban van a székhelye a három megyére kiterjedő veszprémi egyházmegyének. S nem hiába egyike a legmagyarabb egyházmegyéknek; német szónokokat is kötéllel kell fogni, s emberein meg is látszik a magyar ember minden

44 orchestra = zenekar

45 tridentium a tridentí zsinaton előírt rendben

46 Sorbonne = párizsi tudományegyetem

sajátossága. Ismernek tekintélyt, de nem ismernek csúszást-mászást, őszinték, nyíltak, lelkesednek a hazafias eszmékért, készek érte áldozatokra, a hipokrizis⁴⁷ nem üthet közöttük tanyát...

[A Ferences-templom] Kriptájában sok nemes család várja a feltámadás boldog hajnalát; de legnagyobb halottja Ányos Pál, pálosrendi szerzetes, ki elégikus hangulatú költeményeiről híres, melyeket oly édes olvasni azoknak, kik torkig vannak már a világ örömeivel. Mindig büszkék voltak e kincsökre a veszprémi ferenciek, de egyszer mozgalom indult, melynek az volt a célja, hogy Ányost a kriptából nyilvános helyre vigyék s halálának százados évfordulójára emléket állítsanak. Ez azonban kivihetetlen volt, mert a jeles költő hamvai összekeveredtek az ott eltemetett szerzetesekével, csak egy-két rochetum-foszlány⁴⁸ mutatta, hogy valaha ott helyeztek nyugalomra egy önmagával meghasonlott, érzelgő szívű költőt. A krypta jelenleg nincs használatban, 1883 óta a rendház az alsó városi temető sírboltjába viteti halottjait, ajtaja be van falazva a templom baloldalának s felette következő chronographiai felirat:

Ányos Pál, haMvaJ, a renDtagok közé LetéVe,
és azok poraIvaL egyesüLVe, a SzentéLy aLattI
fűLkék egyikében nyugosznak.

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

A várhegyen fekvő törvénykezési épületnek a völgy felé néző homlokzata öt emeletével kiemelkedik az ódon bástyák és lakházak tömkelegéből, uralva a várhegy nyugati oldalát. A völgy felől tekintve a magasan felnyúló épületre, a három alsóbb emeletnek sűrűn rácsozott apró ablakai rögtön elárulják, hogy mögöttük húzódnak meg azok a börtönök, melyek az ötvenes és hatvanas években a Bakony vidékén nagy virágzott betyárromantika hőseit oly gyakran fogadták vendégszerető falaik közé.

A hírhedt bakonyi rablóvilágnak már a hatvanas években végét vetette a Veszprémben felállított katonai rögtönítélő bíróság, s ebben az időben a nem éppen szokatlan látványosságok közé tartozott, mikor a halálra ítélt gonosztevőket sokszor kettesével-hármasával szekéren vitték végig a főbb utcákon a város végén fekvő dombra, hol a bitófa körül óriási néptömeg szemlélte a kivégzés visszataszító látványát.

47 képmutatás

48 Rochetum = elpusztult ókori görög város. Átvitt értelemben: elpusztult, pusztulás-maradványok

A drákói szigor megtette hatását, s azóta csak emlékezetben élnek a rémes történetek Patkó Pista és Milfait viselt dolgairól...

ÜGYVÉDEK

[...] Csolnoky László, a legnépszerűbb ügyvédek egyike, aki e mellett pompás causeur⁴⁹ és oly elmés, mint egy párizsi. Gyors járású, világos fej, aki ifjabb éveiben irodalommal is foglalkozott és Lió név alatt fordította le többek közt a Dumas-pére híres Monte Christóját. Ügyvédi tudományának nagy a híre, és a bonyolultabb esetekben őt keresik föl leggyakrabban. A fiatal generáció sok tagja nála tanult, s az ő híre olyan nagy, hogy még az adeptusait⁵⁰ is előszeretettel keresi föl a közbizalom...

FŐGIMNÁZIUM

[...] A gimnázium a legnépesebbek egyike, 3-400 diák koptatja naponként a régies lépcsőket, de mennyi volna, ha a legnagyobb szigorúsággal nem utasítanák vissza azokat, a kik a rendes számon túl jelentkeznek. Szeptember elején, mikor a piac oszlopos lámpája körül exotikus dinnyeillet, hamvas, aranyhárga császárkörték édes kilehelése tölti be az átlátszó levegőt, egymás hátán sűrög-forong a kordába fogandó diáknépség, s ambuláns⁵¹ antikváriusok bolyongnak föl-alá az élénk piaci boltok előtt. Minden diák egyúttal könyvkereskedő is a beíratás két-három napja alatt, s a tavalyi könyveknek ép úgy megvan a maguk szilárd árfolyama, akár a budapesti tőzsdén az „olajpogácsának vagy a szilvaíznek”.

A tanári karnak élénk szerepe van a város társadalmi életében; a fiatalabb papok többnyire reverenda nélkül járnak, s a tisztességes családi köröknek is szívesen látott vendégei. Érdekes, hogy majdnem mindannyi tiszta negyvennyolcas érzelmű, s a követválasztások alkalmával ép oly büszkén viseli a harcias vörös tollat, akár a legbuzgóbb szentpáli kortes.

A tanárok az irodalom terén is szereznek érdemeket, csak ép az utóbbi hónapokban szűnt meg a Veszprémi Közlöny, melyet ők szerkesztettek a ferencendi Meszes Polykárppal egyetemben. Ezt a lapot még Lévy Imre alapította, veszprémi igazgató korában. Hénap Tamás, Sáfrány Károly, Szegess Mihály, Tölcser Ferenc az irodalom különböző ágaiban működnek sikerrel, így a fiatal Szegesnek latin és görög kézikönyveit az egész országban használják. Sáfrány Károly, a veszprémi Schopenhauer pedig ifjú kora dacára a legképzettebb filozófusok egyike.

49 causeur = szellemes csevegő

50 adeptus = követője, tanítványa

51 ambuláns = vándorló

NYÁRI DÉLUTÁNOK

Június közepétől augusztus végéig Veszprém jóformán üres, a meleg ünnepi napok délutánján. A nagyvárosok híresek a nyári kirándulásaikról, de oly tömegeket (persze a lakosság számához arányosan) sem Budapest, sem Bécs nem bocsát ki magából a zöldbe, mint ez a kicsiny, Bakony-menti városka...

Veszprém intelligens lakosságának több mint a fele a Balaton mellett tölti a nyári vasárnap délutánjait. Füred alig van ide másfél órányira, Almádi még annyira sincs. A balatonfüredi vendégek ilyenkor nagylelkűleg lemondanak a fürdőhely minden közteréről, mert vasárnap a veszprémi kirándulók foglalják le ősidők óta az egész fürdőt...

Almádi, a veszprémiek speciális fürdőhelye, szintén zsúfolva van az ünnepnapok délutánján. Itt nem kellenek annyira a drága toilette-k, s a nők, férfiak vegyest fürödnek a Balaton sekély vizében...

Tizenegy felé megint itthon van az egész város, a hazatérő kocsikban dalolnak, a szénakötegek eltűnnek a kociülésről. Éjfél tájban már zsúfolva vannak a kávéházak és lelkes hazafiak tremolózó baritonhangon biztatják közös apánkat, Kossuth Lajost, hogy ne sírjon.

(1893)

Szomaházy István: Az ördögök kastélyában. Epizód Csermák Antal életéből II.

Hanem mielőtt a váratlan vendéget felvezették volna a garádicsokon, előbb kikérdezték az egész élete folyásáról. Hogy hívják? Mi a foglalkozása? Honnan jő? Amire mind egész pontossággal meg kellett felelnie. A neve: Csekuthy Boldizsár. Vándordeák. Jön az országútról, s megy a világba. Csak akkor mehetett aztán fel az emeleti lakosztályba.

Ahogy a lépcsőkön felért, egy hosszú folyosót látott maga előtt. A sok szárnyas ajtó közül a középsőhöz vezették, amelyen át egy nagy, hosszúkás terembe jutott.

– Ülj le itt, és várj! – mondta neki az öregasszony.

Amíg valaki benyitott volna, a faggyúgyertya szegényes világításánál elég ideje maradt a körültekintésre. A motyóját letette az asztalra, amely körül négy egyszerű, díszítés nélkül való szék álldogált. Egyéb nem volt a teremben. Semmi, ami az ördögök közellétét mutatta volna. Még az az öregasszony is, aki a garádicsokon felkísérte, inkább hasonlított a boszorkányokhoz, mint az alvilág lakóihoz.

A fiatalember csak várt türelmesen. Idebenn a meleg szobában kellemesebb is volt az, mint a hideg erdő sötétjében.

Néhány perc múlva erős, kongó lépéseket hallott a folyosó másik feléről.

És az, aki a szobába lépett, éppenséggel nem volt az ördöghöz hasonló.

Egy szép, harmincéves fiatalember állt előtte. Barna arcát a férfias körszakáll még rokonszenvesebbé tette. A szigorúság, mely előmlött rajta, inkább kényszerített volt, mint veleszületett. Egyenesen a vendég elé állott, s összefont karral egy ideig mélyen a szemei közé tekintett.

Tudom az ön nevét! – szolt aztán erőltetett barátságtalan hangon. Szállást kérni jött. Épen ide az erdő legmélyébe. De jól van. Hanem annak szeretném tudni az okát, mért indult el épen a legrosszabb időben onnan, ahol mindeddig tartózkodott? Ezt mondja el!

A fiatalember illedelmesen felkelt, s kezével az egyik székek támaszkodva, rémületlen, csendes hangon felelt a kérdésre. A világosságban szemügyre lehetett venni egész alakját. Az előtte álló férfinál jóval kisebb termetű volt. A szakáll egész arcát benőtte, s látni lehetett rajt, hogy nem sok időt fordít a gondozására. Ahogyan Isten nőni engedé, csak úgy maradt biz az. Hanem azért a jólelkűség, az ifjú kedv mégis kimosolygott az ábrázatából. Azon csengő, derült hangon szólalt meg, mely kizárólag a becsületes emberek tulajdona.

Nagyon könnyű azt elmondanom, tekintetes uram, hogy miért vagyok én most itt, sötét éjszaka, rengeteg erdő közepén. Jártam én már rosszabb helyen is, rosszabb időben is. A vándorlódeák nem válogatja meg, hova megy. Egyik nap ide, másik nap oda. Ha valahol keresztelés esik, ott vagyok én. Ha lakodalmat csinál valaki, én mondom el a legelső verses felköszöntőt. Lehet akkor zápor, ha annak vége van. Felhőszakadás, földindulás vissza nem tartóztat. Vándorlás az én életem. Ha egy helyen kellene maradnom, nem is élnék én akkor. Tudom becsülni a cigányt, mert csakis azé az igazi szabadság.

A házigazda az egész beszéd alatt a vendégifjú szemei közé tekintett. Mikor az a mondókáját befejezte, hallgatva helyet mutatott neki.

– Meddig akar ön itt maradni?

– Holnap reggelig! – felelt a vendég.

– Egyéb csomója nincs ennél? – szolt aztán, az asztalon levő batyura mutatva.

– A beszéd alatt hozzáért ahhoz. Egynéhány fehérruha közül egy hegedű fekete-barna oldala kandikált ki belőle.

Nem kell ennél más, – bizonyítgatá a vendég egészen jókedvre hangolva. Egy kis ruha van benne, meg a hegedűm. Az kell a falusi lakodalmakhoz. So-

kat adnak ott egy kis muzsikáért. A magam kevés tudománya is érdemen felül fizet.

Avval kivette a ruha közül a hegedűt, s mint a játszóknak szokták, próbálgatni és csavargatni kezdte a húrokat. A gazda a két könyökére támaszkodva, belenézett a gyertyavilágba. A másik pedig, mikor minden rendben volt, felvette a vonót a jobb kezébe, és anélkül, hogy engedelmet kérne hozzá, játszani kezdett.

Oh! Az nem olyan zene volt, mint a mostani!

Mintha a húr érintésekor alvó szellemek ébredtek volna fel álmaikból, s lenge táncra keltek volna a levegőben! Volt abban valami névtelen keserv, valami megfeszíthetetlen mély bánat, mely sírni kényszerítené a szívet. A húr millió ember bűjút zokogta el: álmodozó pásztor panasztól, királyok egetverő kétségbeesésig. Amit csendes estéken beszélnek egymással a csillagok, s amit virág sűg a haboknak, mikor csókolózik velük, ami fájdalom behantolt sírokból is felhangzik, sötét századok végzetlen kínja, ott zokogott abban. Ezt dalolja a nimfa, mikor a csobogó víz alá hí fényes szépségével, ezt éneklék a gonosz tündérek, mikor a halandó embert maguk után csalják feneketlen ingoványokba, ahonnan nincsen szabadulás. A nagy álomidéző hallgatásban beleolvad az a levegőbe, s csudás fájdalommal megragadja a hallgatót, majd felujjong, majd zokogni kezd, a komoly, nagy erdei fák mintha áhítattal figyelnének reá.

Valami csudálatos zene volt az itt a rengeteg mélyében! Mintha egy büszke nemzet múltjának minden hőse a hallgató elé lépett volna, örömeiben és bánatában. Buzogányos ösök harcra lelkesítő dala hangzott a húrokban, közbe vegyült a szerető búbánatos panasza, ki csatába induló kedvesét akarná visszatartani, majd rá kardok összecsattanása, seregek halálordítása töltötte meg a léget, ami végül mind összeolvadt egy méla, panaszos melódiába, mintha egy nép gyász-zokogása hallatszanék. Ki értené meg ezt a fájdalmat? Ki tudná azt szavakkal elmondani? A szív csak érezni tud, a szem csak könnyezni bír, hogy mit és hogy miért? Nem lehetne azt megmondani.

Az asztalra könyöklő férfi bámulva tekintett fel a vendégére. Es akkor már nem a jókedvű, derült arc mosolygott eléje, ami előbb, annak vonásai egészen átváltoztak, a közönyös arcot valami csudálatos lelkesültség bűbája ragyogta be, a szemek szokatlan fényben égtek, s az ifjú semmit sem látott maga körül mást, mint kedvesét: azt az időtől megbarnult fát, melyet kebléhez szorított. A húrokon a Cserebogár fájó dallama sírt, a Repülj fecském névtelen keserve, majd rögtönzött ábrándok, beszélve egy másik, elérhetetlen világról, amelyeket senki azóta nem hallott. Mint a tárogató zenéje: eltűntek, elpusztultak nyomtalanul. Aztán a

Rákóczy zendült fel, amelyben egy nemzet minden vágya, reménye, jövője van beleolvadva, egy viharos lelkesedés szüleménye, amelyet igazán eljátszani csak a művész bír, ki azt maga is átérez.

A házigazda, kit a csodálatos hangok egy kimondhatatlan igézetbe ragadtak, önfeledten rohant oda az ifjúhoz, és sejtelemtől megkapottan kérdezé tőle:

– Oh! Ki vagy te? Aki ezt tudod...

Az ifjú szemeiben az érzés tüzevel, s vonásaiban a fájdalom kifejezésével halkán, csendesen felelte:

– Én Csermák vagyok.

– Csermák vagy! – kiáltá a férfi, s nyakába borult és megcsókolá.

(1886)

Rupert Rezső: Két sánta honvéd...

[...] bicegett minap a várból alá! Domború mellükön temérdek medál. Arcukon játszik a magyar föld verőfényének barnapiros lángja. Szemükben büszkeség tüze ég, villog bennük a férfi dac fekete acélja. Tartásuk büszke, sapkájuk legényes-ferdére áll. Feszül rajtuk az őszmezőszín, viharvert ruha. Férfi termetre egyedül illő! Puskájuk, szuronyuk nincs már, csak kampós botjuk koppan, amint egyet lépnek. Jó pajtás, talán egy életre hű! [...]

És kiáltó jel nekünk, hogy szeressük, áldjuk, takarjuk, akit kísér, a hős honvédnek minden lépte-nyomát.

Kip-kop: legendás idők nagy szimfónája, maga egy egész, rege-világ!

*

[...] Mogorva, fekete őszi est... Borzong a szél. Hideg, ázott avaron, bozótos lejtőn fekszik a század. Odébb megint egy, újra egy tovább... Egy-egy fojtott köhítés vagy zörrenés hallszik csak imitt-amott. Halk, sejtelmes szavak rekedt, tompa moraja siklik most lopakodva, s megint elhalva végig a vonalon tovább... Szuronyok rugója csattan, puskák závára zörren. Patronskatulyák repedésének nesztét viszi jobbra-balra a szellő. Telnek vasmogyoróval a zsebek... Éhes lesz ma nagyon a puska!

[...] Készen van minden. Készen – ott bent is! ... Hitvesek, anyák, gyermekek angyalképe suhan el még egyszer a sötétbe meredő szuronyok élén, komor homlokokat csókol még egyszer végig kedves árnyaknak ajaka ... Melegség fut

át a zsibbadó szívéen... Egy villanásra csak! ... Szélroham zördíti meg a bozótot, hogy ezernyi szikár, tüskés ujjával széttépje a hazulról jött kedves kísértetek meg-megrebbenő angyal szárnyait. Nem álmok órája ez! [...]

Megyünk már. Nincs mit titkolózni, felbőg mögöttünk egyszerre száz torokból ezernyi villám-csattanás. Szikrázik az ég már felettünk is... Hajh, ott túlról sem üres a sánc! [...] Orkánja ordít, bőg, recseg, sikolt már a hangnak! Nem is hang ez már... Egybefolyó ropogás, berregés, sustorgás, sivitás, pattanás, csattanás, dörrenés, üvöltés, dübörgés, rengés, tűzláng, villámlás minden, mintha felülről-alulról szakadna a pokol, mintha tüzes harangok, égő meteorok rengeteg acélszikláinak tűzzuhatagja zuhogna szédítő magasból csengő, dübörgő sziklákra alá.

Mégis millió daráznak zizegő zümmögését mintha jobban, érthetőbben hallanánk! ... pattog, recseg, hullik az ág, s untalan keressük, miért van a szomszéd tőlünk mind messzebb, odább...

Ki ér rá most keresni a másikat?

Hajrá! Előre! ... Áll a haláltánc! Sikoltoz, sikong, sivit a kürt. Rajta! Rajta! ...

Rakéták ezernyi napja üvegszemek tükrén törik már vissza, fület nem bánt, torkot nem fojt már bombák ordítása, poros füstök gáza. Minden az öntudat határán túl!...

S aztán egyszerre rettentő csönd! ... Egy pillanatra csak!... Egetverő szitkok, férfitorokok átka, puskák recsegése, testek zuhanása, csattanás, loccsanás, sikoltás és hörgés!... Irtózatok szája! Iszonyatok tánca! Pár perc az egész... Aztán, mintha a megváltás órája ütne, ropognak a puskák megint... Zizegő darazsak vad raja úzi most mind..., kinek hirtelen sietős lett az útja.

A magasban szálló fényjelek szikrája elmondja a többit..., amit ott hátul még tudni akarnak.

Cikázik megint száz és száz üstökös csóvjaja messzebb előre... talán, hogy mutassa az utat azoknak, akiknek – hejh de sürgősen! – keresni kell azt most.

De hirtelen kezd fölszakadni itt is ott is körülöttünk újra a fekete sánc... Minnek, kímélné az, akié – csak volt? Meteorok sűrű hullása!... Hiába minden, miénk a nap! A fátyolos, ködös reggel, vérszagú, idegen tanyán ébred föl reánk... Vajon lesz holnap az ébredés? [...]

*

Kip-kop! Hajh, de sok egyébről is beszélsz te, te drága kemény nyelvű bot! [...] Arról is, hogy otthon szavalt a színész, libegett a díva s a cigány kacagó nótákat húzott – ezalatt...

Jött szembe a két sánta honvéddel két gúnyosan mosolygó fogoly orosz.

– Fiúk, a muszka rajtatok mulat!

– Sebaj, – mond az egyik. Nem vette sohasem egész komolyan a dolgot, a végén is ezért vesztette el a muszka a csatát!

Vidd, kísérd, vezesd – óh, drága bot – a szerencse, boldogság útján, s hálás magyar szíveknek bársonyán a honvédet mindig!

Kip-kop! Mesélj! Hirdesd, kiknek áhítatos szeme mindig rajtad lesz, – a kis magyaroknak, hogy a honvéd mindig komolyan vette, amit a szívében hordott... a hazát.

(1918)

Krúdy Gyula: Veszprémi hangulat

Egyszer Veszprémben jártam... Dél volt, ünnepnap volt, diákok sétáltak a piacon, és a toronyban méltóságteljesen kongott egy harang. *Az* öcsém kerestem itt, aki diák volt. és kosztban lakott valahol valamerre. Egy diákot megszólítottam, véletlenül a barátját, aki szívesen ajánlkozott, hogy elvezet a kosztos-házhoz.

– A városban lakik. Rozsoséknál.

A veszprémi várat érdemes megnézni azoknak, akik szeretik az ódon regényeket, Scott Waltert vagy akár Cholnokyt. Itt született, itt gyerekeskedett, és erre járt az iskolába. Egy ódon kis háznak az udvarán álldögáltam, és diák öcsémmel beszélgettem, mialatt magamban mindig Cholnoky Viktorra gondoltam. Kis kert volt az udvar végében, nem nagyobb egy kávéházi asztalnál, aztán a hegy meredeken, sok öles mélységgel szabott határt a kertecskének. És odalent mindenféle házak, udvarok, szobák, amelyekbe úgy be lehetett látni, mint egy panoráma ablakán, kémények füstölögnek, és a távolban, túl a városon, szürkén, kanyarogva húzódik az országút gömbösféjű fák között. Lila párákba vész a távol, a nyájas hegyeknek csak körvonalait látni, Kisfaludy versei csengenek a levegőben, és a Bakony zúgását hallani valamerről.

Ez az országút, amely kanyarogva vész el a síkon, megint csak Cholnokyt juttatta eszembe. Innen indult el e furcsa házikók közül, bizonyosan kocsin utazott, és a város, mint egy színes, tarka álomkép maradozott el a kocsi mögött. Már csak a veszprémi várat látja, a püspöki templomot, és a Bakony messziről zúg utána. Megy, mendegél Budapest felé, hogy tovább olvassa a veszprémi történeteket az ódon angol regényekből, és halljon az ismeretlen ismerősökről hajnalban egy öreg korrektor

bácsi előadásában. E kis régi házak, e csöndes utcák és ablakok, melyek mögött diákok tanulnak, a tiszta és bezárt kapujú papi házak, kopott kövek és furcsa nyájas emberek véle maradnak a világ végezetéig. Ezen pünkösdi, napsugáros délben az idegen házikó kis kertjében, az ismeretlen várost szemlélve a hegyről, Cholnoky Viktor karaktere jobban kibontakozott előttem, mint akkor, amidőn órák hosszáig vele szemben üldögéltem. Ez a furcsa, ódon és romantikus-szagú városka kellett ahhoz, hogy Cholnokyból az a sajátságos, egyedülvaló író legyen, akinek a hangjában régi templomok régi harangjának a szava cseng, és furcsa köntösű bőseiben ott rejtőznek a veszprémi emberek, akiket gyerekkorában látott, A lilaszínű síkság, melyet enyhe dunántúli hegyek a Kiszaludyt rendezésében határolnak, a Bakony amelynek zúgása, szele, esője a Cholnoky írásaiban visszhangzik, és a lépcsők, amelyek itt utcát jelentenek, mind hozzájárulnak ahhoz, hogy Cholnokyból olyan író váljon, mint amilyen lett. Kár, igazán kár, hogy nem találkoztam egyetlen emberrel sem az utcán, aki incroyable-korbeli⁵² frakkot viselne, de bizonyos, hogy a Cholnoky gyerekkorában még az öltözködésük is másforma lehetett az idevalósiaknak,

Ezeket a dolgokat gondoltam ott magamban a veszprémi várban, és csupán azért nem gondolkozhattam tovább Cholnokyról, mert egy kedves és molett asszonyka nyájasan reám tekintett, és hogy a veszprémi pünkösödöt ne felejthessem el, csókra nyújtotta gömbölyű kezét.

(1911)

Krúdy Gyula: Útinaplómból (Részletek a Magyar tájak c. kötetből)

Útitársam, akivel a Dunán túl barangoltam, nem angol volt, akivel a régi regényekben a flegmatikus történetek megesnek, nem is német, akit boldoggá szokás tenni minden stációnál, hanem amerikai magyar, aki fél életét messze hazájától töltte, és most újra útra kelt vala, hogy elhagyott hazájában könnyezve gyönyörködjön.

Természetesen kocsin utaztunk, mert Veszprémben még található székeshátú fiákeresek. A mi kocsisunk olyan volt, mint az a dickensi postakocsis, aki mindig attól fél útjában, hogy a csendőrök részegeskedés miatt megbüntetik, holott egy kortyot sem ivott. Vérpiros arculatú kövér férfiú volt, kis kerek szalmakalapban (amely az egyetlen hetykeség volt rajta), dudoros nyakán, lankadt fülén, préposti

⁵² incroyable: piperkőc ficsúrok neve a francia forradalom idején

tokáján látszott, hogy nem volt megvetője sem az útmenti fogadóknak található zsíros koncoknak, amelyeket a fogadósnek a sütőből előkerítettek, amikor kocsi-ján az országúton közeledni látták, de nem nézte le a boros és sörös edényeket sem, amelyeket a gazda akasztott le a szegről. Amíg mindezeket a dolgokat az orvos vagy a csendőr szigorúan el nem tiltotta tőle...

Ilyenformán közeleedtünk Várpalota felé a Bakonyon keresztül...

Most már biztonságosabban folytattuk útunkat, legfeljebb vércsék kiáltoztak fejünk felett, de bagolyhuhogás, sajnos, nem hallatszott. A völgyben feltűnedezik vala a kis Várpalota, mintegy visszaszálló ifjúkori emlék. Igen, itt a falu közepén állott az ódon, zöldre festett, a széllel mindig hosszadalmasan beszélgető Zichy-kastély, melynek kanyarulatos folyosóin lettem vala iskoláskönyveimet, hogy a sarokablakhoz állva arról ábrándozzak, mily jó volna innen a nagyapám kocsiján elutazni, ahogyan az öregember beszélgette el vala a leányszöktetéseket. Nem akart velem senki sem elszökni Palotáról.

Amerikai barátom újabb ötlettel állott elő.

– Mi, Amerikában tudjuk erről a községről, hogy itt valamikor híres gyilkosság történt. Hozster Fülöp kiirtotta a vendég-fogadóst tíztagú családjával együtt.

Felelém, hogy nagyon régen volt az, több mint fél századja. Hozster Fülöpöt Veszprémben felakasztották. Többet is tudhatnának az amerikaiak erről a bájos helyről, a Bakony közepéről, amelynek a közelében állott Mátyás király híres vadászkastélya, Pusztapalota.

1926

Móricz Zsigmond: A veszprémi amfiteátrumban

VASÁRNAP gyönyörű napot töltöttem Veszprémben. Ez az ősrégi dunántúli város hegy-völgyes területen fekszik. Róma hét dombon, Veszprém hetvenheten épült – mondják. Utcái lejtősek, nagyon szelíd dolomitos táj. A legjobban megépült magyar városok közé tartozik. Vára már Szent István korában vár volt, még ma is vannak ősi emlékei, de inkább Mária Terézia kora benne. Magában az élő városban viszont a múlt század nyolcvanas éveinek az építő ízlése uralkodik.

Kitűnően rendben van ez a város. A tavaszi pompában ligete csodaszép, vardonatúj múzeum a közepén. Az egész városban a legszebb polgári jómód látszik. Valóságos magyar Graz.

MILYEN jólesik, hogy van ilyen városunk is. Hiszen itt sem dicsekvés az élet, a mai Magyarországon van ez a város is. Lakóinak nagy rétege hivatalnok elem, amely legfeljebb szolidan élhet, de tobzódásnak, fényűzésnek, nekiszíjlajosodásnak semmi tere.

A főpincér panaszkodik, hogy itt nem mulatnak az urak. Ellenben a vendéglő komoly, becsületes, tiszta, úri hely. Az ablakom térre nyílt, amely hajdan bizonyára volt, most buja park.

A vármegyeháza hatalmas, előkelő homlokzata ugyanerre a térre néz.

Ebben a vármegyeházban már voltam egyszer. Két miniszterrel voltam ott, akiket király nevezett ki, de akik forradalomban voltak miniszterek. Akkor a vármegyeház nagy terme zsúfolva volt a veszprémiekkal, akik ki voltak fordulva sarkukból oly forradalmiak voltak, amilyen csak lehet egyhivatalnok város előkelő közönsége.

Sokan beszéltek. A szociális igazságok tomboló tapsot kaptak. Akkor az a megtiszteltetés ért, hogy követelte a közönség, hogy én is szóljak.

Lefeljebb öt perccig beszéltem. Annyit mondtam, hogy meghatva nézem ezt a lázat és ezt a világrengetést. Úgy nézem, ahogy a vihart kell nézni. A vihar arra való, hogy megtisztítsa a léggömböt, hogy utána annál szebben virítson ki az élet.

Ezt mondtam, s nem kaptam éljent. Abban az időben csak a vihar hangját akarta hallani mindenki.

MOST meghatottan néztem a téren nyüzsgő vasárnapi közönséget, amely elegánsan, nyugodtan, sűrűn, tömegesen korzózott. Mindenki nevet. Mindenki ragyog. Mindenki él.

Újra egyénekre hullott szét az emberiség, és az egyéneket nem izgatja az emberiség problémája. Jó egy ilyen jó városban idegenül járni.

Fél egykor az utca kiürül; egészen néptelen lesz. Mindenki hazament ebédelni.

DÉLUTÁN kimentem a futballpályára.

Ennél szebbet igazán nem tudok a hazában. Felséges árnyas út végén a rengeteg szabad mező s egy kevés hegyes halmos partban, amely kör alakban veszik körül éppen egy futballmezőnyre alkalmas kis területet, megépítve a tribün.

A hegyoldalba van belevágva s kőpadok, mint a római amfiteátrumban, de betonból, korunk hatalmas anyagából.

Négy-ötszáz lelkes ember nézi a játékot. Egy veszprémi csapat küzd egy győrrivel.

De ez a négy-ötszáz ember együtt küzd, mindenki beszél, ugrik, rúg, lelke-

sedik. Szemközt a túlsó part egy kőbánya. A magasban egy szál rendőr áll, s az is rúgja a szemével a labdát.

A zöld füves küzdőtéren pompás fiúk dolgoznak. Erős fickók.

De a nézőtéren nem kisebb a szilajság s a verseny.

– Rém gólképes csatársor!

– Jó csatársor, el lehetne adni őket, nem mondom meg minek.

– Bütyökpofont kap.

– Csatársor rémes.

– Az családapa, ne bántsák.

Csak úgy viharzik a kedélyes és uszító megjegyzés le, és onnan vissza. A játékosok is mind beszélnek. Félidőben jelszó:

– 0 : 0 Veszprém javára.

Pontosan tudják a pesti mai futballprogramot.

Második félidő közepén érdekes eset volt, a győri kapust, aki elfogta a labdát, megrohanják, s a labdával együtt benyomják a kapuba. Most az egész közönség megőrül. Gól vagy nem gól. A bíró nem ítéli meg. Erre düh és lárma. Egy veszprémi fiú a győri kapust úgy megrúgja, hogy felhemperedik, s többet nem bír felállani. Úgy viszik ki karon. A közönség vért szagolt. Pár perc múlva egy másik párt állít ki a bíró. A tribünről leugrálnak a fiatalurak, s be a pályára. Izgalom, két rendőrtiszt fut a rendet helyreállítani. Állítólag a kiállított győri azt mondta: „Mind ilyenek ezek!” Ez az egész.

Aréna, aréna! Amfiteátrum! Vadállatok marakodnak a küzdőtéren, s a közönség vele.

DE a kép szép. S utána a fason az áramlás a város felé. A korzó zsúfolt. Mindenki szép és vidám és elegáns.

A város pezsegve él. S visszagondolok az én alföldi városaimra. Azok a rettenetes fátlan emberbolyok. Azok a porba fült üres vasárnapok.

Ebben a városban összesen tizenötezer ember lakik. Felényi, mint Mezőtúron. S mikor ránk borul az alkony, kiülök a hotel erkélyére egyedül, s nézem, nézem a villanyfénybe fűrdetett panorámát, a hegyoldalon körül a házak koszorúját s a nagy teret, tele lombbal s tavaszi illattal. Az ég is vidáman s miriád csillaggal feszítve ki. A szomszéd színházból ideszűrődik az operettmuzsika.

Most lent az elegáns utcán lampionos menet. Színes fénykoszorú, szikrázó csillagsor, halk menet, úri ünnepély. Az egyik helybeli dalárda örökös díszelnöknek választotta meg a polgármestert, aki tizenhét éve áll a helyén, s íme, szeretett ember: őt üdvözli a menet.

Melyik alföldi város polgármestere kapott valaha ilyet?

Ez egy más ország. Éppen olyan kultúrvilág, mint a nyugat, csak épp magyarul beszélnek.

Nem bírom megérteni, hogy lehet ilyen különbség az ország két fele közt. Az Alföld száz évvel hátrább van, sőt, talán ötszázal.

(1928)

Pillanatképek a magyar írók parlamentjéből (részletek)

Az Írók Gazdasági Egyesülete (IGE) első országos kongresszusára, a Balatoni Íróhétre 1932. szeptember 4–11 között került sor. A megnyitót Veszprémben tartották. A rendezvényre a MÁV filléres irodalmi vonatokat indított, Veszprém városa pedig 2,50 pengőért ellátást, illetve 1,50 pengőért szállást kínált.

Az íróvendégek szeptember 4-én, az úgynevezett irodalmi gyorsvonattal érkeztek a veszprémi belső állomásra, ahol dr. Horváth Lajos alispán és dr. Berky Miklós polgármester fogadta őket. A kongresszus megnyitóján Karafiáth Jenő kultuszminister köszöntötte az írókat. Pakots János, az IGE elnöke mellett az illusztris vendégek közt olyan személyiségek voltak, mint Kosztolányi Dezső, Tersánszky Józsi Jenő, Supka Géza, Kogutowicz Károly, Entz Géza, Baktay Ervin, Mécs László, Ligeti Ernő, Fodor József... A kongresszussal egyidőben az IGE veszprémi csoportja is megalakult.

Megérkeznek...

Mintha olimpiai bajnokok érkeztek volna, olyan lelkes várakozású tömeg szállta meg a veszprémi pályaudvart. Az írók vonata – stílusosan az írókhoz – késéssel érkezett. Mintegy ötvenen jöttek. Leventezene. Kölcsönös üdvözlések. *Horváth Lajos* alispán és *Berky Miklós* polgármester ragyogó beszéddel köszöntik az írókat. Az alispán poéta szavú, a polgármester az őszinte barátság férfias szavaival invitálta városába őket.

A fellegjárók Veszprém köveit tapossák

És a leventezenekar érces ütemére elindulnak Veszprém utcáin a szellem és a szív felkent katonái. Elöl a vezér: *Pakots József*, akit az alispán és a polgármester fog közre. Utánuk a sereg menetel.

Ha most e pillanatban e szép látványosság külsőségén át a lényegre tekintünk, meg kell állani valaminél, ami elcsodálkoztat.

Csoda ez valóban, hogy ezek az örökké egyedül bolyongók, most, íme, egy seregbe toborozódtak valamennyien. Csoda, hogy a harsogó szavú forradalmár író megfér s békésen halad együtt a mindenbe belenyugvó csendes szavú tollforgatóval. Nagyobb csoda ez, mint az volna, ha a parlament baloldalának honatyái egy szép napon átülnének a jobb oldal padjaiba, s ott boldog összeborulásban új életet kezdenének. (Nekik se ártana, nekünk se használna. Épp úgy, mint eddig.)

De túl a csoda ámulatánál, nézzük közelebbről a fellegjárókat, amint az éter... vagy dehogy! A leventezenekar muzsikájára taktusra tapossák Veszprémi ősi, hősi köveit.

Mécs László szoborszép poéta feje tűnik fel a csoportból. Jobbra-balra néz, és mindenkire rámosolyog. Csupa önérzet s csupa derű. Az ember önkéntelenül a póza után kutat, ami az ily kiugró nagyságoknál természetes jelenség, – ám nála a póz is természetes, s így felfedezhetetlen.

Itt lépked a sorban, döngő, nagy lépésekkel a másik poéta-fejedelem: a finomszavú *Kosztolányi Dezső*. Érdekes kontraszt ez az arc, vonalaiban markánsan férfias, két erős ránc kerete fogja át a száját, mely lemondóan kesernyés hangulatú, de szeméből egy gyermek fürkésző elevensége, bája, csínja, ártatlan naiv derűje sugározza át az arcát. Felnőtt gyermek. A szigora is mosolygó lehet.

*Tersánszky J. Jenő*ről egész tanulmányt lehetne írni. Sovány, szikár figurája, – hogy az ő naturalisztikus eszközeivel fejezzem ki magam olyan, mint egy megelevenedett kályhacső, mely azonban mindig tűzzel van tele.

Csupa nyugtalanság, s olyan szórakozott, hogy e téren a legvénebb professzornak is határozott előnyt adhatna. Egy alkalommal, boldog házasságának tizedik esztendejében bediktálta egy hivatalos iratba, hogy nőtlen. Amikor az enyhe tévedésre figyelmeztették, felsóhajtott.

– És tényleg, úgy rémlik, nős vagyok.

Keményen, frissen menetel a 70 éves *Sziklay János*. Örökifjú. Amikor előlött csodálkozásomat fejezem ki előtte, azt mondja:

– Ha rálépek Veszprém köveire, mindig újra fiatal vagyok. Ez az ezeréves város az én számomra örökké csak az ifjúságot sugározza ki magából.

Kissé hátrább egy sorban jönnek: a galambösz hajú, de fiatalos arcú *Bak-
tay Ervin*, a hírneves orientalista, *Pünkösti Andor*; a kitűnő esztéta, *Falu Tamás*

költő, az országos revíziós verspályázat győztese, *Szegedi István*, a kitűnő poéta, aztán a fiatalok: *Fodor József*, a mai költőgeneráció legnagyobb ígérete, *Kőrös Andor*; a drámaíró, *Szígycsárdó Sándor*; a gyűjtő szavú regények költője, *Loránt László*, a díjnyertes regényíró, *Berda József*, *Erdélyi József*, aztán a hölgyek, akik nagy érdeklődéssel nézik Veszprém utcáit.

És itt jön komoran, bizonytalan lépésekkel a világtalan *Szántó György*, a történelmi regények zseniális szerzője. Ifjú, szép felesége karol belé, s vezeti és magyarázza Veszprémet. Az ő szemével látja az író a várost, de látszik az arcán, hogy fantáziája százszor szebbre fokozza fel a szépségeket.

Csendes évődés a hangos film körül

Az íróseregnek láthatóan imponál, a hatalmas nagy érdeklődés, az utca két felén sűrű emberrajok, kendőlobogatók az ablakokból, van, aki virágot szór le közénk. Rengeteg fotográfus állítja a lensét rájuk, sőt filmre is rákerülnek az írók. (A veszprémi mozi a napokban fogja bemutatni a kétnapos kongresszusról készült filmet, melyet *Ligeti László* operatőrködött össze.)

Amikor *Kosztolányi* észreveszi a filmmerényletet, odaszól a mellette haladó *Tersánszky*nak.

– Jenőkém, takard el gyorsan az arcod, ha azt akarod, hogy szép legyél a képen.

Mire *Tersánszky* ráfelel:

– Te pedig, Dezsőkém, mivel hangos film készül, nehogy kinyissad a szádat, ha azt akarod, hogy okosnak gondoljanak.

Mécs László bátorsága

A megnyitó ülésen a megszállt területek küldöttei is felszólaltak. Az erdélyiek nevében *Ligeti Ernő*, a kitűnő kolozsvári regényíró, a felvidékiek nevében *Mécs László* beszélt. Mindketten idegen állampolgárok, de mindketten a magyar géniusz mellett tettek bátor hitvallást.

Amikor beszédjüket befejezték, odamentem *Ligeti Ernő*höz, s megkérdeztem: ha ezt a tüzes magyar beszédet letudósítom a pesti lapoknak, vajon nem lesz-e kellemetlensége miatta az oláhok között?

A világért se adja le! Erdélyben börtön jár ezért! – tiltakozott *Ligeti Ernő*.

Gondoltam *Mécs László*nak is baja lehet belőle, de azért megkérdeztem a kitűnő poétát.

Az utolsó betűig leadhatod, igen, az utolsó betűig. Én nem félek a Felvidéktől, senkitől!

Olyan bátorság csengett a hangjában, hogy szinte szégyelltem magam: ilyent kérdezni tőle...

Gutheilt felfedezi Kosztolányi

Az IGE helyi fiókja megalakítását előkészítő hétfői értekezlet a vármegyeház kistermében. Jelen vannak az összes helyi széplelkek. (És egy szép asszony, ugyancsak szép lélekkel!)

A fővárosi írók közül is besietnek a terembe néhányan. Itt van az IGE országos elnöke, *Pakots József*, az IGE központi igazgatója *Kornitzky Sándor*, sok fiatal poéta és *Kosztolányi Dezső* ül a terem sarkában a kereveten, kissé fáradtan, unottan, látható érdektelenséggel.

A helybeliek egyhangú lelkesedéssel választják meg elnökke: *Gutheil Jenő dr.-t*, a kiváló historikust, aki ezután rövid beszédbe fog.

Gutheil beszél, *Kosztolányi* pedig lassan emelkedik ültéből, jön mindinkább közelébb, megáll *Gutheil* mellett, majd halkán odasúgja az egy költőtársnak:

Úgy látszik, vidéken is vannak értelmes emberek.

A beszéd végén nagy érdeklődéssel lép *Gutheilhez*, elbeszélget vele, aztán sorra-rendre, most már feléledt érdeklődéssel mutatja be magát külön-külön a helybeli kollégáknak.

Új polgárokat kap a város

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy az írók mind valamennyien el voltak ragadtatva a város szépségeitől. Annyi itt a tollra és ecsetre kínálkozó szép, mondották, hogy egy könyvtárra való vers, regény és egy tucat tárlatra való festmény kerülhetne ki belőle.

Tersánszky ezt írja noteszembe: Én is azt mondhatom Veszprémről, amit *Petőfi* mondott az én szülővárosomról, Nagybányáról, hogy valaha szebb helyet tudnék a szülővárosomnál, az csak Veszprém lehetne.

Tersánszkyné, Molnár Sári a kiváló újságíró ezt írja: Arra kér, hogy írjak Veszprémről. Nem tudok. Amióta a Várból lenéztem, azóta egy szónak sem vagyok ura a gyönyörűségtől.

Mindketten megígérték, hogy Veszprémbe fognak költözni. Azt nem ígérték, hogy jó adófizetők is lesznek.

Csak röviden

Nincs több időm, kérem, ha megengedik, rövid leszek. *Dr. Rott Nándor* megyéspüspök vendégszeretete mély hatást gyakorolt az írókra.

Laczkó Dezső és *Rhé Gyula* múzeumigazgatók történelmi előadásainak sokat tapsoltak a fővárosi vendégek.

A királydíjas Veszprémi Dalegyesület hatalmas sikert aratott a megnyitó ülésen a Balatoni Himnusz eléneklésével. A jelen volt szerző boldogan ölelte át *Gaál Sándort*, a kitűnő karnagyot.

Szóka Imre tároगतószólója a tűztoronyból több ezer főnyi tömeget vonzott a Rákóczi tere.

Mécs Lászlónak Serák József kanonok-plébános lett a legjobb veszprémi barátja.

Baktay Ervin ezt írta noteszembe: Ázsia minden „elmaradottsága” mellett, a Lélek, a Szellem hazája: mindig tudta és ma sem felejt, hogy az ember szellem egy az Istennel.

Dr. Wéber Pál oldalkanonok remekszép beszéde az írók bankettjén rendkívüli sikert aratott.

Kosztolányi Dezsőnek szerzői estjét hirdették, s a költő csak 3 versét olvasta fel. Sokan kifogásolták, úgy vélekedve, hogy ez nem szerzői, legfeljebb pénz-szerzői est volt.

Pünkösti Andor irodalmi bemutatója vasárnap délután nagy sikerrel, de kis közönséggel folyt le.

Dicséretkiosztás. A kétnapos írói kongresszust fáradhatatlan munkával – a polgármesteren kívül – *Tekeres Lajos dr.*, *Rosos Károly* h. polgármester és *Szigeti Miklós* aljegyző készítették elő, a város részéről. *Berky Miklós* minden ülésen, értekezleten, előadáson jelen volt. Háromszoros éljent kapott az elutazó íróktól. *Szabó Sándor* törvényszéki tanácselnök és *Kecskés Lajos* szerkesztő készítették elő a helyi írók művészestjét.

Szíves elnézést kérek az esetleges kimaradottaktól, s végül, hogy el ne felejtsem, ezért a nagy halom betűért elismerésemet fejezem ki az alulírottak.

Ungvári

Praznovszky Mihály: József Attila boldog hete

A bennünk (idősekben) élő egyoldalú József Attila-kép megváltoztatása csak sok-sok és aprólékos filológiai munkával lehetséges. Ezek a részadatok látszólag nem érintik a poétika mű egészét, és az életrajzot sem változtatják meg alapjaiban. Ugyanakkor valamit mégis hozzátesznek az egészhez, s ezek hatására maga a személyiség hitelesebben és összetettebben jelenik meg előttünk, s ennek következtében a mű is értelmezhetőbbé, magyarázhatóbbá válik. Ráadásul sikerül néhány aprócska tévedést is korrigálni, amelyet elsősorban a filológiai aprómunka nem fővárosi műhelyeiben végezhetők el. Az már más kérdés, hogy vajon figyelnek-e a tudomány szentélyeiben erre, a nem centrumban létre jövő szakirodalmi tevékenységre és annak eredményeire.

Míndez a bevezetés bőven megmagyarázható egy példával. A születés 100. évfordulóra is megjelenő könyvekben ismétlődő vagy éppen módosuló (nem jó irányban) adattévesztésre találtunk, amely alapvetően arra a tényre vonatkozik, hogy József Attila 1932 szeptemberében részt vett az IGE, azaz az Írók Gazdasági Egyesülete Balatoni Íróhetén. A tévedések a kevés adat tényéből fakadnak, noha *M. Pásztor József* a maga módján már évtizedekkel ezelőtt kis könyvében bemutatta az IGE-t s annak Író heteit. Az első volt a balatoni, a második a lilla-füredi, a harmadik a margitszigeti, éves váltással. A felsorolásból is látszik, hogy fürdőhelyen kívánták megrendezni egy-egy hetes terminussal, hogy a szakmai megbeszélések mellett jusson elegendő idő kikapcsolódásra is.

A félreértések első sorát még Cséby Géza igyekezett eltüntetni, aki a közismert József Attila-rögtönzést tette helyére, írván, hogy az minden korábbi állítással ellentétben Hévízen született: „*Kezdetben volt Pakots/ Aztán lőn az Ige,/ köztünk ő a kapocs/ azért jöttünk ide.*” Ugyanis korábban egyes József Attila-kiadások ennek keletkezési helyét Balatonlellén jelölték meg. A félremagyarázás azért is érthetetlen, mert ott a kis versike datálása is: Hévíz, 1932. szeptember 10.

Az évfordulóra új kiadásban jelent meg Szabolcsi Miklós korszakos igényű monográfiája. Ott szintén jelen van a tévedés, de már ebben a formában: „A nyár végén kellemesebb epizód: József Attila részt vesz az IGE, tehát az Írók Gazdasági Egyesületének balatoni Íróestjén. Szeptember 4-11. között tartották, a résztvevők állandó szállása Hévízen volt.” A most megjelent, *Asperján György* írta dokumentum-életrajzi regényben ez a tévedés ismétlődik, ezt írja a szerző: „szeptember 4-11-e között Balatonfüreden tartották az Írók Gazdasági Egyesületének rendezvényét. Szállásuk az egyik hévízi szállodában volt”. Megjelent

egy fotógyűjtemény is az íróról, (*Idesereglik, ami tovatűnt*, 2005.) amelyben ott láthatjuk a már korábban többször is közölt fényképet: József Attila Balatonfüreden az IGE összejövételén. Ez a kép hasonló aláírással ismétlődik a *Költők és kora* című impozáns életrajzi fotóalbumban (2005). Viszont ez a felvétel Veszprémben készült a Korona Szálló előtt, a ma már részben eltűnt földszinti oszlopsornál. (A háború után feltöltötték az ú.n. Színházkertnek ezt a részét.) A tévedések magyarázata nyilvánvaló: az ösforrás adatát senki nem ellenőrizte, a családi hagyatékból származó kép már eleve ezzel az aláírással került a múzeum gyűjteményébe. Megjegyzendő, hogy az írók valóban voltak Balatonfüreden, erről is van egy felvétel, de ezen nincs rajta a költő. Rajta van viszont a siófoki strandos-fürdőruhás felvételen, tehát a fényképek segítségével is tudjuk követni utazásuk állomásait. Egyébként előkerült egy másik füredi fénykép is mostanában, ahol a résztvevő művészek szerepelnek, de ezen sem látható József Attila.

A pontosítás tehát ott kezdődik, hogy József Attila 1932. szeptember 4–11. között 50-60 írotársával egyetemben részt vett az első magyar íróhét rendezvényén. Ennek követhető menetrendje: Különvonattal érkezés szeptember 4-én Veszprémbe, ahol másnap estig tartanak a programok. Szeptember 6-án reggel a még létező szárnyvonalon levonatoznak Balatonfüredre, ahol ünnepség, ebéd, majd áthajóznak Siófokra. Itt lesznek újabb két napot, amikor is 9-én átutaznak Keszthelyre, majd az ünnepélyes után elutaztak Hévízre, ahol a szállásuk van. Végül 11-én utaznak vissza Budapestre, illetve otthonaikba.

Ezeknek az eseményeknek az elsődleges forrása a helyi sajtó. A mi esetünkben mind Veszprémben, mind Balatonfüreden nyomon lehetett követni az íróhét helyi eseményeit, a lehető legnagyobb részletességgel. De ugyanez mondható el a déli parton történt eseményekről is. A veszprémi és a füredi irodalmi hagyományörzés azonban nem tudott József Attila helybeli tartózkodásáról, s ennek egyszerű oka van: a költő neve nem szerepel az újságokba kiírt listában. Miként nem szerepel a jelenlevők döntő többsége sem, csak a leghíresebbeket említik. A főszervezőt, *Pakots* Józsefet, *Kosztolányi* Dezsőt, a szép szavú *Mécs* Lászlót, *Schöpfflin* Aladárt, *Falu* Tamást, *Laczkó* Gézát, *Tersánszky* Józsi Jenőt, de őt is inkább színházi társulata miatt stb. József Attila 27 éves ekkor. Nekünk nagyon nagy költő, de a kortársaknak, ráadásul vidéken még egy nevenincs pályakezdő csupán.

Ám hogy valóban ott járt, azokra van bőven bizonyítékunk. Ezek egy része dokumentum értékű, mint a már említett veszprémi fotográfia. Továbbá a *Petőfi* Irodalmi Múzeum kéziratárában őriznek egy postai levelezőlapot, amelyet a

bélyegző tanúsága szerint József Attila Veszprémből adott fel 1932. szeptember 5-én, a feleségének (?) címezve: *József Attiláné Budapest VI. kerület Székely Bertalan út 27. III.47.* Hagyományos üdvözlőlap: a jelenlévők aláírják, mintegy tanúsítják ott-létüket, s ily módon küldik üdvözlőlapjukat. (Hévízről is adott fel üdvözlőlapokat.)

Közbevetve kell itt azon elgondolkodnunk, hogy mi mindent mond ez a megviselt levelezőlap. Mindenképpen jelzi a költő örök szeretet- és befogadás igényét és annak pillanatnyi megvalósulását. Egy sort sem ír a lapra, csak az aláírások szerepelnek: Kosztolányi Dezső, Terescsényi György, Baktay Ervin, Pakots József, Sziklay János, Supka Géza, Berda József, Rónay Mária, Vidor Marcellné, Farkas Béla, Kőrös Andor, vagyis csupa fontos alkotó, az IGE jeles személyiségei. Tehát ha ők aláírják az orruk elé tett lapot, s nem tolják el egy finom mozdulattal, az máris jelzi a feladónak és a címzettnek egyaránt: befogadtak. Közéjük tartozom, egyenlő vagyok vagy leszek velük, de már itt vagyok közöttük. Érzelmileg és lélektanilag nagyon fontos momentum ez, túl az efféle üdvözlő szokások mindennapiságán. És az is sokat mond, hogy a költő József Attiláné részére címezte a levelezőlapot. Holott Szántó Juditot – vele él ekkor – soha nem vette el. Kinek szól ez a finom kis hazugság? Juditnak, reményt keltően, biztatóan, szerelmesen? Vagy a szégyenérzet dominál, netán a visszautasítás félelme, hogy egy idegen nőnek nem, de egy hitvesnek aláírják a lapot?

Az irodalmi hét tehát jól indul József Attila számára. 50-60 magyar író társaságában különvonaton egy hét üdülésre utazik. Minden költséget áll az IGE, biztosítanak a fogadó városok. Teljes ellátás mindenütt, s még költőpénzt is kapnak. Semmi, de semmi gondja nincs egy héten át. Sőt, olyan társaságban van, illetve lesz, amely részben korosztályos társaiból áll, vele azonosan gondolkodókból részben, de hogy vitára kész barátokból, az kétségtelen. Mindenkit persze azért nem lehet sommásan a több tucatnyi íróból barátnak minősíteni, de voltak annyian fiatalok, hogy a költő egy percig sem unatkozhatott. Különösképpen vonatkozott ez az Erdélyből jöttekre, akikkel együtt szinte elválaszthatatlanok voltak. Ligeti Ernő írja *Súly alatt a pálma* című könyvében: „A fiatal írók társaságában mi erdélyiek főként Illyés Gyulával, József Attilával, Fodor Józseffel és Erdélyi Józseffel kerültünk össze.”

A boldogság forrása tehát adott volt. A mindig, mindenkor nélkülöző, állandó feszültségben élő, léthelyzetének bizonytalanságait vergődve, örökös kételkedésben megélő József Attila kapott a sorstól egy nyugodt, kiegyensúlyozott hetet. Bár több lett volna neki ilyenből!

Hogy valóban boldog volt, arra a bizonyítékok második sora tanúskodik. A jelenlévők visszaemlékezései. Ezek szinte mindegyikében feltűnik József Attila neve is. Az eseményeket, a helyszíneket és a szereplőket szinte azonosan írják le, tehát a különböző időpontokban keletkezett visszaemlékezések József Attila esetében sem tévednek.

Talán összefoglalóan Németh Andort idézhetjük, aki *A szélén behajtva* című írásában így summázza ezt a hetet: „Attilának igen jót tett a tavalyi kiruccanás. Ünnepezték, becézték, napozott, fürdött, jól táplálkozott, sugárzóm kedvvel, felvillanyozva tért haza.” (A lillafürediről találkozóóról ír, s ekkor említi a tavalyit, azaz a balatoni íróhetet.)

Az utazásról Szántó György is ír *Öt fekete holló* című önéletrajzában. Vele tartott felesége is, akinek igéző szépségét szinte mindenki megemlíti, s ez bizonyára büszkévé tette a vak Szántó Györgyöt is. Ő a vonatút hangulatát rögzíti elsőnek, írván, hogy kicsit idegenül érezte magát a nagyhangú, ismerkedő, örvendező, máris felfokozott hangulatú íróársak között. „A vonat rajzott, mint a méhkas. Ismerkedés. Ismeretlen írónők, ismeretlen írók. Csak Kodolányit ismertem névről, Illyés Gyulát és József Attilát pesti kávéházakból. ... Mi az az IGE? Ligeti Ernő és Tamási Áronék is a vonaton voltak... pesti literatura-dzsungel”. Veszprémbe érve az első délután programjáról ír, de annak is inkább a hangulatáról, mintsem a tényekről.

A tények ezt mutatják: a veszprémi vasútállomásról a helyiek üdvözlő sorfala között vonultak be a városba, egyenesen fel a várba, ahol megnézték az irodalmi emlékhelyeket. Innen vissza a Korona Szállóba, ahol díszebéd volt, majd este a színházban ünnepi műsor. Beszédet mondott a kultuszminiszter, a főispán, felolvastak a vendégek és a helyi alkotók, majd Tersánszkyék Képeskönyv kabaréja adott műsort. Másnap szekcióülésekkel folytatódott a program, hasonló díszebéddel, színházi szerepléssel stb. Harmadnap reggel vonatoztak le Füredre.

Szántó György emlékirásában a hangulatot említi, amely a fiatal írók esetében hamar a tetőfokára hághat, ha mindehhez korlátlan mennyiségű italfogyasztás is járul. Márpedig az első nap ez így történt, s nem is lehet kétségünk hinni szavaiban: „A díszebéden be is rúgtunk mindannyian szellemi elrendeltetésünk tudatában...Ebéd után Illyés Gyulával és József Attilával bolyongtam valami parkban, ahová magunkkal vittünk néhány poharat és borosüveget. Rengeteg mondanivalónk volt egymás számára, de semmire sem emlékszem, mert a bor beszélt belőlünk.”

A másik szemtanú Kodolányi János. Ő már az első perctől kezdve szerepet vállal és kap az IGE szervezésében, programjaiban, hogy aztán ez a szerep drámai és végleges összeütközésbe hozza őt Móricz Zsigmonddal. Most azonban még minden szép és jó. Ő maga is azt emeli ki a *Visszapillantó tükörben*, hogy József Attila maradéktalanul boldog volt. „Gond nélkül töltötte napjait, vasúti jegy, szobakulcs, étkezésre jogosító szelvényfüzet a zsebében, az IGÉ-től pénz is kapott, a társaságban vitatkozó megszállottak és sakkpartnerek, meleg nyár, fűnyer, víz, illatozó gesztenyefák...S József Attila, a fiatal sólyom, harciasan, vidáman, csapongva fürdött az élet fényözönében.”

Nagy Lajos *A menekülő ember* című kötetében szintén ezt emeli ki az Íróhét legfontosabb ismérvei közül, megjegyezvén, hogy az íróhetet azért elsősorban a nemzeti konzervativizmus alkotói határozták meg, s ezért a fiatalok inkább önmagukkal és a hedonista örömmel múltatták az időt. „Veszprémben három napot töltöttünk. Ott kissé gyér ebédeket és vacsorákat ettünk, márpedig nekünk, József Attilának és nekem az evés volt a fontos. Balatonfüreden aztán fényes ebédrel vártak, és onnan kezdve mindennap lakmározunk. Az asztalnál mindig mellettem ült Attila, aki úgy élvezte az ételeket – halat, szárnyast, pazar köreteket, tortát, a legfinomabb gyümölcsöket –, hogy nyögött és sóhajtozott a gyönyörűségtől. És szüntelenül magyarázta még teli szájjal is, miért olyan finom a fogas, miért olyan remek a szőlő, a körte...A fürdés Siófokon volt a legkellemesebb, mert messzire be lehetett menni a tóba. Az ellátás meg Hévízen érte el a tetőpontját.”

Ránk maradt a hévízi menükártya, tehát lehet ellenőrizni az éteksorok pompáját, amelyet József Attila csak ritkán ehetett: „Borjú ragout leves, velőgöngyölések paradicsommártással, Ropogós malacsült vöröskáposztával, vegyes rétes (almás, túrós, káposztás), gyümölcs, feketekávé, kőbányai sör, badacsonyi rizling.” A menükártyát egyébként József Attila őrizte meg (dokumentumként, emlékként, dicsekvésként? az ő hagyatékában található).

S ez újabb adalék állításunk bizonyításához. A boldogság teljes földi arzenálját megtalálja József Attila a fentiekén kívül. Azaz a teljes ellátás mellett közel kerül kortársaihoz, az idősebbek is elfogadják jelenlétét, s ráadásul kiélheti minden játékos hajlamát: a strandon majd fitogtatja erejét, tréfásan legénykedik, utána, illetve végig egy héten át vitatkozik. Mindenki leírja, mennyire szeretett vitázni mindenről, elfogultan, makacsul, indulatosan. Az életét adta volna valaki meggyőzéséért, de a többség már ismerte ebbéli hajlamát, s többnyire leállították, vagy nem figyeltek rá. De ezen a nyárutón, ilyen körülmények közepette még ez is elviselhető, sőt kedves lehetett számára.

Erre vonatkozóan is vannak szavahihető tanúink. Az egyik a már említett Kodolányi János, aki a *Visszapillantó tükör*-ben hangsúlyosan emeli ki József Attila féktelen vitatkozó kedvét. Vitatkozni ugyan mindenki szeretett, de amit ő tudott „azt egyikünk sem tudta. Éjjel-nappal, szünet, alvás, pihenés nélkül, még sakkolás közben is vitatkozott. Ronggyá, hullává vitázott valamennyiünket. Szédülten dőltünk ágyunkba, de a nyitott ablakon egyre behallatszott éles, ellentmondást nem tűrő hangja. Keleten föltűnt a rózsaujjú hajnal, s ő még egyre vitatkozott azokkal, akik elég szívósak voltak, vagy pihenten álltak elé.”

Tamási Áron a másik tanúnk, akinek Albrecht főhercegnek adott írói válaszát sokáig emlegették a magyar lapok. Ő írta le a *Vadrózsa ágában* a költőt megidéző sorokat: „... utaztam a balatoni írókongresszusra, melynek Albrecht királyi herceg volt a jelenlévő védnöke, Pakots József az elnöke és Supka Géza a főtitkára. Aki csak számított a magyar irodalmi életben valamit, az mind jelen volt a kongresszuson. Így többek között József Attila is, aki magán a kongresszuson édeskeveset beszélt, de annál többet filozofált és kötekedett a barátaival és ismerőseivel a szabad sétákon.”

Hasonlóan a rendíthetetlen vitatkozóra emlékezik vissza Tersánszky Józsi Jenő is (*Nagy árnyakról bizalmasan*), aki viszont egy elhangzott József Attila-beszédet említ, ami valóban ritka lehetett, hiszen a költő alig, de inkább nem kapott szerepet sem rendezvényeken, sem a vitákon. Vagy éppen nem is akart vállalni. Tersánszky így emlékezett: „Egyik kedélyes összejövetelen, a vacsora keretében szólaltak fel sorban az írók nagyon is komoly ügyek megvitatására. József Attila beszéde után, vagy előtte, de majdnem az ő vélekedése támogatására akartam én is néhány indokot fölsorakoztatni. Mire Attila, érthetetlen, idegesen szavamba vágott.

Tersánszky! Néked aztán teljesen szükségtelen olyan kérdésekbe ártanod magad, amik meghaladják készültségedet.

Harsogó derűtség tört ki Attila szavaira. Én pedig igazán boldogan álltam el a szótól, mint majdnem mindenha.”

Tersánszky ugyanakkor említ egy másik József Attila-megszólalást is, bár lehet, hogy ez a két történet ugyanazon esemény előzménye és folytatása. Egy másik József Attila-fel szólalást Keszthelyen, ahol állítólag élesen nekiment a jelenlévő Albrecht főhercegnek. Tamási Áron nem említi ezt, noha részletesen beszámol az eseményről. Ugyanakkor Tersánszky szerint József Attila indokolatlan dühvel és gorombán nekitámadt a főhercegnek, Pakotsnak és az IGÉnek, ahogyan írja: „nagyon pökhendien.” Mindehhez a jelenlévő ismerőse az alábbi

akat főzte hozzá: „Tudod! Ezért a kölyökért kár. Ez nagyon tehetséges! De hogy ezt hamarosan kikészítik, arra nyakam tenném. Nem is készítik ki! Ő készíti ki saját magát! Mert nézzed! Nyugodtan elfogadja a főherceg, a minisztérium, a Pakots, az IGE egészen különleges vendégszeretetét és támogatását. Aztán azzal fizet, hogy lemarházza, lebecsüli szemtől szembe a jóakaróit!” Nyilvánvaló az utólagos beleérzés József Attila sorsának ismeretében. De nem is az az érdekes, hanem hogy a helyzet igazán József Attila-i: egy hét ingyen vendéglátásért nem adja fel önmagát, amit a jelenlévő nem ért meg.

Ráadásul ekkor készül, készíti új verseskötét is kiadásra. Október elején ment nyomdába a *Külváros éj* alig másfél tucatnyi verse, tehát joggal tételezhetjük fel, hogy a szállodai szobáiban tudott foglalkozni verseivel is. Ezért is érezhetjük bele magunkat a helyzetébe: ott ül a veszprémi színházban, zsebében a *Külvárosi éj* kézírata, miközben a színpadon Dabolcsi Fekete Lászlóné alkalmi tákolmányát olvassa fel. Szenvedni nem szenvedett, csak jókat nevetetett magában.

Van olyan elképzelés, hogy *A páros peremén* című vers ekkor, Veszprémben született volna. Berda Józsefre hivatkoznak, aki maga is vendég volt a balatoni íróhéten. És akinek egy hangfelvételét a Petőfi Irodalmi Múzeum hangtárában őrzik. Itt Berda József arról szól, hogy ez a vers az íróhéten készült volna. Igen ám, de a szövegéből ez nem derül ki egyértelműen, Berda József szobatársa volt József Attilának, a harmadik társuk Erdélyi József volt. Kicsit kusza szövegét a magnó rögzítette, s ebből nem lehet pontosan megállapítani, hogy Veszprémben vagy Siófokon olvasta fel a költő a versét. A szövegelemzés, úgy tűnik, Siófokot jelöli meg, de az sem a keletkezés, hanem a felolvasás helyszíne. Berda ezt mondta: „Egy szobában voltunk, én nem írtam egy sort sem Lillafüreden. Már rég lefeküdtem. Egy háromágyas szobában voltunk, érdekes, mindig együvé kerültünk. Mikor volt a balatoni írókongresszus, akkor is egy szobába, hármasban voltunk egy szobában: József Attila, Erdélyi József és én, hármasban. Ez a másik, Siófokon az volt az első. Siófokon, a Fogas szállóban. Akkor még élt a Pakots is, ez volt az első dolog. A másodiknál történt, hogy le akart menni. Az is érdekes, József Attila akkor felolvasta *A város peremét*. Látod, ez az igazi népi proletár hang, mondja Erdélyi József Attilának, mert az fölolvasta *A város peremét*. Siófokon, ott egy szobában voltunk hárman. Én nem olvastam föl semmit. Erdélyi József felolvastott, én semmit se olvastam.” Értelmezve: az első közös lakószoba Siófokra vonatkozik, a másik pedig Lillafüredre. Berda keveri a közös hálószobákat, beszélgetésben utalva arra, hogy Lillafüreden József Attila felolvasta nekik az Ódát, míg Siófokon *A város peremét*. Kétségtelen tény, hogy

ez a vers 1933 márciusára már készen volt, de hogy pontosan mikor keletkezett, nem tudni.

Jó lenne ide, a Pannóniába tudni e nagy vers születését, de ennek alighanem nincs bizonyítéka. Be kell érünk tehát azzal a ténnyel, hogy 1932. szeptember 4-11 között József Attila részt vett a Balatoni Íróhéten, és nagyon jól érezte magát kortársai között. Volt egy boldog hete.

(2017)

Horváth Cyrill: A Komakút és vidéke

Bizony, bizony kerek ötven esztendeje annak, hogy a veszprémi utcákat nap-
nap után rovogattam. Régen volt. Ma, ha már elvetődöm arrafelé, alig akad ismerős abból az időből. Legföljebb a sírokkal beszélgetek kinn a temetőben. Vagy az utcákkal. Régi kis és nagy házakkal, öreg fákkal, kövekkel.

– Emlékszel-e... ?

– Hát igen. Emlékszem. Te voltál valamikor a Komakút tér. Ma bizonyosan másképpen hívnak. Valami előkelő nevet kaptál. Kinyalakodtál. De azért jól rád lehet ismerni. Ha amott, a Püspökkert sarkán nem pompázna az a tornyos, cifra, vörös ház, azt kellene mondanom, hogy most is ugyanazok az épületek fognak körül, amelyekre ötven esztendővel ezelőtt büszke voltál. A cifra, vörös ház helyén bizony nagyon egyszerű alkalmazhatóság állott. Se nem vörös, se nem tornyos. Tornya csak a kert sarkának volt: régi hengerforma kerti torony, magas, hegyes, faszindelyes kupakkal és hatalmas, tüskés buzogánnyal, amilyen odébb, a Sóházzal szemben a másik sarkon is ékeskedett. Abból csinos kis trafikot csináltak; ezt belekombinálták a vörös házba a te nagyobb ékességedre.

Hát igaz, egyébként is szépítettek a környezeteden. Volt dolga a meszelőknek. Mindegy. Az ábrázatok a régiek maradtak. Ez a sarokház itt, a Püspökkert átellenében az ősi Papp-féle kúria, amaz oda feljebb a Dávid zsidó palotája, szomszédja a híres-neves „Bajcos” kocsmá. Az a másik saroképület, amely most a honvédlaktanya díszes nevét viseli, a régi Kopácsy-ház, túl rajta a sarokban: az ősi kovácsműhely, errébb a Nap vendéglő, mellette a Szebenyi doktor rezidenciája. Csak jómagad vetted le az eredeti bőrödet. Aki nem tudná, hogy valamikor te voltál a dicső Komakút tér, bezzeg rád se ismerne. A te becsületes hátadon bizony soha se virult semmiféle liget, annál kevésbé kövekkel szépen körülakott „fenyőliget”. Fa se termett rajtad egyéb egy öreg kútágasnál, az ágas alatt heverő

nedves, mohos vályúnál, meg a terjedelmes kútkávánál, amely tisztos névadódat, a Komakutat ölelte körül és, amint jól emlékszel, egy proletár kaszinó berendezését pótolta. Te szerencsétlen, azóta nemcsak az értékes ágafát, vályút és kávéat vesztegetted el, hanem még magát a kútat is eltüntetted a föld színéről... Bizony, a jövőző nemzedék azt se fogja tudni, hogy volt valamikor egy Komakút tér, s még kevésbé, hogy milyen dicsőséges és fontos szerepe volt annak a veszprémi életben...

Hát igaz, ami igaz, a Komakút nem volt valami nagyszerűen felszerelt alkalmatosság. Csak amolyan nagy „mezei” gémeskút volt, amilyen az alsóerdei. Mélynek se lehetett mondani. De győzte vízzel bőségesen. Nemcsak látogatóinak edényeit, hanem a Kopácsy-ház pincéit is színig megtöltötte. Persze az emberek önzők, finnyások, hálátlanok és a kákán is csomót keresnek. A tisztos kúttal se volt mindenki megelégedve. A kényeskedőknek nem tetszett, hogy édeses italú; az asszonyép azt ócsárolta benne, hogy vízében nem puhul meg a „borsó” és nekik a csuszpájz kedvéért a Fejesvölgybe kell fáradniok. Akadt olyan rosszmájú is, aki azt kifogásolta, hogy boldog-boldogtalan belemeregeti piszkos „piti”-jét, vödret, vagy kannáját. De szerencsére az emberek még egyáltalán nem gyötrődtek a bacilusokkal. A bacilusról csak a piarista atyák és a többi tisztelendő urak tudtak, ők is csak mint olyan szerszámocskák nevééről, amelyekkel a deák urak bizonyos részei nem szeretik az érintkezést. Ezért bacilus-ellenes párt legföljebb a nemes tanulóifjúság körében alakulhatott. A doktorok se avatkoztak a dologba; a közönség nagy része tehát igen jónak találta Komakút nektárját. A Sóházától és a Cigánydombtól a Pázmándy utcáig, s a külső püspökmajortól a püspökiskoláig mindenki érte lelkesedett. Reggelenként és alkonyatkor a házakból a kútkáva körül gyülekeztek a fiatal és vén „dézsatündérek”, a „sajtáros kisasszonyok” sajtárjaikkal, kannáikkal és bádoggödreikkel. Szívesen mentek. Tudták, hogy ott mindent meg lehet hallani, ami az éjjel, vagy napközben történt: nagy dolgokat és pikáns kis híreket. Urakról, asszonyságokról, kisasszonykákról és úrfiakról, civilekről és tisztelendő atyákról. Itt alakul ki a „közvélemény”, csak illendőképpen haza, vagy házhoz kell szállítani...

Persze a kaszinólátogatók száma a kultúra fejlődésével egyre szaporodik. Egyszer csak kiderül, hogy a nagy faveder és a kis bádoggödörök nem elégségesek már a fokozott igények kielégítésére. A városi tanács összedugja fejét. A kút mellé sürgősen magas emelvényt állíttatnak; láncos vízemelő kereket szerelnek rá, amely egy hosszú vascsövön bőven ontja az isteni nedvet, de egyúttal remek csörömpölést is ad hozzá, hogy a muzsikában messze vidékek gyönyör-

ködhetnek. Való, a kút körül immár a saját hangját se hallja az emberfia, de ezen igazán nem nehéz segíteni. Nem kell hozzá egyéb, csak az, hogy a „szavát” ki-ki kellőképpen megeressze. Hát ordít, kiabál mindenki. Kár, hogy Szent Gellért püspök rég meghalt, különben ugyancsak összecsapná a szent kezeit, hogy milyen furcsa, hangos is a veszprémi magyarok „szimfóniája”. Kiváltképpen az alkonyati órákban. Ilyenkor az is kiderül, hogy a nagy Vörös ház elődében nemcsak püspökségi urak lakoznak, mint az idegen gondolná. A széles kapualjon át méltóságos ostordurrogás és épületes bőgések között ünnepélyesen vonul a püspöki tehéncorda a maga bikájával. Idilli és drámai jelenetek. Csöndes és szortyogó vedelés a nagy vályúból; illemtelen viselkedés a bika részéről, a női közönség harsogó öröme; illendő káromkodások a béresek ajkairól; egy-egy sikoltás, ha valami gyerekfélét a bika meg talál kergetni...

Pénteken még jobban fokozódik az „élet”. A tér tele van kocsival. Itatni kell a lovakat. Ha a ló iszik, a gazdája se maradhat szomjas, kivált, ha vámosi. Vámosi ember dehogy követhetné el azt az illetlenséget, hogy kihajtsa a városból és a vásárból anélkül, hogy a „Bajcos”-t meg ne tisztelné látogatásával. Az ösztövré, apró „macskák”, a kis tatárlovak búsan lógatják fejüket kinn a rúd mellett; nemes uramék benn hangversenyeznek a korcsmában.

„Ha eghalok, eghalok,

Elvisznek a bialok – a bialok – a bialok –”

Furcsa nóta. Mindenki más hangon fújja, és sehol sincs benne pauza. Szerencsére jön Rózner bácsi, a rókaábrázatú kis jebuzeus⁵³, aki télen-nyáron egy vedlett foka-muffot hord a hasán, zöld madzagra akasztva, és mindenkinek bátran meg szokta mondani, hogy: „Ösmerlek ki vagy, becsületes ember vagy, keveset veszel, sokat lopsz”. Rózner bátya bekiált a kocsmá ajtaján:

Hej, vámosiak, mind itt vagytok?

Míntha késsel vágnák el a „bialok”-at.

– Mind itt vagyunk!

– Na, hát, ha mind itt vagytok, akkor semmi se vész el – odakünn.

Hanem már fogja is a kilincset és viszi a rókabőrt tovább egy házzal. El a „Nap”-ba. Ott már lehet üzletet csinálni. Úri kocsmá. A „Nap”-ban egész cigánybanda muzsikál, akár csak a „Koroná”-ban. Egyszer az öreg Kis Jancsi, máskor Darázs Miska. A Jancsi többet tud, a Miskát „malacbanda”-nak csúfolják, de azért ő is legény a talpán. Hanem hát nem ez a fontos. A fő az, hogy a „Nap”-nak

⁵³ jebuzeus = kánaáni nép, gúnyosan a zsidó helyett használatos

nagy szállója van, bálókra, nagy ebédekre, vacsorákra alkalmas, és itt tartják a színházi előadásokat. Veszprém városára a „Nap”-ból áradnak a Thália világító és melegítő sugarai. A „Nap” a veszprémi kultúra egyik gócpontja.

Persze, a derék piarista professzorok bölcs emberek, a diágyereket nem szabadítják rá a komédiára. Csak akkor, ha valami nekivaló becsületes darabot játszanak. Ezért a műsorról nagyon bajos volna beszámolni. Egy bizonyos: a gyerekek itt látják először a „Vén bakancsos és fia, a huszár”-t, a Violát, Falu rosszát, Lear királyt, a Cornevillei harangokat, a Peleskei nótáriust, a Molnár és gyermekét. Néhanapján műkedvelők lépnek a színpadra. Szegény Polgár Gyula a tűzoltóság zsenge napjaiban egy „Tűzoltók” című darabban kedveskedik a n. é.⁵⁴ közönségnek. Nagyon ügyesen játszották és görögtűz is volt benne. Más alkalommal egy operett, a „Pajkos diákok” kerül színre. A „Pajkos diákok” a veszprémi polgári dalárda derék tagjai, az orkeszter a Kis Jancsi bandája. A fősvény: Matuschek–Mátrai László úr, székesegyházi zenész és a dalárda karmestere. Minden pompásan ment; a n. é. publikum hasát fogta nevéttében. A hórihorgas Matuschek frenetikus hatást gerjesztett a drasztikusan megjátszott kutyás jelenettel. Az újságok orrukat fintorgatták; de a nemes gimnáziumi ifjúság még hónapok múlva is nagyban „derült” a tükörré formált és egy képen megszánkázott pincsi esetén, ahogy azt M. úr „megcselekedte”.

Aztán voltak egyéb előadások is. Nem a „Nap”-ban, hanem inkább a „Nap” fölött, jobban mondva a „Nap” tetején és a Komakút tér egész területén, mint a régi misztérium-drámákban. Azokra nem kellett beléptidíjat fizetni, megjelent rajtuk az egész város; nem is színészek játszották őket, hanem az újdonsült tűzoltók, Pongrácz Dániel fiskális és főparancsnok tekintetes úr vezetésével. Valahonnan a Sóház felől megszólalt a kürt: erre vágatva jöttek a tűzoltók vörös vízipuskáikkal, sárga létráikkal, egész felszerelésükkel. Azt mondták: ég a Nap. Kötelekkel kordont vontak maguk körül, a szivattyúk csövét bedobták a kútba; a „mászók”, a „mentők” odatolták létráikat a Naphoz; fölkapaszkodtak a magasba, beugráltak az ablakokon, fölmentek a tetőre. A kis vörös masinák szuszogva ontották a vízugarakat, a csővezetők alaposan megöntözték az egész épületet, s eloltották a tüzet. Kürtszó, sípjelzések. A mászók leereszkedtek a tetőről, a mentők kibújtak az ablakokból, lecihelődtek a létrákon; a szivattyúsok összehajtották a holmijukat, a csapat glédába állt és katonásan, délcegen, harsogó trombitaszó mellett elvonult „haza”, a tűztorony alá, onnét valamelyik kocsmába.

54 n. é. = nagyérdemű

Hát mindezt igazán szép volt végigélvezni és hazaszéledni a büszke öntudattal, hogy ilyen pompás tűzoltóink vannak. De nem volt szép aztán is ott maradni és álldogálni, ténferegni a bokáig vagy még azon is felül érő porban, törekben, tisztátalanságban, amely, ha esik az eső,, alul olyan, mint a kása, felül folyékony, mint a borseprő, és mint valami polip, kitolja a nyúlványait az angol-kisasszonyok utcáján át a Sampek-házig, a Püspökkert mellett a Koronáig, néha azon is túl, a piac közepéig, onnét a Hosszú utca végéig. Ha pedig száraz az idő és fölkerekedik a szél, piszkos, fojtogató porba borítja az egész környéket.

... Bizony ilyenkor, kedves Komakút terem, nagyon is híven emlékeztetted a szegény halandókat holmi komisz számumra⁵⁵ és a Szaharára. Sőt, ha jól meggondolom a dolgot, az is kisül, hogy máskor se voltál éppen a gyönyörűségek paradicsoma. Mi több, elég ronda fészek voltál és csupán a környezeted tett tűrhetővé: a Kálvária domb, a „klánter”, meg a Püspökkert. A „klánter”, amely lombos fáktól szegélyezve, rozoga, vörös fakorlátjával elnyújtózott a „Koroná”-ig, s a piszkos, poros utat a Püspökkertől elválasztotta. Szép tavaszi, nyári és őszi estéken itt volt a „korzó”. A nagy kert ideküldte minden illatát és üdítő leheletét. Fönt a püspökkert sarkában, a hatalmas fák árnyékában kis, emeletes kerti ház vonta meg magát. Most üres, nyitott csarnok, fölül egyetlen szoba, egyetlen, nagy, keletre nyíló ablakkal: esténként a polgári dalárda tanuló- és gyakorlóhelyisége.

Veszprémben minden gyerek ismerte a dalárdát. Régi szerzet volt. Valamikor becsületes kálomista rektorok alapították és vezetgették. Akkoriban ott is volt a tanyája a református iskolában. Utóbb Matuschek (Mátrai) László lett a karmestere. Nagy langaléta ember, valahonnan a csehek földjéről. Muzsikus volt az apja; a bátyja is jeles hegedűművész Baja városában. Vérében volt a zene, kitűnően értette a mesterségét. Eleven, temperamentumos, bohém természetével meg tudta nyerni az embereket. De jó énekes anyagban se volt fogyatkozása. Az érdemes polgárok közül nem volt nehéz kiválogatni a kellő számú jó torkú legényt. Voltak elegendő. Libis Antal, a gavallér fiatal suszter a legmagasabb hangokat is úgy kiénekelte, mint valami fülemüle. Balogh Károly, az elegáns szabó, született tenorszekund volt. Pintér János, a csizmadia úgy tudott morogni, hogy Ney Dávid kismiska hozzá képest. De Braun Gyula, a derék üveges és a többiek se hagyták magukat. A veszprémi dalárda nemcsak nagyon szépen, de művészién énekelt. A közönség tódult a hallgatására. Szép, csöndes Üstököscsillagos estéken egész tömeg lepte el a kis kerti ház környékét. Ki sétált, ki a Püspök-

⁵⁵ számum: tikkasztó szélvész

kert kerítésének falára ült, ki az angolok grádicsaira kuporodott. Olvadoztak a gyönyörűségtől; közben szidták a püspök teheneit, ha belebődültek az énekbe s haragos megjegyzéseket tettek azokra, akik hangosan beszéltek.

– Menjenek a Gulyadombra ordítózni!

Egy suszterné eltűnődött:

– Szép, nagyon szép! Csak azt nem értem, ki a fene lehet az a büszke Herr Náni, akiről danolnak. Mert, ha egyszer Herr, akkor hogy lehet Náni? Ha pedig Náni, akkor hogyan lehet Herr? Hát nem így van, Schwarz úr?

Nincs abban semmi különös, asszonyóság. A Herr Náni, az egy hermafrodita.

– Hermafrodita? Ugyan miféle állat az?

– Hát kérem, az én öregapám, az öreg Schwarz Köbi látott egy hermafroditát. Az egy olyan ember, aki elül férfi, hátul asszony.

– Juj, ne mondja. Elég szemtelenség attul a Matucsektul, hogy olyan utálatos emberről danoltatja embereinket, aki elül férfi, hátul meg asszony. Pfuj!

A Kálváriadombon nappal, kivált délutánonkint, diáknépség kiütözött és métá-zott⁵⁶. A nagyböjti estéken az egészet a város jámbor asszonyai vették birodalmukba. Stációt jártak, imádkoztak, énekeltek. A vezérük Fáni néni volt, akit a rossz nyelvek szent Fáninak csúfoltak; a védnöki tisztet Tólinger Miska bátya töltötte volna be, a „halálmadár” sírásó és kőműves egy személyben. Ugyanis az ő hivatása lett volna, hogy felképelje a csizmadia- és suszterinasokat, akik a sötétben tudvalevőleg szurkosfonállal összevarrják a jámbor néniket, a nagy keresztről ellopják a Fáni néni szíverősítőjét, vagy, amikor azt mondja a többieknek: „O ájtatos keresztény hívek”, hátulról hirtelen gombostűt böknek az oldalába, úgyhogy rögtön ekképp folytatja: „Jaj ti huncut akasztófáralók!” és általan mindenféle gázságokat találunk ki az istenfélő lelkek bosszúságára. Szerencsére, soha se volt rá szükség. A jámbor nénikék alkalomadtán maguk is oly istenesen képére másztak egy-egy gézengúzknak, hogy mire Mihály bátya ráérkezett, már rég túljárt ungon-berken. Az áhíthatos munka zavartalanul folyt tovább. És a hegyről szállt, szállt a fájdalmas ének:

„Szent testének sebeit, vérrel buzgó kékjeit

Aki látja és nem sír, élő hittel az nem bír.”

Ósi szokás szerint kicifrázták triolákkal, suszterkontrával. De kétségtelenül, így is nagyon szép volt a maga nemében. Ahogy nagyon szép mindig, ha ájtatos szívek tömeges énekben összedobognak.

(1933)

56 méta = labdajáték

Kós Károly: Országépítő (regényrészlet)⁵⁷

Koppány úr derék serege betört a veszprémi tartományba, s nem állott vele szemben senki fegyveresen, de Csanád úr zászlói visszahúzódtak a fehérvári síkra, s az esztergomi sereg nincsen még sehol.

Koppány úr lassan nyomult előre. Várta Bács hadnagyot, aki hírül adta, hogy jön a Duna felől, de aki nem érkezett idején. Es a Zalaváron gyülekező zászlók jó része is hiányzott még. Veszprémet nem támadta meg, nem akart vele időt tölteni, mert várostromra nem készült. De tábort veretett a vár alatt, és várt. Portyázói szerteömlöttek a Bakony alján, és dúltak, égettek.

Két napig tétlenkedett itt a horka, és akkor megtudta, hogy István serege Fehérvárra érkezett. Szép rendben. Bács hadnagyról semmi híre még, és Zalavárról most indultak el a zászlók. Azonnal a táborba parancsolta a szerteszéledt portyákat, és magát Bogát urat indította, hogy keresse meg Bácsot: tüstént repüljenek a haddal a Balatonhoz.

A horka káromkodott türelmetlen dühében, és Kál urat küldte portyára Fehérvár felé két zászlóval.

Másnap éppen délebedre kapja Kál úr üzenetét, hogy az esztergomi sereg a Séd vize mentén sebesen jó Veszprém felé. S István úr maga személyében a sereggel lovagol.

Koppány riadót fúvatott:

– Bontass tábort, Tárkány.

Tárkány, a Mura menti nemzetségek hadnagya elrikkantotta magát:

– Eléjük megyünk, vezér?

– Nem. Visszavonulunk. Kál úr fedezze a hátunkat.

Koppány úr a lovát parancsolta...

– Hová való vagy?

– A bakonybéli majorban kanász az apám.

– Temessétek el. A mi papunk volt hát.

Vecelinhez fordult:

– Karón száradjon a gyilkos. Úgy akarom.

57 Szent István német lovagokkal megerősített serege a történészek szerint Veszprém térségében győzte le a király ellen lázadó Koppány seregét, aki Somogy uraként – a hagyományos öröklési rend jegyében, mint az Árpád-törzs legidősebb férfi tagja – jogot formált a fejedelmi hatalomra. Kettejük küzdelmében két világ csapott össze. a pogány és a keresztény, mely, mint tudjuk, az utóbbi megsemmisítő győzelmével végződött.

Vecelin úr megvakarta fejét. Azután főlegényt küldött a derék sereghez.

– Csanád úr két zászlójával szállja meg a kenesei hegyet, és tartsa nyitva a szemét Somogy felé.

Nyeregbe parancsolta a legényeket:

– Előre.

Vágtatva indultak meg a Koppány serege nyomán kitaposott úton, de hamarosan lassítottak, mert a látóhatáron itt is, ott is, előttük és jobb kézre a domboldalakon kopják hegye villant, majd lovasok bukkantak fel, és száguldoztak körülöttük, mint cikázó fecskék, meg eltűntek ismét. Néha az elől és oldalt járó portyákhoz egészen közel vágtattak, és nyilat lőttek reájuk, de amikor azok is az új után kapdostak, már fordultak. Csalogatták őket, játszottak velük, és három legényt, aki túl messzire merészelt kergetni őket, hirtelen mindenfelől megrohanták, és levágták. Kopjahegyre szúrt véres fejükkel azután körülszáguldozták az előhadat.

Jó dél volt, amikor a fürkészők jelentették, hogy a tihanyi palánknál hadrendbe sorakozva áll a horka serege.

Vecelin úr megállította az előhadat. A portyákat megerősített és a főszereghez parancsot küldött: „Megálljanak. A lovasok nyeregből szálljanak, egyék-igyék mindenki, a lovakat lenyergeljék. etessenek, itassanak. De a had legyen készen minden percen felülésre.”

Az előhadat is nyeregből szállította, de a legények kantárszárral a kézben falhatnak a tarisznyából. S maradjanak a zászlók hadrendben.

Azután Kurszánfia Solt úrra bízta az előhadat:

– Ha mozdul a horka, vedd fel a harcot, és húzódj lassan visszafelé.

S Istvánnal visszalovagolt a főszereghez. A láncinges testőrök kísérték őket. Vecelin úr megpihent a táborban. Csak úgy páncélosan dőlt le a földre terített vastag pokrócra:

– Nem hiszem, hogy hosszú nyugodalmunk lesz – mondta Istvánnak, akivel megosztotta sátrát.

– Jó lesz valamit falni is.

Már hajlott a nap lefelé, amikor Solt úr üzente, hogy Koppány megrohanta az előhadat.

Vecelin úr felállott és kinyújtózkodott.

– Friss lovakat hozzatok.

Szeme végigfutott a körülötte álló urakon, akik parancsot vártak.

Az öreg vezér Vid ispánnal három nemzetségi zászlót küldött a dombok alá jobb felé, két zászló várkatonát Pósa várnaggyal bal felé, és középre Pázmán urat

rendelte a páncélosokkal. Pázmán úr mögé a láncinges testőröket és az esztergomi vári kopjákat tartaléknak. A gyalog láncások és íjasok a szekereket őrizték.

Azután Istvánnal és Hermán lovaggal egy dombocskára lovagolt. Onnan a had felett elláthatott messze, mindenfelé:

S lám, a tó és a hegyek közötti térségen kocogva jó már az előhad, szép rendben, szakaszokban. Hátuk megett porfelleg, melyből ha a szellő meglebbentette, előre-hátra mozgó, meg-megtorpanó, kanyarodó és visszacsapódó, kitáguló, majd összehúzódó sötét foltok bukkantak elő.

És kibontakozik a messzeségből a horka derékserege is: tömött zászlók egymás után. S mind jönnek, jönnek. Amíg csak a szem ellát, mind jönnek, nyomulnak közelébb, közelébb. És hátul még mindig jönnek. S íme egyszerre megbomlik a sereg eleje, mintha megzavarodott volna. Hátulról vágatva kanyarodnak az első sorok mellé, jobbra és balra új lovas sorok, kiszélesedik az első vonal, betölti a szűk térséget. Azután az egész előrelendül, elébb lassan, majd sebesen, mind sebesebben. Látszik, ahogy a lovasok feje egyszerre eltűnik, és száll a kilőtt nyíl, mint sűrű szúnyograj, és előremerednek a kopják.

Solt úr is visszafordul most. István füle hallja a vad hujjogatót, és az első sorok csattanva robbannak össze. Porfelleg homályosítja el őket, majd visszafutó lovasok válnak ki a porból, aztán többen, sokan: az első szétrebbent sorok. Az új sorok vágatnak szembe egymással, és Koppány előhadának balszárnya ölelésre kanyarodik.

A tülök hangja visszavonulóra szólít, s Solt úr zászlói kicsit összezavarodva vágatnak visszafelé. Nyomukban a horkai sereg, szélesen, hömpölygő vágatással, mint vihartól korbácsolt tarajos, dübörgő, süvöltő, ordító hullámmás...

István kitágult szemmel, félig nyitott szájjal néz. Vecelin úr jobbra vet egy pillantást, majd balra. A szárnyak helyükön, középen mozdulatlanul a páncélosok, égnek meredő nehéz láncájukkal.

Két főlegény vágat a vezéri dombról jobbra és balra.

Vecelin úr szeme megint előrenéz: a futó előhad már a sereg előtt egy nyíllövésre. Ott kettéválik, s két oszlopban repülve közeledik. És, mint a furakodik be a páncélosok és a szárnyak közötti részbe. S ott áll már Solt úr is a dombon. Lova tajtékos, és reszket a lába. Solt orcája izzadt és poros.

– Hátra! Szusszanjatok...

Int, és felbúg a kürt. Egyszer jobb felé, azután bal felé. A két szárny első sorai megmozdulnak, előre.

Fület tépő szilaj ordítás, azután csattanó puffanás. István szeme megkáprázik,

szíve kegyetlenül veri a mellét, a torka meg elszorul, pedig kiáltani szeretne ő is, nagyot...

[...] Vecelin élesen kemény parancsoló hangja hasít lüktető fejébe:

– Pósa, a zászlóddal vágatass jobbra... Pázmán, induljatok, harapj a hasába. A gyalog láncsások előre...

Azután jobbról növekedő lárma és kegyetlen, vijjgó ordítás:

– Hiiijj, Bulcsú!

S íme, a jobbszárny keresztültörve, szerteszaggatva, a nemzetségi zászlók sora megbontva tusakodik, és fut szerteszéjjel. És tömötten, mint gátat tört árvíz, omlik be a réseken a horka serege:

De szembe velük rendes, ép sorokban, előrefeszített kopjával vágat az esztergomi katonák zászlója. István megismeri őket. S hátulról, futva jönnek, vállukra vetett láncsával a páncélos cseh gyalogosok [...]

A jobb szárnyon visszanyomták a somogyiakat. Középen és a bal szárnyon megállították a rohamot. A horka lovas turmái szélesebesen futnak hátra.

De a futót nem kergeti senki, Vecelin úr takarodót fúvat:

– A szekereket és marhát indítsd Kenese felé.

István orcája lángol. Hangja rekedtes. Alig lehet érteni:

– Hát megfutunk, Vecelin?

Mire az öreg vezér nyugodtan válaszol:

— Itt félek.

István megnézi az öreg vezért, és Vecelin úr simít egyet szakállán. Aztán egy főlegénynek szól:

– Solt úr menjen egy zászlóval a szekerekhez, az íjasok ide a láncsák megé. Pázmán úr meg az íjasok megé...

Koppány hadnagy második rohamra küldte seregét, de az esztergomi had szárnyai akkorra már összehúzódtak, és a könnyű lovasok páncélos, sisakos gyalogokkal vágatnak szembe, akiknek temérdek, vassal borított pajzsa mögül hosszú, nehéz láncsák merednek elé. Erről az ércfalról visszapattan a kilőtt könnyű nyíl, de a lovasok első sora összeomlik, amikor a pajzsok mögül kilőtt félöles, szakállas, nehéz nyilak befúrják magukat lóba és emberbe. A második sort a láncsák nyársalják fel, és a harmadik megtorpan, amikor a gyalogosok megnyíló és visszahúzódó rendjei közül tömött sorokban zúdul reájuk dübörögve Pázmán úr nehézlovassága. Es kétfelől mint zúgó szélvész száguldanak előre nagy karéjban a Nagyúr hadviselt vári kopjái. A somogyiaknak megint fordulniok kellett...

* * *

Éjfél lehetett, amikor Csanádot azzal a hírrel költötték fel, hogy Bács hadnagy serege átgázolta a Sár vizét is, és nyomakodik Kenese felé.

Csanád kiugrott sátrából; zuhogott az eső, mintha csebrekből öntötték volna:
– No, nem lesz könnyű útja, ha csak nem úszik.

Arra gondolt, hogy meg kellene jelenteni a hírt István úr seregének, de azután mást gondolt, és nem küldött senkit, visszabújt sátrába...

Hajnalfelé megcsendesedett az eső, és a napnyugati égen felragyogott egy-egy csillag: jó idő lesz reggelre.

Csanád a besenyő Bekét hívatta:

– Bizott embert küldj a horkához: támadjon tüstént, amíg az esztergomi sereg benne van a varsában.

A besenyő apró szeme csillogott:

– Magam mennék. Nem bízhatom másra.

– Lehet. Siess vissza...

Csanád elgondolkozva nézegetett az éjszakába. Lenn, messze jobb kéz felől csillogtak az esztergomi tábor tüzei: apró, sűrű fénybogarak; balkézről, közelebb a tó mellett lobogtak szerteszórva Koppány seregének tüzei.

Az eső egészen elállott, s mintha halványodnának a csillagok. Csanád meg-
rázta magát: borzongott. Közeledik a hajnal.

Hirtelen felköltötte a sátra ponyvája alá húzódott vári kopját:

– Lóra ülsz, és repülsz a táborba. István úrnak üzenem: tüstént álljon csatát, mert ha késik, Bács úr a hátába kap a seregnek. Ne sajnáld a lovat.

A legény elszárguldott, és Csanád úr a zászlókat keltette fel: mire megvilágo-
sodik, hadrendben álljon a sereg. Azután lóra ült ő maga is, és megkereste Alap
urat, az avar vezírt:

A besenyő beke Koppány úr táborába lovagolt.

Az avar Csanádra nézett.

– Te küldted?

– Nem! De neked parancsolom: egy rótával indulj azonnal a horka tábora
felé, és ha jó vissza a beke, állj az útjába, és kerítsd be.

Behozzam?

– Nem. Lógjon.

– Értem...

Az avar ellovagolt.

* * *

A két sereg dereka éppen összerobbant. A horka balszárnya a testőröket állította meg, a jobbszárnny erősen ingadozott, hullámozott ide-oda, előre-hátra, de mintha mégis nyomták volna a várkatonák.

És vágatva érzetik újabb róta az ingadozók segítségére:

– Hát nem fogy ki a horka serege sohasem?

Észre se vette, és ott állott mellette az avar hadnagy. A puha, mohás fűben nem hallotta a lódobogást.

– Rendben van, Uram.

– Megfogtad?

– Meghalt...

Némán állottak egymás mellett, és szemük a harcoló seregeken:

Az esztergomiak két szárnya benyomva. A testőrök még dulakodnak, de egyes csapatokban csak, rendjük összetörve. A vári katonák rendben hátrálnak, és elő-előtörnek. De hátrálnak, és húzzák maguk után a középet is. És a szekerektől indulnak jobbra és balra a gyalog láncsások a két szárny felé. Csanád tudja, hogy ez az utolsó tartalék. Az íjasok most már nem számítanak.

– Indulunk. A besenyők kerüljenek előre. Én állok eléjük. Te gyere utánuk szorosán.

Öklében a buzogány, és sarkát a ló oldalába nyomta. Azután hallotta a háta mögé sorakozó lovak dobogását. Visszafordult: mögötte a besenyő zászló. Buzogányával előremutatott:

– Utánam, legények.

Még látta, hogy a két szárny megállott, de Koppány úr derékhada a középet benyomta, és mint az ék fúródott a páncélos lovasság közé.

A domb aljába értek. Csanád felállott nyergében, és elrikkantotta magát:

– Legények, hujjá-hiijj!

És ostorával teljes erővel reávigott lovára.

Egy rettenetes, vijjogó ordítás volt a visszhang a háta megett.

— Hiiiiijj!

És a két zászló, mint a fergeteg, tombolva, ordítva, előreszegezett kopjával vetette magát a horkai sereg jobbszárnyának oldalába. Az íjat elő se vették.

S ez a két pihent, friss zászló, a nyugati gyepű örökké tülekedő, harcra fegyelmezett zászlója, eldöntötte a csata sorsát: a horka jobbszárnyát az első roham elsodorta, szétszórta, mint szél a polyvát, és Csanád már Koppány derékhadának

oldalába harapta be magát. Legényei hideg nyugalommal dolgoztak most már a csákánnyal és dákossal, mert a hansági besenyőnek és mosonyi avarnak mestersege a harc, és a vérszag nem részegíti, de józanítja...

Koppány úr utolsó tartalékával a derékhad megett állott, egy dombról intézte a csatát. Amikor Csanád két zászlója lezúdult a hegyről, és egy rohamra elseperte jobbszárnyát, elsötétedett a szeme, és minden vére a fejébe futott. A fogát csikorgatta:

– Megcsalt – és a besenyő bekére gondolt. Azután a csákányt lekasztotta a nyeregkápáról és megcsóválta:

– Utánam.

S a halálos elszánás nyugalmával vetette magát a derékhad közepébe. Nem igyekezett elhárítani Csanád oldalrohamát, nem próbálta meg a visszavonulást; tudta, hogy az már késő. És harcoló derékhada sietve nyitott utat Bulcsú maradéknak, amikor csákányát csóválva közéjük ugratott, mellette hűséges emberei, mögötte a szilaj somogyi had válogatott zászlója.

[...] Ha keresztültörné ez a roham a páncélosok vasfalát, még talán fordulna minden...

Ott, a páncélos sorok közepén nagy fehér lobogó. Benne vérpiros mezőben három fekete oroszlán.

S csákányát csóválva veszett ugrásokkal szinte dobta nehéz ménjét a vasfalba:

- Hiiijj!

S a hosszú német pallosok csapása alatt lóról leforduló fekete legények, mielőtt meghaltak, késeikkel vágták el a bozontos csüdű német lovak láb-inait.

A páncélosok megrettentek. A vasfalak egymás után szakadtak be, s a szakadáson, mint ék fűrődik be a horka.

Csak azt a zászlót látja. Ott kell legyen István is.

– Hiiiiij, Somogy! Hiiiiij, Bulcsú népe!

Újabb emberfal hasad meg. És a zászló előtt már csupán egy sor páncélos lovas. Csak egyetlenegy sor már.

Tízet se kell ugorjon a ló előre.

– Hiiiiij, Bulcsú népe!

S akkor Koppány jobb oldalán lefordul lováról Kál hadnagy, és valaki ordít:

– Koppány, héj!

A horka odapillant. Csanád és nyomában a besenyők! Csanád kezében szeges buzogány. A horka megrándul, szemét elönti a vér, sarkantyúját mélyen vágja lova oldalába, s a ló nyikkanva szökik előre. Megcsóválja csákányát:

– Hiiiiij!

Vágtatva dübörögnek feléje a fazéksisakos svábok, mélyen a ló nyakára hajtott fejjel és előreszegezett hosszú láncsákkal; az élen szakállas Vecelin és bajor Hermán lovag fogják közre Gézafia Istvánt.

S szeme nem lát, és szájából üvöltő ordítás szakad ki. Csákánya a feje felett, és a lova előreszökik.

S akkor Koppányra teljes erővel csap le Vecelin úr hosszú, kétélű német pallosa. A harcnak vége [...]

Egy órával később Bács úr futó katonáktól tudta meg a harc végét és hogy Koppány elesett. Fordult, és futott vissza a Duna felé.

Vecelin pedig előhozatta a pihent zászlókat a futók nyomán Zalába, Somogyba és Botond tartományába.

– Ahol nem hódolnak: égesetek, akasszatok, kegyelmet nem adtok – parancsolta István úr. És thüringiai Altmann úr Zalavárra és nürnbergi Hermán Somogyvárra indultak páncélos zászlókkal, hogy a Nagyúr birtokába vegyék a várakat és a Koppány, Kál és Bogát nemzetségek uradalmait.

– Bács tartományára Csanád menjen – parancsolt tovább István.

De Csanád fejét csákánnyal verte bé egy somogyi legény, hát helyette Csákfia Farkas meg Kurszánfia Solt ispán indultak a nemzetségi zászlókkal...

[...] Azután István úr táborn szedetett, és délután Fehérvárra indította a megmaradt sereget. Fáradtan lovagolt a sereg élén az urak között, és az úton egyetlenegyszer szólott csak:

– Mondottam: karón száradjon a gyilkos. És a törvény parancsolja: a lázadó teste négyfele vágassék! Úgy legyen!

Az urak nem értették, de Vecelin úr megértette:

– Te parancsolsz, Nagyúr!

Délebedre gyülekeztek az urak a palotás házban, és várták István urat. A németek egymás közt sűgdosódtak, dörmögtek, és haragos volt a képük. És nem volt közöttük Wolfer comes, a thüringiai.

Azután bejött István, és leült az asztal fejéhez. Melléje jobb kézről Vecelin úr ült és bal kézről bajor Hermán lovag. És Csanád az asztal végére ült éppen, és melléje Alap, a mosonyi avar zászló hadnagya.

A német uraknak orcája haragos volt, és hogy ettek és ittak sem vidámodtak fel, de még szinte sötétebben néztek maguk elé. István jól látta ezt, és pillantása sokszor kereste Csanádot, de hallgatott. Amikor vége felé jártak az ebédnek, Vecelin úrhoz fordult:

– Az Úristen akaratából nagy győzelmet vettünk tegnap, és a máii nap a pihe-
nés és diadal napja, mégis a Ti orcátok nem vidám, de haragos. Mondd, Vecelin,
mi oka ennek?

Míntha várta volna mindenki a kérdést, a szemek Vecelin úrra fordultak. S
Vecelin azonnal válaszolt:

– Úgy van, Uram. A győzelmet megadta az Úr és a mi kardunk. A pogány
lázádo halott, és Te, Uram, most valóban úra vagy ennek az országnak. De ma
cudarul bántak Wolfer comesszel, aki éretted harcolt. Te is láttad, mi is mind,
Uram, és látták a népek és katonák is. És szégyenben maradt Wolfer és szégyen-
ben mi urak mind, mert a cudarság mind ez ideig megtorlás nélkül maradt, és a
megalázott comes nincsen közöttünk most. Nem lehet jókedvünk, amíg igazsá-
got nem kapunk. Uram, Te osztod az igazságot.

István szürke szeme villog. A szava éles, de nyugodtan komoly:

– Tudom: Wolfer kardja jó, bátor kard, és jól szolgálta urát tegnap. De él,
semmi baja. És nem baj az sem, hogy nincsen itt közöttetek most az én aszta-
lomnál. Mert Wolfer úr elfelejtette, hogy vendége a magyar vezírnek. Csanád
meg elfelejtette, hogy az igazságot én osztom a hadnagyok akaratával, nem ő.
De az én szemem mást keres itt hiába, s kérдем tőletek, urak, mért hibázik az
asztaltól besenyő Kurt beke. A halottak közt nem lelték, a sebesek közt sincsen.
Feleljetek, ki tud róla? És Te felelj mind előtt, Csanád?

Az utolsó szó élesen csattant István szájából, s az Úr szürke szeme Csanádon.
S Csanád egy szóval felelte:

– Felakasztottam.

A kupa felborult István előtt, ahogy felugrott székéről, és felugrott Vecelin úr
is, és riadtan meredtek a szemek bekötött fejű Csanádra, aki visszanézett reájuk,
és szájából vicsorogtak a fogak. S a döbbsent csendben megbólintotta fejét:

– Úgy van. Felakasztattam, mert igazat mondott, és nekem jót akart.

– Csanád! – István hangja fenyegetett. Vecelin pedig leült, és azt mondta:

– Ittas bolond!

István is leült, és ennyit szólt még:

– Beszélj!

Csanád kiitta borát:

– Bolond, ugye! Ittas, ugye! Igazad van, Vecelin. Mert bolond és ittas, aki
a bizonyos jót elszalasztja, amikor markában van. S parancsolod, Uram, hogy
beszéljek? Jó, Te parancsolsz. Hát a besenyő tegnapelőtt azt mondotta: ezeké a
jöttment németeké maholnap mind a kövér legelő, és a mi állatunk kiszorul a sá-

téra és a kopaszra. Mi vérezünk és éhezünk és fázunk és izzadunk ők meg híznak és uraskodnak rajtunk. Es azt is mondotta a besenyő: nem az a német a mi ellenségünk aki a gyepűn túl van, de az, aki itt bent a mi nyakunkra ült már. Ilyeneket mondott a besenyő, és nem-é Te parancsoltál neki is, német Vecelin, és nem-é a tiéd a legjobb föld ott a Rábaközén? De halld tovább. Uram és Te is, Vecelin. A besenyővel üzent Koppány úr nékem. Azt üzente: gondoljam meg, nem-é szép tartomány a Vecelin úré, mert bizony mondja, hogy gazdátlan lesz az, és ha akarom az enyém. Hát, Nagyúr, ezért akasztattam fel Kurt bekét, a besenyő zászló hadnagyát. De ha nem lettem volna bolond, és élne a besenyő, bizony mondom, ő ülne itt ma velem és Koppány úrral egy asztalnál, de egyetlen német sem ülne itt, se jókedvűen, se haragosan. És nem ülnél itt Te sem, Gézafia István. Hát ezért halt meg a besenyő, és most mondd, német Vecelin, még egyszer a szemembe, hogy ittas bolond vagyok.

S Csanád felállott, kezében borral teli kupa. A házban csend az orcák halványak, és mindenki őtet nézi, riadt szemmel, aki ott áll az asztal végén, sárgán, sápadtan, és homlokáról a kötés alól orcájára lassan fekete vér szivárog. Csanád felemeli a kupát:

– Iszom a győzelemre, akit az Úr adott [...]

Megtántorodott, és az ajtóra meredt:

– Mi az?

Az ajtóban állott az esztergomi udvarispán, öreg Bikács úr. Sárosan és mocskosan, hajadonfővel, és szürke haja csapzott, és izzadt orcája, mint a fal.

– Mi az? – és mindenki az udvarispánt nézte. – Mi az?

Az pedig halk szóval jelentette, s a hangja reszketett:

– Taksonyfia Géza úr halott...

(1934)

Gutheil Jenő: Veszprémi mozaik (vázlat egy idegenforgalmi rádióelőadáshoz, részletek)

Kedves Hallgatóm!

Ha televíziós géppel dolgozhatnék s elibéd vetíthetném ennek a romantikus görbeországnak, Veszprémnek és környékének hű képét, a sziklaóriásokkal szegélyezett, hús patak öntözte gyönyörű völgyeket, a tornyokkal és művészi építményekkel koronázott sásbérceket: egész bizonyos, hogy azt mondanák: Jé!

hát ilyesmi is akad Csonka-Magyarországon?! Megnyugtathatlak kedves magyarom: nem sok akad. Nagymagyarországon is az egyetlen Selmecebánya volt csak Veszprémhez fogható sziklás, szakadékos, egyenetlen fekvésű város, de Trianon óta városunk az egyetlen hely, amely érdekes fekvésével csodálatot kelt a síkfeldű magyarban. A Balaton és a Bakony között fekvő dolomitfennsík a város terepe, jaj de mivé lett ez az eredetileg egyenletes fennsík?! Itt azután igazán kárba veszett fáradság az alkohol romboló hatásáról szónokolni: nem az alkohol rombol, hanem a víz! Tessék csak megnézni a néhai veszprémi fennsíkot, mivé tette a vizek emésztő folyása? Évezredek lassú munkájával mély völgyeket mart bele a Séd folyó, s az eredetileg sík terület ma csupa hegy-völgy, hepehupa, lejtő és kapaszkodó. Télnek évadján amikor hó fedí vagy ólmoseső teszi sikamlóssá az utcákat, a legbiztonságosabb közlekedési eszköz egy viharálló bőrnadrág lehetne, amelyben lecsücsülve végigródlizhatnád 'Kedves Hallgatóim', akár az egész várost. Ötven-hatvan méteres nívókülönbségek az egyes városrészek között: a Szent Anna térről 60 egynéhány lépcső árán juthatsz fel a piactérre, ahonét azután újabb kapaszkodón fujtathatsz föl az öreg veszprémi várba.

A balesetek ellen végérvényesen bebiztosítottak bennünket városalapító elődeink. Legfőljebb hullámvasúttal lehetne megoldani a város közlekedésnek egyelőre még nem égető problémáját. A nehéz terepviszonyok nem utolsó produktumai Veszprém építészeti furcsaságai. Mindjárt a várfeljárónál a Rupert-ház. Ha a Vár felől megy be az ember a házba, egész simán a földszintre lép. Még az előszobában is földszinten véli magát, s mikor a szobákba lép, kitekintve az ablakon, emelkedett érzéssel tapasztalja, hogy az Ányos utcát nézi le a negyedik emelet magasságából. Épp ilyen ravaszul komplikált a törvényszék épülete is, amely a várbeli frontján egyemeletes, míg a Jókai Mór utcai másik front ötemeletes.

A zezugos görbe utcákat járva el-eltűnődtem sokszor: ki a csodának jutott eszébe ilyen terepen várost alapítani. Bizony sok-sok évszázad kell az idő kerekén visszacsavarnunk, hogy Veszprém születésének korszakába jussunk. Több mint ezer évvel ezelőtt, a honfoglalást megelőző időkben, amikor magyar eleink még a Meotis-parti vagy Atilkőzi őshazában úzték a vadat, valamikor a IX. században ütötték fel Veszprém területén sátorfájukat turáni rokonainknak, az avaroknak egykori szolganépe, a pannon-szlávok. Még az avar uralom idején tetszhetett meg nekik városunk meredek sziklafalakkal és mély völgyekkel tagolt területe, amely nagyszerű menedéket nyújtott az adószedés végett földvárakból kilovagoló avarok ellen.

Menedékhely a szilaj paripáikon száguldó adószedők ellen: ez volt a vonzerő, amely Veszprém történelmi korának első lakóit idecsábította. Micsoda kár, hogy a későbbi korok nem örökölhették Veszprém gyermekkorának adómentes boldogságát! Mi lenne ma Veszprém, ha az adószedők és a fináncok ma is szilaj paripákon és nem rajtunk lovagolnának városunk az alapítók nemes szándékához híven: ma is adómentes város volna! Pláne ha ezen felül megmaradt volna másik középkori kiváltsága is: püspökeinek pénzverő joga! Micsoda gyönyörű, függőkertes villák pompáznának a külvárosok alacsony házikóinak helyén, s a városi magisztrátus idegenforgalmi propaganda helyett a bevándorlási tilalom szigorításán törhetné a fejét.

A mindenképpen szimpatikus kezdet után egykettőre neves helyé lett Veszprém vára. Természetadta erősségén, sziklavárán megtörik minden támadás, biztonságos, bevehetetlen erődé lett, ahova ha a bevette magát valaki, bizony nehéz volt kifüstölni. Krónikáink szerint itt nyugossa ki vénségében fáradalmait Szvatopluk atyja, az elvéhéd Marót fejedelem, s mikor honfoglaló vitéz őseink a jó Anonymus szerint ugyancsak kemény tusával hatalmukba kerítik Veszprém várát: ez a magyarok idején is fejedelmi város marad. Büszke bércein megtorpan a zajló idők tarajos hullámverése, s mint napjainkban a menekülő, vándorló aranyrudak, biztos helyekre, úgy gyűlik ide a honalapító magyarság minden értéke, kincse, drágasága. Veszprém a királynék városa lett, Gizella királyné itt őrzi, neveli féltett szemefényét, a kis Imre herceget s ide várja a hadból megtérő fáradt urát-királyát. Az Árpád-kori apácázárdákban és a híres veszprémi főiskolában sarjadnak a magyar kultúra első hajtásai, s kincses püspöki székesegyházában garmadába gyűlnek az istenes művészet csillogó értékei.

A pannonszlávok búvóhelyéből Esztergom és Székesfehérvár mellett Dunántúl legvirágzóbb városa lett, amint a török idők énekmondója: Tinódi Lantos Sebestyén zengi a Budai Ali basa históriájában:

*„Ez Beszerim vára szép püspökség vala,
A Balaton mellett merő kövön vala.”*

... S a veszprémi öregharang bűgő hangja hívó szó minden magyarhoz, hogy kikapcsolódva kis időre a szürke napok robotjából, keressen testi-lelki felfrissülést az Árpádok városában. Mert ez az ódon-város ma is az, aminek alapították: asylum, menedékhely. Nem szelik fővonalak, méltóságteljes csendjét nem zavarja a lázasan lüktető, forrongó élet idegőrlő zsvajja. Egy évezred kemény tusái után, melyek átviharzottak rajta, mint ha a vihar utáni üdítő lehiggadtság ülné meg ezt az öreg várost is, meg népét is. Mintha a történelmi múlt s a százados épületek

patinája átragad volna a városlakók lelkére is. *Vidimus iam alios ventos*⁵⁸: nehezen jön ki sodrából, nehéz tűzbe hozni, ritkán tapsol, de nem is forradalmár.

A nyugalom és a csend városa ez, melyet üdülésre szánt a Teremtő jótékony keze is. 250–300 méter magasán a tenger színe felett, északi felén a Bakony erdő rengetegével tiszta hegyi levegőt nyújt s hűvös éjszakáival még a legforróbb nyárban is üdít. Veszprém pompás levegőjének kozmetikai hatásáról emlékezik meg egy 1868-i útleírás. „*A nép között – mondja – igen sok a feltűnőleg szép arc. A veszprémi nőnem között igen sok a szép és szabályos termetű hölgy. A műveltebb osztálynál nagy számmal találunk deli termetű férfiakat, míg a parasztság többnyire zömök termet, erős alkotás és egészséges arcbőrrel bír, mit a folytonos jó légnak lehet köszönni.*” (Magyarország és Nagyvilág 1868. 16. sz.)

Városunk tehát nemcsak a nyugalom és csend, de egyben az egészség városa is, ahol nem ritkaság a feltűnően magas életkor...

Míg török ülte Veszprém várát, bizony megtörtént, hogy magyar lányt vett feleségül a török vitéz. Odakint a harcmezőn magyar vér festette pirosra szablyáját, idehaza pedig gyaur asszony simogatta prófétaszakállát. A vér azonban nem tagadja meg magát: tarfejű ura mellől is csak magyar véreihez húzott a gyaur asszony szíve. Hacsak tehetne, értesítette a környéket a töröktől ellesett titkokról: a készülő veszedelmekről. A leweldi (lődi) bíró viszi is a hírt a várból: „a veszprémi porkoláb felesége magyar és jó keresztény, ki neki azt mondta titkon, hogy ide ki megjelentse a szegénységnek: ébren vigyázzanak kendtek, készülődik idebenn a török s hamarosan nagy rablást tészzen a Zalaságban.”

Te drága névtelen veszprémi asszony, ki a szerelmednél is többre tartottad magyar véreidet, s aki hős lélekkel állottál őrt a magyar tűzhelyek védelmében, ihlesd hasonló honszerelemre a veszprémi asszonyokat!

(1936)

Gutheil Jenő: Veszprém és a Szent István-év (1938)

Halk szavú öreg város. A magyar városok egyik viharvert, csontosarcú, kedves pátriárkája. Amennyire dolomittal bélelt kemény gerince engedi, igyekszik a modern város képéhez idomulni, de egyébként az újkori élet törtető zsvivájában alig hallatja hangját. Csak aki zezgugos, hepehupás kis utcáit, magyar szentek

⁵⁸ Láttunk mi már más szeleket is (Cicero)

lába nyomával megszentelt vadregényes ösvényeit járja, aki magasba szökkenő öreg vigyázótornyát, régi bástyáinak borostyánnal befuttatott romjait szemléli, vagy a tengernyi dúlás után is mindig újra szépülő Vár történelmi levegőjét élvez: annak mesél régi dicsőségről, daliás szép időkről. Halkan, csendben – mintha évszázadok messzeségén átszűrődő tárogató hangzanék [...]

A királynék ősi városa méltóságos csendben éli nagy időket látott életének második ezredévét, és csak akkor kér szót, amikor nagy nemzeti ünnepek, – amikor országos megemlékezések a régmúltat idézik.

Ilyenkor azután igazán megilleti a szó.

Különösen akkor, amikor az Árpádok dicső korát, abban is első szent királyát készül ünnepelni a magyar.

Hisz' Veszprém akkor éli fénykorát s fénye, jelentősége alig marad Esztergom, Székesfehérvár vagy Pannonhalma történelmi szerepe mögött. Ha a nürnbergiek büszkén becézik városukat Németország kincses ládikájának, alig túlzunk, ha ugyanezt mondjuk az Árpád-kori Magyarország Veszprémjéről.

Meredekfalú sasbércen épült vára bevehetetlen menedék. Már a honfoglalás korában jelentős erősség, ahol Kézai Simon krónikája szerint Pannónia fejedelme, Marót pihente a vénség fáradalmait. Anonymus, Hartvik szintén tekintélyes várnak, fejedelmi székhelynek mondják Veszprémet, amelyet a hagyomány szerint azért ostromolt a lázadó Koppány, mert ott tartózkodott a szép királyasszony, Géza fejedelem özvegye. Ennek a kezére és ezen az úton a fejedelemségre vágyott a Veszprémben csúnyán kikoszorózott somogyi pogány vajda. [...]

Veszprém városa, amely annyit köszönhet Szent Istvánnak és amelyet annyi bensőséges szál fűzött a szent királyhoz és családjához, híven őrzi középkori nagyságának emlékét és kegyeletes hálával készül a magyar nemzet jubileumi évére. Ez az ősi város, amely Szent Istvánnak Koppányon aratott győzelmével szülőhelyévé, Szent István-i eredetű kulturális intézményeivel pedig éltető forrásává vált az Árpád-kori magyar polgárosodásnak, a vérzivataros századok folyamán szinte mindenét feláldozta a mostoha magyar élet oltárán. Hisz' csak a másfélszázados török uralom alatt tizenkétszer cserélt gazdát Veszprém vára és öt pusztító ostromot kellett kiállania. Szent István és Gizella királyné alkotásai: a kincsesbazilika, a királyi rezidencia, a híres főiskola, a Veszprém-völgyi monostor, de maga a királyné sírja is szinte nyomtalanul elenyésztek. Áldozataiért joggal várhatná, hogy hazánk sorsának mindenkori intézői, akik naggyá tettek a magyar múltban gyökértelen városokat, valahára vegyék észre és méltányolják Veszprém városának történelmi értékeit és érdemeit.

(1937)

Faludy György: Veszprém

Az egyvágányú szárnyvonal kanyarodóin nyikorogva, sírva kapaszkodik a vonat fel Veszprémnek. Köröskörül a magyar karszt még ilyenkor tavasszal is örömtelen kopársága: a dolomitos mezítlén sziklaföld, mely minduntalan kikandikál a rétek szakadt koldusköpenye alól. Néhol egy-egy csomó, még tavalyról ideszáradt kóró, vagy oroslánfű. Vigasztalónak néhány gyümölcsfa a dombháton. Ágaikat mintha karóként támasztanák alá a messzeségből Veszprém tornyai.

Aki először jár e vidéken s kinéz a vonatablakon, amelyen át kormot meg dolomit-port hoz a szél, abban felmerül a kérdés: ugyan miért építettek várost erre a fennsíkra? A válasz nyilvánvaló. 1100 évvel ezelőtt frank hódítók telepedtek e kopasz dombháttra, hogy a magasból vártornyaik öklét mutogassák a völgyben kiszákmányolt népeknek – avaroknak, illireknek, szlovéneknek.

A frankok helyére Gizella királyné bajor udvarnépe, püspökök, kanonokok, török urak, a várospörkölő Heister labanc generális önagysága, majd újabb püspökök és kanonokok települtek. De a város képe alapvetően a kapitalizmus korában sem változott. Fenn a várhegyen, a paloták nyolcszobás, alma- és ánizsillatú lakásaiban 63.000 hold káptalani ingatlanon eluralgó kanonokok éltek, akik nyáreste függőkertjeik szélén emelt filagóriákban sárgászöld csopaki bort nyakaltak és nyájasan tekintettek alá az alattuk elterülő táj kegyetlen kitlenségére.

Lent a völgyben, a sziklafalhoz ragasztott nyomorult kunyhókban élt a nép. A várfok és a Sédpatak vize közti 30 méter függőleges távolság egyúttal a társadalmi szintkülönbséget is kifejezte. A parasztviskókra tavasszal és ősszel zuhatagként omlott a víz. A vékony termőföldeket a Séd áradásai mosták el. Koller püspök, mikor 1772 nagycsütörtökén új palotáját avatta, 12 jobbágjának lábát mosta meg. Ezzel aztán minden szociális kötelezettségét letudta. Utódai ennyit se tettek. Tovább építették szép barokk palotáikat, és mikor később a román stílus lett előkelőbb és a gótika is divatba jött, a faragott szószékeket felhordatták a padlásra és álromán bazilikát, újjót íveket építettek a barokk közé. Sokba került, de divatos volt. Odalent a döngölt föld maradt a divat.

Így történt, hogy Veszprém a feudális társadalom két alapvető osztályára való tagoltságának középkori képét ma is élesebben mutatja, mint bármelyik magyar település. A klérus gondosan örködött, nehogy ipartelep kerüljön a városba. A város plebejus rétegének a klérus szabta meg a napszámot. És akkor sem tágított, mikor az eszeveszett kizsákmányolás az egyház tekintélyét kezdte ki. Inkább egy nagy istentelenség, mint egy kis béremelés – ez volt jelszavuk. Amikor a város

régi kézművesipara a kapitalizmus fejlődésével elsorvadt, ők tovább támogatták. Ebben a kézműves polgárok is segítségükre voltak. Céhládájukat, melyet átlépett a fejlődés, nem muzeális tárgynak tekintették. Nem látták, hogy aggkori végelgyengülésben múlt ki. E céhládát még a század elején is úgy ülték körül, mint valami díjbirkózót, aki hirtelen rosszul lett, de mindjárt felemelkedik és szétveri a világot.

Mikor a múlt század hetvenes éveiben Veszprémet az az Istencsapás fenyegette, hogy vasúti fővonalat kap, a városi tanács vért izzadt. Végül elutasították a Vaspálya Társaság heves ajánlkozását. A tanácsban ülő fuvarosmesterek kijelentették: konkurencia nem köll. A leghevesebben a csizmadiák tiltakoztak, hiszen a vasút megépültével a veszprémi lábbeli még isten ments örökké tartana. A többség határozatához a tanács 12 virilista kanonokja is csatlakozott. Tehette. Suba alatt a káptalan jutaspusztai birtokának legterméketlenebb részét, három kilométerre a várostól, méregdrágán már eladták a Vasúttársaságnak. Ott épült a későbbi állomás. Veszprém pedig maradt vasút nélkül, termőföld nélkül, ipar nélkül.

Mikszáth Beszterce ostroma című könyve egy Pongrácz nevű múlt század végi hóbortos grófról szól, aki várkastélyában vissza akarja állítani a középkort. Pongrácz grófban a féllábával a feudalizmus ingoványába merült, de a másikkal már a kapitalizmus dágványán álló magyar úr jellegzetességére ismertünk, aki másik lábát is szeretné a mocsári láb mellé visszahúzni. Veszprém esetében nem hibbant agyú emberrel, de közel húszezer lakosú várossal történt ugyanaz. Bástyáin és tornyain még a 20. század derekán is a feudalizmus és klerikalizmus kísértetei tanyáztak. Bástyái és tornyai alatt napszámból, manufaktúrális iparból tengődő, koldusszegény nép élt – alig különbözve a 15. század városainak plebejus nincstelejteitől. A fentmondottakból értjük igazán Rákosi elvtárs idevonatkozó szavát: Itt az ideje – mondotta –, hogy Veszprémben, amelynek bástyái és tornyai a sötétség, a reakció, a múlt jelképei, friss levegő költözzék az új típusú, a materialista természettudományos világnézetet hirdető műszaki egyetem létesítésével.

A múlt ősszel megnyílt műegyetemnek, a vele kapcsolatos főiskolának és kutató intézetnek egyik célja tehát, hogy Veszprém levegőjét felfrissítse és a múlt omladékaival együtt kitakarítani segítse azt a szemetet is, mely az emberek fejét megülte. De annak, hogy ezek az intézmények éppen Veszprémben létesültek, más oka is van. Nehézvegyiparunk jelentős része Veszprém környékén települt. A Szovjetunió tapasztalata tanítja, hogy tudományos-technikai kérdések legjobban úgy oldhatók meg, ha a tudományos intézetek összedolgoznak a termelés szerveivel. Minél közvetlenebbül, annál jobb. Ezért került vegyipari műegyetemünk Veszprémbé, Pét és Ajka közelébe. E tudományos intézetek feladata, hogy a mate-

rialista természettudomány elterjesztésével, Pártunk közvetlen célkitűzéseit szolgálja. Feladata, hogy a környék nagyüzemeivel kapcsolatban újításokat dolgozzon ki, a termelésben kiváló munkásokat tudományosan irányítsa, létrehozza a technikai tanácsadást és – a legjobb dolgozók előadóként, a legjobb munkáskáderek hallgatókként való bevonásával – a munkásság saját technikai értelmiségének ki-nevelésében tevékeny részt vegyen, az egész környék tudományos-technikai szervezését kézbe fogja.

Mi valósult meg néhány hónap alatt a nagy feladatokból? – kérdezzük, miközben felkapaszkodunk Veszprém zezzugos utcáin. Veszprém a felszabadulás után romosabb és öregebb volt, mint valaha. A város közel 3000 épületének mintegy háromnegyede rongálódott meg vagy dőlt össze. Népi demokráciánk hallatlan munkát végzett itt az építés terén. De Veszprém ezért még most is olyan, mint egy terasz nyári felhőszakadás után.

A pénzügyőrlaktanyának készült egyetemi épületet állványok borítják. A falakon nincs vakolat. Az építkezés belső rendetlenséget sejtet – fellélegzünk, mikor belépünk és üdítő tisztaság, a munka egyenletes atmoszférája fogad. A folyosó nagy ablakain beömlő nyári napfény egész búzatáblákat fest a padlóra. A siető laboránsok és diákok térdig gázolnak benne, mint az aratók.

A tantermekben, irodákban, laboratóriumokban és a kutatóintézet igazgatója, Polinszky Károly szobájában az elvtársiasság, a jókedvű munka és a szívélyesség légköre fogad. Ehhez a friss, derűs atmoszférához hasonlót csak szovjet filmekből ismerünk. Majdnem mindenki fiatalabb itt 30 esztendőnél – a bizalmi értekezleten, a folyosó némán izzó szárítókemencéi közt nem is lehet megkülönböztetni a tanárt, a diákot, a kutatóintézeti mérnököt. Minduntalan az az érzésünk, mintha nem 1950-ben élnénk, hanem előrefutottunk volna a jövőbe, első öt éves tervünk befejezésének korszakába.

Ez az egyetem most éli hőskorát. Pártunk vezetése mellett, a Szovjetunió útmutató tapasztalatainak felhasználásával győzték le a kezdet nehézségeit. Az épület egyik szárnyán még dolgoznak a kőművesek és szerelők, a másikkban rendszeres munka folyik. Modern vegyi tankönyv híján menetközben fordították le Nyekraszov szovjet professzor kémiai tankönyvét. Az ásványtan a régi egyetemek egyik legriasztóbb tantárgya volt. Száz és száz ásvány tulajdonságait kellett bebiflázni, mint a latin prepozíciókat. A szovjet példát követve az ásványtant dialektikusan, az ásványok fejlődése útján tanulták, és így – a hallgatók kedvenc tárgya lett.

Az egyetem hallgatóinak túlnyomó többsége a munkásosztályból származik. Igen komoly tanulmányok mellett – a főiskola hallgatói hat órát dolgoznak az

üzemben, délután öt órát hallgatnak az egyetemen, és csak késő este látnak a tanuláshoz – jelentős társadalmi munka folyik. A félparaszti-polgári-papi városban a felvonulások, társadalmi megmozdulások lököerejét ők adják. Pártnapi tudományos előadásokat tartanak a városban, tevékenyen működnek a tömegszervezetekben és a sport terén is.

A tanulmányi színvonal mégis magas és az intézetben az úgynevezett mozgalmár épp olyan ritka jelenség, mint a csak biflázó, magát a társadalmi élettől távoltartó, antiszociális tanuló. A társadalmi munka és a tanulás munkája szerves egészként kapcsolódik össze – mint maga a tanterv.

Polinszky elvtárssal, a kutatóintézet fiatal, fiús, a városban szinte legendáshírű vezetőjével beszélgetünk e kérdésekről az egyetem aszfaltlapokkal borított lapos tetőjén. Az ötéves tervben igényelt vegyészkaderek képzéséről és a tudományos kutatómunkáról, melyet ugyancsak a Szovjetunió nagyszerű példája hívott életre. Ez a tudományos kutatás is közvetlenül az ötéves terv hatalmas célkitűzéseit szolgálja. Egyik feladata a talajjavításban döntő fontosságú: az egyes talajnemekhez alkalmazkodó műtrágyagyártás tökéletesítése. Másik területe a barnaszén melléktermékeinek feldolgozása, melyek a kátrányfesték és gyógyszeriparban oly fontosak. A német vegyipar ránk nehezedő súlya alatt ez az iparág nálunk a múltban elsorvadt. További feladat az ötéves terv építkezéseinek anynyira jelentős építőanyagiparunk szűk keresztmetszetét képező cementgyáraink megsegítése a megfelelő hazai nyersanyagok felkutatásával.

– Ma még csak ez az egy épület a miénk. Nézzenek a kertészetre itt alattunk és fel a dombon egészen a Lenin ligetig. Az egyetem még három ugyanakkora épülettel gyarapodik. A liget felső szélén megkezdjük a két új kutatóintézet építését – magyarázza Polinszky elvtárs, és vidám kézmozdulattal int a dűslombú fák felé, ahol szemben Veszprém régi tornyaival és dohos pincéivel egy sziklatömbön az új, szocialista tudomány várának vasbetonvállai emelkednek ki...

Ez a roppant építkezés, a szocializmust építő magyar népi demokrácia lendülete jut eszünkbe, mikor egy óra múltán alászállunk Veszprém leghírhedtebb pincéjébe. Úgy építkezünk mi – ahogy fenn a dombon láttuk. Így építkeztek ők: az ország elvesztői, a nép gyilkosai. 1937-ben kezdték Horthyék ezt az építkezést, harminc méterrel a dolomithegy alatt. Valóságos földalatti várkastélyt készítettek maguknak, külön energiaforrással, acél olajtartályokkal, nyolcezer embernyi férőhellyel, elektromos felvonókkal. A fotócellás bejáratnál még az átfutó patkányt is vészcsengő jelezte. Sokmillió pengőbe került mindez – a betonnal gondosan kitapasztott dolomitfal úgy csillog, mintha frissen lakkozták

volna. Fürdőszobás földalatti lakosztályokat, párnázott és hangfogós szobákat rendeztek be az urak. Idetárolták a Nemzeti Bank pénzkészletét arra az esetre, ha a fővárossal megszakadna összeköttetésük. Horthyék helyett Szálasiék használták fel ezt a kongó, óriási földalatti barlangot. Ide bújtak néhány hétre, mielőtt a felszabadító seregek elől tovább menekültek. De a város lakosságából a legnagyobb bombázások idején sem engedtek be senkit. Pusztuljanak odakint!

Itt már csak esztelen és haszontalan építkezésük riasztó emléke maradt. Az egyik sarokban egy láda tűzoltósisak. Másutt, ahol a strázsa állt, a falon mezítlan nők ocsmány rajzai tintaceruzával, mellette trágár felírások. Ennyi az, ami áldatlan nyomukban maradt. Az óriási járatokban még sampiongombát sem lehet tenyészteni a beton miatt. Az ablaktalan, nyirkos földalatti város Veszprém roppant lakáshiányán nem segít.

Fellélegzünk, amikor a májusi napsütésben kiérünk Veszprém utcáira. Utolsó, hosszú körsétánk alkalmával kialakult az egységes kép. Fenn, a várban, nem értik a Veszprémet ért roppant változást. Nem értik, hogy a nyolcszobás kanonoki lakások setét alkovokkal, fürdőszoba nélkül és egyetlen konyhával, a munkások számára, akik beköltöztek, majdnem oly használhatatlanok, mint Szálasi pinceodva. Nem hiszik, hogy az egyetem, mely a tudomány lassan, de biztosan ható fegyverével Veszprém egy másik dombját megszállta, előörse, állandó kísérője és trombitása a világszemléletnek, mely mindent eltakarít az útból, ami idejétmúlt, kártékony és használhatatlan. És nem tudják azt sem, hogy a veszprémi várhegy, hatalmas építményeivel, nyolcszobás kanonoki lakásaival, borpincéivel, kertjeivel és filagóriáival – minden szépsége ellenére – szemben a nyomortanyákkal odalenn eleven, lángoló vádiratként szól ellenük. Nem értik, hogy olyan világ jött végre, mely éppen ezt szünteti meg – ezt, amit ők egy évezreden át olyan szépnek, olyan sikeresnek, olyan boldogítónak tartottak.

E két tábor közt s az új, marxista-leninista tudományokkal hirdető, munkáskadereket nevelő egyetem és a klerikális várhegy közt foglal helyet képletesen és valójában is a mai Veszprém. Pártunk és vezetésével a tömegszervezetek teljes erővel, szívósan harcolnak, hogy vidéki városaink egyik legelesettebbjét, hol a Horthy-időkben még szociáldemokrata szervezet sem volt és amelyik a felszabadulás után egyenest a munkásáruló Peyer karjaiba sétált át – ezt a várost, melynek közvetlen vasútja sincs, és amely tulajdon megyéjének a Balaton és a Mezőföld felé irányuló gazdasági vérkeringéséből is, száz éve kiesett – a boldogulás útjára elvezesse.

Ám az éles harc, mely a tudomány és klerikalizmus közt Veszprémben folyik, az utóbbi vereségével sem dönt el egymagában a város jövőjét. Hogy többnyire erről a harcról szóltunk, annak oka, hogy Veszprémben egyelőre ez a harc a legélesebb. Természetes, hogy az ideológiai küzdelem mellett Veszprém társadalmának átalakulása is megmutatkozik. A felszabaduláskor leküzdhetetlennek látszó munkanélküliség teljesen megszűnt. Új községi vállalatok alakultak, a régi, fatáblás boltokat, hol döglött legyek hevertek az ablak mögött és rossz mérlegen selejtes árut mértek, felváltják nemzeti vállalataink szép, új portáljai és bőséges kirakatai. Helyrehozták a városi könyvtárt, nemsokára megnyitják a múzeumot. Száznyolcvan romépületet takarítottak el, körülbelül negyven új házat emeltek, habár csak egy nagyobbat. A városban levő üzemek – a Bakonyvidék szerszámfáját feldolgozó faáru- és takarógyár nemzeti vállalatok – egyre jelentősebb számú dolgozót foglalkoztatnak. A káptalani birtok tulajdonát képezett Jutaspusztán pedig termelősövetkezet dolgozik, izmosodik, melynek konyhakertje a várost friss zöldséggel látja el.

Hiba volna a hiányosságokat tudomásul nem venni. Égető szüksége van Veszprémnek nagyüzemre, mely öntudatos munkásságot nevel ki a város félparaszti dolgozóinak rétegéből. Égető szükség van lakásokra a lakáshiány megszüntetésére, mely már az egyetem kibővítését, a tanárok elszállásolását is szinte lehetetlenné teszi. Szükség van arra, hogy vasúti fővonalat vezessenek át a városon. Hiszen a tudományos intézetek munkája csak ellensúlyozza a reakció munkáját, de fel nem számolja. A reakció társadalmi gyökereit is ki kell venni a veszprémi dolo-
mitból. Veszprém papjai nagyon jól tudták, miért nem engedtek a múltban ipart a városba, ahogy egy hónappal ezelőtt is riadtan figyeltek fel esténként a dunántúli nagy dombhasadékból felhangzó traktordongásra, mely úgy zúgott füleikbe, mint az általuk idézett végítélet harsonája. Ipari üzemek, a dolgozók fokozott öntudatosodása, a közösségi gazdálkodás elterjedése, a marxista-leninista ideológia elvi és gyakorlati diadalai, Pártunk és dolgozó népünk győzelmének állomásai – ezek, egyedül ezek emelik majd az ötéves terv során Veszprém bástyái fölé és ágyazzák kitéphetetlenül a magyar karszt dolomitjába végső győzelmünk lobogóját.

(1950)

(A szerzőt nem sokkal a cikk megjelenése után, 1950. június 14-én, az Államvédelmi Hatóság koholt vádak alapján letartóztatta, s a hírhedt recski munkatáborba hurcolta, ahol három évet töltött.)

Veszprém válaszol⁵⁹

(Budapest ifjúságának)

Mint vészharangok sürgető szavát,
Mely őszi estén fölriasztva száll,
Hallottuk bangód, pesti ifjúság,
És vádló hangod szívünkbe talál.

Veszprém tornyából tekintünk feléd
Hős Pest felé, hol vörös most az ég,
Hol lángoló és vérző szívetektől
Most minden régi, szennyes rongy elég.

Nem hallgatunk: a budapesti szózat
Ajkunkon hívón, zengőn száll tovább,
Hogy felriasszon gyárat, földet, otthont,
Támadj föl, ébredj magyar ifjúság!!

És talpon állunk, énekelve járunk,
Mindent betölt a szabadság szava.
Már véget ér halálos, szörnyű álmunk,
S lehull az éjjel zsarnok csillaga.

⁵⁹ 1956. október 27-én, szombaton a Veszprém Megyei Népiújságban Petőfi *Föltámadott a tenger* című költeményének szomszédságában jelent meg az Üzenet Budapestről című vers:

” ...

Lelkesedéssel fűtik lelkünket

A szabadság dicső napjai.

Arany betűkkel írják nevünket

A történelem dicső lapjai.

De mély megvetés, fekete szégyen

Arra, ki nem segíti szent ügyünk:

Az nem magyar, de gyáva, rongy, kukac!

Az ellen örök vádat emelünk!

Testvéreitek.”

Ugyanebben a lapszámban, válaszként, olvasható a fenti vers.

Az őszi szélben a veszprémi tornyok
Megint a magyar zászlót lengetik,
S amíg élünk, míg vízzé nem lesz vérünk,
A magyar zászlót le nem vehetik.

Budapest népe! Hősök, katonák!
Nem éltetek, haltatok hiába!
Isten velünk és veletek megyünk
Szabad életbe, vagy hősiecs halálba.
Dicsőség néked, Budapest ifjúsága!

Veszprém, 1956. október 26.

H. L.

Németh László: A veszprémi példa⁶⁰

A veszprémi példát, s nemcsak a Nagy család-bemutatót, de a Petőfi Színház egész haditervét épp ezért tartom a közvélemény elé viendőnek, mert itt egy céltudatos vezető, küzdeni tudó együttes, a hozzájuk tapadó kör s a színházlátogató közönség a magyar színjátszás új modelljét igyekszik kidolgozni. Erre a Veszprém-féle vidéki város alkalmasabb, mint a főváros a sok drága színházával. Jó előadások ugyan vannak ott is, de nem olyan a színházak szelleme; a színészek a televízió, *szinkron*, szombat esti rádiókabaré közt cikáznak, az izgalom az. X hogy játssza el a Hamletet. Y a Vágy villamosát, az írói avantgardizmus pedig: ki tud olyan darabot írni, amilyen a Nagyvilágban olvasható. Azt, hogy mi az igazi feladat, amely író, színház, közönséget egy lelkes rohambrigáddá forraszthat, a főváros csak a vidék, a Veszprémek felől értheti meg, ha az összehasonlítás őt s közönségét rászégyeníti, ráeszmélteti. Ennek azonban van egy feltétele: hogy ahol az ilyen rohamcsapat, mint itt Veszprémbe összeállt, az a megkezdett csatát együtt maradva végig is harcolja. Valószínűnek tartom, hogy épp a Nagy család-bemutató után, melyet pesti színházi emberek is végignéztek, egyik-másik színész pesti ajánlatot fog kapni. Az sem lehetetlen, hogy az igazgatóknak is felkínálják a televízióra panaszkodó fővárosi színházak valamelyikét. Legyen erejük itt maradni; a veszprémiekben pedig elég szeretet: itt tartani őket.

60 Forrás: Színházépítés Veszprémbe 1908--1988, Veszprém, 1988, 131--132.

A fővárosba ha fölmennek, menjenek föl mint veszprémiek: béreljék ki a rosszul menő színpadok egyikét s mutassák meg ott azt, hogy mit tudnak. Én magam, ha hihetnem, hogy segíték velem, azt ígérném meg, hogy amíg a színház ebben a szellemben dolgozik, új vagy régiebb darabjaim közül, amit használni tudnak, elsősorban önekkik adom.

E hosszúra nyúlt beszámolót hadd fejezzem be a köszönet szavával. Mit kell megköszönöm? A megnyugtatót s a nyugtalanságot. Azt, ami Veszprém után egyrészt biztonságot, másrészt gyanút keltett – magamban s magam ellen ...

Nos, a veszprémiek tapasztalhatták, hogy bennem milyen feltételes reflexek borzolódnak minden bemutató ellen. Nem újabb bemutatókat akarok tehát kicsikarni, amikor kimondom, hogy az említett huszonöt darab szerintem két-három olyan lehet, amely túlságosan vázaltszerű ahhoz, hogy a megfelelő helyen és módon, a magyar drámáért folyó harcba be nem lehetett volna vetni. A Nagy család bemutathatósági sorban az én becslésem szerint a vége felé jár. A veszprémi siker így hát nagy megnyugvás, hogy annak az ügynek, melyet minden más irodalmi ügynél fontosabbnak tartok, használható fegyvereket adtam, s nem a fegyverek hibája, ha használatlan rozsdásodnak el.

S a nyugtalanság, a gyanú? Ez az előadás azzal, hogy az alattunk levő virtuális nézőtömegekbe bevilágított: kételyt támasztott bennem, hogy magukra szabad-e őket hagynunk; akármilyen jó indokaim vannak rá, magukra szabad-e őket hagynom nekem is. Lendvay igazgatóval hosszan vitatkoztunk ezen. Én Sajkód felől mondtam, ő Veszprém felől nem értette az érveimet. S onnét a naponkénti harcból elég nehéz is, nemcsak megérteni, de elhinni is, hogy egy ember, aki a másik nagy ösztön után legjobb hiszeme szerint a becsvágyát is kitepte magából: igen nyugodt és boldog lehet akkor is, ha írt s írandó művei sorsára úgy néz, mint a kísérletező ember utolsó kísérletére: el lehet-e egy akkora művet, mint az másokkal megtörtént, nyomtalanul nyomni, ha arra szinte az egész irodalmi világ itthon s a külföldön is összefog. Nos, a veszprémi bemutató néhány napra gyanút keltett bennem is: jogom van-e erre a nyugalomra. Énhozzám végül is csak írói s emberi környezetem jelei érnek el; már az olvasó is csak a könyv végére nyomtatott példányszám képében él bennem. De hátha ez a szám, az előbb kiszámított: a valóság, s mindaz, ami a közélettől elúz: a közöny, féltékenység, nemzeti gyűlölség vékony jégpáncél csak: s alatta egy nagy folyam melle feszül, mely holnapra áttörheti a kérget, s e jégtörésben az én maradék erőm is jelenthet valamit.

(1964)

Garai Gábor: Veszprémi képeslapok

A VÁR

Leszállt az este, kiderült az égbolt,
a régi zárdán fészkel most a félhold;
a sziklaszálak, mint megannyi zerge,
állnak, fülelnek csöndben, megmeredve.
Gyöngyöt sodor a Séd-patak alattam
és szalagot köt a kanyarulatban. –
Az alkonyat minden teret feloldott – fönt
sejtelmesen megnyúlnak a tornyok és összefont,
mint szólamot zenében a kobalkkék ég sűrű háttérében.
Csönd.
Ki őrzi e nagy harmóniát?

Nyitva egy ablak, benne egy diák ül a
párkányon, két lába vidáman harangozgat
a szédítő világban. –
Gyanítom én, a néma éji
tárgyak testvér-nyugalma most belőle árad,
s már azt is sejtem, miképp csendül össze
rímként a torony és a fény ezüstje:
ő itt pásztor, föl egész a holdig ő terelgeti
csillagos csikóit.

(1965)

Cserhát József: A Látó lángja⁶¹

Batsányi János emlékének

A sóvirággal végig megrakott fal,
A faggyú, lent, az elfogyott kanóccal,
A kőre dermedt gyertya köpecsétje
Döbbenti rá, hogy Látó lett. Megérte!

⁶¹ A költő e verséért kapta a Batsányi-díjat.

De most fogoly. Most vaksötét szakadt rá:
A fenti fény, mint éhes, sárga patkány
Surran alá a bírák asztalán...
Ez már az éj. És csíp, mint a csalán.
E csipésektől nyirkos, hólyagos
Magányban él. Mit is tehetne most?
Mereng, mereng és – szép fejét lehajtva –
Meg-megvonaglik fényre szomjas ajka.
De így is lát. De holtakat siratván. –
Élőket biztat: fősüt még a nap ránk.
E szikla-égbolt kő-csipkéiből,
Kúszik magasba, közel az idő!
E napban, hogyha mérlegre tettük,
Parázs lesz minden rabtartó halom:
Szikrák rebegnek egybekelve esküt
És nászruhájuk csapkod a falon.
E napban, akkor, mint a lomb az ágból
Buzog a düh, az elfojtott keserv,
Repül a láng és terjed és távol
Sánkra száll: fel és alá meszel.
–Te láng, a Látó látja, hogy beléd dől
az önkény trónja s elcsörren a lánc:
a címert tartó oszlopok fejéből
fakadsz és ajtón-ablakon kihánysz!
Alázuhansz öröknek hitt gerenda,
Királyi tornyok szarva közt virulsz...
– Felség! E lángtól vén nyakadba leng a
szakállba fordult végszóval a hús.
Így lát a költő. Így, hogy messze lát.
Így idézi a századok szavát,
Művét idézi: ódákon mereng
És arra gondol – rend kell ide, rend –
Még akkor is, ha dúlt ideggel elszótt
Hevét. – a sorban mégis a legelsőt –
A sors kutyája foggal szétveti...
Míg ő a gazda, ő fütyent neki!

Így lát a Látó, Szíve volt a célpont.
Mikor Hunnia könnyes, hártavékony
Tükrébe vágta öklét a sötét:
Az égbolt kékje hullott benne szét.
De lát. És éjfélt üt le homlokáról:
Magát emésztve... „másoknak világol”,
Lobogva ég el, égő fáklyaként...
A lángot őrzi. Azt! A Fényt! A Fényt!

(Veszprém-Tapolca 1963.)

Illyés Gyula: Köszönet és köszöntés

Nem egy milliós-világvárosban, New Yorkban például, már alig van színház-művészet; hanem csak színművekkel végrehajtott pénzügyi alapú sikervállalkozás; mit kerüljünk: üzlet.

A művészi verseny ugyancsak elfajult. Olyan elemek vegyültek bele, amelyeket a művészi ízlés már nem tudott megszűrni. A művészet versenyei sem azok, amelyeknek a mennél nagyobb terület ígér annál nagyobb eredményt. A színművészet kiváltképp nem ilyen verseny-föltételt kíván.

Mekkora lehetett a város, ahol Szophoklész vagy Goethe élt? Alig nagyobb, mint a mai Veszprém.

Mindezek első tanulsága tehát, hogy nem színház az a színház, amelynek nincs törzsközönsége.

Ez kétféleképpen lehetséges. A sokmilliós városból kiválasztódnak, majd elkülönülnek bizonyos csoportok, melyeket a közös ízlés egy-egy színház köré fűz, távoli kerületekből. A másik esetben egy-egy kisebb város maga a törzsközönség, előzetes ízlésbeli közösség nélkül.

Számunkra az utóbbi az időszerűbb is, de hogy így mondjam a helyszerűbb is. Ez vonzhatja a művészi föladatra vágyót; de ez róhat ki emberi végeznivalót is azokra, akiknek a művészet nem öncél. Ezen az úton látom én a Veszprémi Színházat.

Nem kevesekkel, hanem közönségünk teljes egészével együttműködve haladni az emberi előrejutás kanyarain; ezt a törekvést, ezt a lehetőséget láttam meg a Veszprémi Petőfi Színház működésében már akkor, midőn nagyon is tudatosan részt vállaltam munkájában.

* * *

Szívünk működésének ritmusát, egészségét vagy betegségét ujjal tapinthatóan azonnal ott érzlelhetjük, ahol pulzust mérhetünk; ahol a verőérrel lehet testi kapcsolatunk.

A magyar városok szellemi működéséről semmi sem nyújt oly közvetlen, mondhatni bőrrel érezhető benyomást, mint a színházaik. Nézzük végig egy-színházu város színházában egy előadást: pulzuson tartottuk az ujjunk. Két-ütemű dobbanást kapunk itt is: a színpadét és a nézőterét.

A moziban elég egy gépész, egy aznap érkezett filmtekerics, egy akármilyen terem. Bármily nagy élményt kap. a nézőközönség nem forr össze. Úgy jön ki, ahogy bement, tömegként. A görög színházakból úgy jött ki a nép, mint a templomaiból. Nem vallásit, de ilyen ráadást kapunk a mai színházban is.

Efféle adottságok szerencsés találkozása okozta, hogy ritkán éreztem premier vagy repríz izgalmát oly tartalmasán, mint Veszprémben.

És mindezekből következően az otthonias légkör folytán, mely varázsába ejt, valahányszor Veszprém köveire teszem a lábam.

Az ipar, a tudomány először kicsiben próbál ki. Mintaházak vannak, mintagépek, minta gyógymódok.

„A színdarabok jó használhatóságát is elősegítené ez; kevesebb költséggel mutatkoznának meg a hibák is, az erények is.” Már nemcsak ezt mondanám az egyre szaporodó vidéki ős-bemutatókról. Ez is még üzleti szempont.

A vidéki egyre hitelesebben: egyre művészibben sikeres - bemutatókon a szemünk előtt teremtődött magyar színi irodalom előőrs csatái zajlanak. A szó legjobb értelmében vett avantgárd hadjárat eldöntő fegyvertényei. Köszönjük, hogy a Veszprémi Petőfi Színház a legelső közt vállalta ezt a föladatot.

(1971)

Szabó Magda: Az a szép, fényes nap (részlet)

HERMANN (Előhúzza a ruhájából egy hosszú láncot, amelyen tenyérnyi kerek faképek lógnak, és odamutatja

Vajknak.): Ezért, herceg. Itt és így akarom átadni neked azt a valamit, amit a hivatalos és holnap adandó keresztelési ajándék mellé küldött neked Henrik király. Tessék.

VAJK (*Átveszi, hosszasan nézi.*): Ez mi?

HERMANN: Látod.

VAJK: Ki ez a hölgy?

HERMANN: A bajor király és a burgundi hercegnő lánya, Gizella.

VAJK: (*Nézi a képet.*)

HERMANN: A festő hízelgett. A hercegnő nem ennyire szép, nem is ennyire fiatal. De erős és bátor és vállalkozó szellemű, mint az apja. Aki rá épít, sziklára épít, és maga mellett találja minden harcban.

VAJK: Mit mondtál, hogy hívják?

HERMANN: Gizellának, uram. Beszélő neve van: a Geisel szóból ered. A ti nyelveteken azt jelenti: tús. (*Csend.*) És most talán már meg se kell mondanom neked, mit üzent velem Henrik bajor király.

VAJK: Nem kell megmondanod.

HERMANN: És most már azt is érted, miért nem akartam a szobádba menni, és miért nem akartam, hogy lásson a tannenbergi gróf, Wolfger úr, Heidrich és a többiek.

VAJK: Igen. Nyilván minden törzsetek urának a házában van egy hajadon.

HERMANN: A sok gyerek Isten ajándéka, és lehet szerepe mindegyiknek, a lánynak olykor még nagyobb is, mint a fiúnak. Majd megtudod magad is, ha király leszel. Herceg, ha a német urak megkörményékeznek, el ne feledd, hogy én voltam az első, akit meghallgattál, és hogy ha a frank királynő szép, mint a nap, és a szász még szebb, és a svábra már rá se lehet nézni, mert elvakul a szem tőle, a bajor Gizella, aki nem is olyan gyönyörű, a te számodra szebb kell hogy legyen mindenkinél.

VAJK: Ugyan miért?

HERMANN: Mert nincs a német törzsek között még egy, amelyik annyira gyűlölné a népedet, mint a bajor, és nincs még egy, amelyikkel annyit harcoltak volna. Keresztény udvarban keresztény király oldalán királyné áll. Megegyezik persze Nyugaton is, hogy a rokonság nem sokat számít, de a tapasztalat azt mutatja, nem tartós a harag, ha össze is csapnak, hamar kibékülnek a felek, s rendbe jön minden. Olyan valószínűtlen, hogy Henrik úr, a bajor, megtámadná azt a földet, amelynek a trónján a lánya ül. Olyan valószínűtlen, hogy a magyar király az apósa ellen törne.

(*Csend.*) Gizella. Így hívják a hercegnőt, Gizella. Tús. Megtartod a képét?

VAJK: Urad ajándékot küldött egy ünnepi nap emlékére. Népem szokása szerint sértés volna visszautasítani.

HERMANN: Jelentős alkotás. A festőnek, aki készítette, nagy híre van.

VAJK: Úgy is tartom meg, mint egy képet. Mint egy műalkotást.

HERMANN: S a válasz?

VAJK: Mire, uram?

HERMANN: Arra, amit Henrik király kérdezett. (*Csend.*) Ha elfogadod az ajánlatát, uram azt szeretné, ha Regensburgban tartanátok meg az eljegyzést.

VAJK: Hermann úr, imában találál, amit folytatni szeretnék. Ma még nem vagyok se több, se más, mint egész eddigi életemben: a fejedelem fia, e percben még csak ismerője a szent tannak, de hivatalosan nem is keresztény. Várj, uram, élvezd házunk vendégszeretetét. Mielőtt visszatérnél a hazádba, megadom a választ.

[...]

BÖNGE: Gyula! Felajánlotta azt a lányt Vajknak. Azok után.

GYULA: Mondtad az imént.

BÖNGE: Nem érted, mit beszélek? A bajor lányt ajánlotta fel. A Henrikét.

GYULA: Hallottam.

BÖNGE: A Henrikét, Gyula! Gizellát! Akinek a nagyapja ott ült a regensburghi bástyán, és akinek a parancsára hajtóvadászatot tartottak a menekülőkre. Aki levágta az orrom meg a fülem.

GYULA: Gizellát...

BÖNGE: Tudod, ki az öregapja az anyja felől?

HERMANN: Konrád úr Burgundból. Miért? Van olyan régi család, mint az Árpádoké.

BÖNGE: (*Torkaszakadtából.*) Áll Konrád, a burgundi Konrád, és nézi a tágas mezőt...

GYULA: (*Ráförmed.*) Csend legyen.

(*Böngé rábámul. Gyula döntött.*)

GYULA: Adtál választ Hermann grófnak, herceg?

VAJK: Nem.

HERMANN: Voltaképpen nem is vártam, kegyelmes úr. Aligha történhetik érdemleges döntés a fejedelem jóváhagyása nélkül.

GYULA: De arra csak volt idő, hogy megköszönd Henrik király megtisztelő ajánlatát, mielőtt családunk mérlegelés tárgyává teszi.

VAJK: Hermann úr, a szobádba kísérek. Remélem, megkapom rá a fejedelem beleegyezését, hogy azt kérhessem Henrik királytól, bízza meg udvari festőtöket egy másik mellkép készítésével. Nevelóm és lelkiatyám, San Severinói Deoda-

tus megtanított arra, hogy kívánjam és keressem a békét. Térj meg majd hazádba azzal az óhajommal, hogy szeretném újra látni Gizella hercegnő vonásait.

(*Egyleheletnyi szünet után, súlytalanul.*) Én úgy találtam, gróf úr, hogy igen szép.

VAJK: Nem Deodatus grófról beszéltem, hanem a Mesterről.

GÉZA: (*Még mindig nem kapcsol.*) Ja, hogy Adalbert?

Na hiszen! Soha még két ember nem örült úgy találkozásnak, mint ő meg én. Kapóra jöttünk egymásnak, mi pláne neki, mióta úgy kikészítették az idegeit a prágai rokonai. Végre pihent is egy kiadósat a sok kóborlás után, s ha a holnap nap lemegy, nyugodt lehetsz, hogy megfelelően honorálják a Vatikánban.

VAJK: A Mesterről beszéltem, apám. A Krisztusról.

GÉZA: Jól van, fiam. Nagyon jól van. Ma, mikor végighallgattam a vizsgádat az új hitből, büszke voltam rád. Az az alázatos fejtartás, mintha már át is vágták volna a nyakadat, és csak egy bőrkén lógna az egész, az a papos, mégis fejedelmi kéztartás – remek! Én már nehezen tudnám megtanulni. Igaz, hogy engem nem Tata pallérozott annak idején. (*Kis csend.*) Na, még holnap tarts ki, aztán végre csend lesz. Nemes vendégeink hazamennek, a futárok elindulnak, Európa boldogan fejére húzza a takaróját és megkönnyebbülten elalszik, a történetírók meg bejegyzik a nagykönyvbe, hogy a magyar kérdést végre le lehet venni a napirendről. A bitang istenüket, valahányan vannak!

VAJK: Kértek, ne káromkodj!

GÉZA: Mért ne káromkodnám? Egész életemben káromkodtam. (*Csend.*) A bajor követ ma megdicsérte a külsődöt.

VAJK: Igazán?

GÉZA: Aztán arról beszélt, van az ő urának egy lánya.

VAJK: Gizella.

GÉZA: Te már azt is tudod, mi a neve?

VAJK: Hermann úr utánam jött a kápolnába, és átadta a képét.

GÉZA: Igazán? (*Csend.*) Gratulálok. Ez hosszú idő óta a legjobb hír, amit hallottam. Ha a bajor Henrik a lányát kínálja, az azt jelenti, hogy magához akar kapcsolni, és azt is jelenti, hogy elhitte, amiről azt akartam, hogy elhiggyék odakinn. Gizella. A bajor Gizella. (*Csend.*) Milyen az a lány? Szép?

VAJK: Nem szép. De Hermann úr azt mondta: bátor.

GÉZA: Nyilván. Ha hajlandó ideköltözni, akkor nincsenek idegei. (*Csend.*) Elmondtam ebédnél Hermann úrnak, hogy változik az államformánk, most már értem, miért csillant fel az a ronda szeme. Már látta a koronát, amit a német

császár bepakol, és szerető üdvözléteivel együtt elküld neked, kedves öccsének. Egy frászt! A lány jöhet, ha vállalod, de a koronájukat csak tartsák meg. Majd ad neked a pápa, már megbeszéltem Adalberttel.

Thiery Árpád: Királynék városa

[A veszprémi színház létrejötte, 1961]

[...] „Bár Veszprémnek volt színházépülete, s korábban önálló társulata is, a magam részéről nem nagyon hittem az önálló veszprémi színház létjogosultságában [...]

A gyakorlati kérdésre adható válasz is bizonytalan volt: kinek fognak játszani estéről estére a veszprémi színházban? Annak az öt-hatszáz nézőnek, akiknek az a rögeszméjük, hogy társadalmi eseményként fogják fel a színházba járást? Kielégítette ezt havonta egyszer-kétszer a győriek vendégjátéka is.

Kiss János, a városi pártbizottság akkori titkára más véleményen volt.

– Ötvenben együtt jártam pártiskolára Major Tamással. A barátságunk később folytatódott. Ötvenhat után elhívtam néhányszor Veszprémbe, tartson párnapot. Egyszer megkérdeztem tőle: mi a véleménye, ha csinálnánk itt egy színházat? Kicsi ugyan a város, de a környékkel együtt jó befogadó lesz. Konszolidációs célok vezettek. Major Tamás hajlott rá. Nélküle nem is tudtuk volna megcsinálni. Megígértem, hogy bebizonyítjuk: Veszprémbe van befogadója az értelmes, jó kultúrának! Tartuffe, Ványa bácsi! ... Elsöprő sikerek voltak! Elmentünk a színházigazgatóval Németh Lászlóhoz: Írjon drámát a veszprémi színháznak! Az országban először mi csináltunk színészházat, előbb Almádiban, majd a veszprémi színházkertben...

Könyvem megírása után egyik barátomtól, akivel a kéziratot elolvastattam, levél érkezett: [...] „ahol a színház újjáéledéséről Írsz, feltétlen meg kellene említeni Lendvay Ferencet, aki hosszú ideig volt igazgató, munkássága részévé vált a város kultúrtörténetének.” Bizony, Lendvay [...]

Pécsről ismerem, ahol főrendező volt. Hallottam, hogy Veszprémbe sokan nem szerették, de azt senki sem tagadta, hogy nagy szakértelemmel és fanatikus energiával alapozta meg a veszprémi színház minőségét és jó hírét. Egy időben eseményszámba mentek a veszprémi színház bemutatói.

Nem akadt bemutató, melyre a fővárosi lapok színikritikusai ne kértek volna jegyet. Volt olyan évad, amelyben tíz magyar drámát mutattak be.

Pétervári István igazgató – a hetvenes években – világosan fogalmaz: közművelődési program szerint vezeti a színházat.

– A mi műsorpolitikánk abban áll, hogy részt akarunk venni a magyar színjátszás megvalósításában, és ez elsősorban a magyar drámák bemutatásán múlik. Vörösmartyval szólva: magyar színjátszás nincs magyar dráma nélkül. Erősen valljuk, hogy a magyar közönségnek elsősorban magyar dráma, az ebből készült előadás kell. A színház eddigi működése azt bizonyítja, hogy a megyében is egyre inkább társadalmi ügy a színházba járás, ami elsősorban ennek a művészeti koncepciónak köszönhető. Olyanformán kell a közönség igényeit kielégíteni, ahogy Goethe fogalmaz: nem azt kell adni, amit kér, hanem amit kérnie kellene.

A veszprémi volt az országban az első vidéki egytagozatú színház. A legkisebb színházi városban. Veszprémnek akkor harmincezer lakosa volt. Az alapítólevél szerint: „A megye városainak a színháza”. Ez úgy értendő, hogy egyszerre két-három, olykor négy darabot tartanak műsoron, félrepertoár rendszerben, mely gyakorlatilag a teljes társulat állandó foglalkoztatását jelenti. Egy-egy darab előadásorozatát Veszprémben kezdik – általában –, utána folyamatosan öt estén át Ajkán játszanak, majd visszamennek a megyeszékhelyre, onnan Keszthelyen folytatják ugyanannak a darabnak az előadásait. Nem tájszínház. Szakszerűen megszerkesztett forgószínpad. A megye öt városának a színháza.

A számok már-már gyanúsán jók. Harminc színésszel évi háromszáz előadás. Egy-egy darabnak általában tizenötezer nézője van, az évi nézőszám százhatvan-százhetvenezer. A látogatottság nyolcvankilenc százalékos.

– Világrekord! – figyelmeztet Pétervári. – Nem hallottunk Európában olyanról, hogy ötvenezer lakos alatti városban tizenhét bérleti előadást tartanak. Összesen harminckét bérleti előadásunk van, ebből tizenhét Veszprémben. Vagyis minden darabból legkevesebb harminckét előadást tartunk...

(1981)

Kányádi Sándor: Magyarként Európában

Nem hinném, hogy szerencsésen választott, aki személyemet szánta erre az ünnepi alkalomra szószólónak. Sem tudásom, sem történelmi ismereteim, sem pedig járatosságom az effajta szereplésben nem elégséges ahhoz, hogy ennek a megtisztelő feladatnak megfeleljek. Szinte katonai parancsként ért a telefonon

való fölkérés. Hiába szabadkoztam alkalmatlanságomra hivatkozva, mire észbe kaptam volna, már kötélnek álltam.

Eszembe jutott, hogy van valami a birtokomban. Egy keresztszemes falvédő, melynek királynésnak nevezett motívuma engem legalábbis a koronázópalástra hímzett templomépítő királynőre emlékeztet. Ez tulajdonképpen egy párnavég. Gyimesekben ma is használatos. A mi nagy festőnk, Zsögödi Nagy Imre csináltatott belőle egy falvédőt, ezt őrzöm. Most csak a fényképét tudtam elhozni az idő rövidege miatt, de ígérem, hogy kihímeztetek egy egész párnavéget, és azt a veszprémi múzeumnak eljuttatom.

Mint egy régen lepréscelt virágszálat hozok hódolatunk jeléül a végekről, ahol mintha még most is élne, éldegélne a gyimesi csángók, öreg párnadíszítők körében a magyarok első királyának emléke. Ez volna a lovagias és lírai indoka az ittlétemnek. Meg az előbb beszéltem a feleségemmel is, arra kért, hogy adjam át a nagy királynak itt a vár végében hódolatteljes üdvözetét, a királynőnek meg kézcsókját. Amikor először jártunk Magyarországon kettesben, és eljöttünk Veszprémbe, hát itt illetődünk meg könnyekig, ezen a gyönyörűséges szép helyen.

Megvolt tehát a lovagias és lírai indíték, amikor elért a polgármester úr fölkérő levele, amitől inamba szállt a bátorságom. Utána meg olyasmit is igényelték, hogy írjam le az egész beszédet, ettől végképp elment minden erőm. Beszélni, ha belefogok, akkor tudok, de leírni nem szeretem, mert én írásbeliből gyöngé vagyok.

Nem akarnám ismételni azt a kézenfekvő hasonlóságot a magyarság ma és az ezer esztendővel ezelőtt választott út előtt álló lehetőségeiről megmaradásunk érdekében. de megkerülni sem tudom. Géza fejedelem annak idején egy megmaradási alapszerződés érdekében kérte meg fia számára Gizella bajor hercegkisasszonyt. Ne szégyelljük, érdekházassággal indult a magyarság ezúttal nem portyázási szándékkal – abba az irányba, amit ma Európához tartozásnak nevezünk. Hogy ez volt-e az egyetlen biztos és járható út, meddő és hiabavaló próbálkozás ezen töprengeni, találgatni, talánozni. Az út helyességének egyetlen bizonyítéka, hogy itt vagyunk, magyarok vagyunk. „Annyi balszerencse közt, s oly sok vizsály után él nemzet e hazán” ma, ahogy egy dunántúli férfiú írta volt. Hogy egyébként hová s meddig jutottunk volna, azt csak az Úristen tudja. Az első királyi pár érdeme örök és elévülhetetlen. A feleségé is, habár ezt a szép magyar szót sem a királynő, aki megtestesítője volt a szónak, sem férje ura nem ismerhette, mivel a tudósok szerint nem valószínű, hogy tudtak volna magyarul.

De hogy mi itt vagyunk s magyarul beszélünk, azt minden bizonnyal nekik is köszönhetjük, s főképpen magának a magyarságnak, egy nagy család, a megyeriek megmaradni akarásának.

A megmaradásra való alkalmasságunkról illetnék valami magvasat, szószólóhoz illőt mondanom, néhány gondolatot, és egy kicsit összeszedettségében, esetlenségében is magaménak mondhatót. Mi tett minket, népvándorlás-utolsónak érkezőket alkalmassá az itt maradásra, a megmaradásra? Hiszen előttünk minden népvándorló odalett, nyoma veszett.

Három dolgot említenék, ami alkalmassá tett minket az itt megmaradásra. Az első az államalapításhoz szükséges szervezethez, melynek alapjául a törzsi és a nagycsaládi szervezethez szolgált. A másik a nagy családokban – s az együtt élő generációs családokban – felhalmozódott szeretet-többlet, s a már korábban kötött ismeretség az egyistenhittel. Arra a szeretet-többletre gondolok, amely a krisztusi szeretet, vagyis a kereszténység befogadására alkalmassá tette és alkalmassá tette ezt a népet. S a harmadik ez talán a legfontosabb – a nyelv. Egy fejlett nyelv, a megyeri család nyelve, mely köznyelvvé válhatott, az egész nép, népesség, majd a századok kemény küzdelme során rendek s az államigazgatás számára is kiharcolt-elfogadtatott egyöntetű nyelvünk. De megjegyeznék egy vajat. Amit kicsit félő megkockáztatni itt, ezen a téren, de hátulról támogatást kapok, mert úgy hallottam, hogy a görög apácák kápolnáját, legalábbis a romjait kiássák... Ha mi akkor, mondjuk, Bizáncból vesszük fel a kereszténységet, nem hiszem, hogy akkor is nem állnánk itt. Nem kellett volna várnia második vatikáni zsinatig, hogy a liturgia nyelve, a mise nyelve anyanyelv legyen. Ugyanis a görög és a szláv már akkor ez lett. Hiszen az első nyelvemlékeinkben is görögül vannak írva a latin betűk között is a magyar nevek. De hát ez csak olyan találgatás, és nem hiszem, hogy jót tett volna nekünk. Mert mi az a fajta nép vagyunk, hogyha valami könnyen adódik, hogyha nincs benne kihívás ahogy Pesten szokták mondani, akkor az már nem is érdekes. Ahogy Ady fogalmazta keményebben: nekünk Mohács kell! Hát kellett nekünk ez a több évszázados latin iskola, azt hiszem, hogy jöjjön a reformáció, és hogy utána kiteljesedhessen olyanná ez a nyelv, mint amilyen most. De azért nem ártana ezzel a föltevessel is foglalkozni. Nem kisebbítené az első magyar királyi pár érdemét.

István királyunk nemcsak megértette édesapja fölismerését, hogy a megmaradás egyetlen járható útja az Európához való tartozás, ma úgy mondjuk: beilleszkedés, hanem rá is szorította a népét az egyetlen járható útra. Csak zárójelben jegyezném meg, hogy legalább olyan sietős rögzös-véres volt, vagy még olyanabb,

mint nemrégiben föl hagyott „egyetlen járható utunk.” A kereszténység föl vételére majdnem a nyelvünk is ráment. De mindig voltak másképpen gondolkodók, akik ilyeneket gondolhattak – mormolhattak magukban, vagy éppen egymás közt. Rómából, Bolognából hazatérő vagy már itthon a Szentmárton hegyén vagy Bakonybélben oskolázott bencések, ciszteriek olyasmiket gondolhattak-mondhattak, hogy az Úristennek, s lehet, meg-megcsúszott a nyelvük, az új Istennek se lehet tetsző, hogy édesanyánk, édesapánk, testvéreink koporsója fölött olyan nyelven ajánljuk a megyeri lelkeket a teremő irgalmába, melyet a végtisztességtevők nem értenek. Ezért aztán a cella homályában, sötétjében körmére, körmükre égő gyertyával, minden bizonnal kollektív munka volt, lefordítottak egy temetési beszédet. Aztán valakinek vagy valakiknek volt bátorságuk el is mondani. Akkor jajdulhattak föl talán először az első siratóénekek is nyilvánosan. S a palástot hímező görög apácák is, akik egymás közt minden bizonnal otthonról hozott nyelven sugdolóztak, meg-megrázkódtak a zokogástól, mikor a beszéd fülükhöz ért. Akkor dőlt el, hogy az Európához való tartozásnak mi a célja, tartalma. Mi is, mint minden más nép, Isten kiválasztott népe vagyunk, nyelvünk Isten által számunkra kiválasztott nyelve. Es mi más célja lehet egy nemzetnek, hogy az Isten csak számára kiválasztott nyelvet az emberiség életének legvégső határáig tovább vigye, gazdagítsa, éljen vele és benne Isten nagyobb dicsősége, mindannyiunk örömére. Mert csak addig vagyunk magyarok, amíg magyarul beszélünk, magyarul tanulunk, művelődünk.

Befejezésül s mintegy összegzéséül a fentieknek, arról, hogy szerintem hogyan és mitől magyar a magyar mindmáig, két szürke szonettet mondanék el, az elsőt 1983-ban, a másodikat '93-ban írtam Lőrincze tanár úr emlékére.

Szürke szonettek magyar história pillanatok

1.

vajon ha Koppány úr a győztes
 föl négyelte volna-e
 Vajkot ki ha magyar nőt vesz
 asszonyául s nem hozza
 Európát Pannóniába
 irtva már-már a nyelvet is
 nem hittünk-e vajon hiába
 ha bennünk az Isten se hisz
 ha folyton folyvást önerőből
 kell újra és újra kezdenünk

ha minden áldozat kevés
vajon ha István visszahőköl
akkor is fölfeszítettünk
vagy mégis volna küldetés

2.
Lőrincze Lajos emlékének
porában is áldott kiért
és ezerszer áldott ki által
akár szív fölött a vért
szembefeszül a másvilággal

meg akkor váltódott e nép
és küldetését akkor kapta
mikor a röggel az igék
magyarul hulltak a halottra

hazánkká akkor lett örökre
ez a sokszor ege-se-földje
töredékes nyelvünk-honunk

s a jövődőbe glóriával
léptünk a nyitott síron által
mondván por és hamu vagyunk

(1995)

Pilinszky János: Két látogatás a veszprémi várban

Több esztendővel ezelőtt, egy esős tavaszi napon jártam először a veszprémi püspöki palotában. Lehattunk vagy húszan, magyar és külföldi katolikus újságírók, akiket a Vigilia-ünnepség alkalmából Klempa Sándor apostoli kormányzó meghívott. Több éve ennek, de még ma is emlékszem a bemutatkozás első pillanatára, arra a nyitottságra és közvetlenségre, amivel házigazdánk fogadott. Esőtől ázottan, szárítkozva topogtunk még az elébb, s vidám diáksapattként sütkéreztünk máris a fogadtatás őszinte derűjében.

Az egyházmegyei múzeum számunkra nem úgy nyílt meg, mint múzeum, hanem ahogy csak a gyűjtőszennvedély képes választottait önzetlen odaadásával kincseibe beavatni. Még alig szorítottunk kezét, s máris arra eszméltem, hogy Pierre Emmanuel egy ablakmélyedésbe húzódva Cervantesről beszélget, a Cervantes-kutatás új eredményeiről, fél karjával az ablakfélfának támaszkodó barátjával. Barátjával, mert a „témában”, férfiak módjára – máris barátok voltak, Emmanuel és házigazdánk, az érdeklődés és a „közös szint” íratlan törvénye szerint.

Írószemmel figyelve, pillanatra se lepett meg a hirtelen született barátság. Ellenkezőleg, tökéletesen helyénvalónak éreztem az ablakba húzódott két ember „közelségi fokát”. Elég volt ismernem kettejük esszéit, hogy szinte stílusosan érzékeljem szavaik és mosolyaik „metszési pontját”. Stílusosan, mivel az író egy másik írot mindig stílusából ismer fel leginkább. Emlékszem Klempa Sándor Cervantesről írt tanulmányára, abban is egyetlen mondat egyetlen szavára. A szó egy jelző volt. A mondat arról szólt, hogy Jézus, pontosabban a jézusi ember, kiket szeret. Többek közt: a nyilvános bűnösöket. Ezen a „nyilvános” szón akadt meg a szemem. A jelző az adott szövegben gyémántként világított. Író tudja, mekkora biztonság, ítéleterő, érettség és lemondás szükséges ahhoz, hogy adott pillanatban egy jelző szinte minden lehetséges szerepét betöltse. Én magam ebben az összefüggésben értettem meg először, hogy Jézus miért szerette a „nyilvános bűnösöket”. Nyilvánvalóan nem bűnük, hanem a rájuk nehezedő ítélet, a leleplezettségükben rejlő kínszenvedésük miatt. Az okos, ravasz, szívósan rejtekező bűnösökkel szemben ők a bűn erőtlenei, esettjei, dilettánsai. A Klempa-esszé minderről nem beszélt, csak a jelzőt választotta meg úgy, s állította oly módon oda, hogy bennem, az olvasóban félreérthetetlen fölismerés szülessen.

* * *

Így, ezekkel az emlékekkel indulok Füredről, most már másodszeri látogatásra Veszprémbe, Klempa Sándorhoz, aki tíz éve kormányozza a veszprémi egyházmegyét. Húsz perccel előbb érkezem, korán van még, rövid sétát teszek a palota környékén.

Íme: a Fényes szelek színtere. Jancsó filmjébe valóban bevonta a tér minden mozdulatát, s egyszerűen kísérteties, ahogy a kövek és térbeli idomok minden váltására ráismerek, mint tulajdon emlékeim helyére.

Ezek után természetes, hogy az asztalnál is rövidesen szó esik a Fényes szelekről, s a vele kapcsolatos „incidensről”. Az öszülő főpap most is ámulatba

ejt. Az irodalmi múlt kiváló ismerője és elemzője ugyanazzal az átéléssel foglal állást a közelmúlt merész filmalkotásával szemben, ahogy azt a régmúlt spanyol századok egy-egy remekének értékelésekor tette. „Pásztor volta” azonban disztinkcióra készíti. Hangsúlyozottan didaktikus természetű észrevétele. Fájlalja a sokszorosan szóvá tett miseruha-jelenet formai részét, tudva tudván, hogy a film kontextusában ennek a részletnek a jelentése is tökéletesen kifogástalan.

– Sajnos azonban a pedagógiai szempontok... – és elmosolyodik, s utána pillanatra szomorú lesz.

– Számunkra sokkal szerencsésebb lett volna egy más formai megoldás. De hát nem is tudtam az egésztől. Különbözik pedig Jancsó művészetét – és itt fiatalosan rám nevet – magam se vitatom, magam is rendkívül sokra értékelem.

* * *

Utoljára hagytam az asztal hangulatát, amiből a vendég talán legtöbbet tudhat meg a vendéglátó ház örömeiről-gondjairól.

A veszprémi egyházmegye 550 templomával és miséző kápolnájával kiterjedt kormányzóterület. S ez a „gazda” legfőbb gondja. Köztudomású: a veszprémi egyházmegyei múzeum páratlanul gazdag, az esztergoméhoz fölnövő gyűjteménye az országnak. Az asztalnál is bőven akad hát miről szót váltani: minden derűje mellett társalgásunknak van valami munkaebéd jellege. Ahogy a szőlősgazda, amikor megsétáltatja vendégeit, az se lehet csak séta; közben meg is erősit egy vesszőt, letép egy-egy levelet...

– Hogy van Emmanuel?

– Köszönöm, időközben „halhatatlanná” lett – és máris mosolygunk, közösen, a barátság örömeivel azon, hogy Emmanuelt tagjává, a „halhatatlan negyven közé” választotta a Francia Akadémia, meg azon, ami túl van minden emberi „halhatatlanságon”.

– Remek könyvet küldött Cervantesről. De sajnos, már nem tudok lépést tartani a jó könyvek áradatával.

E pillanatban ismét csak az író szemével nézem az ősz főpap időtlenül fiatal, tartózkodó jelzésekkel teleírt arcát, kéken tágra nyílt pillantását.

Nem írom le a hasonlatot, amit a szempár fölidéz bennem, csak megőrzöm magamban. Emlékeül, útravalóul.

(Új Ember, 1969. június 22.)

KORTÁRSAINK

Balassa Gellért: Süteményillat és jövő

Veszprémnek süteményillata van. Visszatérő vendég, bájos hölgy mondta ezt a szeptemberi Kálvária-dombon. Odateszi mutatójúja hegyét az orrára, s kedvesen mosolyog. Az eset nem volna említésre méltó, ha nem idézne fel nyarakat, muzsikát, neveket, mozdulatokat. De felidéz, s annyi gazdag és összetett gondolatot ébreszt, hogy az ember a legszívesebben maga köré gyűjtene néhány idegent, hogy bejárjon velük utcákat, tereket, múzeumokat. Kivált azokat hívná, akiknek eddig sohasem mutatta szépségét István király és Gizella királyné települése, a Bakony fővárosa, egy-egy ház, ajtó, erkély, ablak, szobor, kirakat, titkos zug.

Az ősök a legalkalmasabb helyen ütöttek tanyát, nem ismertek szebb helyet a hegyeknél, domboknál, és rögtön mindenkinek az értésére adták: nem rekesztik el magukat a világtól. Nincs olyan kósza lélek, a Bakonyban fogadókat, állomásokat ismerő utazó, aki ennyiből ne értene, vagy ne tartaná fontosnak a kijelentést. Ha a képzelet így festi-sűríti a hajdani időt, nézzük el. Elég figyelmet szentelve a nevezetes helynek, könnyen tapasztalható, hogy tehetség és szellem dolgában tisztviselők, iparosok-céhpolgárok, vargák, kocsmárosok meg vendéglősök, borkereskedők, tudós emberek képessége, rátermettsége támadt fel az utódokban.

Mostanság nagyot fordult a világ kereke. Lehetne erről beszélgetést indítani a közélet munkásaival, ábrándos észrevételeket tenni, hogy mi minden veszett, múlt el. Hanem a városra jellemző nyitottság megmaradt. Akármilyen hitevesztettek vagyunk, ez a jelen félig-meddig a jövő. A kérdés, milyen becsülettel, előrelátással vagyunk iránta, dolgainkat kik és milyen tudatossággal, emberséggel képviselik a közgyűlésben.

Veszprém: képzeletet megmozgató, népes, nemes hagyományú hely. Az utóbbi esztendőkből szebbre változott, újdonságait büszkén, önérzetesen mutatja mindenkinek. A múltbéli időkből pontos adatokat őriznek a régi újságok, a könyvek; bölcselők írtak határvonalakról, amelyek a mozdulatlanág – szerencsésebb időkből a romlás – vagy a fejlődés világát mutatták. Helyénvaló emlegetni, hogy nincsen olyan fejezete a történelemnek, amely mélyen ne érintette volna Veszprémet. Soha nem volt úgy, hogy nyoma tűnik, vagy belesüllyed a jelentéktelen helyek sorába.

Mindig ékesítette a hazát.

Így volt ez, egyik századról a másikra.

Vajon mi lesz a helyvel? Tud-e, akar-e a városvezetés cselekedni, tenni a jövő érdekében? A változtatás vágyával teljesebb életet élni? Mozdítani a település dolgain? Ne legyen kétségünk felőle...

Az illat vonz, s mi vonzódunk.

Város. Múltjára, jelenére büszke. Törődik azzal, amit az elődök csináltak. Mindenkor ébren tartja az érdeklődést. A vendégek ítéletében megnyugodhatunk: szép hely. Mintha valami titokzatosság bilincselné az itt élőt legendákhoz, kövekhez, templomokhoz, elévülhetetlen érdemű személyekhez. Aligha baj a lakóknak, ha a város képviselői gazdasági érdekeket, fejlődést, együttműködést, idegenforgalmi és kulturális szempontokat tartanak szem előtt. Gondolkodhatunk úgy: a maiak ismerik az események titkát, a fejlődés nagyságából sok minden következhet, egymást erősíthetik a különféle kapcsolatok.

Lépten-nyomon történelem.

Veszprém vendéglátásának részei a kulturális programok, akadémiai konferenciák, tudományos tanácskozások, zenei, színházi és egyetemi események. Sokan részesei a teremtő folyamatoknak.

Hangfoszlányokat kap fel a szél, körbehordozza várfalakon, odaviszi a terekre, viszi a városlakókhoz és turistákhoz, visz egy réges-régi dallamot a tűztoronyból a várkapuhoz, ahol egykoron előkelő urak érkezésekor az őr trombitájába fűjt. Vagy csak én gondolom, emlegetve Castiglione Brandát, az olasz kardinálist a tizenötödik századból, vagy Vetési Albert humanista püspök urat, akik odafönről nézik a város fölött átvonuló őszi felhőket, s álmodozó szemmel, éneklő ajakkal tekintenek felénk, kései utódokra.

(2009)

Balogh Elemér: A régi Veszprém emlékezete

Tovattűnt gyermek- és ifjúkorom egyre ködösebb messzeségekbe olvadó emlékeit idézik kétszeresen is Jánossy Györgynek a Laczkó Dezső Múzeumban kiállított rajzai

Talán igaz sem volt, hogy mezítláb, kis gatyában kószáltunk az akkori veszprémi Búzapiac tér környékén meghúzódó szűk kis utcákban, ott, ahol hajnalonként a Radovics pék kemencéjéből – ez mintha a Kőkép utcában lett volna

– előlálkodott a frissen sütött kenyér illata, ott, ahol a Szarvas vendéglőből es-ténként, de már délutánoként is előtántorogtak a besűrűsödött polgárok és prole-tárok, ott, ahol az utcák sáros bőre alól mindenünnen elővicsorogtak az időtlenül kopár dolomitsziklák.

Talán igaz sem volt, mondanám, ha nem látnám Jánossy Györgynek a régi Veszprém emlékezetét idéző rajzain ugyanazokat a görbén a dombokra kapaszkodó utcákat, ugyanazokat az ablakszemű házakat, amelyeknek a helyén ma a Lovassy Gimnázium, a hotel, az áruházak kockatömbjei terpeszkednek. Vagy az a rúd, egykori kommunista pártszékház, amiből nem is tudom, mi lett mostanára.

Amint Jánossy rajzait nézegettem, felrémllett előttem, hogy a Rádli bácsi, akkoriban a városka egyetlen taxisa, is ott lakott valahol a Cserháton, hogy a Buhimban ott húzódott meg a Matics néni kocsmája, s hogy a Jutasi út elején, majdnem szemben az Erzsébet szállóval, volt egy hosszú, lapos ház, amelyben a Csomayék éltek. Aztán újabb és újabb régen tovatűnt helyek és helynevek villantak elém: Angelimajor, Sintérdomb, Püspökkert, Jeruzsálemhegy, Temetőhegy, Méhes, Kálistó.

De földézik emlékeimben a képek magát a rajzoló is. Hiszen akkoriban ismertem meg én is Jánossy Györgyöt, a városhoz kötődő nagyszerű építész, amikor ezek a rajzok készültek. Gimnazista voltam már, amikor először találkoztam vele, s mondhatom, rendkívüli hatással volt rám.

Nem tudtam megítélni, mekkora mestere szakmájának, hiszen alkotásairól akkor még jóformán semmit sem tudtam. Nem tudtam, milyen építész, ám azt azonnal megéreztem, hogy a szellem világának olyan kapuit nyitogatja előttem, amelyek a vele való beszélgetések nélkül talán mindörökre zárva maradnának.

Hadd utaljak a rajzok némelyikén található évszámokra: az ötvenes évek második felében, a hatvanas évek elején keletkeztek ezek a művek. Amikor a múlt még nagyon is jelen volt minálunk, s az esztelen erőszak valami torz jövőbe próbált belehajszolni bennünket. A magyar történelem egyik legsötétebb időszaka volt ez: az egyetemes szemfényvesztés, a gátlástalan hazudozás, a vérengző rettenet időszaka.

Magam is a megalázottság és a kilátástalanság bugyrában vergődtem, s hogy sikerült kikecmeregnem onnan, abban fontos szerepe volt annak, hogy megismerkedtem Jánossy Györggyel, s hogy hallgathattam az ő bölcselkedéseit. Atyai vagy baráti szavait ugyanaz jellemezte, mint ezeket a rajzokat. Természetesség, tiszta forma, ráció, perspektíva. Kevés nagy hatású tanítóim egyikének tekintem őt, s tudom, hogy szerte az országban sokan vannak, akik ugyanígy néztek

föl rá. És nemcsak az Iparművészeti Főiskolán végzettekre gondolok, ahol hivatalosan is tanított, hanem mindazokra, akik így vagy úgy kapcsolatba kerültek vele. Mert művészként, építészként is elsőrangúnak számított, de valójában tanító volt ő. Olyan egyetemes műveltségű, zseniális tanító, aki nemcsak ismereteket adott át tanítványainak, hanem látásra, gondolkodásra, alkotásra – egyik kedvenc szavával: kreativitásra – ösztönözte őket.

A régi Veszprémet idéző képeket látva persze halványuló emlékeinknél, lokálpatriotizmusunknál, személyes vonzalmainknál jóval tágasabb régiókba és messzeségekbe is elkalandozhatnánk. Elkezdhetnénk például boncolgatni, hogy mit is jelent az, hogy város? Házak és utcák csoportja? Emberek kisebb-nagyobb tömege? És mitől válik várossá egy házcsoport, egy embertömeg? Meg nem mondhatnám. De Arisztotelész azt írta: törvényt kellene hozni, hogy egy városban tízezernél több ember ne lakhassék. Mert ott, ahol már ennél többen laknak, nem ismerhet mindenki mindenkit. S ahol az emberek nem ismerik egymást, ott nem is törődik egyik a másikkal. S ezt már én teszem hozzá: nem is becsüli egyik a másikat. Ott mindenki a maga kis pecsenyéjét sütögeti – rendszerint a másik ember orra alá eregetve a füstöt.

Az arisztotelészi bűvös tízezer persze inkább csak példázat arra, amire Járossy György minta lehetne. Ha házat, várost építünk, ne csak magunknak építsük. Ha valamit megsejtettünk a Mindenség titkaiból, nyissuk ki rá másoknak a szemét is. És ha egyáltalán élünk, nagy tévedés azt hinnünk, hogy csak magunknak élünk.

(2021)

Kellei György: Hányódások kora

Balogh Elemér író

Amikor a veszprémi Napló főszerkesztői irodájában leülünk beszélgetni, ahol az ötvenöt éves Balogh Elemér író és újságíró idejének java részét tölti, a feledhetetlen Pilinszky János szállóigévé vált mondása jut eszembe: nem az a fontos, hogy a madár hányat csap a szárnyával, hanem az, hogy íveljen. Míg mások ebben a korban jelentős műszámmal dicsekedhetnek, Balogh Elemérnek mindössze négy könyve jelent meg: az *Ússzatok*, *halacsckák*, a *Szépségverseny* és a *Kutyakomédia* című regények, valamint a *Csíkсомlyói passió* című

dráma. Ám ebben a szerény termésben két gyöngyszem is akad: az első regény és a színmű. Az ő példája bizonyítja, hogy kevés művel is lehet maradandót alkotni.

Balogh Elemér a szüleivel 1946-ban a Felvidékről települt át Magyarországra. Veszprémben járt gimnáziumba, és a kivégzett Bruszniai Árpád legkedvesebb tanítványa volt, az ő hatására választotta a bölcsészkaron a latin–görög szakot 1956-ban.

– Hogyan kezdődött az írói pályád? Mikor határoztad el, hogy erre adod a fejed?

– Az én írói mivoltomat antiirodalmi esemény előzte meg, ami nemcsak az íróságomat, de egész életemet befolyásolta. Ez pedig az a döbbenetes hűségnyilatkozat volt, amelyet 1957 szeptemberében a magyar írók nagy része tett, most mindegy, hogy milyen nyomásra. Aláírtak egy olyan petíciót az ENSZ közgyűléséhez címezve, amely tiltakozik az ellen, hogy a magyar ügyet az ENSZ továbbra is napirenden tartsa. Az 1956-os forradalomról olyan gyalázkodó kifejezések voltak a levélben, melyeket minősíteni nem akarok, de máig is az egyik legnagyobb döbbenetet okozta, azóta sem tudom hova tenni ezt az ügyet. Ez másodéves egyetemista koromban történt.

– Kik írták alá ezt a „hűségnyilatkozatot”?

– Illyés Gyulától Kodolányi Jánosig, tehát az általam legnagyobbaknak tartott írók is. Kodolányi nekem az Isten volt, róla írtam a szakdolgozatomat. A nevét látva az aláírók között, rettentő kudarcélményt jelentett. Jórészt ennek a következménye lett, hogy négyen – fiatal költők és írók – elhatároztuk, hogy a forradalom egyéves évfordulóján kimegyünk az utcára és megünnepeljük. A Szózatot, a Himnuszt és a Marseillaise-t dúdoltuk, de a Bem téren már civil ruhás ávósok vártak ránk. Agyba-főbe vertek bennünket, majd bevittek a kórházi gyűjtőfogházba. Ezután több hónapig vizsgálati fogságban voltam, az egész életemet derékba törte. Engem Magyarország összes egyeteméről és főiskolájáról örökre kizártak. Persze három év múlva – 1960-ban – egy amnesztia során visszavettek. A három év alatt hivatalsegéd-helyettesként, kocsikísérőként, laboránsként és nyomdai korrektorként dolgoztam Veszprémben. Ez az állapot egy tragikusan kilátástalan helyzetet jelentett számomra, hosszú ideig nem mertek szóba állni velem az emberek, féltek, hogy emiatt bántódás éri őket.

– Amikor visszakerültél a bölcsészkarra, mennyire kapcsolódtál bele az ottani irodalmi életbe? Jelentek meg írásaid?

– Tulajdonképpen gimnazista korom óta írtam. 1956-ban volt a nándorfehérvári diadal ötszáz éves évfordulója. A Lovassy gimnázium már korábban hirdetett egy jelíges irodalmi pályázatot, melyre 200-300 soros hexameteres kisépózt küldtem be. Első jelentős irodalmi sikeremet a nyertes pályaművel arattam. Az egyetemen rögtön egymásra találtak a költők, írók, s bekerülve a társaságukba, az egyetemi újságban rendszeresen publikáltam, főleg verseket, de novellákat is. Búzás Andor, Ágh István, Baranyi Ferenc, Bella István nevét említhetem ebből a körből. Tehát az írói pályám így kezdődött. De hozzáteszem, hogy a magyar írók 1957-es kiáltványa örökre nyomot hagyott bennem, a lelkemben zavart okozott és most is motiválja íráságomat, melyet időnként halálosan komolyan veszek. Néha pedig úgy gondolom, hogy Magyarországon írónak lenni teljesen nevetséges. Nemcsak a saját munkáságomra gondolok, hanem a legnagyobbakéra is. Van bennem valami furcsa attitűd az irodalommal szemben, valamiféle eszméletlen vonzódás és borzasztó nagy idegenkedés.

– A vívódások között azonban 1975-ben megszületett első regényed, az Ússzatok, halacskák, mely sikert aratott az olvasók körében, sőt szakmai berkekben is, hiszen tévéfilm készült belőle.

– A hetvenes évek elején kezdtem el írni. Nagyon lassan írok, még amikor minden időmet arra szánom, akkor is naponta egy oldalt tudok megírni vagy még annyit sem.

– Kézzel vagy géppel Írsz?

– Eleinte kézzel írtam és úgy gépeltem át, aztán rászoktam arra, hogy egyenesen gépbe Írok. De milliószor átdolgozom a kéziratot, bele-belejavítgatok. Érdekes módon, amikor megjelenik, már nem érdekel és nem foglalkoztat, el sem igen olvasom.

– Az Ússzatok, halacskák című könyvedet Veszprémben írtad. Az egyetem befejezése után visszajöttél a városba?

– 1964-ben végeztem és Veszprémben, a Kállai gimnáziumban tanítottam, ám a Naplótól Koncz István megkeresett és áthívott a szerkesztőségbe. Attól kezdve lettem újságíró. Igen érdekes időszakot töltöttem el a szerkesztőségben. Annak ellenére, hogy az itteni újság is pártlap volt, nem köteleztem el magam, a tartásomat, szembenállásomat mindig sikerült megőrizni. Úgy tartottak számon, mint aki nem adja be a derekát, soha nem írtam politikai töltésű cikkeket, nem váltam a hazug diktatúra zsoldosává.

– Mégis megtűrték?

– Meg, de a jellemzéseimben az szerepelt, hogy a magatartásom arisztokraticus, elzárkózó vagyok, nem veszek részt a politikai életben. De azért megtaláltam a társaságomat: az Eötvös Pál, Püskösti Árpád, Sztankay József és Koncz István által képviselt gárdával szót értettem, sokat voltunk együtt.

– A hetvenes évek közepén viszont csúfosan kiebrudaltak, nemcsak a szerkesztőségből, hanem Veszprémből, sőt a megyéből is. Milyen politikai „vétséget” követtél el?

– Már utaltam rá, hogy folyamatosan demonstráltam: nem ott álltam, ahol elvárták tőlem. Kultúrrovat-vezetőként nem türtem el az utasítgatásokat, éppen ezért sem a megyei első titkárral, Pap Jánossal, sem az ideológiai titkárokkal nem jöttem ki. Ünnepi beszédek megírására sem vállalkoztam, utasítgatásait semmibe vettem. Szűrömet azonban 1974 tavaszán egy konkrét ügy miatt tették ki. Az 1973-as sajtónapon, a szokásos bensőséges, zártkörű szerkesztőségi összejövetelen ittunk és kártyáztunk, amikor odajött hozzánk egyik volt kollégám, aki a megyei pártbizottság sajtóreferense volt, és arra figyelmeztetett bennünket, hogy „kommunista újságírókhoz” méltatlanul viselkedünk, hazardjátékot folytatunk. Erre azt mondtam neki: hazardjáték öregem, amit ti csináltok ebben az országban. Másnap – vasárnap – az akkori ideológiai titkár, akinek a kollégám rögtön jelentette az esetet, végigtelefonálta az összes megyei pártvébétagot, és írásban hoztak egy határozatot a feljelentésre. Hétfőn a főszerkesztőm azzal fogadott, hogy a határozat értelmében engem azonnali hatállyal el kell a szerkesztőségből küldeni.

– Hogyan vészelted át az újabb keserves időszakot?

– Pestre kerültem és ide-oda hányódtam. Családos emberként mindenféle munkát elvállaltam, voltam taxisofőr, lapkézbesítő és szerkesztő.

– Írtál közben?

– Ilyen fejbe vágott állapotban nem nagyon volt kedvem. Szerencsére az írószövetségtől 1978-ban drámairói ösztöndíjat kaptam, így Szolnokra kerültem, ahol egy évet dramaturgként is dolgoztam. Az ottani évek alatt született meg a Szépségverseny című regényem, majd a Csíksomlyói passió. Szolnokon tele voltam munkakedvvel.

– A Csíksomlyói passió című színműved az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb művészi teljesítménye. A bemutató után a kritikák Madách Imre és Katona József műveihez hasonlították a darabot. A magyar irodalomtörténetben a Csíksomlyói passió fogja megőrizni nevedet az utókornak.

– Tökéletesen tisztában vagyok a mű értékével és jelentőségével. 1981-ben

– amikor Kerényi Imre rendező Szolnokról felkerült Budapestre – a Nemzeti Színház kamaraszínházában, a Várszínházban mutatták be. Azóta is műsoron van, talán a tizenöt éven át játszott Madách Mózesét is túlszárnyalja.

– Megjelent könyveid számát tekintve nem vagy termékeny író. Mi az oka ennek?

– A könyvek mellett jó néhány hangjátékom hangzott el a rádióban, különböző folyóiratokban egy csomó versem és prózai írásom jelent meg, ezeket nem gyűjtöttem össze. Nem szeretek a kiadóknál kilincselni, az eddigi munkáimat is vagy kérték tőlem, vagy megbíztak velem. Soha egyetlenegyszer kéziratommal sem házaltam, s talán éppen ezért az irodalmi szekértáborokhoz és csoportosulásokhoz sem tartozom, megtartottam függetlenségemet. Ez a politikára is vonatkozik, a közhiedelemmel ellentétben nem vagyok például MDF-ügynök, sőt, mióta a demokrata fórum párt lett és hatalomra került, idegenkedem tőle. De visszakanyarodva a kérdésedhez... Valóban nem írtam oly túl sokat, talán lustaságból, vagy az alkatom miatt. Ha csak lehet, nem írok. Úgy gondolom, ezen a téren is öntörvényű ember vagyok, nem ebből élek, nem ebből kell a családomat eltartani. Akkor írok, ha igazán kedvem van hozzá, és ha akad másokkal is megosztandó mondanivalóm. Mostanában a magyar östörténetbe, eredetünk titkaiba vagyok belebolondulva, talán egyszer könyv lesz belőle. Egyelőre még kóstolgotom a megírás formáját és módozatait.

(1993)

Bartuc Gabriella: Az én Veszprémem

A városokkal is úgy vagyok, mint az emberekkel: az izgalmat keresem bennük, a teljességet, ami korántsem azonos a tökéletességgel. A tökéletesség ugyanis untat, meg lehet, hogy nincs is.

Beismerem, nem készültem fel Veszprémből, amikor sorsom ide vetett, elsősorban azt tudtam, itt lakik Géczy János, a költő-biológus, aki mérhetetlen türelemmel és humanizmussal egyengette itteni letelepedésünket a balkáni háború idején 1991-ben, miközben sajátos városnézéseket tartott velünk, háromóránként indultunk Dugó nevű pulikutyájukkal, az akkor még Rákóczi úti lakásukból, sétára, hol a vár felé, hol az Erzsébet liget irányába.

Veszprémbe az első, ami meglepett: a virágok. Alföldi szemnek szokatlannul változatosak és élők, illatosak. Nem azok a poros, unalmas tucat parkvirágok, mint amiket más városokban látni. Ezek a zegzugos, illatos kis virágszi-

getek, az írisz- és levendulabokrok bennem a mediterránt idézték föl, ahogy Veszprém fekvése, a vár és a vár alatti szűk kis utcácskák kialakítása is. A mai napig sem tudok szabadulni a gondolattól, de nem is akarok: mintha a dubrovnikai Revellin nevű erődbe sétálnék fel, amikor a mai Gizella Hotelből elindulunk a sziklába vájt széles kőlépcsőkön fel a várba, a székesegyház felé. Csak a tenger hiányzik, de az nagyon. Nagyképűen talán jelképezzé is növelhetném ezt a megállapítást, ahogy nincs tengere, folyója a városnak – van ehelyett az időnként kiszáradó Séd patak –, úgy nincs sodró, magával ragadó szellemi élete sem. Pedig ez utóbbi lehetne, meggyőződésem, hogy lesz is, meg volt is. Most egyelőre a hiány tudatosításánál tartunk, azt mondta valaki, az itteni szellemi élet „híg és magtalan”.

Veszprém vegyipari, katonai és egyházi központ volt az elmúlt évtizedekben, nem kérhetjük számon rajta egyik napról a másikra a humán értelmiség, a művészetek és a magával ragadó szellemi élet hiányát, még akkor sem, ha az egyetem időközben óriássá nőtte ki magát, többek között hamarosan megnyílik a bölcsészkar, és mindig is itt volt a Magyar Tudományos Akadémia regionális központja. Nagyon helyesen, deklaráltan, nemcsak intézményi szinten, hanem valóságosan is a régió szellemi központjává szeretne válni Veszprém. Azonban valami nem lesz csak úgy önmagától, dolgozni kell rajta és nem csak fanyalogni, mert a lesajnálásból csak beteges rezignáció lesz. Az viszont annál inkább számonkérhető, észrevesszük-e a jó kezdeményezéseket, támogatjuk-e, vagy inkább egykedvűen, talán még némi kárörömmel is azt várjuk, hogy újra és újra bebizonyosodjon, kreativitás itt közönség és pénz híján előbb-utóbb úgyis kifúj, elbukik, s a hangadó réteg hódolhat tovább az „olcsó és nem ráz” típusú szórakozásainak, hedonistán élvezve a jólétet.

Veszprémnek tömegkultúrája van, ami kell is, hogy legyen, de nincs alternatív kultúrája, amely, mivel nem tűr béklyót és eltökélt szándéka az ember spirituális életének a totális átalakítása, mindig is a motorja volt a megújulásnak, az üresség elleni lázadásnak. Szellemi izgalmat hozna, ami nagyon hiányzik.

Meg kellene találni a városnak végre azt, mi az, amiben sajátos, mi az, amit az itt élők tudnak és szeretnek. Ahogy Győrben van balett és Mediawave, Pécsen országos színházi találkozó, balett és képzőművészeti élet, Veszprémben a zene lehetne a vezérfonál, hiszen itt a Mendelssohn Kamarazenekar, továbbá meglepően sok jó kórus, énekes és karmester él itt, sokan énekelnek kórusokban nemcsak diákként, hanem felnőtt fejjel is. Jó, hogy van utcazenei fesztivál. De például nyaranta csodás kamarakoncerteket lehetne tartani a vár hangulatos kis udvaraiban nagy művészeket, nagy neveket meghívni előre, akár visszatérő vendégként minden

nyárra. Hogy esszenciális élményt hozzanak és hírünket vigyék a nagyvilágba. Ez sokba kerül, de meg kell kérni a lépőjegy árát és szponzorokat keresni. Ki kellene nyitni ezeket a gyönyörű helyeket a szépre fogékony közönség előtt. Teret kellene adni a tehetséges zeneiskolásoknak a megmutatkozásra tavasztól ősziig akár heti rendszerességgel, mondjuk az Óváros téren vagy a Művészetek Háza udvarán.

A városok terei soha nem önmaguktól lesznek olyanná, amelyenek, az emberek, a városlakók formálják őket. A Rákóczi utca és a város főtere sem volt mindig kihalt, s újra élénkülni látszik, ha mástól nem, hát a sok egyetemistától, akik a vár és az Egyetem utca között ingáznak, és a két kis teraszos vendéglőtől. Előrelátóan a bankok helyett itt lehetett volna egyik-másik házban szép nagy galériát, kiállítótermet kialakítani. Tudom, a pénz. Igen.

Veszprém megérdemelné egy itt letelepülő nagy világcéget, amilyen Esztergomban a Suzuki, Komáromban a Nokia vagy Győrben az Audi, mert egzisztenciális biztonságot, perspektívát jelenthetne a felnövekvő nemzedéknek is, talán többen itt maradnának a tehetséges fiatalok közül és nem utolsósorban lenne megbízható szponzora a kultúrának. De hát befektetőt nemcsak kívánni kell, hanem dolgozni is a kapcsolat létrehozásán. Persze vannak objektív körülmények: messzebb vagyunk a nyugati határtól és Pesttől, mint Győr, Esztergom és Székesfehérvár, ráadásul a 8-as út, amely összeköt bennünket a nagyvilággal, enyhén szólva sem szupersztráda.

Minden rosszban van valami jó. Veszprém ilyen útviszonyok között maradt meg nyugodt kisvárosnak, menedéknek, ahonnan időnként – például az átpolitizált légkör miatt – legszívesebben elmenekülne az ember, de aztán visszahúz a szíve, mert sehol másutt nem süt olyan sugárzó, tiszta melegséggel a nap, s itt, ezeket a régi kis utcácskákat járva töltődik fel az ember valamiféle mediterrán derűvel, ami boldoggá tesz. A kertekben füge, gesztenye, szőlő, repkény, illatos lonc és leánder nő, a tövükben jó pihenni, meditatálni. Idő van rá, hiszen nem kell órákon keresztül autózni, buszozni a munkahelyre meg vissza, illetve hétvégén a Balatonhoz. Minden itt van karnyújtásnyira. Akár gyalog is elérhető. Ami megnyugtató. És majdnem elfelejtettem, már annyira részévé vált az életemnek, hogy itt csiripelnek és még éjszaka is énekelnek a madarak, fészket raknak az eresz alatt, be-berepülnek még a pincék húsébe is. A fecskét meg a verebet és a rigót könnyű felismerni, meg a kakukkot is. De mi a többi: csalogány, csíz, gyurgyalag? Ideje lenne megkérdezni Géczitől: miféle madarak? Addig nem állíthatja magáról az ember nyugodt szívvel, hogy veszprémi, amíg a műemlékek, romok mellett a madarak nevét is nem tanulja meg.

(2005)

Bodosi György: Padányi Biró Márton feddő levele

(apokrif)

Plébániás papok, lilás kanonokok,
nagy és kis prépostok, Ti Püspöktök vagyok.

S innét öreg Sümeg városából, hova átköltöztem küldöm ezutánól fogva
pásztor leveleim.

Intelek, hogy ti is vezessétek a nyájt. Ne félre. Ne hamis irányba. Ne oda, hol
a szemnek kedves.

Egy igaz út van csak, mely vezet Istenhez!

Úgy járjátok hát azt, amint tanultátok.

Örök igéinket tovább tanítsátok.

Abban megalkuvást, békét sem kényelmet ne ismerjete. A harcot keressétek!

Te rovásodon lesz, ha elvész a nyájból egy is. Rángasd ki farkasa torkából.

Ne félj eretnektől, ne tarts a pogánytól!

Tivornyázástokról sok rossz hírt hallottam. Hányszor írtam, hányszor fenn-
szóval mondtam, ha kísért az ördög, ágál a természet, sok imával s böjttel
csitítsad a véred.

Buzgalmadat bőven inkább arra vessed hogy romos templomod már helyre
tetessed.

Felsőörsi prépost koromban teendő bőven akadt, mégis ez volt a legelső, nem
lehet siralmas szegénység tanyája a templom. Ez a ház Istennek lett szánva.

De mióta járok széjjel nagy megyében, több rontást látok, mint török ide-
jében. Szorongasd a népet: ne csak a tizedet küldje idejében, de fejtsenek követ.

S a mesteruraknak segédkezzenek.

Szép püspökségemben Isten minden háza a mennyek országát ígérje, min-
tázza.

Ne csak szavak, igék hirdessék: a szemet kápráztassa el sok falikép, műre-
mek.

Hozass márványt, ha tudsz, oszlopait avval rakasd és díszítsed csigavonalak-
kal.

Kagylóhéj mintával. Futtasd bé arannyal. Ablakot tágasra vágass. Nagy fé-
nyesség áradjon be azon. Védőszentek képét úgy világítsd meg hogy mindenki
lássa.

Körül a falakra s föl a mennyezetre főtess bibliai képeket. Közükbe rakass
aranyozott szobrot. Szüzek, szentek s trombitás angyalok hirdessék hitünket,

mindenütt áradjon dicsőség és fenség, hogy mily hitben élünk: ne maradjon kétség senkiben, ki betér a harang szavára.

Lássa: ez a pompa mindönké. Sajátja.

Ide, Sümegre a leghíresebb Mestert hozattam piktornak, a német Maulbertschet, szemed-szád eláll majd a csodálkozástól, ha meglátod. Gyors volt keze. Biztos, bátor. Hogy milyen sok mindent képbe foglalt, azt nem tudja toll leírni hűn, de nem felejttem megmutatni nektek, ha itt lesztek. Engem is lepingált a kóruson, élet-híven.

Azon bajszosan, ahogy lenni szoktam gondviselte arccal. Ritkán mosolyogtam.

Gyűjtsess orgonára, hogy majd azon játszva búgjon föl az Ének. Ne egy rekedt kántor öblös hangján, aki buta az ivástól.

És ügyelj arra is: jó oskolamester tanítson, ki nem baltával farag embert.

Ne csak latinul, ne csak a nehézkes német nyelven oktassa a magas műveltséget.

De magyar nyelven is. Olvasni megírni azon is lehet jól, nem csak káromkodni.

Végezetül: újra intelek, hogy szolgálak volnánk mind. Mindenki így végezze dolgát. Mert végszámadásra velem együtt fogtok majd túl jelentkezni. Nem is hagyok nyugtot nektek addig. Küldje ki-ki a jelentést időben el hozzám. Az igazat tessék!

Mennyit bíbelődtem én is e levéllel, hogy időben írjam és terjesszem széjjel. Várom: valahára végire rakhassak pontot s megfírmázzam. S lecsapom a tollat.

Az Isten szent Lelke szállna már belétek, hogy csakis a Jóra legyetek serények!

(1998)

Botár Attila: Délutáni elégia

Látó-hegyre ha érsz, nézd a visszaút kőből
sárra emelt házkupacát, vigaszt élők közt
keresel, limlomokért ragyogsz:
égbolt, lánynevetés, katáng.
Hátadnál a tavat verdesi lomha szél,
elkószált buborék súlytalanul lebeg, ég,

s víz marka ropog: sínyli a hártyagömb,
szivárványt szel a láthatár.
Hol van még az a fű nőni a sírokon?
Hol van még a nehéz álmatag állkapocs
örölvén utazást? S átsüti még a múlt
pannon gyík napozó kövét?
Tévelygők bora vad: táncol a száj körül,
s gyarló kézbe került ünnep után a síp.
Ráncok, elhagyatott ráncok, az omladék
bénán és csupaszon hever.
Horpadt földön a gaz, gazban a nyújtózó
ösztön bontja a zöld, pára-takart Bakonyt,
porfelhő közelít, látni: az üszkőig
trappolnak csatakos dobok.
Áttetsző kutakért útra fűzött bakancs rajtad
s visszafelé bukdosói, ifjúság: város vár,
odalent, s otthonosabb idő
ujjong, mert küszöbére lépsz.

Botár Attila: Esti forgószínpad

Ha estet ér a város:
a harsány, hárs-szagú,
gyötörten is talányos
(mint rejtett kertkapu)
mit kezdene a széllel,
aki belülről ég el –
a szobrok és a parkok
árnyékával szemén
kinéz egy józan sarkot
az árnyék-gyűjtemény
csücskén Anyost citálgat
s Viktor (a Cholnoky)
messzely bort visz Virágnak,
ez már a névnap

számlához számolandó,
csillog egy régi tangó
a kopott zongorában
alig jános-bogár,
s kint új lány tetováltan,
tétován álldogál
erősödő reménnyel,
akit a Tűztorony
kicsiny szerepre kér fel,
hogyan futna át soron-
kívül a Pósa-házba
(az autókat vigyázva)
címerükért, ahány
kutya várja a holdat
(ebekben nincs hiány):
e pajzsra nedvet csorgat.
Kis szösz, ne hagyj aludni
Uram, pitypangokat,
derűsebb estbe fűjj ki –
csöndet jár a patak.
Legyen, mit zsákba gyűjtünk,
harmatozó ezüstünk,
ha sajduló peremre:
vállunkra este ül,
s a némaságba veszve
fohászkodunk belül.

(1996)

Bozsik Péter: A Rupert-ház és környéke

*„Én a följelentő néniket szeretem a legjobban,
különösen azokat, akik hamiskásan őszek, szikárak,
hangjuk pedig a ráspolyéhoz hasonlatos.”*
(Szellem Péter)

Történt egyszer, hogy a Bálványi házaspárnak dolgozni szottyant kedve. Elhátározták, kitakarítják a Rupert-ház udvarát. A házaspárról annyit kell tudni, hogy emigránsok, és kábé tíz hónapja laknak a házban. A munka azonban, különösen, ha önkéntes, mindig bajjal jár. Az első baljós jelek akkor kezdtek mutatkozni, amikor kiderült, hogy a városgazdálkodástól csak nagyszombatra lehet konténert keríteni. Bálványiné, a feleség, aki hithű ateista, nem sokáig dilemmázott, azt mondta, ha nagyszombat, akkor legyen nagyszombat. A férj, aki szombaton szombatista, vasárnap katolikus, ramadankor mohamedán, pravoszláv karácsonykor meg szerb (magyarán: rühell minden fölfordulást, mely réveteg lustálkodásából megpróbálja kimozdítani), a férj kijelentette: ketten napok alatt sem tudják befejezni a munkát, ezen a napon segítséget kérni bárkitől is pofátlanság, a konténert meg úgysem hozzák ki, mert Weissbrunn katolikus város, és nagyszombaton senki sem dolgozik. Addig erre, addig arra, hogy a nagyszombaton nyolc órára ígért konténert végül is tizenegy órára kihozták. Segítség is akadt, két kolozsvári fickó és egy marosvásárhelyi leányzó személyében. Kezdetét vette hát a móka. Legfontosabb feladat a Rupert-ház melletti mintegy másfél méter mély és hat méter hosszú betonvályú kitisztítása volt. Lapátoltak, csákányoztak, talicskáztak a fiúk, serénykedtek a lányok, hopp!, egyszer csak megtelt a konténer. A kemény legények és a tüsténkedő lányok nehéz helyzetbe kerültek. Két rossz közül kellett a jobbikat választaniuk: vagy továbbra is a konténerbe hordják a földdel (komposzttal) elegyes szemetet, vállalva azt, hogy melléhullik, és ellepi az Anyós utcát, vagy pedig az amúgy is szemetes domboldalba hányják a hátramaradt mintegy kéttalicskányi kukatörléket. (Hogy mi minden van a vár oldalában, ahhoz lásd Danilo Kiš Szeméttelen című versét, L. I. fordításában, kapásból: Halgerinc kétélű fésűi... Elhasznált rúzsok aranyhüvelyei mint a töltényhüvelyek... Virágcserepek széttört darabjai... Kiürült golyóstollak... Rikító könyvborítók mint a költészet múzsájának éhes méhe... Kiegett villanykörtek mint tűzmadár tojásai... Rézdrót vöröslő spirálja... Aszott cigarettacsikkek akárha a szemétdombból kikelt nagy fehér férgek...) Az utóbbi mellett döntöttek.

Ekkor valami varázslatos dolog történt. Igen fáradtak voltak már a fiúk, és pilledtek a lányok, mégis olyan gyorsasággal kezdtek el dolgozni, mintha démon szállta volna meg őket. A távolról szemlélő azt hihette, hogy burleszket lát. Meglehető, mái napig dolgoznának, ha egy vakító fény le nem bénítja valamennyiüket. A fényből jóságos tekintetű, ősz hajú néni lépett elő. Hangja lágyan zengett, mikor megszólalt. Elmondta, hogy szorgos munkájukért megjutalmazza mind az ötüket. Mindenkinek egy kívánságát teljesíti, de fontolják meg jól, mit kívánnak. Gondolkodási időt is ad. Három napot.

Három nap múlva megérkezett a Környezetvédelmi Rendőrség. A csöngetésre Bálványi nyitott ajtót. Kissé gyűrött volt. Álmában megint szakállas gerillák üldözték, és mikor utolérték, kibiztosítatlan tojásgránátot gyömöszöltek a szájába. A párna sarkát harapdálva ébredt, csuromvizesen, fuldokolva. Szeppten invitálta be az egyenruhás urakat, és jövetelük célja felől érdeklődött. Egyikük elmondta, hogy följelentés érkezett hozzájuk, miszerint nagy mennyiségű szemetet dobáltak a vároldalba („le is van fényképezve”), és nekik kötelességük felszólítani a házaspárt, hogy azt mielőbb – lehetőleg 3-4 napon belül – szállíttassák el. A férj kezdetben tiltakozott, hogy hát az nem kimondottan szemét, hanem inkább komposzt, meg különben is szemételep az egész vároldal. A környezet őrői azonban hajthatatlannak bizonyultak, csöndesen, de annál határozottabban biztosították különféle szigorúbb intézkedésekről. Bálványi végül kifogyva érveiből, sorsába beletörődve megígérte, hogy május elsejére kérnek újra konténert, és rendbe teszik a domboldalt is.

Bálványi legjobb barátja, a kitűnő wakafaragó mester, Karácsonyi Péter szerint mindebből az a tanulság, hogy akik örülségükben azt hiszik, messzebbre látnak, mint a közönséges emberek, és nagyra törő reményekkel lépnek fel, azoknak rá kell jönniük, hogy bizonytalan emelvényen állnak, és előbb vagy utóbb lezuhannak, mert nincs alattuk semmi.

De ezt a gondolatot, ebben Bálványi biztos volt, Karácsonyi guberálta valahonnét, de a lelőhelyre nem tudott rájönni.

Brassai Zoltán: Megérkezni és itt maradni

Veszprém lakossága egy évszázaddal ezelőtt 15 ezer fő körül volt, azaz jellegzetes kisvárosnak minősült. Cholnoky Jenő, a nagy földrajztudós, szülővárosa egyik legjobb ismerője, aki kis könyvet is szentelt Veszprém bemutatásának, „kicsi, intelligens városnak” nevezi.

Ma már nem kicsi a város; nem nagy, de nem is kicsi. De intelligens maradt-e? Legalább azon a szinten, amelyről a tudós beszélt: olyan hely, ahol van becsülete a tudásnak, az embereket érdekli a világ, iparkodnak tájékozódni, többet tudni, nyelveket tanulni, a művészeteket pártolni, esetleg művelni is, ismerik a polgári viselkedés szabályait, van művelt közélet.

Mikor, bizony már majdnem harminc esztendeje Veszprémbe érkeztem, elsősorban kíváncsi voltam, hiszen úgy készültem, egy ideig itt fogok dolgozni, lakni, élni. Magáról a városról keveset tudtam, mindössze vagy háromszor jártam itt, ebben benne van a középiskolai osztálykirándulás, melynek során pár órát töltöttünk a Várban, majd mentünk tovább. Ismereteim tehát szegénytelenül felületesek voltak; keveredett benne a Vegyipari Egyetem és Böbe, a csodacsimpánz, a kézilabdacsapat és a Gizella-kápolna, Imre herceg szüzességi fogadalma és a Zsiguli ablaktörője. És még valami: egyik kollégám, mikor megtudta, hogy Veszprémbe költözöm, csúfondárosan megjegyezte, tudok én választani. Mivel nem értettem, és ezek szerint ez látszott rajtam, hozzátette: Hárylandból ideköltöttél Pol Pot megyébe, onnan tovább indulsz János pap (Pap?) országába. A zárójeles szócska utólagos, akkor még felette naiv voltam, nekem bizony csak Ady neve ugrott be; nagyon irodalmárként a politikával, korai rossz tapasztalataim következtében, nem törődtem, nem is nagyon láttam értelmét, enyhe viszolygás volt bennem, ha csak erre gondoltam. Meg hát azzal tisztában voltam, hogy egy jó évtized múltán ismét jöttment, illetve, ahogy akkor ott ejtették: gyűttmönt leszek. Nem löszök, mivel Veszprémben másként ejtik a szót, mint Pol Pot megyében; talán a haj is másként tapad a fejen. Bár születésemet illetően magam is dunántúli vagyok, most egy másfajta világba kerülök.

Elsősorban a munkahelyem, a leendő munkahelyem érdekelt, melyről tudtam, hogy egyike az ország legnevezetesebb gimnáziumainak, a Lovassy. Előző iskolámban is elismerő csodálat fogadta, mikor bejelentettem, hogy a Lovassyban fogok tanítani. Az egy nagyon jó gimnázium, kösd föl a fehérneműdet, mondta egyik – matematika szakos – kollégám. Veszprémben nézz szét, keresd meg a szögedieket, mondta a Mester; nem merem a birtokos személyjelet használni, hisz annyiunk Mestere, így nagybetűvel. Keresd meg G. J.-t, tette hozzá.

Nos, ebbe a sorrendben végeztem a dolgomat: beilleszkedtem új iskolámban, elég munkát adott az maga is, jó darabig szinte ott is laktam, így lemaradtam az érkezésem után kezdődő fontos dolgokról, és ezt már nem pótolhatom. A későbbiek jó részében már részt vettem – és Veszprémbe maradtam.

Mikor ezt kopogom, elgondolkodom: mi tartott itt? Miért van az, hogy a Veszprémben születettek jelentős hányada elment, másutt kereste a boldogulást, mi pedig, az idetelepülők, „bebírók”, ahogy a megyében itt-ott mondják, maradunk. Itt neveljük föl gyermekeinket, akik közül, lévén már veszprémiek, sokan elmennek. Ha körülnézek, ezt látom, így van ez azokkal is, akik előttem már írtak a városról, a kötődésükről.

Veszprém akkor most befogadó vagy kibocsátó város?

Ha a magam érdeklődését, a kulturális, művészeti életet nézem ma, akkor muszáj hálásan elrebnem: befogadó. Otthonhoz, munkához, ihletadó helyhez, barátokhoz, menedékhez jutottunk itt, jöttünk bár Szegedről, Mosonmagyaróvárról, Erdélyből, a Vajdaságból, háborúk idején, vagy éppen Nyitráról, Monostorpályiból, sok-sok helyről.

Mi az, ami itt is tart? Csak a magam nevében beszélhetek, még ha lehet is mondandómban olyasmi, amire mások is rábólintanának. Engem itt tartottak a tanítványaim. Nagyon szerettem tanítani, és érdeklődő, tehetséges, hálás tanítványokra leltem, ezt kell először megemlítenem. Azt is persze, hogy többen már másutt élnek, a fővárosban vagy néhányan már távol, akár földrésznyi távolságban, elvégre ambíció bennük is van.

Itt tartott mindaz, ami veszprémivé teszi az embert. Nem akarok félreérthetően fogalmazni: úgy nem lehetünk veszprémiek, mint akik itt születtek, itt élték meg a gyermekkort. Másutt is megírtam: azt nem lehet átültetni magunkba, amit ember fölnöve él át, nincsenek emlékeim az ötven évvel ezelőtti idős szomszéd nénikről, bácsikról, nem tudom, hogyan hív az utcában lakó családot, akiknek a nagyapja molnár volt, hol volt régen egy kis mozi. De igyekszem megtudni, így lettem én, aki felnőttként költöztem ide, veszprémi lokálpatrióta, sőt: helytörténeti írások elkövetője.

Itt tartott a város szépsége, hangulata. Veszprém szerethető város, szerethető emberekkel, köztük barátokkal, kollégákkal. És itt tartott mindaz, amiben részem lehettem: a kulturális élet. Mindaz a pezsgés, amely Veszprémet a rendszerváltás környékén már mozgatta, amelynek következtében János pap (Pap?) országa a 90-es évek elejétől a legérdekesebb városok közé került. Benne élhettem, több mindent ki is próbálhattam, a sajtóban dolgozva is. Víták folytak, időnként ütközetek, lapokat, folyóiratokat alapítottak/tunk, ezek egy része ma is megvan, könyvek jelennek meg. Ideköltöztek, illetve ide kapcsolódtak vajdasági írók, akiknek nagy szerepük van abban, hogy a hagyományosan konzervatív város sokszínű is lett, nem maradt belterjes. Megtanultuk, hogy a barátság nem zárja

ki a kemény, őszinte bírálatot. Érdekes a zenei, a képzőművészeti élet, az antikváriumban és a Művészetek Házában irodalmi estek vannak, még ha már nem is vonzanak annyi embert, mint korábban. Nem akarok mindent leírni, nem is tudnék. Kiélhettem és kiélhetem befogadó és alkotó vágyaimat egyaránt, hálás vagyok a sorsnak, hogy ide vetett.

(2012)

Búzás Huba: Virradat Veszprémben

– csakóra vágott anziksz –

Félpintes hajnalok, ma épp kilencedik, hogy nem tudom, hová... csak úgy, a fénynek!
 Papod felől alig szüremkedik, üres zúzával mendegélek, halk dallamok facsarnak.
 A Pósa-háznál bojtvirágos billegények – na, csó, te már a harmadik vakablak – röhhentenek reám és vissza én mosolyt is minden dajkafarnak, lamella ég bögyük hegyén és cseng és bong a Tűztorony zenéje (ha vers lehetne újra költeném) – na, föl! valami extra kéne, ricsaj vagy zrí; vadgesztenyém, a Benedek hegyére!
 a város homlokpáholyába éj szüzek, siess, rohanj, s rakunk a sziklaszélen egy nap-köszöntő nagy görögtüzet!
 ... tán még ma is ott állva nézem a völgyhíd sziluettjét, az édeskúti szent Margit-romot a mélyben, a fűzek, malmok, Séd-ezüst csipetjét a tűzön át - óh, lelkünk, fényeső! – föllobbanó piros ereklyék!
 s a legfőnségesebb dicső,

a nap! rajtunk tápod már félcipője:
sugárözön. Sok néma, fecsegő...
valaki hátba vág, a szőke?
– ma déltájt el gyere, na, cső,
az Ádám-sörözőbe.

(2000)

Búzás Huba: Panelváros

betonház-rengeteg... szivárog esti fénye,
mondják, be csúf az utca, szennye
ülepül butikjaira, zsongó cityjére...
én dícsérgetem, minden szón
fölül ember-világ! – és érti szóm –

földönfutót ment, szolgál jó búvóhelyül...
autók, fasor a hosszú Haszkovón,
gyümölcs piac, kis templomocska, akár
valami csöppnyi dóm és mintha függne
-lógna

száz balkon, ernyők, parkok, tér és
terebély, fogócskázó gyerekhad, mennyi
móka! kávézókon napfénytető-fedél,
bakugrik itt a libikóka,
csak szomszédom köhögdegél

(é. n.)

Búzás Huba: A veszprémi lány

Félszázada múlt, de ma újra susog – vagy a szél a Bakonyból?
 emlékszem a sétáinkra, a macskaköves út,
 a várnegyed este, a tér ugyanúgy
 éjjelbe konganak és – akár vele akkor –
 visszhangzik a léptem, csak egyedül már...
 hallgattam a városa ősi meséit, a hajdani fáklyák
 fényében az árnyak vad lobogása vetült ránk,
 Ösbő meg Őse vezér seregét
 is láttam lenn lovagolni, győztek a völgyben,
 amott meg az Istvánét, meg a Koppányt,
 fölnégyelt féltetemét kiszögezve a vár kapujára,
 Gizella királynét – kápolnája felé tart? –
 s a többieket: szászok, bajorok,
 bizánci nők, csupa lengyel hercegi sarjak
 az esti misékre papjaik élén...
 azóta e város tán az enyém is, hallani vélem
 az egykori szót, ott ült az a lány – regemondó –
 a mellvéden kuporogva s a Séd
 csacskált, kerülte a koszeit, folyt, csobogott lenn...
 és lengedezett, akár a legendák
 a szél a Bakonyból... képzeletünkben látogatóba
 vetődtek a férjek ide suta őzre vadászva
 az erdei úton, itt lakomák
 várták az udvari népet, püspöki asztal,
 fogolypecsenyék, bor, hitvesi ágy és
 az úrnapi körmenetek... harangok zúgtak a várban
 s a veszprémvölgyi apácák himnuszaikkal
 köszöntve a Szüzet és a királyt
 megszentelésre ajánlották a palástot,
 mit szőttek ezüst, arany fonalakból...
 de jött a tatár kán, csóvákat hajigálva, rabolva
 tűzvész-seregével... milliónyi magyar – jajj!
 a félország megölése nyomában...
 s vitték lóra kötözve asszonyainkat...

hát, látod-e, ember, azt a romot lenn –
– mutatta a lány – ott Margit, Béla leánya ajánlta
ezért föl élete hamvát isteni kegyre,
hát, nézd csak, e város áll, de mi – ládd! –
elmúlunk sorra belőle messzi időben,
jó sorsa eredhet távoli korban?
lakói talán építgetik újra-meg-újra erősre?
...minap elidőztem a Fortuna-udvaron éjjel
keresve a lépte nyomát, meg a szót
idézgetem árnya meséit és emiatt épp
körülttem a turisták hada lézeng,
le-lenézek a várból: messze a völgyhíd
karcsú rubinja lángol a kései napban,
fény csillan a házak ablakain,
pofókamadár száll inni a Sédre, csapong fönn,
felhő-uszadékok alatt sodródik a napsugarakkal...
visszhangzik a léptem – csitt! az övé is –
éjjelbe konganak – óh, bár még vele járnék! –
a várnegyed este, a tér ugyanúgy,
emlékszik a sétáinkra a macskaköves út,
félszázada múlt, de ma újra susog – vagy a szél a Bakonyból?

(2008)

Domján Gábor: Veszprém

Jól áll az ősz ennek
a városnak. Házai,
mint fölesküdtött
kripták, elmúlás
illatát kényesen
vigyázzák.

Azt ne hidd, lakott
itt más, mint ezer
ablakból *leselkedő*
magány.

Mintha az ősz
először utánad itt hajolna,
s fölijedsz,
díszkivilágos a halál
hídja, lent söpröget a
szél, a szemetes.

Erre kell járnod, és miért ne
akarnád? Falevelek
pörgettyűs világa: tied. Nem
kell már tiltakoznod, csak
hallgasd
a legcsendesebb lépéseket.
Fekete fóliát tapintasz.
A fiú hagyta, hogy repüljön a
teste. Kicsit vérzik a bokája.
Az arc sértetlen. Tiszta és
szelíd. Amilyen mindig is volt.
(2006)

Domján Gábor: Pékségsirató

Bezár a pék, bezár az élet.
A Kupa utca ködbe réved.
Dünyögnek hajnali házfalak,
mint járókelő, ki éppen elhalad,
s beolvas szokott módon a világnak.
Kabátján nyirkos permet a bánat.
Selyempapír égen kenyerek úsznak.
A pékné számol, és számlát ad az Úrnak.
Majd ha mást is vesz: pogácsát, egyebet,

akkor számla nélkül is mehet.
Rámehet kemence, műhely. A kis sarokház.
Redőny mögött a pék csöpp zsemléket formáz.
Rövidnadrág rajta, póló, sportcipő,
beleválókkal sohasem spórol ő.
Kiflit nem veszek, se más tésztafélét.
Rügyeznek az árak. Cinkemellény
duzzad a fákon. Propeller a szív,
pörög egy hosszú póznán. Tél közelít.

Fenyvesi Ottó: Ősz a Buhimban

Géczy Jánosnak

Vége hát a nyárnak,
vége a kókadozó rapszodiáknak.
Vetkeznek a fák, lombjukat hullatják,
nem védenek már a rongyok,
a fényes göncök és kacatok.
Csipkebogyó csordogál a szamovárból.
A nyár és a tengerparti fövény
csak emlékünken dereng.
Ősz türemkedik halkán a Buhimban,
savas eső csepeg az epeszínű fellegekből.
Zakatol a nagy daráló, pörögnek a malomkövek.
Holnapra talán mind megőszülnek a falevelek.
A Bakony lankáin
Koppány zordon szelleme táboroz.
Nyáj illata terjeng a közép-európai délutánban.
Az esztendő galambcsapatként röppennek tova.
A naptár pletykákkal tele és a rózsák kései ragyogásával.
Táplálkozik velük a lelkiismereted.
Folyondár, lőne, tejszínhab korlát.
Vagyunk hát nyakig az őszben.
Vagyunk esendő, bohém mákvirágok,

vagyunk némi visszhang, maroknyi csönd.
Nem vagyunk már itthon senkinek se.
Vár ránk egy veszprémi naplemente és egy kósza szivárvány.
Maholnap tél hirdeti dogmáit errefelé.
Semmi baj – súgja egy tündér a Séd partján,
vállán és halmain egy halványzöld törülköző.
A víz tükrén elmosódó kedves arcok:
Ányos, a Cholnokyk, Csikász és Verancsics.
Mind embermagas katedrálisok.
Meg tömérdek árnyék, töredék.
Kémény, toronyház, viadukt.
Tájdarab egy húszfilléres bélyegen.
Hatalmas mennyiségű közhelyek.
Vége hát a nyárnak, a kozmetikának.
Ősz tündérkedik a Buhimban.
Szél kotor levelet, embert, elemet.
Ugye, nem baj: bennünk is lakozott egy kicsit a végtelen.

(2012)

Fenyvesi Ottó: Advent

Valami vad örömnél láza
ereszkedik tétován a tájra.
Karácsony közeleg,
angyal bontja szárnyát,
friss tüdővel fújja
az érces harsonákat.

Így jó, nem másként.
Délre Füred és Baláca.
Az asztalon cédulák,
az éjszaka foszlányai
és a margóra tolt emberfia,
ahogy tovaröppen
az irgalmatlan csillagködökben.

Így jó, nem másként.
Füst gomolyog, kemence melege.
Örvénylik a pára, a decemberi.
Derű fűrészi a világot.
Angyalok suhannak
Isten fagyos leheletével.
Csak hallgatni jó ilyenkor,
a földdel összenőni,
az erdőkkkel és hegyekkel –
és a jászol fölé hajolni.
Tartani a lélek karján,
s mutatni a napnak, a szélnek,
az évről évre újjászülető
betlehemi gyermeket.

Így jó, nem másként.
Úgy döntöttem, zenét hallgatok,
lágyan omló orgonamuzsikát.
Vivaldit és Scarlattit.
Végre újra hű lehetek
ahhoz, amiben hiszek.
Hallgathatom a Tavaszt.
E zord télben ez talán segít.
Tisztítja és megtartja lelkem erejét.

Így jó, nem másként.
Hallgatni a folyton fogyatkozó egészt,
s csak törni belőle.
Hallgatni a hamar elveszített éden fuvalmát
és az újjászülető reményt.

Így jó, nem másként.
Ilyenkor csak állni
és hallgatni tud mélyen
az emberfia. A jászol
fölé hajol és a szíve

táját hűvös széllel fúvatja,
mert oly forró az és oly csintalan,
mint égi azúrban elvesző
illanó madár.

Így. Így jó, nem másként.
Így, igen. Így majdnem jó,
csak a felhők fehér gyapját simogatni.
(2006)

Géczi János: Nyom

Veszprém esszé
(részletek)

Szürkület után valóban nincs mit tenni ezzel a várossal. Az utcák kihaltak, még csak a kocsma irányába se tapogatózik senki ember, az egyetemisták a maguk klubjaiban duhognak, a színház nyitva is és zárva is, a szórakozóhelyek elnémulnak, a koncertek közönsége pontosan tudja, melyik hangnál esik egy az első hegedűs kottájából. Társas körök sincsenek, a turisták pedig, mintha szellemjárta helyet érzenének, a sötétedéssel egyidőben sietve menekülnek Balaton-parti szálláshelyükre...

Vasárnap délután nagyon szeretetre méltó a város: a történeti magon kívül, ahol rossz időben turisták tolakodnak, soha senkit nem látni: sem az úttesten, sem a járdán, de még az udvarok ösvényein, illetve lépőkövein sem. Szerintem a vasárnapi délutánokon a városlakók önvizsgálatot tartanak és megfeledkeznek az időről. Ilyenkor bizonyosan nincs sem erkölcs, sem erkölcstelenség. Ilyenkor nincs történelem.

[...]

...Ugyan Baláca világa Veszprémben nincs jelen, de a Baláca által előjátszott latinitás, amelyet sokan előszeretettel pannóniaiságnak állítanak, érzékelhető.

Ott vannak a lakóházaktól összeszorított lépcsőkben. Ott sárga és a barna színű építményekben, faragványokban, csupasz földfelületen. A keresztényi viselkedésben. A vár déli oldalán, a nyugati sarokba épült, a középkori várfalak helyén álló olaszbástyában. S abban a délszakias lazaságban is, Jókai utca köze-

pén, a püspöki és a káptalani birtok határán álló Nepomuki Szent János barokk szobrát a mai napig nem mozdította el senki, csak éppen egy házat építettek köré.

[...]

A balácai kőtár figyelmeztetett arra, hogy ebben a barokk óvárosban a szobron túl nincsenek alakos faragványok. Strasbourgtól Kassáig minden Veszprémmel azonos korú város, pláne fejmagasság fölött, telve különös lényekkel, amelyek egyik fele állat, a másik ember, vagy ha állat is, feltűnő emberi vonásokkal, vagy olyan lényekkel, amelyek a túlsó világra, a mennyre utalnak.

Veszprémet, emberfej magasságtól, nem népesítik be különféle szörnyek, nincsenek nagy szemű, nyelvlógató figurák, tekergő testű rémek, akik száján át ömlik alá zivatarban az esővíz, nem látunk falból előlógó kutyákat és krokodilfőket, s nincsenek házgerincen, ereszcatornák szögletén huszártorony tetején magányosan álldogáló pallosos alakok, mitológiai lények, keresztény attribútumokba kapaszkodó, koravén szentek, akik éjjel-nappal szemmel tartanak az itt élőket éppúgy, mint az erre ténfergőket. Veszprémnek nem kell a külső szabályozás, nincs szüksége a kőből-fémből-agyagból csinált rémalakok felügyeletére, megoldja azt másként. Arra sincs szüksége, ha már a gonoszságot elkövetett bűnösök nem látszanak, hogy a bűnösöket aljasságukra emlékeztető figurák előtérbe kerüljenek. Itt sok mindent, de leginkább bármit szabad titkolni, a vétkességet illik nem megvallani.

Nincsenek úton-útfélen allegorikus figurák, amelyek a helyes és követendő morálra emlékeztetnek: a hiányuk teszi meg ezt.

Mifelénk egyedül az egykori vár-kiskapu mellett épült barokk Nagypréposti ház emeleti falán láthatóak alakfaragványok, de hogy ne legyenek hivalkodóak, a könyöklőmezők festettek, s közöttük féldomborművű angyalfejek találhatók. A lépcsőfeljáróhoz vezető tűzfal törése utáni felület egyik angyalfejét gyerekkori kövérkés képemről mintázták, ugyanis azon a helyen nem találták meg a kilencvenes években épületet restaurálók az eredeti figurát, legalábbis ezt állítja Felhósi István, a pufók figurákhoz vonzó restaurátor.

Mindazokkal, akikkel korábban, a városban elszórva szobrokként találkozhattunk, a Szentháromság téren összegyűjtve ismét összefutunk, s összemérhetjük alakfelismerő képességünket. Van itt újfent Nepomuki Szent János, Szent Flórián, Szent István, Szent Imre, nem is említve az Istent, Jézust, Máriát, Mártont, Miklóst és Szent Pétert, Annát, Rozáliát, Mária Magdolnát, Katalint, azaz az alapítás idejében lévő város szegeinek szentjeit és rajtuk túl valamennyi középkori lovagszentet. Duplumok ők, azonban e téren helyi szerepük megerő-

sítődik, s együttesük, mintha a hívószavakból a rosarium avagy a breviárium, enciklopédiává áll egybe.

A Nagyréposti palota, a Szent Mihály székesegyház és a ferences templom által közrefogott térdarabban áll ez az enciklopédikus szándékú építményen és szoboregyüttes, amelyet legjobb mészköbe (mégpedig romlékony, bántapusztai kőbe) fagyott performansznak tekintünk. Biró Márton püspök 1750-ben az itt elbontatott két ház helyére készítette ezt a teátrális művet, hogy aztán a városnak minden korokra ennyi elég is legyen a színházi műfajokból.

(2009)

Géczi János: Fegyverengedély

A vár

Rendszerint öt óra, amikor kezdetét veszi az omlás. Először a szecessziószerű cserepek csúsznak le a korhadt gerendákról, majd megdőlnek a kémények, függökertek mészköoszlopai, s a kéménylakó csókák ricsajozni kezdenek.

Hajnal van. A kora fény leolvastja a sziklaplatóról az érseki palota sárga falait, meglágyulnak a párkányok, a koszos ablakkeretek; viaszszag terjeng. Lezúdulnak az épületek tömbjei a völgybe, szobacafatok lógnak a meredély peremén.

Hát ez lenne az a vár hajnali ötkor, aminek a tövében élek. Egyedül a Tűztorony, de csupán a hangja miatt, az megfojthatatlan.

(1994)

A Flórián

A fennsík városában semmi jele, hogy itt élt Cholnoky Jenő, s testvérei, Viktor és László. Csupán egy komolykodó ház, mészköotábláján felirat, első emelet magasságban, és egy lakótelep, amely nevét tőlük (de melyikükről?) kapta. A negyed egyébként nyúlketrecre hasonlít, illene Viktorhoz, átszeli egy kiszáradt patak, ami pedig Jenőre vall, de sok a kocsma is és az öngyilkoló, ezek pedig Lászlónak lennének kedvesek. Persze alig akadnak olyanok, akik tudnák, kik voltak a névadók.

Reggel, gimnazista lányok ficseri tömegében néztem meg a várkapu előtti épület oldalában magányosan merengő Flóriánt. Vállán veder, ömlik belőle a víz, hallható, amint zuhog, még így, mészköbe fagyottan is. A lila festék lekopott róla, valami papi szín maradt helyén, erőszakos és tiszteletet ébresztő. A vésett betűket ismét átfestette egy anyó, bár lehet, hogy a Jugoszlávia megszállására készülők, de a külsőn lezuhant s elégett repülőök ünnepségére készülődők közül valaki buzgó piktor.

A zugolyban álldogáló az egyetlen emberi szobor a városban. Kibír minden érárt, csak arra mozdul majd, ha megszólal a Tűztoronyban a félrevert harang, kinyitja tenyerét, kiesik belőle a tűzoltótár fakapujának kulcsa, s a kigördülő oltókocsi bakjára ül, siet a vészhez.

Cholnoky Viktor szerint az ó-lábú sekrestyésnek, e szobros ház hajdan volt lakójának, aki felgyújtotta a Hal tér régi házait, néhai Buhina Józsefnek arcását őrzi a faragott kép, szerintem azonban inkább hasonlít magára a patkánykörmű Cholnoky Viktorra, mert apró és üveg pitykegombhoz hasonlatos a szeme, alacsony a homloka – annak ellenére, hogy az ódon fülke Szent Flóriánja legalább ötven évvel korábban áll a helyén, mint született volt az író.

Igaz, a sekrestyés leszármazottja, nemes és engem előszeretettel bosszantó barátom szerint kiköpött olyan, mint az a kékmázás szobor, amit rólam másolt Várnagy Ildikó, azzal, hogy pontosan ilyenné válok, ha megérem a hatvan évet.

(1994)

Géczi János: Ezer veszprémi naplemente: (Előszó, részlet)

Az egyik veszprémi televízió Híradójának bevezető képsorán a város melletti, Ircsik József által annyiszor háttérnek festett Csatár-hegy látszik a maga folyini kész naplemente-díszkivilágításában. A felvételen rögzült pompa irreálissá teszi a városunkat, mellette egyszerűen bizonytalanná válik minden ház, minden utca, minden kert vagy emberi tér, az élet, a cselekvés, a vágy, sőt a létezésünkbe vetett bizalom is meginog. Ez a tündöklés nem hagy helyet az ember hétköznapi létezéséhez: városunk kicsivé, lényegtelenné, nem fontos viadalmak küzdőterévé válik, talán nem is igaz, vagy ha igen, akkor is csak félig igaz ez a hely. S az sem valószínű, hogy mi itt vagyunk. Ki kell cövekelnünk magunkat, hogy el ne sodorjon az idő hulláma, s miért ne lehetne, a foszlékony, tűnékeny, talán nem valóságos, mert csak kitüntetett pontokból szemlélhető: naplementékhez.

Az ezer veszprémi naplemente ezer Veszprémben eltöltött este munkája – annyi időé, amennyit korábban el se tudtam volna képzelni. A csonkolt verstes-tekbe mindenkor bele lehetett kapaszkodni, s tudni, hogy szonettek is lehettek volna, ha azt és úgy akarom. Ót év alatt feladat is került: egy helyszín teremtése. A helyszín, amely megteremti az őt kitartóan figyelőt! És macskák jönnek, vö-

rösbegy-kolóniák költöznek ki-be, ha már sikerült elkergetni a csúszkákat és a krákgva hangoskodó szajkótojót, megnő néhány fa, befutja a terebélyes hárs várfaltól elhajló, vastag törzsét a sötétzöld borostyán, megjelenik egy-két barát-nő, barát, megtalálják a helyüket az antik rózsák, és a kőmagvakat termő birsfácska kibontotta magát a hegyoldal gombaszagú rejtekéről, elkezd virágozni és teremni: minden megtalálja a maga kettős hasznát s kiteljesedését. A vers lehet csalánbokor, puli, a piarista gimnázium homlokzatának rózsaszínes fríze, bor melletti beszélgetés a középső terasz szőke kőasztalánál, kísérlet az idő ellen vagy szétporladó szó, farönk. A vers lehet a vers.

(1999)

92.

palágyi sylvia *régész*
balácai villagazdaságának

salve a megmaradottnak
salve az ittmaradónak

a régi villának
üdvözet
a galagonyafának vadkörtének
az atrium falának

üdvözet annak is
akit félig
vagy talán jobban
a mondat eltakar

a kékszajkónak
hogy ezerhétszáz évet átszárnyalt
kibiceg a falból
elválasztja magát a festett kerttől
a fajszi *tájba átrepül*
csőrében a gránátalma
érzékeny zöldarany gallya
szemében a latin ragyogás

salve a régi villának
amelybe mint a testbe a lázak
történetbe a szelíd cselekmény
rég emberek visszajárnak

annak ki ház lett Pannóniában
mi a sorsa
eldönteni két évezred kevés

rom lesz repcemező
futóárok
amelyben hol katonák
hol régészek járnak
nikkelkalapácsok kopogtatják
szétverik a bombavetőket

fürdőjének vizét
a bólogató kutak sziszegve kilopják

a mediterrán dél alvadt árnyékkékjét
nyaranta egyszer
ha szárazvillámos a reggel
a déli fal lassú zugában kikeverheti
s mire megragyogtathatja
a távoli dombról társzekerek
fekete lovak dobogását hallja

hát salvage a megmaradottnak
salve az ittmaradónak
salve

Géczi János: Veszprém

1.

A város miként Kronosz – fölfalja fiait
 s apjával sem kíméletes. Nevét a név jelentése
 – mint ágy a haldoklót – a pontosan betölti
 nem jut hely benne a szóváltozatoknak.
 S bár tudja nincs benne sem mennyország
 sem pokol sem egy szonett délutánra
 – melyben a fényt az ezüst átjárja – sem
 házak melyek összecsiszoltan utcaként ragyogják át.
 Amit tud az a szerencsétlenségek jelenidején
 a mítosz – mítosza – leírása: az ég méhburka
 kéken tündököl s felesleges.

Veszprém. Felejtésből építkezel
 tornyod légüres üregében némán tátog
 – mégha a nyelv bronzhoz verődik is – a harang.
 A kapuzár kulcsa leltárra jár: lakód nem kapja vissza
 a csettenő zár zaját
 s hiába tett a históriádhoz egy – tán kettő – tagmondatot
 hulladékként a csönd emésztőgödrébe hull.

Már nem furdal a lélek. Értem algebrádat
 s bizonyításod végegyenletében a kotyogó számokért
 köszönetet mondok. Dolgom egy
 – a vérrózsa színétől hiteles – színnel maradt
 meglehet az az isten
 a vörös labirintusának szívében heverő mondattal.
 Azt ahogy kifeszlő bimbóként önmagát nyitja – még leírom.

2.

Az utcák délnek a házak északnak tartanak.
 Eltűnsz a térképről város! Óvatos
 kutyáidnak nem marad kerékvető
 melyhez ülve a néma Holddal lehet feleselni.

Elégiákból az idillt
a versek Ányos Pálból a szorongást
a poéták – 16. század – a sormetszeteket
lebontják miként tornyaid a jambusok

s nem jut mondat a sétálásra.
Rettegsz. Vársz szertekuszáltan.
A szent királyné Passauba siet.
Hol van már – csipkelángban

a forró törvény – a titkod?
Vöröskő lépcsősorod a hegynek indult
s nem érkezik fel – vörösen – soha.
Betorkollik egy nyelvemlékbe

mint a tériszony szimbóluma
amelyet megfejtenek vagy elfelejtenek.
Ki tudja – a közöny irgalmatlan – mi nem voltál
s mi az ami – alkonyi fütty
a szív szinuszhulláma – lehattél volna?

(2014)

Görgey Gábor: Gizellákat a közéletbe!

Én úgy vagyok a történelemmel – ez nyilván a drámaíró és gyakorló színházi ember szakmai ártalma –, hogy szeretem a múltat szituációkban elképzelni. A történelmi pillanat drámai ereje, mintegy színpadi helyzete hat rá. Goethe legendás utolsó mondata a halálos ágyon „Mehr Licht!” több fényt számomra akkor világosodott meg igazán, amikor a költőfejedelem és miniszter weimari palotájában járva megláttam meglepően kicsi és sötét hálósobáját. A filozófiai távlatú mondat érvényes maradt, csak éppen testközelségből átéltem a realitását is, hiszen valóban kevés volt a fény ebben a szobában.

A tatárjárás kataklizmája a történelem elvontságából akkor sűrűsödött számomra élménnyé, amikor Trogirba, az egykori Trau városába látogattam, az Adria eme szigetére, melyet ma rövid híd köti össze a szárazfölddel, de amikor

IV. Béla királyt családostul idáig kergették a tatárok, híd nélküli sziget volt, egy nyíllövésnyire a szárazföldről. Elképzeltém az országa vesztett királyt, amint a parton áll és farkasszemet néz a feketéllő tatár sereggel. „Pocsék érzés lehetett!” – gondoltam néhány éve, a szigeten állva, és ebből az érzésből egyszerre átélhetővé lett számomra maga a tatárjárás.

Géza fejedelem, abban a még átmeneti országban, éppen Ázsia és Európa között, nagy politikai bölcsességgel mintegy importálta fiának a keresztény nyugat egyik prominens hercegnőjét, Bajor Gizellát, nehogy a hazai erős Ázsia-párt találjon asszonyt adni a jövő uralkodónak, s ezáltal esetleg kútba essék a nagy reform, mely 1000 évre kijelöli Magyarország útját. Vajk-szent István és Bajor Gizella frigyével, ahogy Szabó Magda írja: „A magyar föld és ... Európa kicserélték jeggyűrüiket”.

Én Gizellát, az első magyar királynét is úgy tudom magamnak elevenné varázsolni, hogy elképezelem, mit érezhetett és mit láthatott a kényes hercegnőlánynak, amikor Regensburgból, a ma is elragadó középkori város kulturált, már akkoriban kiemelkedő építészeti remekeinek világából, gazdag hozománnyal megrakott hajóján Esztergomba érkezett. Belépett egy számára tökéletesen idegen, riasztóan barbár földre. Minden bizsonnyal nem kis rémületet érzett. Miféle világ ez, Miféle emberekkel? Hogy fog itt élni? Emberi nagyságát mindenekelőtt az mutatja, hogy erőt vett magán és nem ijedt meg a számára barbár földről. Hanem hamarosan felismerte, hogy egy hatalmas feladatról van szó. És felnőtt a feladathoz. A 15 évvel idősebb Istvánnak méltó társa lett az uralkodásban. Megértette, hogy a király mit akar, és teljes személyiségével belevetette magát az ország Európához tagolásába. Már pusztán jelenléte is fontos volt az ezredforduló utáni új rend nem éppen könnyű meghonosításában. De művelt is volt, több nyelven beszélt, minden bizsonnyal tudott olvasni, modort és etikettet hozott magával a bajor udvarból, egyszerűen két lábon járó eleven minta volt a nomád ország törzsi urai számára.

Ám Gizella nem csak viselkedett, hanem honosított. Tudást, életformát, ipart. Misszióknak tekintette, hogy az a támogatás, amit a keresztény Európa egyszerű önértékből az átalakulás Magyarországra áramoltatott, jó helyre kerüljön és működjék. Gizella személye biztonságot garantált a nyomában beáramló telepeseleknek. Jöttek is bizalommal, szokásokat, latin írásbeliséget, a kézművesség műhelyeit és tudását hozva magukkal, új intézményeket, városfejlődést teremtettek. Az országos templomépítő program templomait be kellett rendezni, s a király megbízásából Gizella feladata volt a papi ruhák, oltárterítők elkészítése. Ő

pedig varró- és ötvösműhelyeket, tehát ipart létesített, ahol nyugati szakemberek magyar mestereket képeztek. Mint tudjuk, Veszprémben és környékén működtek a legfontosabb műhelyek.

Míndez természetesen a Szent István-i modernizációs politika része volt, de Gizella személye és szerepe éppen azért mondható újnak, mert ő ebben nem középkori ájtatos babatündérként asszisztált, hanem felvilágosult és szabad, mondhatni modern asszonyként egyenrangú, tevékeny társa lett Istvánnak a grandiózus feladatban. Veszprém hűségesen őrzi emlékét. És ha már így őrzi, hadd mondjam el egy régi rögeszmémet: több, sokkal több Gizellát, azaz nőt szeretnék látni az életünket alakító közéletben. A politikában. Miért? Mert több ezer éve egy férfiak vezérelte világban élünk, és ez a férfivilág pocsékul működik. Ennek a macsó-uralomnak legfontosabb princípiuma és önmegvalósítása évezredek óta a háború. Ám egy nő, aki életet hoz világra, sosem képes az élet egyedi és tömeges kioltásának ama szakszerű megtervezésére, mely ezt a maskulin történelmet jellemzi. Több női jelenlét, több női hang jót tenne harcias kaskadásoktól hangos világunkban, melynek irányításában többnyire erőszakos, nagyképű férfipojácák dominálnak. És ha másként nem megy, tisztelt Hölgyeim, méltóztassanak Lysistratéra koncentrálni, aki rávette asszonytársait: amíg uraik nem teremtenek békét, elzárják édes ölüket előlük. Márpedig a férfinép a háborúskodásnál csak egy valamit szeret jobban. Ezt!

Eszmefuttatásomat Bajor Gizelláról e profán gondolattal zárva azt kívánom, hogy az a szép régi terv, a királynék városában összeseregülő királynék találkozzon végül megvalósuljon. Millenniumtól függetlenül is. Mert a királynék legalább néhány napra feledtetnék a politika nem éppen üdítő macsó-világát.

(2002)

Hordós Csaba: Szélzene, Mesék Veszprémről

Valamikor Veszprémben, még a régi időkben, a kéményeket sokkal magasabbra építették, mint manapság. Erre a nádtetők miatt volt szükség, mert a város házainak tetejét nem cserép, vagy pala fedte, hanem nád. A kéményekből kipattanó szikra pedig gyakran lángba borította a tetőket, a szél pedig könnyen tovább vitte a pernyét, parazsat, így aztán itt nem volt ritka vendég a nagy vörös kakas, a tűzvész. Veszprém többször porig égetti, legutoljára az 1900-as évek elején. Történt pedig egyszer, a nagy 1789-es tűzvész után, amikor az egész vá-

rost szinte újjá kellett építeni, hogy a kéményeket nem az előírásokban lejegyzett magasságra húzták fel, hanem csak úgy ráérzésre, körülbelül, nem törődve a szabályokkal. Különböző magasságú kémények épültek. Sietni kellett, mert nagyon hideg volt, nagyon hideg napok, nagyon hideg évek.

És az egyik tavaszi napon, mikor északkeletről fújt a szél, megszólaltak a kémények. Igen, a szél belefújt a kémények kürtőibe, és azok, akár óriási füstös furulyák, megszólaltak. Furcsa huhogó hangot hallattak, de érdekes módon ez a zene harmonikus volt. Mintha egy elfeledett dallam hangjai szálltak volna a levegőben.

A veszprémiek nem ijedtek meg, sőt, majd mindenki kiállt az utcára, hallgatni ezt a muzsikát, ami a szélnek volt köszönhető. Lassú, ünnepélyes dal volt ez, tétován ide-oda billegő dallammal, mintha egy óriási karmester lebegett volna a város fölött, kinek intésére újabb és újabb utcák, városrészek kapcsolódtak be a közös muzsikálásba, végül már egész Veszprém egy dalt fújt, a város összes kéménye más-más hangon, fújta saját dalát, de összhangban egymással és az emberek szívét valami fájdalmas öröm szorította össze, sokuknak a könnye is kicsordult.

Kivéve a tűzoltókat. A tűzoltók munkájukból fakadóan alapvetően utálták a szelket, mert veszélyes volt, hiszen nagy szélben az egész város leéghetett. Ráadásul ők a *Nagy Veszprémi Rezesbandára*, saját zenekarukra voltak különösen büszkék, így nem csoda, ha féltékenyek lettek a szél zenéjére, hiszen annak nagyobb sikere is volt, mint nekik bármikor, és ezt nem lehet annyiban hagyni. Úgyhogy gyorsan kiálltak a főtérre, és rezesbandájukkal megpróbálták túlharsogni ezt a különös lágy, de mégis szilárd muzsikát. A veszprémi lakosok roppant dühösek lettek, és szégyenszemre városuk egyetlen, de legjobb fúvószenekarát, a *Nagy Veszprémi Rezesbandát* nem átalították rohadt paradicsommal, záptojással, miegyébbel megdobálni.

Szegény tűzoltózenekar élete legnagyobb kudarcát könnyelhelte el.

Ilyen csúfos bukásban még nem volt részük. Könnyes szemmel, de villámgyorsan eltűntek a Fő térről. Mindegyik zenész magához ölelte hangszerét, siettek vissza a laktanyába. Az úton könnyeik pik-pik, kopogva egészítették ki, ellenpontoszták a szélzenét.

Ott benn aztán erőt öntött beléjük Kóborfi Alfréd, a tűzoltóparancsnok. Megnyugtatta hű beosztottait, hogy ez nem maradhat annyiban.

Közben a szél csak nem állt el, állandó erősséggel csak fújt, fújt, észak-keletről, úgyhogy a polgárok örömére a muzsika sem halkult el.

Több napja már együtt lélegeztek, együtt éltek ezzel a zenével, lassan életük részévé vált, és már el sem tudták képzelni, hogy ne szóljon ez a csodálatos muzsika. Mellette oly mélynek, de mégis könnyednek tűnt az élet...

A város tempója is lelassult kissé, de kiegyensúlyozottabbá is vált. Mindenki megszeliődött, ha lehet ezt mondani, de az biztos, hogy sokkal kevesebb betörés, rablás, duhajkodás, erőszakosság történt abban az időben, és a hírhedt cserháti brutális anyák sem pofozták annyit gyermekeiket. Esténként a férfiak kiültek a Korona szálló teraszára egy pohár sörrel, és biztosak voltak benne, hogy máma nem verik meg az asszonyt.

De Kóborfi Alfréd nem tétlenkedett. Egy tűzoltóparancsnok nem vezítheti el a fejét, még ha emberei kétségbeesnek is.

És egyik nap, azt hiszem szerda volt, de lehet, hogy csütörtök, a város lakosai arra riadtak föl, hogy csönd van. Nem fúj a szél. Nem szól a muzsika. Rosszkedvűen ébredtek a veszprémiek. Rosszkedvük csak fokozódott, amikor a tűzoltók sorra bejárták a város összes házát, és sokat sejtető mosollyal nyújtottak át a másnapi főtéri koncertre egy-egy meghívót. Érdekes módon kötelező volt elmenni a hangversenyre.

– Tűzrendészeti okokból! – mondták a tűzoltók, és huncutul mosolyogtak.

Kóborfi Alfréd büszke volt magára. Megmentette a tűzoltók becsületét. Nagy utánajárással, gondos tervezéssel, pontos munkával, no és némi anyagi áldozattal kifogott a szélén. Pontosabban befogta a szelet, a szél száját. Ugyanis titokban a város északkeleti határán hatalmas paravánokat, nagy légtelöket építtetett fából és erős vászonból. Ott álltak kívül a városon, elállva a szél útját. Úgyhogy Veszprémben szélcsend volt, a szó szoros értelmében, mert nem muzsikáltak a kémények.

Este, a térzene előtt a tűzoltók boldogan menetelve parádéztak az utcán. Szemük ragyogott, bajszuk kipödörve, sisakjuk kifényesítve, körmük levágva.

A polgárok ellenben dühösek és rosszkedvűek voltak. Még a koncert előtt minden férj megverte feleségét, azok meg nyafogó gyermekeiket pofozták meg, akik, hogy bánatukat levezessék, a kutyába, vagy a macskába rúgtak bele. Este hét órakor egy vidám zenekar, és egy rosszkedvű hallgatóság foglalt helyet a Fő téren. És akkor felharsantak a trombiták, klarinétok, oboák, harsonák, zörgött a cintányér, pufogott a nagydob.

Szörnyű volt hallgatni a Nagy Veszprémi Rezesbandát. Nemcsak hogy zajos, durva zenét produkáltak, de olyan hamisan is játszottak, hogy legszívesebben minden veszprémi befogta volna a fülét...

Ám nem kellett sokáig szenvedniük, mert a lármás, fülsértő ricsajt a szélterelők sem bírták sokáig a város határában. Egyszerűen megrepedtek a paravánok vásznai, kettéhasadtak a sok félrefújó fals hangtól, sőt volt olyan vászonfal, amelyik úgymond

inkább lefeküdt a földre, ledőlt a tűzoltózenekar zenéjétől. Es újból beköltözött a szél a városba, újból megszólaltak a kémények, és felhangzott az ismerős, puha dallam, elnyomva a zenekar egyre zavarosabb, bizonytalanabb zörejét.

A veszprémiek fellélegeztek, és minden család boldogan összeölekezett. A férfiek megfogadták, hogy soha nem verik meg feleségüket, az anyák csókolgatták szelíden mosolygó, bájos gyermekeiket, akik megígérték, hogy soha, de legalábbis ritkán tesznek rossz fát a tűzre.

Mindenki boldog volt, kivéve a tűzoltókat, akik sírva indultak vissza a laktanyába, könnyeik cseppjei pik-pik, az utcakövön.

Kóborfi Alfréd dühös volt, de nem esett pánikba. Megnyugtatta embereit, hogy ez nem maradhat így tovább, akik szipogva bár, de mégis reménykedve bizakodni kezdtek parancsnokukban.

Kóborfi elemezvén a pillanatnyi helyzetet, rájött, hogy ez a paravándolog túl egyszerű megoldást kínált volna. Hibát követett el akkor, amikor azt hitte, hogy ilyen olcsó trükkel képes lesz felülemelkedni a szél problémáján. Erősen törte a fejét. Egész éjjel nem aludt.

Másnap reggel kopogtak a polgármester ajtaján. Alfréd, a tűzoltóparancsnok volt az, karikás és tűzben égő szemekkel, hóna alatt papirosokat szorongatva. Hatalmas tervei voltak...

Sikerült meggyőznie a polgármestert, hogy minden ház tetejére tornyot kell építeni, amelyek csúcsára szélkakast kell tenni, hogy mindig lehessen tudni, hogy honnan fúj a szél. Mert az fontos tűzrendészeti okokból. A polgármesternek tetszett az ötlet, el is képzelte Veszprémet, rengeteg kis toronnyal, csinos kis rézszélkakasokkal, képzeletében mesevárossá alakult át a város. Támogatta a tűzoltóparancsnok tervét. Rendeletet adott ki, melyben kötelezett minden háztulajdonost szélkakassal ellátott torony építésére, tűzrendészeti okokból. Alfréd külön kérésére a rézkakasokat a tűzoltóság biztosította minden megrendelő számára.

A városlakók morogtak ugyan, mert saját költségükön kellett építkezni, de aztán áldani kezdték a polgármestert, és Kóborfi Alfrédet, hogy ilyen nagyszerű dolog jutott eszükbe. Noha Alfrédnek egészen más szándékai voltak. Ő úgy tervezte, hogy minden szélkakas tartógömbjében egy zenélőszerkezet rejtőzik, amely a szélkakas ide-oda forgásától fog megszólalni, és ez a rengeteg zenélőszerkezet olyan muzsikát produkál, hogy a szél és a kémények zenéje egyszerűen le lesz pipálva. Pip.

És amikor az összes házon ott díszelgett egy szélkakasos tornyocska, akkor az összes háztulajdonosnak fel kellett másznia a tetőre, tűzrendészeti okokból, és egy csavart kellett elfordítania, amitől a zenélőszerkezet bekapcsolódott.

De a tűzoltók döbbenetére a tornyokból felcsendülő muzsika egyáltalán nem nyomta el a szélzenét, inkább hozzásimult a fődallamhoz, finoman, diszkréten kísérve azt, újabb színnel gazdagítva a város fölött lebegő melódiát. Kóborfi Alfréd hiába szereltette fel saját házára a legnagyobb szélkakast és a lehangosabb zenélőszerkezetet, az ő tornyának zenéje épp olyan alázatosan megtalálta helyét a város zenéjében, mint a többieké. Alfréd dühöngött, de annyian gratuláltak neki, és annyi köszönő levelet kapott, hogy végül teljesen megbékélt. A tűzoltók elbizonytalanodtak, látván parancsnokuk pálfordulását.

És ez a bizonytalanság is okozhatta a legnagyobb tűzvészt, ami Veszprémben addig előfordulhatott. Tudniillik ez a különös dal, amit a város és a szél együtt hoztak létre, idevonzotta a hírhedt lágymányosi sárkányt. Ez a sárkány pedig, mint tudjuk, ha ilyen furcsa dallamot hall, rögtön odarepül és elhelyezi egyetlen tojását egy megfelelő helyen. Ez a megfelelő hely pedig Kóborfi Alfréd tűzoltóparancsnok házának kéménye volt.

Éjjel röpiült ide a sárkány, senkise látta. El is helyezte tojását gondosan. Kóborfi Alfréd pedig nem is sejtette, hogy sárkányt melenget kéményében. És azt sem tudta, hogy minden egyes befűtéssel, tüzeléssel, főzéssel, sütéssel, a kéményen átáramló meleggel csak a sárkánytojást költeti ki.

És egy nap bekövetkezett a tragédia. A tojásból kikelt a kis sárkány. És nem csipogott, hanem mint rendes sárkányhoz illik, kénköves lángot fújt orrán-száján. És bizony így az első lángragyúlt ház épp a tűzoltóparancsnoké volt, aztán a szél miatt szép sorban az utca többi háza, végül az egész város leégett.

Mindenki tétlenül, és döbbenten nézte a város pusztulását.

Bizony, a szép tornyocskák is leégték, a forróságtól az összes rézkakas elolvadt. A megolvadt réz patakokba gyűlt össze, és van egy harang alakú üreg a város alatt, ahol az izzó fémpatakok láva-folyama összegyűlt, kitöltve ezt az üreget. Ott kihűlt lassan, megszilárdult, mint kezdeti rossz kapcsolat az udvariasság burkában.

Állítólag ha északkeleti szél fúj, és fülünket a földre szorítjuk, lehet hallani ennek az óriási harangnak a zúgását.

Egyesek szerint a szélzenére, mások szerint inkább sárkány-üvöltésre hasonlít ez a különös zengés, amely a föld alatt hullámszik tova.

Azóta tilos itt szélkakast tenni a házak tetejére.

És azóta nincs Alfréd nevű tűzoltó Veszprémben.

(2006)

Ircsik Vilmos: A múlt árnyai

Ez a nyári nap is úgy indult, mint a többi: reggeltől délig dolgoztam, ebéd után pedig kimentem az erdőbe, amely távol lévén minden lakott helytől, vasúttól, országúttól, még mindig szép és tiszta, nem csúfitották el a természet lágy ölén csapott evészetekkel, a más erdőbe betegséggént behurcolt roncsokkal, szeméttel, törmelékkal, meg mindenféle elképzelhető és elképzelhetetlen lim-lommal.

Ebben az évben korán, rögtön a gabonák szárba szökkenése után jelent meg sűrű folyásokban a fenyővargánya. Igaz, a most már pár napja tartó tikkasztó hőség miatt az erdőszélen alig-alig termett, ami pedig kinőtt, az is elrejtőzött a fenyők nyirkos árnyékában. A lehullott, holt tűlevelek alatt helyenként csak egy dudor, egy kis földtúrás árulkodott, amit óvatosan elegyengetve, az ember leáshatott egy gombáig vagy egy egész folyásig. Az erős gombaillattól remegés fogott el, mint a vadászkutyát, ha szimatot kap, noha túl későn jöttem ki, és kosarat sem hoztam magammal, tudva, hogy a környékbeli gombászok hada már kora reggel átfésülte az erdőt. Így, miután rátértem a fenyvest több helyütt átszelő széles útról egy bojtorjással, csalánnal benőtt keskeny irtásra, tétovázni kezdtem a fák aljából rám kandikáló nagy, sötétkalapos vargányák láttán: Erdemes-e leszedni őket, hiszen többet úgysem talállok.

– Hát szabad elpazarolni a gombát? – csendült fel ekkor a bensőmben anyám hangja. – Hiszen az Isten ajándéka!

Letéptem egy márványkemény vargányát, és a zsebembe csúsztattam, abban a biztos tudatban; hogy nem fog széttöredezni. Igazi gombagenerális volt, egy egész hadsereg vezére, amely soha nem nőhet magában. De restelltem átkutatni a környező fenyők alatti tűlevelű takarót, és ekkor nem is a belső, hanem a külső hallással, szinte a fülemmel, jól kivehetően ugyanazt a tiszta csengésű hangot hallottam, amely gyerekkoromban vigyázta minden lépésemet:

– Keress, te kis haszontalan!

Még körül is néztem, de nem oldalra, nem a fák közé, hanem a koronájuk felé, a lombjuk közül átszűrődő égbolt sűrű kékjébe, ahová hite szerint anyám lelke elköltözött. A lesimított haj és a fekete fejkendő keretében fel is villant előttem szép, jóságos arca, amelyet haláláig nem csúfitott el se ránc, se redő, és arcának simaságából rám ragyogott barnás-zöld szeme. Bizonyára ő is látott engem odafentről, megkomorodva, pusztulóban, akiben már több a homály, mint a fény, pedig ő mindig csillagomnak szólított, látott kisfiúnak, aki annyi rémületet, aggodást, keservet, bánatot okoztam neki, de akiben azért öröme is telhetett,

talán éppen akkor, amikor az a kis legény olyan fűrgén cikázott a fák között, éles szemével apró, kemény gombát keresve a rözse, a száraz tűlevelek, az avar alatt, ahová őt gyengülő, fáradt lába már nem vitte el, ahová homályosuló szeme már nem tudott behatolni. A fák között fel-feltámadó szél mintha az ő, oly gyakran elmondott szavait görgette volna vissza végrendeletül az időben:

Ezt a gombafolyást rád hagyom, kis csillagom. Más egyebünk úgy sincs. Csak el ne felejtse, a nádas mellett végig az ösvényen, aztán rátérni a mélyútra, az a horhoson keresztül egészen az Öreg fűzfáig visz. Onnan pedig felkapaszkodsz a domboldalon a fenyvesig. Ez mind a tied. Tavasszal csak a horhosig menj, ott terem a kucsmagomba, a fűzfa körül, de csak áprilisban, a Szent György nap előtt való héten, nyáron a fenyvesben a fenyővargánya, ősszel pedig a fenyves mellett, a bükkösben az őzlábgomba.

Most ezt a hangot követve befurakodtam a fenyőfák keskeny közeibe, mit sem törődve a szűrős tűlevelekkel, és egykettőre tízesével ástam ki a pompás vargányákat. Ingemet levetve azzal a boldog tudattal dobtam rá a gombákat, hogy bepiszkolódik, hogy semmiféle mosópor nem viszi ki belőle a szürkésbarna foltokat, a legválogatottabb márkás termék sem, amelyekkel pedig úgy beszennyezték a tudomat, mint az erdőt a limlommal, szeméttel, törmeléssel, és hogy ezek a gombafoltok most már mindörökké anyám hangjára fognak emlékeztetni, amely itt ért utol az erdőben, anyáméra, aki világeletemben kétféle foltot különböztetett meg, a kimoshatót és a kimoshatatlant, és aki az utóbbiról soha nem állította, hogy el fogja távolítani.

– Ezután így fogod hordani! – nézett rám szigorúan, ha ingemet, nadrágomat valamilyen csínytevéskor olajjal, zsírral vagy más egyéb kulimással mocsoltam be.

Tovább mentem. A múlt emlékeitől ilyen váratlanul és mélyen felkavarva bolyongtam az annyiszor bejárt ösvényeken, tisztásokon, horhosokban, szakadékokban, kiszáradt patakmedrekben, szinte beteges boldogsággal csodálkozva rá az ismerős körvonalakra, színekre, illatokra, és fedezve fel bennük más, távoli helyek körvonalait, színeit, illatait, amelyeket azóta elnyelt az idő.

Miért is nem vettem eddig észre, hogy a világ, amelyben most élek, mennyire hasonlít gyerekkorom világához? Ugyanilyen gyönyörűséges aljnövényzettel borított tűlevelű erdő volt közvetlenül a mögött a titokzatos kastély mögött, ahol a nagyságos asszony élt, míg végül ki nem tették onnan, és efeletti bánatában aztán, kezében kancsójával, napról napra róttá magányos útját a hegy tövén, egy ugyanilyen tejfehéren gyöngyöző, nyárfával elegy, gyér nyírfásban fakadó forráshoz, amiből, miután kiapadt, Kari hiába próbált vizet fakasztani.

A tisztásra értem, ahol kutyám, akit most csak azért nem hoztam magammal, mert a koradélutáni hőségben nem szeret csatangolni, a minap fácánokat hajtott fel. A tisztáson most gyerekek játszottak. Egy fehérsapkás kisfiú, társaitól elkülönülve, magányosan, óvatos vadászléptekkel lopakodott egy harangvirágon ülő lepkéhez, és próbálta a tenyerébe zárni. A lepke azonban, egy minden hájjal megkent, érett szépség, könnyedén és elegánsan siklott tova, a kis, ügyetlen, zöldfülű bikfic markából. Mire az homlokát ráncolva, zavartan és szégyenlősen mosolyogva egy másik virághoz, a lepke újabb menedékéhez somfordált, de ismét elszalasztotta az ügyes pillangót. A fiú magánya, óvatos, félénk léptei, zavart, szégyenlős mosolya a félnótás Jenőre emlékeztettek, aki állítólag szerelmi bánatában lett magányos és boldogtalan, és szegődött a nagyságos asszony társává a forráshoz való mindennapi zarándoklásban. A gyerekeket kísérő óvónő vagy tanítónő délceg, büszke tartásával, szőke hajzuhatagával pedig Grétára, a mi tanítónőnkre emlékeztetett, akibe Karival együtt reménytelenül szerelmesek voltunk, amit Kari ország-világ előtt meg is vallott, én azonban hétepcsétes titokként hordoztam magamban.

Aztán a nyárfaligetben, a patakparti magas meredélynél a csordára bukkan-
tam. A meredély homokfalába vájt odúk körül méhekre vadászó, tarkatollas gyurgyalagok röpködtek, majd zsákmányukkal úgy tűntek el az odúkban, mint-
ha a föld nyelte volna be Őket. Átkeltem a patakon, amelynek parti homokját
tehénpaták szabdalták szét, felkapaszkodtam a meredélyen és egyenesen a fák
árnyékában bóbiskoló csordához értem. Itt hihetetlen csend honolt. A tehének
úgy feküdtek, mintha rejtőzködnének, és hallgatásukból valamiféle veszély
áradt. A hatalmas állkapcsok még szunyókálás közben is szüntelenül és némán
mozogtak, de én nemegyszer láttam ilyen békés, mozdulatlan gulyát a sás-, nád-
és fűzfacsaltiban szinte láthatatlanul megbúvó Torna völgyében, és a különben
minden életfolyamatukban oly hangos állatok rejtelmes hallgatásától akkor is
félelem fogott el. Most villanypásztor vigyázott rájuk, aki drótjának egyetlen csí-
pös ütésével a jelek szerint éppen úgy kordában tudta tartani Őket, mint a csordás
a hátukon csattanó ostorával, vagy mint a kutya a csánkjukba maró harapásával.
Mentem tovább a mezőn és a mézillatú, gyönyörű, nedves szakadékon keresztül
a kis dombra, melynek mentén több kilométer hosszan buja aljnövényzetű, pom-
pás vegyes erdő nyúlt el. A benőtt irtás fölött feketerigók röpködtek megállás
nélkül: az öregek repülni tanították a fészküket most elhagyó fiókáikat. Hatalmas
zöldharkály suhant el, és egy vén szomorúfűz törzsébe kapaszkodva tüstént véсни
kezdte acélkemény csőrével a mély repedéseket. Hirtelen még mélyebbről, szín-

te már másvilági messzeségből, megszólalt a kakukk, és olyan hosszan, kitartóan kakukkolt, hogy bánni kezdtem, amiért nem számoltam rövid, két szótagos jóslatait, amelyek ugyancsak hosszú életet ígértek volna. Aztán mintha kelepcebe akarna csalni, elhallgatott, és kis szünet után újra rázendített, én pedig örültem, hogy nem mentem neki lépre, mert ezúttal rögtön abba is hagyta. A madarak nem félték, hiszen ide, az erdő mély vadonába ritkán tévedt ember. Nyilván ezért csengett olyan tisztán és minden rettenet nélkül a régen elköltözöttek hangja. Hallottam nagyapám utolsó sóhaját valamelyik galíciai harcmezőről, hallottam apámat mesélni róla, hallottam anyám bátyjának hazatartó lépteit a Don mellől, és hallottam a nagyságos asszony méltatlankodó hangját, ha Jenő nála korábban érkezett a forráshoz, és túl sokáig bibelődött a vízmerítéssel:

– Ejnye már!

A múlt hangjai betöltötték az egész erdőt, és én lenyűgözve most döbbszemtem rá először, hogy mennyi mindent éltem át ezen a világon, és hogy mindaz, amit átéltem, régóta nem nekirugaszkodás a jövőbe, az igazi életbe vivő szárnyaláshoz, hanem már réges-rég maga az élet, amiről anyám mindig így beszélt:

– Mi lesz veled nélkülem?

Igen, mert ebben az életben minden egybefonódik: a távoli múlt a jelennel, az pedig a jelenből folyamatosan múlttá váló jövővel. Semmi nemvész el nyomtalanul, semmit nem nő be a felejtés füve, hiszen az emberi lélek nem temető, hanem szentély, amelyben a halottak új életet nyernek, és ahová csak annak a helynek az áhíthatával léphetünk be, ahol születtünk, ahol minden kis zugot jól ismerünk, ahol egykor teljes életet éltünk, és ahonnan nézve a világ többi részében mindörökre idegenek maradunk.

Keress, kis haszontalan!

2009

Kanyár Erika: A veszprémi vár utcakövein

Kopognak századok Kíméletlenül
tatár török
tegnapelőtt labanc orosz
s a kommunista út-törők
börtön-szabadság
Örök csak – élet halál

Kopognak hónapok
Halaszthatatlanul
becsengetés
kicsengetés
zsivaj
dolgozatírás
ballagás
vizsga monoton sora
Örök csak – a változás

Kopognak tizedek Kegyetlenül
gyermekmosoly
gyermekhalál
kong lélekarang
nem szűnő
időtlen fájdalom
Örök – csak az elmúlás

Kopognak hetek Szenvtelen
fogas feladatok
stressz és betegség
a konok kitartás
keményre kalapál
Örök
csak a munkálkodás

Kopognak
évek Könyörtelen –
csorran a vér
sercen a sors
súrlódik a jelen
didereg a lét
Örök –
csak a
szenvedés.

Kopognak
napok Reménytelen –
az árnyék nő
sápad a hold
zsákutca az út
a folyó erecske már
Örök – csak a
kiszikkadt sár.

(2014)

Kemény Géza: Veszprémi anziksz

István, Gizella ősi vártán,
mögöttük völgyhíd: kőszivárvány.
Bakony szeléből – álmodni se mernéd –
arany harangszó hímez misekelmét.
Itt domb a völgybe, völgy a dombra,
kis utcák szöknek kővadonba.
Tágas terek sikátorok felett,
földszintbe fül hegymászó emelet.
Fűzsuttogás a locska Sédén.
Sziklák alatt, mohos mesében
nyikorgó zárok. Kapuboltok
íve alatt szomorú, boldog,
süllyed, kibukkan sok emberöltő.
Üzenj, öröklét! – A postásom költő.

(2002)

Kilián László: Sámson haja

Panegyricust⁶² írni Veszprémről? Na, az aztán lehetetlen, A város, a misztikus és ősi titok, a nagy rettenetes kettősség közepette túlnyomó többségben a fény tartományában ragyog, Veszprém az árnyékban. De legalábbis olyan homály-

62 Panegyricus = dicsőítő költemény

ban lebeg, mintha messziről látnánk. Messze még saját magától is (plein-air-fata morgana, azaz délibáb-távlat.)

Az igazi helopoliszokkal (napváros) szemben a mienk szelenopolisz (holdváros). Ugyan néhányszor felsejűl egy-egy veszprémi helyen, hogy a „Napra” virradjunk: lásd a Dubniczay-ház (Vár utca 29.) tympanonjában a feliratot, „Nem múlandó az, amire vágyom”, vagy a Szent Mihály-bazilikára mosolygó bumfordi, de a pogányságig mély üzenetű borbélytál-nap a szentháromság szobor tetején.

Szelenopolisz... Mi sem nyilvánítja ki ezt ékebben, mint a titulus: Királynék városa. Csak hát, hol itt az igazi víz, az igazi tenger. Csak hát, hol itt az igazi anyaság attribútum. Nyomok azok vannak. Igen. Nyomok.

Messze, még saját magától is.

Veszprém túlságosan felnyílt, vagy nagyon is a határok rabságába keveredett. Mielőtt árulkodnék erről a talányos izéről, hogy mi nekem e kitárulkozás, mitől a fedettség-takartság érzeménye, nézzünk meg egy nagyon is idevágó képet.

Amire már saját életemből vissza tudok emlékezni Veszprémmel kapcsolatban, az a kisiskolás koromban itt kapott fogszabályzóm. Veszprém-élmény. Amolyan Démoszthenész-kavics, amellyel kél felső metszőfogamat kellett rábírní: álljanak már egymás mellé. Hasznos és közben folytonosan elbizonytalanító kis műanyagdarab. Annyira kikezdetetlen és érthetetlen, hogy az már kínos. A számban olyan nyomasztónak és nagy darabnak ható ormótlanságot az alsó fogsoromra ragasztották fel. Lelkemre kötötték, hogy amikor csak lehet, harapjak rá felső fogaimmal. Néhány étkezés után persze nem bírta a ragasztás. A fogszabályzó állandóan leesett a helyétől. Kényelmetlenségétől viszolygás vett rajtam erőt. Régen elmúlt már az akkor legközelebb eső karácsony, lehetetlen helyzetemben mégis minden társamat azzal ugrattam: ez a rondaság valójában szaloncukor. Várpalotán születtem és nőttem fel. Sokáig ez a gátlást támasztó rózsaszín bigyó maradt a Veszprém-élmény, amely egyszer a strapabíró Démoszthenész-kavicssal, vagyis a kibontakozás előtti kínládással, másszor az ínysajdítóan édes szaloncukorral azonosult. Azzal, ami igaz és azzal, ami hamis. Avagy Nap és Hold.

A számba épített Veszprém.

Mint egy orális korszak (lásd: Freud), amely úgy tárgyiasul bele az időbe, hogy legalábbis dacol a múlandósággal.

Nyitott és engedékeny ez a város, ahogyan a kútba dobott kavics hosszan hullhat/repülhet a sötétségben, a láthatatlanságban.

A határok rabságában forgolódo, mivel a visszatükröződésen kívül, avagy az

árnyék mély színein túl alig marad valami belőle (egy felirat, egy kicsiny naptá-nyér egy oszlopszobor tetején).

Hát így árulkodhatom felnyitottságról, határral szegettségről, de az orális jelleg sem változott sokat a fogszabályzó utáni évtizedekben.

Orális város, mert befogadó-elnyelő (a csecsemő fő örömforrása mindig a szájához kötődnek). Orális másként is, hiszen a beszéd (oráció) misztériuma sokkal inkább az övé, mint a tettek varázshatása. Ha lehet, még a vár felülnézeti alakja is utal erre: mint egy hosszúkás álkapocs? száj-alkatrész?, ahol a házak a fogak. Felnagyított állkapocs. Talán egy számáré, amely eredetijével Sámson úgy elkalapálta azt az ezer filiszteust. De hol itt egy veszprémi Sámson? Csak a fogszabályzóm, amit nem lehet rögzíteni a vár oldalán sehol.

* * *

A túlságosan nyitottság megnyilvánulása, ahelyett hogy a közvetlenséget jelentené, a betelepítési – ha tetszik betelepédési – mánia, ami Veszprémet jellemzi. Ezért sem tarthatom véletlennek, hogy 13 évnyi rendszeres veszprémi tartózkodásom során alig-alig talákoztam valódi, e városból származó család szülőttével. A hozzám hasonlóan kívülről jötteknek szép nagy, azaz mértéket vesztett betontelegeket sikerült csinálni. Akarva-akaratlanul is megnehezítve, hogy az újveszprémi tényleg veszprémivé lehessen.

A túlságos nyitottság következménye, hogy a Séd kanyarjaiba, a Bakony lábánál fekvő szeles városban csak a házaknak vannak gyökereik. A várban, az Óváros téren, a Rákóczi utcán, a Kossuth utcán, vagy a Petőfi Színház környékén várost talál a jöttment és a polgár. Az épületek varázslatosak. A szép-barokktól a csúf-barokkig, az eklektikától a szecesszióig rabulejtő, de legalábbis különös portálok, homlokzatok, tetők.

És íme, a kitárulkozás következő és nem is utolsó arca. A helyi megalománia! Ettől lett hajdan jezsuita rendháza a városnak, amely még jelképesen és egyetlen pillanatra sem vált a szerzetesek otthonává. Ettől lett eltüntethetetlenek látszó fallikus díszje a városközpontnak a húszemeletes. Két nagy kinyilatkoztatás, ami már akkor mást jelentett, amikor még tartott az oráció.

De Veszprém-élményeim sora – ami már veszprémiségem is egyben – folytatódtott. Ezek figyelmeltettek zárkózottságára. A mindenfelől érkezett polgárokból lassan válik olyan városlakó, aki már csak a veszprémiség alapján is képes szót érteni a másik itt élővel. Mintha ezzel a belső elzáródással csengne egybe a lény-

gesebb és finomabb természeti, illetve építészeti értékek rejtőzködése. Lehet, hogy már a történelmi időkben is baja volt a veszprémiségnek a gyökértelenség vagy a felelősségérzet? Ez nem biztos. Az viszont tény: a belváros látványos részeinél egyszerűbb és kedvesebb miliók változtathatják Veszprém hívévé az itt élőket.

Amikor először tűnt úgy, hogy veszprémivé válhatom, az elsónapon nyuggőzött le a mai cserhádi nyugdíjas-ház előtti park széléről a Kopácsi utca melletti buja, zöld völgy, a néhai strand elvadult helye. Rejtőzik a még itt lakók közül is kevesek által ismert érdekes kilátás a Thököly utcáról a Rákóczi utca páros számosságú oldalának és az Óváros tér hátuljára. A szertelenség olyan bája található itt, ami előtt addig kell elidőzni, míg adhatja titkai javát.

Az ilyen rejtőzködésekből rengeteget lehetne még elősorolni. A kedves síkátoroknál és az említetteknél a régen és direkten elzárt részek az elgondolkodtatóbbak... Városunk hány polgára tudja, milyen gyönyörű barokk faragott szekrény áll a megyei levéltárban, milyen kedves mennyezetfestmény díszleg a Bíró-Giczey-ház (Vár utca 31.) emeleti, középső termében. Az egykori oka megvolt, de hol találjuk már azt az arisztokratikus és értékeket féltő egyházi szemléletet... és akkor persze a példálózás az épített környezettel csupán egy metszete az egésznek.

* * *

Lehetetlen üdviválgást rendezni Veszprémnek. Szemére vetni a helyzetet valakinek is? Felesleges a város szellemén évszázados programmal változtatni? Az igen. Az orációnak igévé kell lennie, festett malasztnak malasztá. A városnak: közel menni saját magához. A feladatot egyedül elkezdni művésznek, tudósnak, politikusnak, művelődési korifeusnak, avagy közigazdásznak és bankárnak legalább olyan hiábavaló, mint amilyen felesleges volt visszaragasztani a fogszabályzót. Azért vagyunk a világon, hogy... ki ne ismerné a folytatást. De otthon lenni is akarni kell. Közösen egyet akarni.

Ide tartozom. Veszprémi vagyok. Tudom, hogy a huszadik század végén nem kell Sámsonok eljövételére számítani, és nem csak azért, mert bizonytalan: nem mi vagyunk-e a filiszteusok... Ha már olyan felnagyított számár állkapocs mered Veszprém közepén, nyilván az embereket egybefoglaló sámsonos-lokálpatriótizmus lehetne a bibliai hős kései alteregójának megfelelője a városunkban.

Nő-e haja Sámsonnak?

(1996)

Ladányi István: Majdnem esszé

Én nem akarok beszélni erről a városról. Nincs róla mondanivalóm.

*

Sokkal összetettebb ez a viszony, mint ahogy el tudnám, el merném mondani. És sokkal kényszerítőbb ez a kényszer, hogy mégis írnom kell róla, mint amit fel tudok fogni, meg tudok indokolni. Mert szívesebben nem szólnék semmit, a nem szólásról sem szólnék, legszívesebben nem tudnék arról sem, hogy hallgatok. Nem a beszéd helyett szeretnék hallgatni. Hallgatni magától értetődően szeretnék. Ahogy beszélni nem tudok.

*

Ebben a helyzetben, a megszólítottágnak ebben a viszonylataiban nehezen leírható helyzetében kevésbé vagyok kiszolgáltatott, ha beszélek. Megpróbálok hát megfogalmazni néhány olyan mondatot, amelyek legalább a maguk helyén megállnak.

*

Van ez a város, kétségtelenül. És én is vagyok. És van ehhez a városhoz közöm.

*

Ha beszélek, akkor magamról és a viszonyról tudok beszélni. A városról aligha tudok érdemlegeset mondani.

*

Több írást kellene írnom, vagy egyet sem, mert többféleképp mondhatok egymást kizáróan igazat. És leginkább a kizártat látom mindegyik elkészült szövegben. Így hamisnak azt is, ami – ha van ilyen – igaz.

*

Félek az általánosításoktól. Mások általánosításai engem többnyire lépre csálnak, ha én fogalmazok meg ilyesmit, úgy érzem magam, mintha lódítanék.

*

Jövevény vagyok ebben a városban. Jövevény ezen a vidéken, jövevény ebben az országban is. Ezt érzem lépten-nyomon, érzem a bőrömön, és ha elfelejteném, nem hagyják elfelejtenem. Nem hangsúlyos ez a kérdés, ritkán fogalmazódik bennem így meg, de nap mint nap átélem, ha magamra nézek, ha látom mindennapjaimat, ha magyarázatot keresek – nagyon gyakran ez a magyarázat. Tudom, hogy mindenki más is jövevény, és hogy ezzel sem nekem, sem másnak nem kellene törődnie. Hiszen ott is jövevény voltam, ahonnan elűztek a

jövevények. Innen is jövevényként fogok elmenni. Jövevények vagyunk ezen a földön – olvasom. Aztán mégis túl sokat törődöm ezzel magam is, és mások is túl sokat törődnek ezzel, másképp szeretnek, másképp gyűlölnék emiatt. Már én is csak akkor csodálkozom, amikor a szabók is sorra kerülnek.

*

Most, hogy a városról szóló esszét kívánnak tőlem egy olyan kiadványba, amely a város pénzén jelenik meg, nem írhatok akármit. Nem volt olyan régen, hogy azért marasztalta el verseimet a közgyűlés (honnan számíthattam ekkora figyelemre?), mert csúnya (oda nem illő...) szavakat használok. Pedig, ha valamiért, azért kezdtem el írni, és azért szólalok meg néha kérdezetlenül is, hogy oda (hova?) nem illő szavakat használhassak. Hogy oda nem illő szavakat illesszek szóra érdemes, vagy szóra sem érdemes dolgokhoz. Most, Veszprémről szólva sem lenne másként.

*

Nem mondom, sok szép élmény köt ehhez a városhoz. Illetve mondom ezt, és mondom azt is, hogy sok utcát, teret, házat, a házak között kilátásnyi eget, az ég színét itt, a nyár illatát itt, az itt megélt néhány kemény telet, a veszprémi havakat szeretem. A felsorolás jelzi, hogy sok mást is, ami még eszembe juthatna és sok mást is, amit el sem gondolok.

Szeretek sok embert itt, sokat együtt és sokat külön-külön. Különösen egyes egyéneket, akiket nem nevezek meg, néhány közösséget, társaságot, informális csoportokat, akikhez tartozónak érzem magam, de (vagy inkább) olyanokat is, akikhez nem tartozom. (Nem egyszerű ez, hiszen olyan közösségeket szeretni és nem szeretni könnyű, amelyekhez tartozunk, talán könnyebb is nem szeretni ezeket.) De, tulajdonképpen, ha jól belegondolok, ha rákérdezne valaki, ha már így róla írva elgondolkozom ezen – és halogathatnám még, nem szívesen mondom ki, próbálok enyhíteni ezt a dolgot, rögtön, miután kimondtam, egy kicsit majd visszazívom, majd rögtön mondom az enyhítő körülményeket, meg elő is készítettem mindezt, hisz mennyi jót felsoroltam ez előtt a mondat előtt, tessék csak megnézni –, azt kell mondanom, nem szeretem ezt a várost.

És nem enyhítem most ezt mégsem.

*

Ez a város viszont folyton beszél. Itt kijelentési, bejelentési, elmondási, kimondási, hátrabeszélési, félrebeszélési, suttogás!, pletykálkodási kényszer uralkodik. Következésképpen ez a város folyton hazudik. Amikor itt találtam magam, és lassan-lassan egyre több embert ismertem meg, egyre többekkel kerültem beszélő vi-

szonyba, kiderült, hogy ebben a városban mindenki kommunista volt, besúgó volt, kiszolgálta a régi rendszert. Mindenki lopott, összeharácsolt magának több életre valót. Kiderült, hogy ebben a városban mindenki katolikus, református, evangélikus, zsidó. Hogy ez a város erkölcsi fertő, hogy ebben a városban mindenkinek szeretője van. Erről is mondták, arról is mondták, ebből az irányból is, abból az irányból is. Elborzadtam, hogy ennyi ember csalja itt a másikat. Aztán lassanként bebizonyosodott, hogy ez nem igaz, meg az sem igaz, meg amaz sem igaz, sőt, amit rólam mondanak, az sem igaz. Már-már azt kezdtem hinni, hogy itt senkinek sincs szeretője, csak mindenki a másikról hazudja. Aztán olyan is volt, aki magáról hazudta. És lassan már magamról sem tudtam, hogy mi az igaz.

Ez a város folyton magáról beszél. (Magáért beszél.) És, bárkivel, bármivel így van ez nyilván, ha magáról beszél, magáért beszél, akkor hazudik. Például szeretném azt hinni, hogy én nem hazudok így, ha magamról beszélek, de hát, a lélektanászok jól tudják, hogy van ez, amikor azonos a megfigyelt és a megfigyelő, ha önkritizálom is magam, jómagam jól (vagy rosszul) felfogott érdekéből teszem. Ha másért nem, hát sok, szakállas mocsokságom után, hogy nyugodtan meg tudjak borotválkozni, önmagámnak szeretném behízelegni magam.

Tehát hazudik ez a város, állítom én. Miért hazudik? Azért hazudik, amiért mindenki hazudik mostanában, és nyilván más korokban, időkben is, amiért hazudni kell, amiért, hajói látom, mindenki mindenütt hazudik, hogy jobbnak, szebbnek, vonzóbbnak mutassa magát. Hogy mocskosabbnak, rútabbnak, taszítóbbnak mutassa a másikat. És ezzel ismét csak jobbnak etc. magát. Pedig ez is egy semmi kis, kutyaszaros, romos, magába zárult, köldöknéző, kicsinyes, pletykás, gyűlölködő, összeboruló, nyálas, unalmas város.

*

Áll itt egy majdnem tökéletes helyen, és ez a majdnem mindent meghatároz. Ez a majdnem mindent elront. A mindent meghatározó fővárostól egy köpésnyire, ráadásul a nyugati határ felé, a századunkban meghatározó tényezővé vált turizmus szempontjából oly kedvező vidéken, majdnem a Bakonyban, majdnem a Balatonon. Majdnem megőrzött történelmi környezetben élhetünk, és városunknak majdnem igazi történelme van. Hiszen majdnem a legfontosabb egyházi központ volt, majdnem a királynék városa, vagyis szinte már királyi város, majdnem volt egyeteme a középkorban, majdnem ellenállt a töröknek, németnek, majdnem itt zajlottak a legfontosabb csaták. Hogy mást ne mondjak, a megyében is majdnem a legnagyobb, legfontosabb város volt...

És most is: majdnem rendezett közterületein majdnem biztonságosan járhatunk-kelhetünk, a majdnem teljesen lerombolt sétálóutcája majdnem teljesen megmaradt. Hiszen még a zsinagógáját sem rombolták le teljesen, majdnem teljesen ép – átépítve egy irodaházzá. És még régebben: a székesegyházát is majdnem megőrizték, kissé történelmiesítve, álrománosítva. Közélete is majdnem tisztességes, majdnem mentes minden botránytól, itt majdnem rendben folyt le a privatizáció, majdnem mindenki jól járt, és a közélet tisztasága és nyilvánossága jegyében majdnem mindenki tud mindent, és majdnem mindenki beszél is róla majdnem mindenki előtt. A város majdnem a legjobban fejlődő város a térségben, majdnem itt fektetett be a legtöbb külföldi befektető, majdnem itt a legmagasabb a lakosság életszínvonala. Igaz, a piac is majdnem itt a legdrágább. A városnak majdnem van egy jó színháza, majdnem van egy jó mozija, majdnem van művelődési élete. Van néhány majdnem jó írója, akik már majdnem elmentek innen, aztán majdnem itt maradtak. És, bevallom, majdnem megható, ahogyan majdnem befogadják itt a jövevényt. Ami érthető is, hiszen majdnem mindenki jövevény itt.

Most majdnem megjelenik itt egy könyv, benne majdnem ez az írás is. Hiszen majdnem annyi pénzt szán rá a város, amennyi egy könyv kiadására elegendő.

Olyan helyen szeretnék élni, ahol nem hazudnak.

*

Nem hiszek a múltban. Oly sokszor hivatkoznak rá, merítenek belőle érveket, hogy már mozdulni sem lehet a múlt korlátaitól. Nem hiszem, hogy feltétlenül a történelem hálójának szálain kellene futnunk.

Ez a város hazudja a múltját. Alig tud róla valamit, alig valaki tud róla bármit is néhány közhelyes mondaton kívül, mégis bátran állít, érvel, hangoskodik.

Éltek itt emberek a múltban is. Többnyire nyomorult, névtelen halandók, amilyenek mi vagyunk. Legfeljebb ha együtt számontarthatók. Ők alakították ezt a várost. Veszprém az itt lakók városa Nem a Playboy-ízlés szerint megformált fitos királynőé, ahogy a város ünnepi kiadványai sugallják.

*

Próbáltam már szépen írni és szépeket erről a városról. Éppen akkor, amikor a legkevésbé kellett volna, amikor kilökött magából, amikor kiderült, hogy számomra nem akad itt hely. A napokban ismét az Erzsébet-sétányon jártam. Úgy adódott, hogy át kellett futnom rajta (Wellcome to trip garden! – üdvözöltek), és most nem voltam megilletődve. Az ősz húrja elpattant bennem? Lehangelődtem? Nem hangolódtem le: az ősz húrja egyszerűen egy költői kép. Bennem nincsenek

húrok. Hacsak nem a belek meg az inak. Lehet, hogy azok vannak lehangolódva. Az ősz az egy évszak. A nyár után, a tél előtt. Nyáron nagyon meleg van, télen nagyon hideg van. Az ősz elviselhető.

*

Ezt az írást is afféle lírai futammal kezdtem volna. Vagyis nem ezt, hanem azt a másikat, amelyik ehelyett készülhetett volna. Mint ahogy készülhet még másik is ehelyett a mostani helyett. Mint ahogy helyettem is jöhetett volna más ide jövevényként, ahogy más város is, más nép, másféle raj is állhatna itt bambán e helyett. Azzal kezdtem volna, hogy kinézek a hajmáskéri tömbházból, ahol lakunk, Veszprém felé. És leírom, hogy mit látok onnan, a város körvonalait, jobb időben a jellemzőbb házakat. De hát ez hamis szöveg lenne. Alig szoktam kinézni az ablakon, és különben is az ablakból a szomszéd házra látok. Hogy Veszprémet lássam, ahhoz föl kellene mennem a háztetőre.

Nem jönnek tehát a lírai futamok. Csak durva, csiszolatlan, megformálatlan mondatokat kívánok leírni. Durva szavakat, alaktalan mondatokat egymás után. Tőmondatokat, jelzők nélkül. Csiszolatlan? Csiszolatlan a megmunkálatlan fém és a fa, mielőtt még az asztalos kezébe kerül. A mondatok olyanok, amilyenek. Leginkább rólunk, és nem a témáról, a tárgyról beszélnek. És nekem rideg tények és durva szavak... Nem: nekem tények és számok (kavarognak a fejemben), tények és számok jutnak el magamtól hozzám, sehol egy őszi falevél. Néha észreveszem, észre- veszem, hogy rajtuk taposok.

*

Nyilván ennél jóval összetettebb, és bizonyára sokkal egyszerűbb mindez. Nyilván gyakrabban kellene beszélni, és nem mindent egyszerre kimondani. Nem mindenről egyszerre nem beszélni. De én nem akarok beszélni erről a várossal. Nem beszélni sem akarok róla. Nem akarok felmutatható érték, műtárgy lenni. Nem akarok a reprezentáció része lenni. Nem akarok valamit valamiért. A mellékutcában akarok járni, és mellékes dolgokról mellesleg beszélni. Azt akarom, hogy le se szarjanak.

(1996)

Sarusi Mihály: Francsics pinceszerei

Francsics Károly (született Pápán 1804-ben, elhunyt Veszprémben 1880-ban) veszprémi borbély, az első magyar polgár (egészen pontosan: iparos) emlékiratírók egyike igen szép napokat töltött Almádiban az 1800-as évek derekán! Előbb csak kirándult szerelme, Jákói Zsófi családjának a szőlőhegyi pincéjéhez, később maga is birtokossá vált Balatonalmádiban. Hogy milyen emlékezetesek voltak a fodrászsegédként gyalogszerrel Almádiban tett kiruccanásai, visszaemlékezéseinek 2001-es pápai kiadású kötetéből derül ki. Hogy ne mondjam a legszebb leírás arról szól, miként zajlott le 1846-ban egy pincészer a Jákói-szőlőben! Érdemes Francsics uramat idézni.

Uzsonnai 4 óra tájban hazavetődék borbélyműhelyünkbe, hol pajtásomat – Fridrikovicsot – feljebb-alább sétálva s dohányozva találám. Midőn hozzá beléptem, vidám fennhangon kérdezém őt:

– *Eljön-e ma velem Almádiba, a Balaton tükrét megnézni?*

– *De minő örömmel, barátom! – felele felkiáltva.*

– *No tehát készüljünk, alkonyati 6 órakor indulunk.*

Ketten tehát elindultunk a kitűzött órában, s egy órai gyaloglás után Sz. Király Szabadját jobbra hagyva, az úgynevezett Malomvölgyben végig, Vörösberényen és az almádi szőlőhegyeken keresztül le a Balaton partig, sehol meg sem álltunk.

„Az öreg mama szőlő hajlékába” szállásolták magukat, ahol a tarisznyából kenyér és sajt kerül elő, s falatozás közben meglepi őket a kiszáradástól való félelem.

– *Hej, pajtás! Enni csak hoztunk magunkkal valamit, hanem bezzeg a csutorát otthon feledtük.*

– *Itt a pince barátom! – kiálték fel mosolyogva –, ma pedig itt mi vagyunk az urak.*

– *Az üres pincében szabadon uralkodhatunk, úgy-e édes barátom? – mond Fridrikovics szinte mosolyogva.*

– *Majd mindjárt megmutatom, hogy nem üres – mondám, s felkeltem ülőhelyemről. Fejem felett a falra szegezett, ősi fogasról lekapék egy vászonkorsót, az asztalunkon égő gyertyát kezembe ragadám, s mentem kifelé a szobából.*

Midőn a hatalmas nyikorgó pinceajtót betoltam, a kezemben lévő piszkos, girbe-gurba drót gyertyatartót, vászonkorsóval együtt átadám az utánam jött Fridrikovicsnak, s mindjárt a pinceajtó mellett, a vakolatlan falba, a kilátszó

téglák közé vert kampós faszegegről leemelém a természettől ajándékozott jókora nagy tökhébert, s mindjárt a mellettem fekvő 8 akós hordóból szittam egy hébérrrel, Fridrikovics barátom kezében teleeresztém a vászonkorsót, melyet azonnal fel is hajta, s minekutána belőle jót ivott, mondá:

– Tovább ne is menjünk pajtás, e mellett csak megmaradjunk, mert ez igen hatalmas jó bor.

Aki ivott valamirevaló Balaton-felvidéki bort, megéri a két veszprémi borbélylegényt: egy tapodtat se, míg eleget nem isznak belőle! Hogy mi a vége, gondolhatjuk. Másnap törkölypálinkával kezdik a napot, dióveréssel telik el a délelőtt, hogy délben a Berényben beszerzett marhahúsból készített gulyáslevesre szomjazzanak meg. Ahogy a szerző fogalmaz:

Végezván ebédünket, összeszedtük, s hordtuk levert diónkat, mely foglatosságunk közbe – Fridrikovics nagyon jól tudván banni öreg mamával – valahányszor egy vesszővéka diót bevittünk a présházba, mindannyiszor szorgalmasan belekukucskáltunk a vászonkorsóba is, de azt üresen soha sem találtuk. Mely gyakori korsóba való kandikálásunknak következése lett, hogy amidőn minden diónkat betakarítánk, a présház megett leheveredénk a gyönyörű zöld gyöpre és egy hosszú verset aludtunk.

Midőn felébredénk s bementünk a szobába, a vászonkorsó az asztal közepén várt ránk, mely csordultig lévén, csakhamar ismét mind a ketten összebarátkozánk vele... (Majd) megköszöntük a szállást, tartást, elbúcsúztunk és pipaszóval elindultunk Veszprém felé.

Este jó későn, szerencsésen hazaértünk...

Mit lehet ehhez hozzátenni?... Aki átélt már pincszert mifelénk, tudja, hogy semmi túlzás nincs Francsics mester jó másfélszáz esztendővel ezelőtti leírásában.

Az emlékirat olvasója gyakran találkozik az egykori almádi szőlőhegyek életéről tudósító leírással. A most idézett csak a legszínesebb, de majdnem megüti e mértéket az 1834-es (igencsak hangos) szüretéről való beszámoló, amely az „Almádi hegységben” megesett duhajkodások csinos írásbeli emléke. A mindennapjait szorgos munkával töltő veszprémi iparos legény vajmi keveset törődik az almádi szőlőkben folyó munkával, naplója a Balaton-parti ’kikapcsolódásairól’ – a természet szépségeibe, a szőlőbeli társasági életbe s az almádi borokba feledkezéséről – ad hírt. Az 1859-től a Sárkútai-dűlőben birtokolt 1 nagy és 1 kisholdból álló Francsics-szőlőben némileg másképpen folyt az élet. A korhely iparos legényt egy időben a szükség gyógyította ki a részegeskedés nyavalyá-

jából, mesterré s birtokossá válva viszont már nem engedhetett meg magának olyan duhajkodásokat, amelyek egyike korábban a veszprémi vármegyeháza áristomában végződött.

1859-ben vásárolt birtokot Almádiban – „Szőlő pincével a berényi dülőben Francsics Károly (borbély) Veszprém” bejegyzéssel szerepel a telekkönyvben, tudjuk meg a helytörténésztől. (A későbbi Eötvös-szőlő szomszédságában a Veszprémi út mellett.) „Isten 55 évi fáradságomat Almádi-hegyen egy rossz, igen rossz karban álló szőlővel jutalmazá meg. Hogy ama szőlő jutalom lesz e hű szolgálatomért? Vagy büntetés rossz magaviseletemért? – azt majd a következő idő mutatandja meg” – írja naplójában. Pincét 1862-ben épít s akkor már nemzetes uramnak szólítja a kőműves, s a Francsics-féle kis birtok már Almádi legszebb, legtisztább, leggazdagabb szőlője, melynek csodájára járnak a helybeliek és vendégeik.

– Csak haza ne gyalog kellene járnom! – fakad ki végezetül.

(2017)

Széki Patka László: VÖLGYHÍD - HÖLGYHÍD

vágtat a VÖLGYHÍDON át a
HÖLGY(HÍD)FUTÁR ODAFUT
és VISSZAFUT ívbe hajlik
loholok a VÖLGYHÍDON át
odafutok és visszafutok meg-
torpanok ráhajolok pedig én
tölgy(híd) nem nagyon vagyok
rámmered a királyi pár: mi-
nek ide kiseded VÖLGYHÍD de
nincs már mentség: a HÖLGY-
(HÍD) meg én egyé válunk a-
lant az állatok között föl-
ujjonganak a majmok párzik és
porzik a mélység csupa (ózon)
lyuk a lihegő kék ég – alulról
és felülről is előlről és há-
tulról is ölelkeznek vélem a
völgyek a hidak az elapadt

SÉD-ben fölremlik DÉS-AKNA
összes réme – megVESZem a PREM-
emet huszonkét éve itt veszte-
gelve halál előtti karanténben
minden ZÁRSZÓnak és SZÁRSZÓnak
(mégsem) ugyanaz a SZÁZ SZÓ a
vége haj' de CSÍNOM VÖLGYHÍD
CSONTOS KARABÉLOM kivert kutyák
elé vetem – lelkemben égő csipke-
bokor a várossal összefér(ce)-
hetetlen húszemeletes ám a párt-
házban lehetne égszínké (hajdan
elmaradt) pótlakodalmam asszo-
nyom hát nem marad emlék-pártában
–(tűz)toronyóra kell nékem
láncostul hogy Vetési püspök
uram tanodájában tsinosíthassa
elméjét s kellemét a lányom
amíg én hosszan kikönyökölok a
VÖLGYHÍDról s elmerengek VER-
BUNKOSAN a VIADUKT-on: miért is
ne röpkölnék vele – nem MA-
TUSKAKÉNT – a levegőbe átúsz-
nánk a Bakony ormán majd egy
éles ívvel a Balatont is megcé-
loznánk s akár egy katamarán
(mit keres KATA a MARÁN?!) át-
siklanánk SIÓFOK-ra lágy fővenyén
fetrengenénk szenderedvén ama
múltba minek kútja István álmát
a völgyből a hídra visszahúzza

(1999)

Széki Patka László:
M. M. mester emlékműve Bruszniai Árpádról
a Megyeház téren, Veszprémben

(magánbűnök „és közerkölcsök”)

Ha százszor megköveznek pokolba küldenek is érte,
azt állítom, hogy a jeles Homérosz kutató ötven évvel
mártíriumát követően most újra halálba küldetett
Radnótival egyetemben. Ez a szárny nem óvó, virrasztó éji felleg,
hanem fenyegető, alatta nyilván nem szerepelhet
a csúnyának, trágárnak minősített csecszopó, mert a magát
mindenki fölé helyező szépelgés bárkit kiközösít aki
kételkedni merészel egyedül üdvözítőnek kinyilvánított
fölkentségében, hát még abban, hogy a mennyek országa
holtbiztosán, már életében az ő megelőlegezett jussa.
M. M. mester nagy művész voltát nem vitatom,
de attól még lehet gőgös és öntelt ember,
aki a pápai tévedhetetlenség álszent pózában tetszeleg.
A magam részéről (az oly sokáig Lenin
szoborral bitorolt helyen) egy Homérosszal
a túlvilágon társalgó Bruszniai Tanár Urat
szívesebben láttam volna az ódon Megyeháza előtt...
De ez már az én (korántsem tévedhetetlen) magánvéleményem

2008. január 25.

Az vers apropóját az adta, hogy Melocco Miklós Bruszniai-emlékművén a Radnóti-idézetben a „csecszopók” helyett „csecsemők” szerepelt. Ezt sokan sérelmezték. Utólag levésték a feliratot.

Széki Patka László: Üzenet a várbéli deákoknak

(volt piaristák és lovassysok nyomdokán)

ím eme várbéli magaslaton
hol István és Gizella vigyázó
tekintetétől kísérten gyűjtheti
termését hangyaszorgalom
meglelheti a néki való tudást
bármely deák s ha visszaréved
gyermekkora pufók anygalkáira
kiszámolhatja hogy hány szellem
szólította magához a szokványos
példa másfajta megoldására
mikoron beteljesülhet az önismeret
soha nem szűnő boldogsága.

(2005)

Szokoly Tamás: Születésnapomra

Ötvenöt éves lettem én,
de nem lep meg e költemény
most se,
most se.

Nem ajándék és nem lepem
meg magam kocsma szegleten,
holott
halott
világba lök a szenvedés,
a gond túl sok, öröm kevés
lészen
résen

a jövőben is tudhatom,
s netán túl a hatvanon
kicsit
picit
fogok csak én csiklandani,
ha dögönyöz Depressz Dani.
Nagyot
hagyok

nyomot a Világ arcán, bizony,
a már nem gyötör a tériszony, –
harcát,
sarcát

kérő ember, állok ott,
ahol füvek, Nap, állatok
eszik
s veszik,

a XX. század végfelén,
mit adtam, olcsón, bizony én:
A MÁŠ
TAMÁS.

(2007)

Takács Tibor: Az Elefánt cukrászda teraszán

Az Elefánt cukrászda terasza
egy óráig a vidéki haza:

hol békességgel fogad a világ,
hol vannak már a régi hitviták?

A messze néző, karcsú tűztorony
harangjáték dallamát hallgatom,

s ez a szívekbe kódolt üzenet
uralkodik múlt századok felett!

A teraszon mellém ül múlt, s jelen,
a szomszéd széken elalszik a csend!

És én vigyázva, Istenem, nehogy
összetörjem e szép pillanatot!

Már verset írok. . . S felragyog a Nap,
és körbefognak udvarló szavak:

a papíromra ülnek, s én hagyom,
tőlük lett gyönyörű ez a napom,

e versbe bújó szerda délelőtt,
a teraszon, az Elefánt előtt!

(2009)

Tolnai Ottó: Veszprémi vers

„...ez a légybál...”

Kosztolányi

Vadbúz mint olyan ha pontosítani kellene
 pontosítani kell a pontatlan
 és pontosíthatatlan minden egyes rászterpontját
 akkor tán a róka ketrecénél kötnénk ki
 és nem a szürkefarkasnál elefántnál
 (az isten ürüléke a tigriséhez lehet hasonlatos
 ha nem maga a paripacitrom
 antik diszkoszaként repülő tehénlepény)
 ide veszprémbé is menekítettek az eszéki állatkertből
 meséli az ifjú állatkerti munkás
 csak a zsiráf
 az eszéki zsiráf számára nem volt helyünk
 azóta tán el is pusztult
 el az eszéki zsiráf
 elpusztult valahol balkán és európa között
 kóvályogva idétlenül
 vagy alája vezényeltek egy marcona kivégzőosztagot
 egy égő zsiráf képénél mennyivel fantasztikusabb
 egy árva zsiráf kivégzésének látványa
 csak a zsiráf számára nem volt hely
 mintha telítve lenne
 túltelítve már be is deszkázva az ég
 csak a zsiráf számára nem volt hely
 meséli az ifjú állatkerti munkás
 miközben csigán egy felfújódott tehéntetemet húz fel
 nyújtja akár egy zsiráfot

(tán a dögöket is odaátról kapják)
 majd ebédre transzírozza
 de közben jut ideje kihessegetni nekünk a flamingókat
 a faházikóból melyen a koronás darvakkal osztoznak

a flamingó fakórózsaszín szárnyának
feketeselyem bélése nem kisebb trüvája az istennek
mint a zebracsík a pávaszem
mind kevesebb veszprémben a flamingó
az absztrakt majom is meghalt
koszorút helyeztünk sírjára
nem szaporodnak
nincs iszap mint a deltákban
az én deltám az adrián ég
ég mint ama zsiráfok (valódi torkolattűz)
mily zsúfolt lehet a po a rhône deltája
tele kecses menekült gázlómadárral
(ott tolongnak a kopácsiak is mind)
veszprémben nem szaporodnak
legfeljebb teszi hozzá az ifjú állatkerti munkás
ha tükörtermet tudnánk biztosítani nekik
ha tükrökkel sokszorosítanánk őket
mondja az olajos lánccal csörögve
s már bele is vág baltájával a borzalmas tetembe
látod mondtam akkor magamnak rozsdás
rácsvasat görbítve kínomban
a kisebbségi költőknek
(kisebbségi költő vagyok kisjugoszláviából)
a kisebbségi költőknek is tán éppen ez lenne a feladatuk
tükörteremmé lenni
tükörtermet alkotni

bálderemnagságút a kisebbségnek
biztosítani a tömeg illúzióját
a maradáshoz
biztosítani a szaporodáshoz
végre egy testhezálló feladat
mit nem ideológia ír elő
annál inkább mivel te mindig is bálderem
nagy tükrös bálderem voltál
magadra ragasztgattad tükörgyáratok

össz resztlijét
úgy néztél ki akár egy vérző mézeskalácsszív
úgy nézel ki most is összedarabolva
lereszelve a tükörlakocskákön
a döglegyek bálján forogva együgyűen.
(2001)

Tungli M. Klára: A város szíve alatt

A város szíve alatt
van egy középiskola,
hol fenyők köszöntenek,
odabenn régi és
új szárny ölelkezik,
kezdetben úgy érzed:
kész labirintus,
de hamarosan
bátrak lépteid.
Díszes homlokzatú
épület őrzi
angolkisasszonyok
könnyű lábnyomát hűs
templomukba
ahogy nesztelen,
mint lenge árnyak
suhanhattak át,
de titkon néha
mégis összesúgtak,
mert üzent valamit
a kinti világ,
s jelezték a tavasz
várt közeledtét
bimbós virágok
és éledező fák.

Most az iskola
végtelen géppark
– laborok, műhely,
könyvtár és termék –,
a sok érték közt
az igazi kincs –
a gyermek.

Nekem már nem szól iskolacsengő,
pár éve kiejtett
innen korom,
de az élmények
föl-fölsejlenek,
hogyha akarom,
s ha nem akarom.
Az emlékek vásznán
pereg-pereg a film,
mikor iskolámba belátogatok:
játszanak velem illanó idők,
és fölbukkannak
halványuló arcok.
Egy-egy régi tabló
utamon megállít:
vajon merre járnak,
boldogulnak szépen,
csillaguk felragyog
vagy halványul éppen?
És ha ötévente
találkozunk végre,
csak hallgatom őket, s a lelkükbe látok,
tudom, hogyan élnek a felnőttvilágot,
és hová jutottak
innen elengedve, –
szívemből zeng a szó: mégiscsak megérte.

(2003)

Zatkalik András: Álhírek

Fény derül a veszprémi várkút rejtélyére

Hosszú évtizedek óta foglalkoztatja a helybelieket és a turistákat a veszprémi várbeli kút. Vajon mi lehet a mélyén? Vajon tényleg dobtak oda élő embereket? Vajon tényleg vannak oldalirányú folyosói?

Nos, minderre egy csapásra választ kaphattunk ma délelőtt. Szakavatott hegymászók, barlangkutatók lelkes csoportja szállta meg a kutat, s kezdett előbb műszeres méréseket, majd elkövetkezett a várva várt „leszállás”. A Mélykutató ifjú tudósa, Doktor János kötélhágcsón ereszkedett alá egy homlokára erősített kamerával. A fentiek – ekkor már ezernyire nőtt a báméskodók száma – az apátság falára kivetített képeken és óriás plazmatévéken nézhették az eseményt. Gyorsak voltak a televíziósok is, s csakhamar megjelent a város mindhárom csatornájának tévéstábja, akik élőben közvetítették a nagy merülést (az ismétlésre ma este 20 órakor kerül sor).

Az első meglepetés tíz méteren érte a kutatókat. Ekkor talált ugyanis a leereszkedő tudós egy vasajtót, rajta a felirattal: „Készítette Felkopa Zállad Kr. e. 50-ben.” Az ajtót – az ismeretlen kódú számszár miatt nem sikerült még kinyitni, de rövidesen az egyetem számítás-technikusai veszik kezelésbe a technikai csodát.

A kutatás további fázisában két beomlott alagutat is találtak 35 méteren, majd a kút alján 5 köbméternyi törmeléket és aprópénzt. Ezeket össze is számolták, s nem kevesebb, mint 93 ország aprópénzét lelték meg. Ezek közül a legritkább a skót nullapennys, melyből – értéke miatt – mindössze egyetlen példányt készítettek. Mától a veszprémi Numizmatikai Múzeumban látható a ritka érme. Emellett összeszámoltak ötmillió egy- és kétforintost felhozatal óta eltelt másfél óra alatti inflációt is belekalkulálva – százezer Ft értékben. Ezeket nejlonzacskókban a parkoló automaták mellé helyezik ki, így is segítve a pénzváltás gondjain.

A kutatók nem találtak egyetlen emberi maradványt sem, jóllehet, többen úgy sejtették, hogy a veszprémi vár legendás kapitányát, Prém Vesztegnyőt a törökök ide dobták.

Kétszintes lesz a viadukt

Jelentős változások előtt áll a város öreg hölgye, a viadukt. A Dózsavárosba igyekvők mától már találkozhatnak rövid ideig tartó forgalomkorlátozásokkal, ám a kivitelező húsvét-szigeti L Bon Tom speciális technikájának köszönhetően

az építkezés teljes időtartama alatt zavartalan lesz a forgalom. A cég vezetője, John Hary elmondta, hogy világszabadalmuknak köszönhetően számos helyen építenek át úgy hidakat, hogy ott csak maximum 10-15 perces várakozásra kényeszerülnek a közlekedők.

Példaként említette a hétszáz méter fesztávú alsó-timori Nagy Book Ash hidat, melyet egyetlen hét alatt kétirányúsítottak. További referencia lehet a megrendelő önkormányzat által is meglátogatott elefántcsontparti Teve híd, melyet az áthaladó karavánok miatt kétpúpúra alakítottak át.

A veszprémi építkezések a völgy irányából felfele haladnak. Nem lesz állványozás, s az építési anyagot szállító járművek sem zavarják az ott élők nyugalma, ugyanis a saját technológia alapján kifejlesztett légi járművek szállítják mind az építési anyagot, mind a munkásokat. Zajhatásra sem kell számítani, mert valamennyi szállítójármű sűrített levegővel, nem pedig robbanómotorral vagy sugárhajtóművel szerelt. Ezeket az egyenként 400 tonna teherbírású eszközöket a nagyközönség egy ingyenes bemutatón meg is tekintheti a Gulya-dombon kialakított leszállópályán. A szerencsésebbek repülhetnek is, ám ehhez fel kell mutatni öt, maximum egy nappal korábban kiállított büntetési cédulát – melyeket az alkalom rendkívüliségének köszönhetően aranyozott szegéllyel láttak el –, s bizonyíthatóan igazolható, hogy azokat a városháza előtti mélygarázs 13. szintjén állítottak ki.

Az építést vezető Ha Muka főmérnök számítja a hazai, elsősorban veszprémi beszállítókra, s ígérete szerint munkát is tud biztosítani 40-50 jól képzett munkaerőnek. A feltételek között szerepel a tájszólásmentes ujjur nyelvtudás, a pilóta jogosítvány, továbbá hastánc-tanfolyam eredményes elvégzését igazoló rektori igazolás.

Az építkezés első szakaszában mindkét oldalról kialakítanak egy-egy lejtős szakaszt. Ezeken lehet majd az alsó szintet elérni kétszer két sávon. Mindemellett megmarad a kiszélesített felső sáv is, ahol a kerékpárosok és a gyalogosok mozgójárdán kelhetnek át egyik oldalról a másikra. A híd közepén elhelyezett függő csupaüveg kilátó pedig igazi turisztikai szenzáció lehet, ahogy – mintegy lebegve a szakadék felett – lassan körbeforogva páratlan élményt nyújt a tériszonytól nem rettegők számára. A bámészkodásban megfáradtak rendelkezésére áll majd a villódzó fényekkel kivilágított bár, melyet éjszakára diszkóvá alakítanak át.

A kivitelező Ígéri, hogy a MÁV-val folytatott tárgyalások eredményeként az első évfordulóra már a gyorsvonatok is megállhatnak a legalsó szintre szerkesztett függőpályán. Az állatkert és a régi vidámpark közötti alagutat kibővítve egy

fogaskerekű vasút mozdonya emeli majd a szerelvényeket a nagy magasságba, onnan pedig a város villamoshálózatának vágányait kihasználva tér vissza a szerelvény a vasútállomásra.

A kivitelező és a megrendelő között létrejött egyezmény alapján a költségeket az építkezés befejeztéig a kivitelező állja, azután pedig a híd két oldalán elhelyezett automatáknál kell az átkelés költségeit leszurkolni. Szerencse, hogy még az automaták legyártási költségeit sem kell kifizetni, mert a feladatot tökéletesen ellátják a kórházakból leszerelt, s 300 Ft-ra beállított masinák.

A látványos avatóünnepségre egy év múlva, április 1-jén kerül sor.

Megdőlt a Tűztorony

– nem állítják helyre –

Ezentúl nem kell Taljánországba mennie annak, aki ferde tornyot akar látni. Sőt: Pisa nevezetessége eltöprel a veszprémi mellett. Ma reggelre ugyanis jelentősen megdőlt a városképet meghatározó tűztorony. Szerencsére baleset nem történt, ugyanis hajnal 3 körül hagyta el eredeti pozícióját a torony.

A jelenséget a kora reggeli sétálók vették észre, s tájékoztatták róla a sajtót. Az önkormányzat – szakértők bevonásával – azonnal válságstábot hozott létre, s a délutáni órákra nemcsak a vizsgálati eredmény született meg, hanem a döntés is a torony sorsáról.

A Pisából helikopteren érkező szakemberek megállapították, hogy a dőlés oka a táncfesztivál. A táncosok ugyanis olyan erővel csapták földhöz csizmájukat, hogy a tűztorony alatti pincerendszer beomlott, ezáltal megbontva az építmény statikai egyensúlyát. A másik ok a tartós déli napsütés. A hó következtében megolvadtak a köveket, téglákat összekötő törökméz alapú habarcsanyag összetevői (ezek végig is folytak a falakon, ám reggelre a méhek elvitték az utolsó cseppig), s hozzájárultak a dőléshez.

A statikusok megállapították, hogy további dőlésre nem kell számítani. A bizottság pedig azonnal döntött: így marad a veszprémi tűztorony, s ezzel óriási turistainvázió indulhat meg. A polgármesteri hivatal még a délelőtt folyamán felvette a testvérvárosi kapcsolatot Pisával, s megkötötte az első szerződést a várbeli utazási irodával, mely kizárólagosságot is nyert a turisták ideszállítására.

A veszprémi ferde torony vasárnap még díjmentesen látogatható, azután fizetni kell érte.

(2013)

VESZPRÉM NEVÉNEK EREDETÉRŐL

Kiss Lajos szerint puszta személynévből alakult magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév nyugati szláv eredetű: *Bezprēm* [’makacs, önfejű, békétlen ember’]

Melich János szerint a város neve az ólengyelből vagy ócsehéből származik: „bez”, „prez” (’egyenetlen, nem egyenes’) alakváltozatot adta, ami egy személynév.⁶³

Györffy György szerint Géza fejedelem leányának és Bátor Boleszláv lengyel hercegnek volt egy *Besprim* nevű gyermeke. Boleslav újabb házassága érdekében eltaszította első feleségét, aki fiával együtt hazajött Magyarországra, és a fejedelmi birtok egyikén kapott új otthont.

Ez a hercegi fiú lehetett az új vármegye ispánja és egyben névadója.⁶⁴

Bonfini mondaszerű névmagyarázata a következő: „Mikor a királyaszszony – Gizella – tékozló bőkezűséggel fénybe öltözteti kedves templomát, pénzzavarba jutott. Erre levetette drága prémekekkel ékes ruháját, és vessz, prém! – szavakkal azt is a templomépítésre áldozta, egyben nevet adva ezzel a székvárosának.”⁶⁵

A Veszprém név alakváltozása jól illusztrál egy hangfejlődési tendenciát: *Besprin* → *Weszprem* → *Veszprém*. Szláv → latin → magyar. A magyar szó hangrendjéhez túlságosan kemény a szókezdő b, ezért a lágyabb W-t kezdték alkalmazni, de a századok során ez is kiveszett a magyarból.

63 HUNGLER József (1989): *Veszprém településtörténete*. Veszprém, 57.

64 GYÖRFFY György (1977): *István király és műve*. Budapest, 276.

65 BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó (2008): *Veszprém város története a kezdetektől napjainkig* Veszprém, 33.

A VÁROS FRAZEOLÓGIÁJA

1. *A királynék városa.* Gizella (985 körül –1065) királynéi udvara Veszprém-ben volt. A királyné valószínűleg a veszprémi püspökséget tekintette saját kápolnájának, s a püspököt főkaplánjának. Minden bizonnyal ebből következik, hogy a veszprémi püspök 1224-től a királynéi kancellár tisztét is betöltötte.⁶⁶ A királyné koronázás joga évszázadokon keresztül a mindenkori veszprémi püspököt illette. E jogát utoljára 1916-ban, Zita királyné koronázásakor gyakorolhatta.
2. *Szent Imre városa.* A két világháború között a város egyik szlogenje. 2007-ben Szent Imre Egyesület alakult a városban, mely sokoldalúan ápolja Szent István fiának emlékét, aki a hagyomány szerint a vár falai között tett szüzességi fogadalmat.
3. *Papi város.* Egy évezrede püspöki (1993 óta érseki) székhely. A káptalan tagjai a várban laktak. Az általuk emeltetett barokk épületek ma is Veszprém díszei.
4. *Az öt dombra épült város.* Róma mintájára, kissé maliciózus ízzel, szokták így emlegetni a várost. (A valóságban ennél több dombra épült.)
5. *Vár – Kik laknak a várban? – Az Isten, a törvény és a bűn szolgálói.* Célzás arra, hogy a vár három nevezetes intézménye: a püspökség, a bíróság és a börtön.
6. *A szelek városa.* Veszprém-ben vagy fúj a szél, vagy harangoznak. A székesegyház 1724-ben felszentelt nagyharangjának latin felirata: O! sanCta trInItas nos ab VentI VI DoMos agrosqVe nostros, et Caetera serVa (Ó! Szent Háromság minket, házainkat, földjeinket és többi javainkat a szél erejétől őrizd meg!) – A másik kisebb, jobb oldali toronyban levő harangé: ChrIste IesV IVbe VenIs, Vt reCeDat teMpestat. (Jézus Krisztus, parancsolj a szeleknek, hogy távozzon el tőlünk a vihar!)⁶⁷
7. *Iskolaváros.* Hajdan kicsinysége ellenére iskoláiról volt híres, főként az 1711-ben alapított piarista gimnáziuma révén. De az Angolkisasszonyok tanítónőképzője és a Szatmári Irgalmas Nővérek, a „schwesterek” Nőipariskolája, a „cérnaegyetem” is jeles intézmény volt.

66 GYÖRFFY György (1977): *István király és műve.* Budapest, 244.

67 BÉL Mátyás (1989): *Veszprém vármegye leírása.* Veszprém, 95. és 125.

8. *Dicshalom*. 1813-ban Veszprémben jelent meg a nevezetes Kazinczy-ellenes gúnyirat, a *Mondolat*. A címlapon *Dicshalom* szerepel, noha minden érintett tudta, hogy Veszprémben jelent meg.⁶⁸
9. *Kultúrában élő város*. Már a 19. századi publicisztikában is gyakori ez a várost illető jelző.
10. *Egyetemi város*. Már a város határában olvasható e felirat. A Pannon Egyetemnek, a kihelyezett tagozatokkal együtt, közel tízezer hallgatója van. (A városnak már a 13. században volt főiskolája-egyeteme, de azt 1276-ban Csák Péter hadai lerombolták.)
11. *A nyelvészek városa*. A helyi publicisztikában gyakran használt fogalom. A szomszédban, Felsőörsön született *Pápay Sámuel*, az első rendszeres magyar irodalomtörténet írója; 1813ban itt jelent meg a méltán híressé vált Kazinczy-ellenes *Mondolat* (1813); itt született *Kopácsy József* püspök, aki Széchenyi mellett az elsők között adományozott jelentősebb összeget (kétezer ezüstforint) a magyar nyelv ápolására; a mai Kossuth utcában született *Simonyi Zsigmond*, a modern magyar nyelvészet egyik megalapozója, a Magyar Nyelvőr szerkesztője; a közeli Szentgál szülötte *Lőrincze Lajos*, a magyar nyelv mindenese; s Veszprém földjében nyugszik *Nagy J. Béla*, az MTA levelező tagja, a két világháború közötti magyar nyelvészet kiválósága, tankönyvszerző.
12. *A magyar vegyipar fellegvára*. A szocializmus évtizedeiben hangoztatott szlogen, elsősorban az 1949-ben létesített vegyipari egyetem és háttérintézményei miatt.
13. *A Bakony fővárosa*. Sokáig így emlegették a várost, bár ez az utóbbi időben elhalványulóban van. E szerepet egyre inkább Zirc veszi át.

68 SEBŐ 2010, 85–93.

A KÖTET SZERZŐI

Anonymus, *P. mester* (11.sz. vége –12. sz. eleje) az első reánk maradt magyar történelmi mű, *A magyarok cselekedeteiről* (*Gesta Hungarorum*) szerzője. III. Béla király jegyzője volt.

Ács Anna irodalomtörténész, muzeológus, Veszprémben él.

Ányos Pál (1756–1784) pálos szerzetes, tanár, a magyar szentimentalista költészet jeles alakja. 1784 júliusában betegen Veszprémbe vitette magát, ahol szeptember 5-én meghalt, 28 esztendőskorában. A veszprémi ferences templom kriptájában nyugszik.

Balassa Gellért (1954–) újságíró, szerkesztő.

Balogh Elemér (1938–) író, újságíró, Veszprémben és Balatonalmádiban él. A 18. századi erdélyi misztériumjátékok alapján ő állította össze a budai Várszínházban több száz előadást megélt Csíksomlyói passió szövegét.

Bartuc Gabriella, újságíró, kritikus, a veszprémi Napló egykori munkatársa.

Bátorkeszi István (1640 körül–1675) veszprémi református lelkész, költő.

Batsányi János (1763–1845) a magyar felvilágosodás jeles költője, Veszprémben a piarista gimnázium diákja volt.

Benyák Bernát József (1745–1829) bölcsletdoktor, felvilágosodott gondolkodású piarista rendi szerzetes, tanár. A veszprémi piarista gimnáziumban is tanított.

Bodosi György (eredeti nevén dr. Józsa Tivadar, 1925–) orvos, író, költő. 1953-tól nyugdíjazásáig a Veszprém megyei Pécsely körzeti orvosa.

Bonfini Antal (latinul: Antonius Bonfinius), (1427 vagy 1434 decembere –1502 tavasza) Magyarországon tevékenykedő itáliai humanista történetíró.

Botár Attila (1944–2019) író, költő, műfordító, Veszprémben élt.

Bozsik Péter (1963–) író, költő, 1990-től a vajdasági Új Symposion versrovatának volt szerkesztője, majd rövid ideig – 1991 októberében történt áttelepüléséig/emigrálásáig – főszerkesztője is. Magyarországon az általa (is) alapított EX Symposion c. periodika főszerkesztője. Veszprémben él.

Brassai Zoltán (eredeti nevén Kovács Gábor Zoltán) (1948–2018) író, irodalomtörténész, a Lovassy-gimnázium egykori tanára.

- Búzás Huba** (1935–) jogász, író, költő, számos verseskötet szerzője, Veszprémben él.
- Cholnoky Viktor** (1868–1912) veszprémi születésű író, újságíró, műfordító, a legnagyobb magyar stílusművészek egyike.
- Csáthi Demeter** (15. század vége–16. század eleje) költő, ferences szerzetes.
- Cserhát József** (1915–1969) Az 1960-as években a veszprémi Napló kulturális rovata vezetője. Verseit számos irodalmi folyóirat közölte. Emlékét a Veszprémben megalakult Cserhát Művész Kör őrzi (1969), amely ma már Budapesten működik. Az országos szervezet Cserhát József Irodalmi és Művészeti díjat alapított.
- Domján Gábor** (1953 –) író, költő, Veszprémben él.
- Endrődi Sándor** (1850–1920) költő, író, az MTA levelező tagja. Szülővárosában, Veszprémben utcát, majd lakótelepet neveztek el róla.
- Eötvös Károly** (1842–1916) író, újságíró, jogász, politikus, az anekdota nagymestere, a megyei könyvtár névadója.
- Faludy György** (1910–2006) Kossuth-díjas költő, műfordító, író.
- Fenyvesi Ottó** (1954–) író, költő, Újvidéken az Új Symposion szerkesztője. A Vár Ucca főszerkesztője. Paloznakon él.
- Francsics Károly** (1804–1880) borbélymester, emlékiratíró, több ezer oldalnyi naplóiban Veszprém történetének számos mozzanatát örökítette meg.
- Garai Gábor** (1929–1987) Kossuth-díjas költő, író, műfordító, kritikus, veszprémi származású felesége révén kötődött a városhoz.
- Géczi János** (1954–) író, költő, a Séd című veszprémi kritikai lap főszerkesztője, a Pannon Egyetem egykori tanszékvezetője.
- Görgey Gábor** (1929–) író, költő, dramaturg, rendező, 2002 és 2003 között a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere.
- Gutheil Jenő** (1887–1963) pápai prelátus, veszprémi káptalani levéltáros, az Árpád-kori Veszprém című könyv szerzője.
- Hordós Csaba** (1966–) a Padányi Katolikus Iskola tanára, író, Veszprémben él.
- Horváth Cyrill** (1865–1941) irodalomtörténész, tanár. Előbb ciszterci szerzetes, majd 1896-tól, kilépve a rendből, a sárospataki kollégium tanára. 1925-től az MTA rendes tagja.

- Illyés Gyula** (1902–1983) író, költő műfordító, a Petőfi Színház házi szerzője.
- Ircsik Vilmos** (1945–) nyugalmazott tanár, író, műfordító, Veszprémben él.
- Kanyár Erika** nyugalmazott tanár, író költő, Veszprémben él, az irodalomtörténeti társaság megyei alelnöke.
- Kazinczy Ferenc** (1759–1831), magyar író, költő, a nyelvújítás vezéralakja, nyelvújító és irodalomszervezői tevékenységével a reformkor előtti évtizedekben a nemzeti felemelkedés és önállósulás ügyét szolgálta.
- Kálti Márk** (14. század) a székesfehérvári Nagyboldogasszony-bazilika örkanonoka, a Képes krónika feltételezett szerzője.
- Kányádi Sándor** (1929–2018) a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas erdélyi magyar költő.
- Kellei György** (1947–) újságíró, író, kritikus, aktív éveiben a Veszprém megyei napilap, a Napló rovatvezetője.
- Kemény Géza** (1937–2001) Veszprémben élt író, költő, középiskolai tanár.
- Kézai Simon** (vagy **Keszi Simon**) a 13. századi Magyarország híres krónikása. Mester és udvari pap volt, és mint ilyen, 1282–83 táján írta krónikáját.
- Kilián László** (1961–) újságíró, író, kulturális menedzser, Veszprémben él.
- Kisfaludy Sándor** (1772–1844) író, költő, a nyelvújítási küzdelmekben Kazinczy ellenfele.
- Kompolthy Tivadar** (1852–1907) író, újságíró. Mint tengerésznövendék beutazta Amerika és Afrika partjait. A kötetben közölt cikk írása idején a Veszprémi Független Hírlap szerkesztője és kiadója. A Balaton-kultusz lelkes híve.
- Kopácsy József** (1775-1847) veszprémi püspök
- Kosztolányi Dezső** (1885–1936) író, költő, műfordító, Endrődi Sándor tisztelője.
- Krúdy Gyula** (1878–1933) író, hírlapíró, a modern magyar prózaírás kiváló mestere.
- Ladányi István** (1963–) szerkesztő, költő, író, tanár, műfordító, Veszprémben él, a Pannon Egyetem oktatója.
- Matkovich Tivadar** (1853–1917) jogászként, majd a különböző veszprémi hírlapok szerkesztőjeként írta be nevét a város történetébe.

- Mikszáth Kálmán** (1847–1910) író, újságíró, szerkesztő, országgyűlési képviselő.
- Móricz Zsigmond** (1879–1942) író, a Nyugat egykori munkatársa, szerkesztője.
- Németh László** (1901–1975) Kossuth-díjas író, esszéista, drámaíró, műfordító, több drámáját a veszprémi Petőfi Színház mutatta be.
- Padányi Biró Márton** (1693–1762) a barokk idők jeles veszprémi püspöke, emlékirat író.
- Pápay Sámuel** (1770–1827) író, nyelvész, tanár, ügyvéd, az első magyar nyelvű rendszeres irodalomtörténet szerzője.
- Pilinszky János** (1921–1981) a katolikus költészet kiemelkedő alakja, Kossuth-díjas.
- Praznovszky Mihály** (1948–) irodalomtörténész, a Laczkó Dezső Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, majd az Eötvös Károly Megyei Könyvtár igazgatója.
- Rákosi Viktor** írói nevén *Sipulusz* (1860–1923) író, újságíró, humorista, országgyűlési képviselő, sportvezető.
- Ráskay Lea** kódexmásoló domonkos apáca volt a 16. század elején. A Nyulak szigeti kolostorban élt, az ő másolatában maradt fenn a Margit-legenda.
- Rupert Rezső** (1880–1961) politikus, jogász, újságíró. A kötetben közölt cikk írása idején a veszprémi püspökség lapja, a Veszprémi Hírlap szerkesztője (1918–1919), nevezetes háza a Vár bejáratánál áll.
- Sarusi Mihály** (1944–) József Attila-díjas író, Balatonalmádiban él. Aktív éveiben a Napló újságírója és az MTI veszprémi tudósítója.
- Sebő József** (1957–) tanár, szociológus
- Somogyi Gedeon** (1783–1821) magyar nyelvész, a nyelvújítás korának jelentős alakja, a Mondolat közreadója.
- Széki Patka László** (1948–2008) költő, dramaturg, kulturális menedzser, Veszprémben élt.
- Szokoló Tamás** (1947–2009) költő, népművelő, színpadvezető és színházi rendező, Veszprémben élt.
- Szomaházy István** (1864–1927) Veszprémből elszármazott, korának termékeny és népszerű írója, akinek a neve napjainkra kissé méltatlanul elfelejtődött.

Takács Tibor (1927–2014) Táncsics Mihály-díjas újságíró, rádiós szerkesztő, író.

Thiery Árpád (1928–1995) író, újságíró, 1957–1959-ben Veszprémben a Középdunántúli Napló munkatársa volt. Veszprémről írt könyve Királynék városa címmel a Magyarország felfedezése sorozatban jelent meg.

Tinódi Lantos Sebestyén (1510 körül–1556. január 30.) magyar énekszerző, lantos, a 16. századi magyar epikus költészet jelentős képviselője.

Tolnai Ottó (1940–) Kossuth-díjas szerbiai magyar író, költő.

Tóth Árpád (1886–1928) a Nyugat első nemzedékének kiváló lírikusa.

Tóth Kálmán (1831–1881) költő, dráma- és újságíró, politikus, az MTA levelező tagja, a Kisfaludy Társaság rendes tagja.

Tungli M. Klára, nyugalmazott középiskolai tanár, író, költő, Veszprémben él.

Volkra Ottó János (1665–1720) veszprémi püspök.

Zatkalik András (1954–) tanár, újságíró, szerkesztő, számos munkája köti Veszprémhez

FORRÁSJEGYZÉK

Régi szerzők

A közölt középkori kódexek részleteit a HARMATH István–KATSÁNYI Sándor: *Veszprém megye irodalmi hagyományai*. 4. bőv. kiad., Veszprém megyei Tanács VB Művelődési Osztálya, Veszprém, 1984.kötetből vettem. (Továbbiakban lásd: HARMATH–KATSÁNYI megfelelő oldalai. – S. J.)

A veszprémi piarista gimnázium alapítólevele. STÉHLI Ferenc (1986): A veszprémi piarista gimnázium történetének rövid áttekintése. In: *Emlékkönyv a veszprémi Kegyesanatórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára*. Veszprém, 13.

ÁCS Anna: *A Modern Dunántúl*. A tanulmány a Veszprémi Szemle 1993. 1., 1994. 1. és 2. számában megjelent dolgozatok összefoglaló, rövidített változata.

ÁNYOS Pál (1984): Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál. In: ÁNYOS Pál *válogatott művei*. Szépirodalmi K., Budapest, 63–64.

BÁTORKESZI István: Rab prédikátorok... HARMATH–KATSÁNYI 38–39.

BATSÁNYI János: *A látó*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/batsanyi-janos-3FAE/a-lato-4045/>

BENYÁK Bernát: Veszprém városának nyájas leírása. In: SZIKLAY János: *Veszprém város az irodalomban és művészetben*. Veszprém, 1931, 151–156.

CHOLNOKY Jenő (1938): *Veszprém*. Árpád Ny., Kalocsa.

CHOLNOKY Viktor (2008): A sekrestyés. In: *Veszprémi kalendárium 2009*. BabelPress, Veszprém, 135–140.

CHOLNOKY Viktor (2001): Veszprém I. In: *CHOLNOKY Viktor összegyűjtött művei*. Összeáll. és szerk. SZÁNTAI Zsolt és URBÁN László. Szukits Könyvkiadó, 428–430.

CHOLNOKY Viktor (1993): Veszprém II. Válogatás Cholnoky Viktor kevésbé ismert írásaiból. *Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv*, Veszprém, 1993/1. 30–32.

Csáti Demeter középkori krónikásról szóló írás. LUKÁCS László (1998): A honfoglalás történeti mondáinkban. In: *Veszprém és környéke a honfoglalás*

korában. Szerk. V. dr. FODOR Zsuzsa. (Veszprémi Múzeumi konferenciák 8.) Veszprém MJV Önkormányzata, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 102–111.

CSERHÁT József: *A Látó lángja*. CSERHÁT József: <http://cserhat-muveszkor.hu/cserhatkor.html>

ENDRŐDI Sándor: Visszavárlak. In: ENDRŐDI Sándor: *Költemények*. Petőfi Társaság, Budapest, [é. n.] 158–159.

EÖTVÖS Károly (1982): János püspök. In: EÖTVÖS Károly: *Balatoni utazás*, Magvető K., Budapest, 19–24.

EÖTVÖS Károly (1992): Pápay Sámuel. In: EÖTVÖS Károly: *Az utolsó szó Istenhez*. Pannon Panteon, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 64–70.

FALUDY György: Veszprém. *Népszava*, 1950. május 28. 11.

Francsics Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte és szerk. HUDI József, (Pápai Református Gyűjtemények), 2001. 242–245. (Francsics Károly borbélymester naplója 1849-ből.)

GARAI Gábor (1965): Veszprémi képeslapok. In: GARAI Gábor: *Nyárvég*. Válogatott versek. Szépirodalmi K., Budapest, 28–29.

GUTHEIL Jenő (1937): *Veszprém és a Szent István-év 1938*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 3–4. és 21–22.

GUTHEIL Jenő: Veszprémi mozaik. *Veszprémvármegye*, 1936. március 8. 224. Közli: Válság után – háború előtt. Veszprém az 1930-as évek végén. Válogatta és szerk. CSISZÁR Miklós, Veszprém, 2010, 5–12.

HORVÁTH Cyrill: A Komakút és vidéke. *Veszprémvármegye*, 1933. aug. 27. 1., szept. 3. 2., szept. 10. 1. és 17. 1.

ILLYÉS Gyula (1988): Köszönet és köszöntés. In: *Színházépítés Veszprémben 1908–1988*. Veszprém, Veszprém Megyei Tanács VB. művelődési osztálya, 133.

Ismeretlen szerző: *Veszprém vára*. HARMATH–KATSÁNYI 43.

Jókai veszprémi aranyembere. *Napló*, 2013. október 28. 15.

KÁNYÁDI Sándor (2003): Magyarként Európában. *Veszprémi köszöntők. Gizella-napi ünnepi köszöntők 1992–2002*. Veszprém, 24–27.

- KAZINCZY Ferenc: *Levél Berzsenyi Dánielhez*. HARMATH–KATSÁNYI 74.
- KAZINCZY Ferenc: *Levél Szentmiklóssy Alajosnak*. HARMATH–KATSÁNYI 73.
- Kisfaludy Sándor a veszprémi káptalanról. In: *KISFALUDY Sándor Minden Munkái VIII.*, Bp., 1892–1893. Franklin, 349.
- KOMPOLTHY Tivadar: *A „Betekints”-ben: Veszprém*, 1. 1875. 6. sz. 1. I.
- KOPÁCSY József veszprémi püspök alapítványtevő levele. In: *Az MTA alapításának dokumentumai*. Archív Kiadó, Budapest, 2007. (Hasonmás az Országos Levéltár gyűjteményéből.)
- KÓS Károly (1983): *Az országépítő*. Helikon, Budapest.
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1976): Endrődi Sándor. In: KOSZTOLÁNYI Dezső: *Látjátok, feleim*. Budapest, 253–255.
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1976): Eötvös Károly. In: KOSZTOLÁNYI Dezső: *Látjátok, feleim*. Budapest, 223–225.
- KRÚDY Gyula (1992): A vajda. In: EÖTVÖS Károly: *Az utolsó szó Istenhez*. Pannon panteon, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 179–184.
- KRÚDY Gyula (1959): Útinaplómból. In: KRÚDY Gyula: *Magyar tájak*. Magyar Helikon, Budapest, 148–150.
- KRÚDY Gyula (1989): Veszprémi hangulat. In: KRÚDY Gyula: *Irodalmi kalendárium. Írói arcképek*. Szépirodalmi K., Budapest, 433–434.
- M[IKSZÁ]TH K[álmá]n: Fenyvessy Ferencz. *Vasárnapi Újság*, 1903. 23. sz.
- MATKOVICH Tivadar (2015): A veszprémi hölgyekről. In: MATKOVICH Tivadar: *Vármegyénk életéből*. (Folytatásban megjelent - KRIX-KRAX álnéven – a Veszprémi Ellenőr 1906. október 7. és 1907. március 10. közötti heti tárcarovatban.) Kiadta és jegyzetekkel ellátta FÖLDESI Ferenc, (Sziklay könyvek 1.) Veszprém, 2015.
- MATKOVICH Tivadar (2015): Cholnoky László „stiklijei”. In: MATKOVICH Tivadar: *Vármegyénk életéből*. (Folytatásban megjelent - KRIX-KRAX álnéven – a Veszprémi Ellenőr 1906. október 7. és 1907. március 10. közötti heti tárcarovatban.) Kiadta és jegyzetekkel ellátta FÖLDESI Ferenc, (Sziklay könyvek 1.) Veszprém, 2015.
- MÓRICZ Zsigmond (1958): A veszprémi amfiteátrumban. Magyarország, 1928.

máj. 6., In: MÓRICZ Zsigmond: *Riportok 1920–1929*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 546–549.

NÉMETH László (1988): A veszprémi példa. In: *Színházépítés Veszprémben 1908–1988*. Veszprém, Veszprém Megyei Tanács VB. művelődési osztálya, 131.

PADÁNYI BIRÓ Márton (2005): Karácsony éjjeli második prédikáció. Padányi Bíró Márton: *Micae et spicae evangelico-apostolicae, avagy Evangyéliomi kenyér-morzsalékok és apostoli búza-kalászatok*. Győr, 1756. 81–90. Karácsony éjjeli második prédikáció. Közli: *Régi magyar prédikációk 16–18. század. Egyetemi szöveggyűjtemény*. Összeáll. SZELESTEI N. László, 2005, Szent István Társulat, Budapest, 303. és 307.

PÁLDY Róbert (1996): Eötvös Károly (1842–1916). In: *Bakony-balatoni kalendárium 1996*. 135–138.

PÁPAY Sámuel: *A magyar literatura esmérete*. HARMATH–KATSÁNYI 69.

PÁPAY Sámuel: *Észrevételek...* HARMATH–KATSÁNYI 68.

PILINSZKY János: Két látogatás a veszprémi várban. *Új Ember*, 1969. június 22.

Pillanatképek a magyar írók parlamentjéből. *Veszprémi Hírlap*, 1932. szeptember 11. 3–4.

PRAZNOVSZKY Mihály (2017): József Attila boldog hete. In: PRAZNOVSZKY Mihály: *Írók és kultuszok. Tanulmányok*. Veszprém, 201–208.

PRAZNOVSZKY Mihály (1996): Petőfi Sándor veszprémi napjai. In: PRAZNOVSZKY Mihály: *Tájirodalom. Tanulmányok*, Veszprém, (Vár Ucca Könyvek 9.), 116–125.

RUPERT Rezső: Két sánta honvéd... *Veszprémi Hírlap*, 1918. március 31. 1–2.

SEBŐ József: Kétszáz éves a Mondolat. *Édes Anyanyelvünk*, 2014. február, 17.

SOMOGYI Gedeon: *Mondolat*. HARMATH–KATSÁNYI 70–72.

SZABADKAY Mihály: SZILÁDY Áron: Cantio Petri Berizló 1515. *Századok*, XIII. évf. (1879).

SZABÓ Magda (1994): Az a szép, fényes nap. SZABÓ Magda: *Drámák*. Budapest, 367–368., 373., 377–378., 381–382.

SZENTSEI György: *Bakonyi bujdosók éneke*. HARMATH–KATSÁNYI 42.

SZOMAHÁZY István: Az ördögök kastélyában. Epizód Csermák Antal életéből II. *Veszprém* [hírlap], 1886. 7. sz.

SZOMAHÁZY István (1913?): Önéletrajz. In: *Száz magyarok könyvei*. Légrády Kiadó, Budapest, 258.

SZOMAHÁZY István: Veszprém, [Szomaházy István]: Veszprém. *Pesti Napló*, 44. 1893. 123. sz. 17–25. (Magyarország városai c. sorozat) Közli: Múltidéző. Szerk. CSISZÁR Miklósné, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1999, 4–70.

THIERY Árpád (1981): Királynék városa. In: THIERY Árpád: *Királynék városa*. Szépirodalmi K., Budapest, 233–235.

TINÓDI Sebestyén: *Budai Ali basa históriája*. HARMATH–KATSÁNYI 29.

Tolvaj Ferenc históriás éneke. HARMATH–KATSÁNYI 43.

TÓTH Árpád: Simonyi Zsigmond, *Nyugat*, 1919, 16–17.sz. *Figyelő*

TÓTH Kálmán(1888): Csermák. In: TÓTH Kálmán: *Összes költeményei*. I. köt. Budapest.

Veszprém anno 1899. *Veszprémvármegye*, 1899. 16. sz.

Veszprém válaszol. *Veszprém Megyei Népiújság*, 1956. október 27.

Kortársaink

BALASSA Gellért (2008): Süteményillat és jövő. In: *Veszprémi kalendárium 2009*. Szerk. FENYVESI Ottó, BabelPress Bt., Veszprém, 148–149.

BALOGH Elemér: A régi Veszprém emlékezete. *Séd*, 2021. 3. sz. 13.

BARTUC Gabriella: Az én Veszprémem. *Veszprémi Hét*, 2005. május 4.

BODOSI György (1998): Padányi Biró Márton feddő levele. In: BODOSI György: *Az idő marasztalása*. EKMK–Balaton Akadémia, Veszprém, 113–115.

BOTÁR Attila (1996): Délutáni elégia. In: *Majdnem. Antológia a városról*. Veszprém, (Vár Ucca Tizenhét Könyvek 10.) 14–15.

BOZSIK Péter: A Rupert-ház és környéke. https://litera.hu/irodalom/elsokozles/bozsik_peter_sorszotar_a_ruppert_haz_es_kornyeke.html (Letöltés: 2019. szeptember 18.)

BRASSAI Zoltán: Megérkezni és itt maradni. *Veszprém Portré 2012/4.*

BÚZÁS Huba (2008): A veszprémi lány. In: *Veszprémi kalendárium 2009*, BabelPress, Veszprém, 141–142.

BÚZÁS Huba (2008): Panelváros. In: BÚZÁS Huba: *Tépd le a napot, válogatott versek*. Orpheus Kiadó, 157.

BÚZÁS Huba (2000): Virradat Veszprémben. In: BÚZÁS Huba: *Kávéillat korán ébredőknek*, Veszprém, (Baláca könyvek 3.) 51–52.

DOMJÁN Gábor (2019): Pékségsirató. In: DOMJÁN Gábor: *A megfelelő mélység*. Napkút Kiadó, Budapest, 78.

DOMJÁN Gábor (2006): Veszprém. In: DOMJÁN Gábor: *Csalódott szereplők*. Vár Ucca Műhely, Veszprém, 109.

FENYVESI Ottó (2006): Ádvent. In: *Az Arany szárnyak*. Antológia. Balatonfüred, 88–90.

FENYVESI Ottó (2012): Ősz a Buhimban. In: FENYVESI Ottó: *Tele van a memória*. (Vár Ucca Műhely 24.) Veszprém, 18.

GÉCZI János (1999): *Ezer veszprémi naplemente*. Holnap Kiadó, Budapest, 18–19., 27–28.

GÉCZI János (1994): *fegyverengedély*. Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 7., 71.

GÉCZI János (2009): *Nyom. Veszprém esszé*. Új Palatinus Könyvesház Kft., 37–39., 80., 82–83.

GÉCZI János (2014): Veszprém. GÉCZI János: *Szélbe burkolt város*. Veszprém, (Vár Ucca Könyvek 31.), 373–374.

GÖRGEI Gábor (2003): Gizellákat a közéletbe! *Veszprémi köszöntők. Gizella-napi ünnepi köszöntők 1992–2002*. Veszprém, 37–39.

HORDÓS Csaba (2006): Szélzene. In: HORDÓS Csaba: *Mesék Veszprémről*. (Vár Ucca Műhely Könyvek 12.), Veszprém, 117–122.

- IRCSIK Vilmos (2014): A múlt árnyai. In: IRCSIK Vilmos: *Kertek és kerítések. Összegyűjtött novellák és elbeszélések*. Magyar Napló, Budapest, 5–12.
- KANYÁR Erika (2014): A veszprémi vár utcakövein. In: KANYÁR Erika: *A vígasz lángjai*. Vár Ucca műhely, Veszprém, 29.
- KELLEI György (1997): Hányódások kora. In: KELLEI György: *A kövek fölfelé esnek*. Veszprém, 13–16.
- KEMÉNY Géza (2002): Veszprémi anziksz. In: KEMÉNY Géza: *Teremtés után, összegyűjtött versek*. Veszprém, 94.
- KILIÁN László (1996): Sámson haja. In: *Majdnem. Antológia a városról*. Művészetek Háza, Veszprém, (Vár Ucca Tizenhét Könyvek 10.), 41–44.
- LADÁNYI István (1996): In: *Majdnem. Antológia a városról*. Művészetek Háza, Veszprém, (Vár Ucca Tizenhét Könyvek 10.), 47–52.
- SARUSI Mihály (2017): Francsics pinceszerei. In: *Öreg-hegyen innen, Öreg-hegyen túl – Balatoni jelenetek I*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 17–20.
- SEBŐ József (2013): Kétszáz éves a Mondolat. In: *Édes Anyanyelvünk 2014*. február 17.
- SZÉKI PATKA László (2010): M. M. mester emlékműve... In: SZÉKI PATKA László. *Átégetett ég. Válogatott versek*. (Vár Ucca Műhely Könyvek 22.), Veszprém.
- SZÉKI PATKA László (2005): Üzenet a várbéli deákoknak. In: *A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2004/2005. tanévi értesítője*. Szerk. CSISZÁR Miklós, Veszprém, 3.
- SZÉKI PATKA László (1999): Völgyhíd–Hölgyhíd. In: SZÉKI PATKA László: *verselfogatás – feltételes szabadlábba helyezéssel, Válogatott versek*. Árgus–Kollázs Kiadó, Székesfehérvár–Veszprém, 81–82.
- SZOKOLY Tamás (2007): Születésnapomra. In: SZOKOLY Tamás. *Verőér*. Agenda Natura, Veszprém, 146–147.
- TAKÁCS Tibor (2008) Az Elefánt cukrászda teraszán. In: *Veszprémi kalendárium 2009*. Szerk. FENYVESI Ottó, BabelPress Bt., Veszprém, 143.

TOLNAI Ottó (2001): Veszprémi vers. In: TOLNAI Ottó: *Balkáni babér*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 24–26.

TUNGLIM. Klára (2003): A város szíve alatt. In: TUNGLIM. Klára: *A visszatérő Veszprém*. Viza Kft., Veszprém, 62–63.

ZATKALIK András (2013): Álhírek. In: ZATKALIK András: *Tollas próbák*. Bakony-Balaton Média Kft., Veszprém, 121–123.

A Veszprémi Szemle könyvek megjelent kötetei

Sorozatszerkesztők:

Tölgyesi József (2006–2010), Csiszár Miklós (2011–)

- Praznovszky Mihály: Bibliográfia / [összeáll. és szerk. Tölgyesi József]. – Veszprém, 2006. – 155 p. (Veszprémi Szemle könyvek 1.)
- Veszprém időjárás és éghajlata, I.: A meteorológiai megfigyelések kezdete: Veszprém időjárása történeti feljegyzések tükrében / Kovács Győző Gyula. – Veszprém, 2010. – 296 p. (Veszprémi Szemle könyvek 2.)
- Erős hit – erős akarat: A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet, 1924–1944 / Földesi Ferenc. – Veszprém, 2010. – 192 p. (Veszprémi Szemle könyvek 3.)
- Veszprém időjárása és éghajlata, II.: Meteorológiai megfigyelések a piarista gimnáziumban, 1884–1890: Bolgár Mihály emlékezete / Kovács Győző Gyula. – Veszprém, 2011. – 316 p. (Veszprémi Szemle könyvek 4.)
- Emléklapok rendezett-tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből / Véghely Dezső. – [Reprint kiad.]. – Veszprém, 2012. – 30, XV, 321, CVII p. Véghely Dezső (1840–1897) életrajza, munkássága / Csiszár Miklós. – p. 7–30. (Veszprémi Szemle könyvek 5.) Eredeti kiadás: Veszprém, Krausz Ármin fia könyvnyomdája, 1886. – XV, 321, CVII p.
- Az alkotmány védbástyái: Az 1860–61. évi Veszprém vármegyei alkotmányos mozgalomról, és a Honvédegyeletről / Földesi Ferenc. – Veszprém, 2013. – 343 p. (Veszprémi Szemle könyvek 6.)
- Elfelejtett évtized: 1980–1990: Emlékek, tények, történetek / Maróti Rezső. – Veszprém, 2013. – 181, [2] p. (Veszprémi Szemle könyvek 7.)
- Veszprém időjárása és éghajlata, III.: Időjárási szélsőségek, elemi csapások, (1890–1895): Hóvihar, kánikula, tűzvész, jégeső / Kovács Győző Gyula. – Veszprém, 2013. – 288 p. (Veszprémi Szemle könyvek 8.)
- Veszprém múltja és jelene: A magyar orvosok és természetvizsgálók XXXVI. nagygyűlésének Veszprém városa nevében felajánlja báró Hornig Károly veszprémi püspök – [Reprint kiad.]. – Veszprém, 2016. – VII, 209, XXI p. Utószó a könyvhöz / Tölgyesi József – p. I–XXI. (Veszprémi Szemle könyvek 9.) Eredeti kiadás: Veszprém: Egyházmegyei Könyvnyomda, 1912. – VII, 209 p.
- A veszprémi túság története / írta Mihályfi József, kiegészítette Rupert Rezső – [Reprint kiad.]. – Veszprém, 2017. – 52 p. [Jegyzetek, mellékletek, névadattár, források] / Földesi Ferenc. – p. 53–112. – (Veszprémi Szemle könyvek 10.) Eredeti kiadás: Budapest, Stephaneum Nyomda R.T., 1920. – 96 p.
- A veszprémi hetes tüzerek: A m. kir. 7. honvéd ágyúszereg és utódalakulata, a 41. honvéd tüzérezred első világháborús története / összeáll. és jegyzetekkel ellátta Földesi Ferenc. – Veszprém, 2018. – 336 p. (Veszprémi Szemle könyvek 11.)
- A „vidéki fiskális” Rupert Rezső. Összeállította: Földesi Ferenc. Veszprém, 2019. (Veszprémi Szemle könyvek 12.) – 736 p.
- Életem, emlékeim / Varga Béla. – Veszprém, 2021. – 176 p. (Veszprémi Szemle könyvek 13.)
- Veszprém az irodalomban / Sebő József. – Veszprém, 2022. – 272 p. (Veszprémi Szemle könyvek 14.)

Te is Veszprémsz? – kérdezhetjük joggal a költő *Vaderna Józseffel*, amikor a Veszprémről szóló írásokat lapozgatjuk. – Mert a Bakony messze fehérlő dolomitszikláira és a Séd kanyarulatai köré épült város kövületei, utcáinak hangulata, egyházi és világi értékeinek egymásra rakódott rétegei, a másszor voltak és kortársaink igéi láthatatlanul is meghatározzák értékvilágunkat, tenni akarásainkat, lépeteinket. Erről tanúskodnak a kötet szerzői, akik hajdan és ma e nemes város köveit koptatták-koptatják, akiknek költeményei, prózai írásai Veszprém-nyomokkal telítettek.

Ha végigtekintünk e Veszprémről szóló írások sokaságán, akkor nem valamiféle romkertbe jutunk, hanem az utódokat is éltető forrásokhoz, ahová nekünk is érdemes elzarándokolnunk, hiszen bőven van miből merítenünk. Mert az itt megfordulók már az előttünk járt századokban is magukon érezhették a múzsák éltető erejét. És általuk Veszprém egyike lehetett azoknak a kulturális szigeteknek, melyek hamar átvették, visszhangozták a magyarság és Európa szellemi törekvéseit.

A magyar irodalom klasszikusai közül is számosan megfordultak városunk falai között: *Eötvös Károly*, *Petőfi Sándor*, *Krúdy Gyula*, *Móricz Zsigmond*, *József Attila*... Írásaik és/vagy veszprémi idejüket taglaló tanulmányok úgyszintén helyet kaptak a válogatásban. Például Krúdy, aki maga is többször bolyongott e „furcsa, ódon és romantikus városká”-ban, egyik hősét így jellemzi: „hangja olyan volt, mint egy öreg veszprémi kanonoké”.

A kötetben szereplő alkotók két csoportban olvashatók: a már elhunytak a *Régi szerzők* cím alatt, napjaink szerzői pedig a *Kortársaink* fejezetben.

És most már az Olvasón a sor: azt kívánom, hogy a kötet lapjain sorakozó szavak Bakony-erdeje ne csak holt betűk sokasága, hanem megelevenedve, éltető erő legyen.

Sebő József